

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLU DEVLETİ'NDE MÜHTEDİ VAKIFLARI:
CELÂLEDDİN KARATAY VAKIFLARI ÖRNEĞİ

ZEHRA ODABAŞI

DOKTORA TEZİ

Danışman
PROF. DR. MUSTAFA DEMİRCİ

Bu çalışma Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 10103010 no'lu Doktora tez projesi olarak desteklenmiştir.

KONYA 2012

Zehra ODABAŞI	Selçuklu Devleti'nde Mühmedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği	Doktora Tezi	2012
----------------------	--	-------------------------	-------------

ÖNSÖZ

Türkiye Selçuklularının hükmettiği coğrafya çok dinli, çok kültürlü, çok etnisiteli bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı Selçuklular idari ve siyasi alanda yaygın olarak Hristiyan ailelerden elde edilerek Selçuklu idaresine alınan gulâm kökenli devlet adamlarından istifade etmiştir. Gulâmlıktan yetişen yöneticilerin devlet teşkilatındaki hizmetleri yanında Türkiye Selçuklularının kültür ve medeniyet tarihine de önemli katkıları olmuştur. Celaleddin Karatay gibi birçok mühtedi devlet adamı ilim ve tasaavufa olan eğilimleri ile dikkat çekmiş ve Anadolu'nun birçok şehrinde yaptırdıkları vakıflarla bu coğrafyada yüzyıllarca sürecek iz bırakmışlardır. Böyle olmakla birlikte, Türkiye Selçuklu Devleti'nde önemli hizmetlerde bulunan Celaleddin Karatay'ın mühtedi bir devlet adamı olarak bani kimliği ile ilgili şimdiye kadar monografik bir çalışma yapılmamıştır.

Bu çalışmada Celaleddin Karatay'ın biyografisi ile Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde banisi olduğu vakıf eserlerin gelir getiren kaynakları, üniteleri ve vakıf görevlileri ile zaman içerisinde geçirdiği fonksiyonel değişiklikler incelenecektir. Ayrıca bu araştırma, Celaleddin Karatay'a ait vakfiyelerden hareketle, Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarına dayanarak vakıfların tarihî süreç içerisindeki işleyişini, değişim ve gelişimleri ile toplum hayatı içerisindeki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkiye Selçukluları döneminden Osmanlı devrinin sonlarına kadar bir vakıf müessesesinin birçok yönden ele alınması metod, kaynak kullanımı ve yorumlanması bakımından birçok güçlüğü de beraberinde getirmiştir. Bunun yanında, Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerinin ele alınan vakıf konusunda sınırlı bilgiler ihtiva etmesi, karşılaşılan her kaydın titizlikle değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

Türkiye Selçuklu devlet adamlarından Celaleddin Karatay'ın hayatı ve vakıflarının konu edildiği bu çalışma, altı ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye Selçukluları döneminde vakıf müessesesi ve vakıf kurucuları olarak mühtedi devlet adamları ele alınmış, bu vakıfların kuruluş amaçları irdelenmeye çalışılmıştır.

Celaleddin Karatay'ın hayatının ele alındığı ikinci bölümde, onun kökeni hakkındaki tartışmalar ele alındıktan sonra Selçuklu devlet adamı olarak bürokrasi içerisindeki görevleri değerlendirilmiştir. Ayrıca Celaleddin Karatay'ın Türkiye Selçukluları döneminde bilim ve düşünce hayatındaki yeri ile tasavvufî eğilimleri incelenmiş, onun ilişki ağında yer alan şahsiyetlerden söz edilerek devlet adamlığı kariyeri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, genel olarak Celaleddin Karatay'ın sahip olduğu vakıf gayrimenkulün mülk edinilmesi konusu ile vakıf müesseselerine ait gelir kaynaklarının

işletme biçimleri üzerinde durulmuştur. Vakıfların yönetim yapısı ile iç düzeni ve vakıf eserlerin imar faaliyetlerine katkıları ise bu bölümdeki diğer konuları oluşturmıştır.

Celaleddin Karatay vakıflarından medresenin ele alındığı dördüncü bölümde, buraya vakfedilen gayrimenkuller ile bu gelirlerin nerelere sarf edildiği üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde bir ihtisas medresesi olan Karatay Medresesi'nde eğitim ve öğretim faaliyetlerine yer verilerek buranın tarihî süreç içerisindeki öğrenci kapasitesi ve müderris profili aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Celaleddin Karatay'ın vakıf eserlerinden olan Kervansaray ve bu müessesenin Osmanlı devrindeki durumu bu çalışmanın beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Burada Karatay Kervansarayı'nın Türkiye Selçukluları devrindeki önemi üzerinde durularak bu vakıf eserin tarihî süreç içerisinde geçirdiği fonksiyonel değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Son bölümde, Celâleddin Karatay'ın banisi olduğu Darüssüleha üzerinde durulmuştur. Ayrıca Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde Karatay tarafından yaptırılmış olabileceği tahmin edilen vakıf eserler tanıtılmıştır. Çalışmada vâkıfın eserlerinin Türkiye Selçuklu Devleti'nden XX. yüzyıla kadar geçen dönem içerisindeki genel yapıları ele alınmış, geçirdikleri yapısal ve işlevsel değişimlere dikkat çekilmiştir. Bunun için vakıfların farklı dönemlerdeki durumları ayrı ayrı tespit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında fikirlerimi sabır, tahammül ve ince bir nezaketle dinleyerek görüşlerini bildiren başta danışmanım Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ'ye, bu çalışmanın konusunu belirlemede fikirleriyle bana katkı sağlayan ve her konuda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK'a, arşiv belgelerinin yorumlanması konusunda beni yönlendiren Prof. Dr. Alâeddin AKÖZ, Doç. Dr. Doğan YÖRÜK ve Doç. Dr. Hüseyin MUŞMAL'a, Türkiye Selçuklu devri meselelerinin yorumlanmasında desteğini gördüğüm Prof. Dr. Mikâil BAYRAM, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN ile Yrd. Doç. Dr. Sefer SOLMAZ'a, Tez İzleme Komitesi üyelerinden Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ ve Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ'ye, mensubu bulunduğum Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki çok kıymetli diğer hocalarıma ve başta Dr. Cemal ÇETİN ve Dr. Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ olmak üzere diğer mesai arkadaşlarıma içten teşekkürlerimi iletmeyi, ödenmesi gereken keyifli bir borç olarak görüyorum.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zehra ODABAŞI	Numarası 064102021001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/ Orta Çağ Tarihi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ	
Tezin Adı		Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celaleddin Karatay Vakıfları Örneği	

ÖZET

İslam toplumlarının sosyal tarihlerini isabetli ve doğru bir şekilde ortaya koymada vakıfların tarihî ve sosyolojik açıdan incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Türkiye Selçukluları döneminde Sultanın otoritesinin temsilcisi olan yönetici sınıf, onun hakimiyetini ve meşruiyetini pekiştirmek üzere toplumun faydalanabileceği vakıf eserler yaptırmayı bir gelenek haline getirmiştir. Türkiye Selçukluları devrinde yönetici sınıf içerisinde yer alan mühtediler de sultanın onayıyla toplumda birçok kamu hizmetinin sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla çeşitli alanlarda vakıflar kurmuşlardır. Mühtedi devlet adamlarından biri de XIII. yüzyıl devlet yönetiminde rol oynayan Celaleddin Karatay'dır. Onun gerek siyasi, gerekse sosyal ve kültürel alanlarda verdiği isabetli kararları, bir dönemin politikalarının belirleyicisi olmasında etkili olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye Selçuklu devlet adamlarından Celaleddin Karatay'ın hayatı ile Anadolu'nun çeşitli şehirlerindeki vakıfları ve vakıf eserleri ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Mühtedi, Celaleddin Karatay, Vakıf.

R.T.
SELÇUK UNIVERSITY
Institute of Social Sciences Management

Student's	Name Surname	Zehra ODABAŞI	Number: 064102021001
	Department / Discipline	History/ History of Medieval	
	Advisor	Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ	
Title Of Thesis		Foundations of people who accessed to the Right Way (Mukhtedy) –Islam in Seljukian State: Celaledin Karatay Foundations Example	

ABSTRACT

It is greatly important to analyze the foundations socially and historically to present history of Islamic societies in true and right way. The management class who are representative of Sultan's authority in Turkey Seljukian period was traditionalized to build foundations to make strength sultan's dominance and legitimacy. Upon approval of Sultan, the people who accessed to the Right Way (Mukhtedy) were included in management class Turkey Seljukians period established foundations in various fields to execute many public services properly. One of those mukhtedy statesmen was Celaledin Karatay who had role to manage the state in XIII century. His right decisions in either political, social or cultural fields were effective to determine policies of mentioned period. In this study, we will consider life of Celaledin Karatay, one of statesmen of Turkey Seljukians and his foundations and foundations works in varios provinces of Anatolia.

Key Words: Turkish Seljukian State, people who accessed to the Right Way (Mukhtedy), Celaledin Karatay, Foundation.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
TABLO DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1
0.1. Türkiye Selçukluları Vakıf Araştırmaları Hakkında Literatür Değerlendirmesi	1
0.1.2. Celaleddin Karatay'ın Hayatı ve Kişiliği Üzerine Yapılan Çalışmalar	18
0.1.3. Celaleddin Karatay'ın Vakıflarına Dair Yapılan Çalışmalar	19
0.1.4. Celaleddin Karatay'ın Mimari Yapılarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar.....	20
0.2. Konunun Tanımı ve Kapsamı.....	1
0.3. Araştırmanın Amacı	2
0.4. Araştırmanın Kaynakları	7
0.5. Araştırmanın Yöntemi.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM-TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NDA VAKIF KURUMU ve MÜHTEDİLER... 22	
1.1. Selçuklu Devlet Geleneği Çerçevesinde Vakıf Kurumları	24
1.1.1. Selçuklu Vakıflarının Denetimi	28
1.2. Selçuklu İdaresinde Gulâmlar ve Mühtedi Sınıfı	30
1.2.1. Gulâm Sisteminin Kökeni	31
1.2.2. Selçuklular'da Gulâm Tedariki ve İstihdamı	33
1.2.3. Gulâmhâne ve Taşthâne	35
1.3. Mühtedi Vakıfları	39
1.3.1. Mühtedilerin Vakıf Kurma Amaçları	45
İKİNCİ BÖLÜM-CELÂLEDDİN KARATAY'IN HAYATI VE SİYASİ KARIYERİ..... 48	
2.1. Celaleddin Karatay'ın Hayatı.....	48
2.1.1. Celaleddin Karatay'ın Menşei.....	49
2.2. Selçuklu Devlet Adamı Olarak Celaleddin Karatay	51
2.2.1. Devât Emirliği	52
2.2.2. Taşthane Emirliği	52
2.2.3. Hazine-i Hassa Memurluğu.....	53
2.2.4. Naib-i Saltanat Vazifesi	54
2.2.5. Atabeyliği	57
2.3. Ortak Saltanat Dönemi ve Celaleddin Karatay	58
2.4. Celaleddin Karatay'ın Ölümü	60
2.5. Celaleddin Karatay'ın Dinî ve İlmî Kişiliği	61
2.6. Celaleddin Karatay'ın Tasavvuf Hayatındaki Yeri	63
2.7. Celaleddin Karatay'ın Yakın Çevresi	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM-CELÂLEDDİN KARATAY VAKIFLARI TEŞKİLAT ve YÖNETİM 71	
3.1. Vakıf Gayrimenkulün Mülk Edinilmesi.....	71
3.2. Gelir Kaynakları	73
3.3. İşletme Şekli	74

3.4. Cemaleddin Karatay Vakıflarına Bağlı Müesseselerin İdaresi	75
3.4.1 Cemaleddin Karatay Vakıflarının Yönetim Yapısı	75
3.4.2 Mütvevelli Yönetimindeki Cemaleddin Karatay Vakıflarının İç Düzeni	76
3.5. Cemaleddin Karatay'ın İmar Faaliyetlerine Katkıları	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM-CELÂLEDDİN KARATAY VAKIFLARI-I MEDRESE 83

4.1. Medreseye Vakfedilen Gayrimenkuller	84
4.2. Zirai Gelirler	85
4.3. Bina ve İşletme Gelirleri	95
4.4. Vakıf Gelirlerinin Sarfı	97
4.5. Medrese Vakfının Giderleri	98
4.5.1. Personel Giderleri	98
4.5.1.1. Müderris ve Muid	102
4.5.1.2. Mütvevelli	105
4.5.1.3. Nazır	106
4.5.1.4. Cüzhan	106
4.5.1.5. Bevvab ve Ferraş	107
4.5.1.6. Diğer Görevliler	107
4.5.2. Tamirat ve Diğer Giderler	108
4.6. Karatay Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim	113
4.6.1. Karatay Medresesi'nin Öğrenci Kapasitesi	117
4.6.2. Medresede Görev Alan Müderrislerin Profili	118

BEŞİNCİ BÖLÜM-CELÂLEDDİN KARATAY VAKIFLARI-II KERVANSARAY/ ZAVİYE... 123

5.1. Karatay Kervansarayı	125
5.2. Kervansarayda Vakfedilen Gayrimenkuller	126
5.2.1. Vakıf Köylerin Etnik Durumu	127
5.2.2. Zamantu Bölgesi	129
5.2.3. Zirai Gelirler	131
5.2.4. Bina Gelirleri	137
5.5. Vakıf Gelirlerinin Sarfı	137
5.6. Karatay Kervansarayı'nın Bölümleri	138
5.6.1. Kervansarayın Ek Birimleri	140
5.6.2. Kervansarayda Yolculara Sunulan Hizmetler	141
5.7. Karatay Sultan Zaviyesi	144
5.7.1. Karatay Zaviyesi'nin Cami Olarak Kullanılması	145
5.7.2. Karatay Sultan Zaviyesi'ne Alâüddevle Bey Vakfı'ndan Tahsisat	146
5.8. Karatay Kervansarayı/Karatay sultan Zaviyesi'nin Giderleri	146
5.8.1. Personel ve Ücretleri	147
5.8.1.1. Vakıf Yöneticileri	147
5.8.1.2. Diğer Görevliler	148
5.8.2. Personel Ücretleri	149
5.9. Hizmetkârân-ı Zaviye/Karatay Ailesi	156

ALTINCI BÖLÜM-CELÂLEDDİN KARATAY VAKIFLARI-III DARÜSSÜLEHA ve MUHTEMEL

DİĞER VAKIF ESERLER 159

6.1. Cemaleddin Karatay Darüssülehası	160
6.2. Anadolu Şehirlerinde Cemaleddin Karatay Adı ve Vakıfları	163

6.2.1. Amasya Şehri’nde Celaleddin Karatay Mescit ve Zaviyesi	163
6.2.2. Malatya Şehri’nde Celaleddin Karatay’a Ait Vakıf Eserler	164
SONUÇ	167
KAYNAKÇA	172

KISALTMALAR LİSTESİ

AE.SMHD.	:	Ali Emiri Sultan Mahmud Han Defteri
AŞS.	:	Amasya Şer'îye Sicili
AKÜ.	:	Afyon Karahisar Üniversitesi
AÜ.	:	Ankara Üniversitesi
AÜSBFD	:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BEO.	:	Bâb-ı Âli Evrak Ofisi
Bk.	:	Bak
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CB.	:	Cevdet Belediye
C.MF.	:	Cevdet Maarif
çev.	:	Çeviren
Ed.	:	Editör
der.	:	Derleyen
DEFM	:	Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası
DİA	:	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF	:	Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
EI	:	Encyclopedia of Islam
EV.BKB.	:	Evkaf Başkitâbet
Ev. d.	:	Evkaf Defteri
EV.MH.	:	Evkaf Muhasebe
EV.MKT.	:	Evkaf Mektubî
EV.SRG.	:	Evkaf Haremeyn Muhasebesi Sergi
EV.ZMT.	:	Evkaf Zimmet
EV.THR.	:	Evkaf Tahrir
haz.	:	Hazırlayan
HD	:	Hurufat Defteri
HÜ	:	Hacettepe Üniversitesi
İA	:	İslam Ansiklopedisi
İ. DH	:	İrade Dahiliye
İE. EV.	:	İbnü'l-Emin Evkaf
IJMES	:	International Journal of Middle East Studies

İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
JESHO	: Journal of the Economic and Social History of the Orient
KŞS	: Konya Şer'îye Sicili
KVS	: Konya Vilâyeti Salnâmesi
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defter
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MD	: Mühimme Defteri
ML.TMT.	: Maliye Temettuat
ML.VRD.CMH.	: Maliye Varidat Muhasebesi Cizye
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
TTD	: Tapu Tahrir Defteri
TTEM	: Türk Tarihi Encümeni Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TKGM	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TOEM	: Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih Yok
VD	: Vakıflar Dergisi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vr.	: Varak
yay.	: Yayınlayan
y.y.	: Yer Yok

TABLO DİZİNİ

Tablo I- Türkiye Selçukluları Devrinde Mühtedi Vakıf Kurucuları	41
Tablo II- Çeşitli Tarihlerde Celaleddin Karatay Medrese Vakfı'nın Yönetiminde Görev Alan Mütevellî ve Nazırlar	78
Tablo III- Vakıf Akarlarının Bulunduğu Kazalar ve XV. ile XVI. Yüzyılda Toplam Gelirleri	86
Tablo IV- Vakıf Akarlarının Bulunduğu Kazalar ve XIX. Yüzyılda Toplam Gelirleri.....	91
Tablo V- Yüzyıllara Göre Karatay Medrese Vakfı'nın Hatunsaray'da Bulunan Toplam Gelirleri	94
Tablo VI- Çeşitli Yüzyıllarda Celaleddin Karatay Medresesi'nden Maaş Alan Personel ve Aldıkları Ücretler	100
Tablo VII- Çeşitli Tarihlerde Celaleddin Karatay Medrese'sinde Görev Alan Müderrisler .	104
Tablo VIII- Celaleddin Karatay Medresesi'nin XX. Yüzyılda Toplam Personel Sayıları	108
Tablo IX- Farklı Tarihlerde Karatay Medresesi'nin Tamirat Giderleri	109
Tablo X- Celaleddin Karatay Medresesi Vakfı'nın XIX. Yüzyıldaki Giderleri	113
Tablo XI- Vakıf Akarlarının Bulunduğu Köyler ve Toplam Gelirleri.....	134
Tablo XII- Yüzyıllara Göre Celaleddin Karatay Zaviye Vakfı'nın Toplam Gelirleri	136
Tablo XIII- Celaleddin Karatay Kervansarayı'ndan Maaş Alan Personel ve Aldıkları Ücretler	150
Tablo XIV- Çeşitli Tarihlerde Karatay Sultan Zaviyesi Görevlileri.....	152
Tablo XV- Karatay Sultan Zaviyesi'nin XIX. Yüzyılda Toplam Personel Sayıları.....	164
Tablo XVI- Zaviye Vakfı'nın Farklı Yüzyıllara Ait Gelir ve Giderleri.....	165

GİRİŞ

0.1. Konunun Tanımı ve Kapsamı

Bu çalışmada, Türkiye Selçuklu devlet adamlarından Celaleddin Karatay'ın hayatı, Anadolu'nun çeşitli şehirlerindeki vakıfları ve vakıf eserleri ele alınmaktadır. Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde yerli unsurlara ilave olarak Orta Asya, Horasan ve Kafkasya ile Irak ve Suriye coğrafyasından birçok dinî ve etnik grubun da buraya göç etmesine öncülük etmişlerdir. Böylece, Selçuklu Anadolusu'nda toplumsal manzaranın alt kategorilerine inildiğinde farklı milliyetler, diller, inanışlar ve geleneklerden oluşmuş oldukça renkli bir toplum yapısı meydana gelmiştir. Elbette bu toplumsal dinî ve etnik gruplar arasındaki ilişkiler, diğer bölgelerden farklı olarak bu coğrafyada kendine özgü yapılanmaya gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bunlardan en dikkat çeken, Selçukluların yerli Hristiyan unsurlardan devşirerek idari ve askerî mekanizmada istihdam ettiği “*gulâmlık*” kurumudur. Bu kurum zamanla gelişerek Selçuklu idaresinde yer alan devlet adamları ve kültür hamilerinin çıktığı sistem haline gelmiştir.

Gulâmlıktan yetişen devlet adamlarından biri olan Celaleddin Karatay, Türkiye Selçuklu döneminde özellikle de I. Alâeddin Keykubad devrinden itibaren Moğol tahakkümü altındaki buhranlı dönemde önemli hizmetleri yerine getirmiş ve çeşitli imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Karatay tarafından Kayseri-Suriye yolunda inşa ettirilen bir Kervansaray (1240), Konya'da Karatay Medresesi (1251-52), Antalya'da da bir Darüssüleha (1250-51) bulunmaktadır. Ayrıca elde edilen arşiv belgelerinde 1300 tarihli Amasya'da Pervane Bey Camii vakfına ait bir vakfiyede Karatay adında bir meydana rastlanılmış olması, bu şehirde de vakıf köylerin ve arazilerin bulunması ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, Çorum İskilip'te Şükrullah Çelebi Vakfı'na ait 946/1539 tarihli vakfiyede Karatay adında bir köy tespit edilmiştir. Ayrıca Mübarek Şah oğlu Ebu İshak Esurdi'ye ait 817/1414 tarihli vakfiyede de Mardin dolaylarında Cezve camii sınırında Karatay vakfı ile sınır arazilerden söz edilmektedir. Şimdiye kadar Celaleddin Karatay hakkında yapılan çalışmalarda yer almayan bu bilgiler, yapılacak olan araştırmalarla netleştirilecektir. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda çok zengin gelirleri olan bu kurumlar, bağışları yapan vâkıfın büyük servet sahibi olduğunu göstermekle birlikte, Rum kökenli bir mühtedi olduğu öne sürülen Celaleddin Karatay'ın Müslüman geleneklerine olan yönelimini de ortaya koymaktadır.

Vakıflar, Selçuklu şehirlerinin topografya ve fiziki planının oluşmasında belirleyici olmuştur. Çünkü bunlara bağlı olan medrese, kervansaray, cami, çarşı, tekke ve zaviye ile

darüşşifa gibi müesseselerin hepsi halkın birinci derecede ihtiyaç duyduğu kurumlardır ve vakıf desteğiyle amme hizmeti görmektedirler. Kırsal kesimlerde ise, yine vakıflar tarafından finanse edilen bu lokalizasyona özgü tesisler oluşmuştur. Bu nedenle beledî ve sosyal hizmetleri bakımından vakıfların İslâm dünyasında özellikle de Selçuklu coğrafyasında çeşitli köy ve şehirlerin kurulması ve yeniden teşkilatlandırılması bakımından önemli katkıları olmuştur¹. Vakıf müessesesine bağlı olarak bir taraftan bulundukları bölgelerin fiziki çehrelerini değiştiren diğer taraftan da buralara yeni bir kimlik veren bu faaliyetler daha sonraki yüzyıllarda derinleşerek devam etmiştir². Dolayısıyla bu çalışmada, vakıfların şehirlerin gündelik ve toplumsal hayatına etkileri yanında kırsal kesimde de köy ve yeni yerleşim yerlerinin ortaya çıkmasında nasıl etkili olduğu Celaleddin Karatay vakıfları çerçevesinde incelenecektir.

0.2. Araştırmanın Amacı

İslam toplumlarının sosyal tarihlerini isabetli ve doğru bir şekilde ortaya koymada vakıfların tarihî ve sosyolojik açıdan incelenmesinin büyük önem arz ettiği bilinen bir konudur. Vakıflar, diğer pek çok kurumla sıkı ilişkiler içerisinde³. Vakıf konusunda, sosyal tarih ve kültür tarihi bakımından ele alındığında vakıf kurucusunun sosyal statüsü ve bu statünün toplum içindeki yeri başta olmak üzere, onu vakıf tahsisine yönelten amaç ve sosyoekonomik şartlar, yerleşik alışkanlıklar ve gelenekler ile vakfın toplumun bilim ve düşünce yapısına katkıları, sunduğu ekonomik imkânlar gibi birçok önemli soruya Celaleddin Karatay vakıfları ve vakfiyeleri çerçevesinde cevap aranacaktır.

Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu şehirlerinde inşa edilen cami, mektep, medrese, türbe ve zaviyelerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Varlığını devam ettiren mimari yapılar ise daha çok sanat tarihçileri tarafından mimari yapısı boyutlarıyla ele alınmıştır. Buna karşın bu eserleri var eden vakıf kurucularının hedefleri, bir medresedeki eğitim ve öğretimin müfredatı, hocaları, talebeleri yapılan ilmî çalışmalar konusu fazla irdelenmemiş olup mevcut çalışmalar, daha ziyade genel bir nitelik taşımaktadır⁴. Dolayısıyla bu çalışmada Karatay Medresesi bağlamında bir vakıf medresesinin içine yani müfredatlarına girmek hedeflenmektedir. Aynı şekilde bir vakıf kervansarayının yolcuları, bölgenin ticari

¹ Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, VD, S. 7 (1968), s. 60.

² Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, İA, XIII, (1986), s. 170.

³ Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, VD, S.1 (1938), s. 1.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 228-234; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, (Kısaltma: *Türk Devletleri Tarihi*), İstanbul 1973, s. 34-40.

hayatına katkıları yine Celaleddin Karatay Kervansarayı çerçevesinde aydınlatılmaya çalışılacaktır. Böylece süreç içerisinde bir kervansarayın terk edilerek nasıl bir zaviye dönüştüğünün arka planında yatan çok bileşenli nedenler anlaşılmaya çalışılacaktır.

Gulâm kökenli bir devlet adamı olan Celaleddin Karatay'ın vakıf kurucusu olarak onun etnik kökeni, ailesi, vakfı kurma nedeni; bu çerçevede dinî, sosyal ve psikolojik etkiler, dolayısıyla vakıf kurucusunun zihni alt yapısı dönemin şartları bakımından ele alınacaktır. Böylece gulâm kökenli devlet adamları içerisinde vakıf kurma geleneğinin boyutları ele alınmış olacaktır.

Ayrıca Celaleddin Karatay'ın hayatı ve siyasi kariyeri ile vâkıfın sosyal tabakalaşmadaki yeri ve onun dönemin siyasi, dinî ve tasavvufî açıdan düşünce hayatına katkıları incelenecektir.

Vakfı oluşturan unsurlar bilindiği gibi, toplumun doğrudan kendilerinden faydalandığı “*müessesât-ı hayriye*” ile bu kurumların devamlı işleyebilmelerini sağlamak ve masraflarını karşılamak amacıyla vakfedilen ve gelir niteliğinde olan menkul ve gayrimenkullerdir. Vakfedenin mutlak mülkiyeti içerisinde bulunması gereken bu nesnelerin nasıl elde edildiği meselesi bu çalışmanın konusunu oluşturan önemli problemlerden biridir. Burada, “Selçuklu döneminde özel mülkiyet edinme biçimleri nelerdir?” sorusuna cevap aranacak, askerî sınıfa mensup biri olan Celaleddin Karatay'a ait vakfın Selçuklu döneminde hangi tür vakıf kategorisinde ele alınabileceği, sebepleriyle birlikte ortaya konmaya çalışılacaktır.

Karatay Medresesi'ne ait vakfın gelir kaynaklarını oluşturan emlâkın çeşitli özellikleri, bunların işletme biçimleri ve bu kaynaklardan elde edilen gelirlerin ekonomik gücü başta kervansaray/zaviye olmak üzere yüzyıllara göre karşılaştırmalı olarak ve istatistikî verilerle desteklenerek ele alınacaktır. Böylece tarihsel süreç içerisinde kurumların gelirlerinin giderlerini ne oranda karşılayabildiği de tespit edilmiş olacaktır.

Celaleddin Karatay vakıfları Selçuklu döneminden itibaren ele alınacak ekonomik, sosyal ve kültürel yönden tahlil edilecektir. Burada, Selçuklu devrinde bazı mühtedilerin Anadolu şehirlerinde kurdukları vakıflardan da yararlanılarak, Celaleddin Karatay'ın vakıflarının Selçuklu döneminden Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadarki durumu, değişik yönleriyle ele alınacaktır.

0.3. Araştırmanın Yöntemi

Vakıflara yönelik bilimsel çalışmalar eski değildir. XX. yüzyılın ortalarına doğru vakfiyeler temelinde çeşitli inceleme ve değerlendirmeler yapılmıştır⁵. Çeşitli vakıflar üzerine yapılan araştırmalarda bir vakıf ele alınmadan önce, vakfiyesinin olup olmadığı tespit edilmiş ve böylece vakfiyede belirtilen hususlar üzerinden mesele ele alınmıştır. Vakıf araştırmacılığı 1980'lerden itibaren *Şer'îye Sicilleri* ve diğer arşiv malzemelerinin kullanılmaya başlamasıyla çok daha fazla konu çeşitliliğine kavuşmuştur. Böylece XX. yüzyılın sonlarına doğru onlarca araştırmacının çeşitli vakıf konuları ile yayınları ortaya çıkmıştır.

Vakıf çalışmalarında üç farklı yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemlerden ilki kronolojik ve yatay; ikincisi coğrafi ve dikey; üçüncüsü ise, bir vakfın iç bünyesinin ve özellikle orada cereyan eden sosyokültürel hayatın kuruluşundan günümüze bütün yönleriyle tahliline yönelik yaklaşım tarzıdır⁶. Birinci yaklaşım tarzının ilk örneğini, Bahaeddin Yediyıldız'ın *XVIII. Yüzyıl'da Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*⁷ adlı eseri oluşturmaktadır. Coğrafi ve dikey yaklaşım tarzına ise Evangelia Balta'nın Siroz ve bölgesi vakıfları ile ilgili çalışması örnek gösterilebilir⁸. Araştırma konusu olarak İslami dönem Türk Tarihi'nde kurulan şehir dokularının en önemli unsurunu oluşturan imaret ve külliyesi ele alan üçüncü yaklaşım tarzına göre de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunun ilk örneği Fahri Unan'ın *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*⁹ adlı eseridir. Vakıf araştırmaları konusunda üçüncü yaklaşıma örnek olabilecek tarzda mekân ve konu eksenli bir çalışmaya örnek olarak yine yakın zamanda Ahmet Köç tarafından hazırlanmış olan *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümerâ Vakıfları ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları ve Ankara*

⁵ Vakfiyeler bağlamında sürdürülen çalışmalarda yönetim, denetim, gelirler ve giderlerin kullanımı yanı sıra, fiili işleyişi etkileyen birçok detaylı düzenlemeyi içerdiği bilindiğinden vakfın ilk dönem bilgileri için iyi bir başlangıç verisi oluşturmaktadır. Vakfiye koleksiyonları üzerinden yapılacak bir çalışma vakıf sisteminin iktisadi ağırlığını ve sosyal işlevini genel anlamda göz önüne getirebilir. Ancak bu kaynakların önemli yetersizlikleri de bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, vakfiyelerin eksik bıraktıkları veya açıklık getirmedikleri fiili işleyişe ilişkin pek çok nokta bulunmaktadır. Ayrıca gelirlerin ve giderlerin zaman içerisinde geçirdiği değişmeyi de göstermemektedir. İkincisi ise vakfiyeler, daha çok teorik olup dinamik bir analize imkân vermediği için, o kurumun iktisadi işleyişi ve sosyal fonksiyonunu nasıl ve ne derece yerine getirdiği ile ilgili hususlar yoktur. Bu alanda yapılacak çalışmalar için Vakfiyelerin yanı sıra, vakıfların Muhasebe ve Müfredât (Mukâtaa/arazi gelirleri, Vazifehorân/personel, Zevâidhorân/hazine tahsisleri, Bakâya/tahsil edilemeyen gelirler, Taâmhorân/mutfak masrafları ve Meremmât/tamirat giderleri) Defterleri'nden oluşan tarihsel süreçteki işleyişi gösteren kayıtlara ihtiyaç vardır.

⁶ Osmanlı müesseseleri veya kentleri üzerine yapılacak bir çalışmada takip edilebilecek yöntem ve yaklaşımlar hakkında Bk. B. Yediyıldız, "Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları", 2. *Vakıf Haftası*, (3- 9 Aralık 1984), Ankara 1985, s. 16- 19; Y. Koç, "Osmanlı'da Kent İskânı ve Demografisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/6, (2005), s. 161- 210.

⁷ B. Yediyıldız'ın, *XVIII. Yüzyıl'da Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003.

⁸ Evangelia Balta, *Les vakıfs de Serrés et de sa Région (15e et 15e s.)- un premiere inventaire*, Athènes 1995.

⁹ Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara 2003.

Örneği adlı doktora tezi gösterilebilir. Ankara’da bulunan ümerâ vakıflarının ele alındığı bu çalışmada, mekân olarak Ankara kaza merkezi, konu olarak ise ümerâ vakıfları belirlenmiştir. Bu çalışmada Ankara şehir merkezinde bulunan ümerâ vakıflarının geneli hakkında bilgi verildikten sonra Mahmud Paşa vakıflarının tesis edilmesinden başlayarak Evkaf Nezareti’nin kurulmasına kadar olan sürede binaların hem tarihî hem de yapısal fonksiyonları hakkında bilgi verilmiştir¹⁰.

Mekân olarak Konya, Kayseri, Antalya, Amasya ve Malatya şehirleri; konu olarak da Celaleddin Karatay vakıflarının ele alınacağı bu çalışmada B. Yediyıldız’ın ifade ettiği yaklaşımlardan mekân ve konu eksenli olarak bir vakıf müessesesinin ele alınması metoduna daha fazla uymaktadır. Böylece farklı şehirlerde bulunan Celaleddin Karatay vakıfları üzerinde derinliğine ve bütüncül tahliller yapılacaktır. Celaleddin Karatay’ın yaklaşık aynı dönemde, farklı şehirlerde kurmuş olduğu vakıfları hakkında bilgi verildikten sonra onun vakıf yapılarının XX. yüzyıl başlarında işlevlerini sonlandırmasına kadarki yapısal statüleri ele alınacaktır.

Bu aşamada Celaleddin Karatay vakfına bağlı çalışan müesseselerin özellikleri ile binaların zaman içinde geçirdikleri değişim ve dönüşüm önem kazanmaktadır. Ancak bu tarz bir yaklaşım kendi içerisinde birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Tarihî süreç içerisinde siyasi, sosyal ve iktisadi alanlarda meydana gelen değişiklikler vakıf kurumunu birçok yönden etkilediğinden, Türkiye Selçukluları döneminden Osmanlı’nın sonlarına kadarki süreç hakkında doğru değerlendirme, tahlil ve tespitler yapmak zorlaşmaktadır. Ancak bu tarz bir problem, Osmanlı şehirlerinin demografisi, sosyal ve ekonomik yapısı ile vakıfları hakkında bilgi bulunan sancak ve şehir tarihi çalışmalarından faydalanılarak aşılmaya çalışılmıştır.

Celaleddin Karatay vakıflarının işlevleri arasında şehirleşme ve bayındırlık hizmetlerinin yanı sıra ticari hayatı destekleyecek her türlü zirai ve sınai gelirlerini kent ekonomisine aktarmak da bulunmaktadır. Aktarılan ürünler sayesinde her biri başlı başına ayrı bir teşekkül olan vakıfların, kendi gelir ve gider dengelerini oluşturarak toplumun farklı kesimlerine hizmet götürebilmesi mümkün olmuştur. Oluşturulan bilançolar sayesinde de bu vakıfların niteliği ve nasıl anlaşılması gerektiği konusunda ipuçları yakalamak mümkün olmaktadır.

¹⁰ Ahmet Köç, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ümerâ Vakıfları ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları ve Ankara Örneği”, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009.

Vakıf kurumuna ait gelir ve gider bilançolarını çeşitli şekillerde incelemek mümkündür. Çoğunlukla takip edilen yöntem, vakfın tesis edildiği ilk dönemde vakfiyesinde belirtilen gelir ve giderlere göre yapılmaktadır. Bu çalışmada takip edilecek yöntem, Celaledin Karatay vakıflarına ait vakfiyeden hareketle daha sonraki yıllarda tutulan kayıtlara başvurularak verileri ortaya koymak şeklinde olacaktır.

Vakıfların ilk kurulduğu tarihlerden işleyişinin sona erdiği döneme kadar olan sürede, siyasi ve sosyal olayların kurumların gelir ve giderlerini nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. Gelir ve giderlerde zaman içerisinde meydana gelen değişimler muhasebe defterleri sayesinde ortaya konulabilmektedir. Bu sayede her bir vakfın yüzyıllara göre gelir ve giderlerinde meydana gelen değişiklikler tablolarla verilmeye çalışılacaktır. Muhasebe defterleri sayesinde vakfın çok farklı şehirlerde bulunan gelir ve giderlerinde meydana gelen azalma ve çoğalma verilerini tarihsel gerçekliklerle karşılaştırmak mümkün olacaktır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ortadan kalkmasından sonra, süreklilik açısından Osmanlı Klâsik dönemi vakıf ekonomisinin anlaşılması bakımından önemli bir devirdir. Bu dönemde Osmanlı toplumsal yapısı, XIX. yüzyıl öncesinde en merkezîyetçi dönemini yaşamıştır¹¹. Dolayısıyla kuruluş dönemi öncesinden başlayarak varlığını koruyan ve XVI. yüzyıl ile sonrasında Osmanlı toplumuna egemen olan yapıların kendi sistematiği, iktisadi durumu ve iç çelişkileriyle birlikte en açık ve net bir şekilde anlaşılması, ancak XVI. yüzyılın incelenmesiyle mümkün görünmektedir. Ayrıca XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki dönüşümleri anlayabilmek de XVI. yüzyıl yapılarını ayrıntılı olarak ele almakla mümkün görünmektedir.

Bu araştırma ile vakıf müessesesinin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan Selçuklu'dan Osmanlı'nın son dönemlerine kadar bulunduğu şehirlerde meydana getirdiği değişimler birincil ve ikincil kaynaklar ışığında incelenecektir. Bu çalışmada başvurulacak olan kaynaklar öncelikle Selçuklu vakfiye metinleri ve bu döneme ait kroniklerdir. Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtları ve çeşitli tasniflerden çıkarılacak olan belgelerle ise, vakıfların gelişim süreçleri ile tarih içinde meydana gelen yapısal ve işlevsel değişiklikler hakkında bilgi verilecektir. Bunun için öncelikle tespit edilen konu ile ilgili belgelerin analizi yapılacak, bir sonraki aşamada karşılaştırma yöntemine başvurulacaktır.

¹¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2005, s. 32.

0.4. Araştırmanın Kaynakları

Celaledin Karatay'ın siyasi, sosyal ve ilmî faaliyetlerinin çeşitli boyutlarıyla ele alındığı bu çalışmanın kaynaklarını öncelikle Selçuklu devri kronikleri, menâkıbnâmeler ve seyyahların bu döneme ilişkin verdiği bilgiler ile arşiv belgeleri oluşturmaktadır.

Kronikler; İlhanlı devlet adamı ve tarihçisi Ata Melik Cüveynî'nin emri ile yazılıp ona ithaf edilen *el-Evâmirü'l- Alâiye Fi'l-Umûri'l-Alâiye*¹² Türkiye Selçuklu Tarihinin en önemli kaynağı olup, İbn Bibi adıyla tanınan el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugedî tarafından kaleme alınmıştır. 1192- 1280 yılları arasında meydana gelen olayların anlatıldığı eserin önemli bir kısmı I. Alâeddin Keykubad dönemine ayrılmıştır. Bununla birlikte eserde, yaptığı etki sebebiyle Celaledin Karatay'a da özel bir bölüm ayrılmıştır. Celaledin Karatay'ın kişiliği ve devlet yöneticiliği ile ilgili önemli bilgilerin bulunduğu bu eserde vakıf eserleri ile ilgili detaylı izahat verilmemiştir. Moğol istilasından sonra Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu durumu yansıtmaktan çekinmeyen yazar, Celaledin Karatay'ın bu süreçteki rolü hakkında da önemli ipuçları vermiştir. Ayrıca gulâmlar ve gulâm sisteminin işleyişi hakkında birtakım bilgiler yer almaktadır. Ancak buradaki kayıtlar, bir kişi ya da olay münasebetiyle zikredilen ve çoğu zaman yeterince açıklayıcı olmayan dağınık bilgilerden ibarettir. Bu nedenle Türkiye Selçuklu Devleti'nde geçerli olan gulâm sisteminin yapısı ve işleyişi hakkında detaylı bilgiler içermemektedir.

Türkiye Selçuklu tarihinin diğer bir yerli kaynağı Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî'nin Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî'nin (ö. 1333) Moğolların Anadolu valisi Çobanoğlu Timurtaş'a (1317-1323) sunduğu *Müsâmeretü'l-Ahbâr* adlı eserdir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışı hakkında bilgi veren yegâne yerli kaynaktır. Yazarın bu eserde Celaledin Karatay'a dair zikrettiği olay ise, onun Kayseri'de bulunan kervansarayı ile ilgilidir. Burada Celaledin Karatay'ın, kervansarayının inşası bittikten sonra burayı görmek amacıyla yapının yanına gittiği, ancak eserinden gururlanarak edindiği sevaptan mahrum kalacağı endişesiyle pişman olarak geri döndüğü ifade edilmiştir. Ayrıca onun emriyle kervansarayın inşasında görev alan işçilerin mağdur olmamaları için buranın masraflarından kalan bütün evraklar yakılmıştır. Bu bilgilerden Celaledin Karatay'ın kişiliğinin tasavvufî yönüne dair önemli değerlendirmeler yapmak mümkündür.

¹² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alâ'îye fi'l- Umûri'l- Alâ'îye*, (çev. Mürsel Öztürk), I-II, Ankara 1996.

Müellifi belli olmayan Anonim *Selçuknâme*, Selçukluların tarih sahnesine çıkışından 1363 yılına kadar meydana gelen olayları içermektedir¹³. Bu eser, İbn Bibi ve Aksarayî’de bulunmayan bazı hadiseler hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. *Selçuknâme*’de Celaleddin Karatay’ın dindarlığı ve istikrarlı bir devlet yöneticisi olduğu üzerinde durulmuş, yürüttüğü görevler hakkında bilgi verilerek Selçuklu Devleti’nde üç kardeşin birlikte hükmettikleri dönemdeki başarılı idaresi hakkında bilgi verilmiştir. Celaleddin Karatay’ın vakıfları ile ilgili bilgilerin yer almadığı bu eserde, Karatay peygamberin arkadaşları kişiliğinde bir insan olarak tarif edilmiştir. Celaleddin Karatay’ın Bağdat’a elçi olarak gönderildiği bilgisi ise bu eser dışında diğer kaynaklarda mevcut değildir.

Süryani kaynaklarından biri olan *Abû’l-Farac Tarihi* de, Selçuklu devri ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu eserde Celaleddin Karatay’ın Sultan Alâeddin’in kölelerinden biri olduğu ifade edilmiş ve dindar kişiliği nedeniyle et yemek ve şarap içmekle birlikte evlenmekten de geri durduğu üzerinde durulmuştur¹⁴. Celaleddin Karatay’ın kökeni ve aile yapısı hakkında önemli ipuçları veren bu bilgiler dışında aynı eserde, Selçuklu Sultanlarının Celaleddin Karatay’a gösterdikleri itibara dair bir örnek de bulunmaktadır. Buna göre 1254 yılında II. İzzeddin Keykâvus Moğol Hanına, atabeyi Celaleddin Karatay’ın ölümü nedeniyle tabiiyetini bildirmek üzere gelemeyeceğini bildirmiştir. Bu durum atabeylik vazifesinin özellikleri ve önemini

Celaleddin Karatay’ın devlet yöneticiliği konusundaki meziyeti Şikârî’nin Tarihi’ne de yansımıştır. Burada Celaleddin Karatay’ın, Selçuklu Sultanları ile birlikte birçok toplantıda yer aldığı ve söz sahibi olduğu üzerinde durulmuştur¹⁵. Bu temel kaynaklar dışında Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1722) tarafından 1681 yılında kaleme alınan *Camiü’-d-Düvel* adlı muahhar kaynaktan da faydalanılmıştır¹⁶.

Seyahatnâmeler; Celaleddin Karatay’ın başta Konya olmak üzere, Kayseri, Antalya, Amasya ve Malatya’da vakıf eserlerinin bulunduğu arşiv kayıtlarından bilinmektedir. Buna rağmen XIII. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu’ya gelen seyyahlar onun eserlerinden söz

¹³ Anonim, *Selçuknâme (Tarih-i Âl-i Selçuk der Anadolu)*, (yay. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.

¹⁴ Gregory Abû’l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû’l-Farac Tarihi*, I-II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999, s. 549.

¹⁵ Şikârî, *Karamannâme- Zamanın Kahramanı Karamanîlerin Tarihi*, (haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu), İstanbul 2005, s. 110, 123.

¹⁶ İki cilt halinde Ali Öngül tarafından yayınlanan bu eser, Müneccimbaşı’nın eserinin Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları ile Türkiye Selçukluları ve Beylikler dönemini kapsamaktadır. Bk. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu’-d- Düvel- Selçuklular Tarihi*, II, (yay., Ali Öngül), İzmir 2001.

etmemektedirler¹⁷. Celaleddin Karatay'ın Kayseri'deki kervansarayına dair ilk bilgiler XIII. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden *Baybars Tarihi*'nde bulunmaktadır. Bu eserin müellifi Muhiddin bin Abdü'z-zahir 1277 yılındaki Kayseri seferinden söz ederken uğradıkları Karatay Kervansarayının güzel bir tasvirini yapmıştır¹⁸. Abdü'z-zahir'in mektubu Kalkaşandî tarafından aynen nakledilmiş¹⁹, el-Ömerî tarafından da özetlenmiştir. Bu nedenle, kervansaray hakkında en verimli bilgiler Kalkaşandî ve el-Ömerî'nin eserlerindedir. XIV. yüzyıla ait bir kaynak olan el-Ömerî'nin (ö. 1349) *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr* adlı eseri, Anadolu'nun coğrafyası ile sosyal ve ekonomik yapısına dair önemli nakiller içermektedir²⁰. Eserde toponomiye ait bilgiler de mevcut olup, özellikle Karatay Kervansarayı hakkında vakfiyesinde dahi yer almayan bilgilere yer verilmiştir. Bu eserde Celaleddin Karatay ile ilgili

¹⁷ Mehmet Önder, *Seyahatnâmelerde Konya*, Konya 1948, s. 16; *Marco Polo Seyahatnâmesi*, I, (yay. Filiz Dokuman), İstanbul t.y.; XIV. yüzyılda Anadolu'daki birçok yerleşim yerini gezen İbn Battûta, gittiği birçok bölgedeki medrese ve müderrislerden söz etmesine rağmen bunların ilmî faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler vermemektedir. Bk. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *Seyahatnâme*, (çev. A. Sait Aykut), I, İstanbul 2004, s. 400- 444. Matrakçı Nasuh, Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak seferine katılmış, Konya'dan geçerken Alâeddin Tepesi ile çevresindeki eserleri bir yüzey üzerinde minyatür olarak resmetmiştir. Bu tasvir Konya'daki eserlerin yer aldığı en eski belgelerden biridir. Bk. Nasûhü's-Silâhî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (haz. H.G. Yurdaydın), Ankara 1976, s. 224, 284, resim 17 a; Besim Darkot, "Konya", *İA*, IV, (1953), s. 841- 853; 1648 yılında Konya'ya uğrayan Evliya Çelebi, burada 11 medrese, 3 Darü'l-hadis, 40 kadar tekke ve 11 bedesten ile 900 dükkân bulunduğunu yazmıştır. Bk. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini*, III Kitap 1, (haz. S.A. Kahraman, Y. Dağlı), İstanbul 1999, s. 18- 22; Bertrand de la Broquière, *Deniz aşırı Seyahat*, (ed. Ch. Schefer), (çev. İlhan Arda), İstanbul 2000; Moltke'nin Konya'yı ziyareti 1838 yılındadır. Bk. Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (çev. H. Örs), İstanbul 1995; Laborde 1826'da Konya'da bulunmuş buradaki yapıları resmetmiştir. Bk. Leon de Laborde, *Voyage de l'Asie Mineure*, Paris 1838, s. 416; Texier 1833-37 yılları arasında Konya'ya uğrayarak Karatay Medresesi'nin portalini yapmıştır. Charles Texier, *Küçük Asya*, III, (çev. Ali Suad), İstanbul 1340; C. Huart Karatay Medresesi'nin kısa bir tarihçe ve kitabesini vererek portal çizimini yapmıştır. Bk. Clement Huart, "Epigraphie arabe d'Asie mineure II", *Revue Semitique d'epigraphie et d'histoire Ancienne*, S. 3 (1894); F. Sarre, Konya'da Selçuklu yapılarıyla birlikte Karatay Medresesi'ni tanıtmıştır. Bk. Friedrich Sarre, *Küçükasya Seyahati- 1895 Yazı Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar-*, (çev. D. Çolakoğlu), İstanbul 1998, s. 60- 64. Ayrıca Bk. J.H. Löytved, *Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten*, Berlin 1907, s. 45-49; H. Saladin, *Manuel d'Art Musulman de le Architecture I*, Paris 1907, s. 462, 463; Henri Glück, *Die Kunst der Seldschuken in Kleinasien und Armenien*, Leipzig 1923; XIII. yüzyıla ait coğrafi eserlerde ise Karatay kervansaray/zaviyesinin bulunduğu Kayseri şehrinin coğrafi, siyasi ve sosyal tarihine dair birtakım bilgilere rastlanılmaktadır. Kazvinî bu dönemde ticari öneme sahip olan Yabanlu Pazarının özelliklerine değinmiş, ayrıca bazı dinî ve sosyal yapılardan söz etse de Karatay Kervansarayı hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Zekerîya b. Muhammed b. Mahmud Kazvinî (681/1282), *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, Beyrut, (Kısaltma: *Âsarü'l-Bilâd*), t.y., s. 531. Aynı şekilde 1332 yılında Anadolu'yu gezmeye başlayan İbn Battûta, Konya'da Ahî Taceddin İbn Kalemşah zaviyesinde, Kayseri'de ise Ahî Emir Ali'nin tekkesinde konakladığını, bu zaviyenin ikramlarının bolluğu ve kandilleri ile döşemelerinin güzelliği ile gördüğü en güzel zaviyelerden biri olduğunu kaydetmiş, ancak ne Karatay Medresesi ne de Kervansarayı hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Bk. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *Seyahatnâme*, I, s. 412- 416.

¹⁸ İbn Şeddâd, *Sîretü'l-Meliki'z-Zâhir*, (*Baybars Tarihi el-Melikü'z-Zâhir Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*), (çev. Şerafüddin Yaltkaya), Ankara 2000.

¹⁹ Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subh el A'sa fî Smâat el- İnşâ*, (yay. Muhammed 'Abd el-Rasûl İbrahim), IV-V, Mısır 1913-14, s. 182-183.

²⁰ Franz Taeschner, *al-Umari's Bericht über Anatolien in seinem Werke Masâlik al-absâr fî mamâlik al-amsâr*, I, Leipzig 1929.

olarak ise, onun halk ve Moğollar tarafından büyük saygı gördüğüne dair bilgiler yer almaktadır. Hamdullah Müstevfî Kazvinî de eserinde²¹ Kayseri şehrinin coğrafi özelliklerini anlatarak burada Balinas'ın banisi olduğu hamamdan söz etmekle beraber Karatay Kervansarayı'na değinmemiştir.

Menâkıbnâmeler; Genel olarak herhangi bir tarıkata mensup bir velînin menkabelerini ihtiva eden eserlere menâkıbnâme adı verilmektedir²². Celaleddin Karatay'ın tasavvufî eğilimlerinin anlaşılması bakımından *Menâkıbu'l-Arifîn* ile *Menâkıb-ı Evhadüddin Hamid el-Kirmânî*'de değerli bilgiler yer almaktadır. Mevlevî çevrelerinde meydana getirilen ve birçok yönden önemli olan *Menâkıbu'l-Arifîn*, XIV. yüzyılın ilk yarısında Ahmed Eflâkî tarafından kaleme alınmıştır. Mevlevîliğe intisap etmiş olan yazarının şahsi görgü, bilgi ve değerlendirmelerini yansıtan bu eser, Mevlânâ'nın Celaleddin Karatay ve onun medresesi ile olan ilişkilerine de yer vermektedir²³. Burada Celaleddin Karatay'ın hayatı ve iyilikleri üzerinde durularak onun veli karakterli bir insan olduğu ve Mevlânâ'nın onun hakkında büyük bir hürmeti bulunduğu da dikkat çekilmiştir.

Arşiv Kaynakları; Seyahatnâme, kronik ve coğrafya kitaplarında verilen sınırlı bilgilere karşın, arşiv kaynakları sayesinde Türkiye Selçukluları dönemine ait vakıf eserlerin Osmanlı devrindeki durumunu ortaya koymak mümkün olmaktadır. Osmanlı Klâsik dönemi sancakları üzerinde arşiv belgelerine dayalı olarak yapılan çalışmalar ve evkaf kayıtları sayesinde yukarıda adı geçen kurumların çoğunun, hatta bugün mevcut olmayanların kaydına ulaşılabilmektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarına geçen kurumlardan bir kısmının Türkiye Selçukluları döneminden intikal eden ve Osmanlı döneminde de aktivitesini devam ettiren kurumlar olduğu bilinmektedir ki Celaleddin Karatay Medrese ve Kervansarayı/Zaviyesi de bu kategori içerisinde yer almaktadır.

Vakfiye Defterleri; Vakfiye belgeleri, sosyal ve dinî müesseselerin tarihî gelişim içerisinde nasıl bir istihalede geçtiğini ortaya koymanın yanında, bahis konusu toplumların siyasi, askerî olaylarını, sultanların hayatlarını ve toplumun sosyal ilişkilerini ihtiva etmesi bakımından önemli belgelerdir²⁴. Yine bu belgeler sayesinde, şehirlerin topografik gelişimleri, yeni mahallelerin oluşumu, eşya ve para değerleri, çeşitli vergilerin özellikleri, ilmî ve dinî

²¹ Hamdullah Müstevfî Kazvinî, *Nuzhat al-Qulûb*, (çev. G. Le Strange), E. J. W. Gibb Memorial Series XXIII, London 1919.

²² Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, XXVII (1943), s. 423; Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara 2010, s. 36.

²³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2006.

²⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi", *VD*, S.15 (1982), s. 24.

kurumların gelişmesi ve sosyal yardım kurumları hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Bunun için öncelikle Celaleddin Karatay Vakıflarına ait en eski vakıf belgeleri kullanılacak daha sonraki dönemlerde istinsah edilen vakfiye suretleri ile karşılaştırılacağından bu çalışmanın en temel kaynağını Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiyelerin kaydedildiği defterler oluşturmaktadır.

Tapu Tahrir Defterleri; Vakıfların tarihsel süreç içerisindeki durumunu ve Osmanlı dönemindeki faaliyetlerini ortaya koymak bakımından faydalanılacak olan diğer bir önemli arşiv de Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'dir. *Tapu Tahrir Defterleri* genellikle bu iki arşivde bulunmaktadır. *Tapu Tahrir Defterleri*'nde iktisadi ve sosyal tarih açısından çok değerli bilgileri bulmak mümkündür²⁵. Karatay Kervansaray/Zaviyesi'nin bulunduğu Zamantu Kazası XVI. yüzyılda Maraş, XIX. yüzyıldan itibaren ise Kayseri Sancağı'na bağlı olduğundan her iki şehre ait *Tapu Tahrir Defterleri* 'ne başvurulmuştur.

Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 565 numarada kayıtlı olan 906/1500-1501 tarihli Tapu Tahrir defterinin giriş kısmında Hatipoğlu şöhretini taşıyan Nasuh oğlu Haydar ve Kâtip Ali tarafından hazırlandığı hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada defterin tarihi 1500 olarak kabul edilecektir. XVI. yüzyıla ait diğer bir vakıf defteri BOA Tapu Tahrir Defteri Tasnifi'nde 387 numarada kayıtlı olup 937/1530 tarihlidir. Karaman ve Rum vilâyetleri evkafını içermektedir. Celaleddin Karatay Medrese vakfına dair diğer bir defter, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 584 numarada kayıtlıdır. Defter, Karaman Eyaletinin eski defterdarı Ahmet oğlu Mustafa ve Kâtip Kadri b. Mehmet tarafından hazırlanmış olup 992/ 1584 tarihlidir. Ayrıca BOA Tahrir Defterleri Tasnifinde 40 numarada kayıtlı olup Karaman eyaleti geneline ait olan mevcut en eski mufassal defterde de Celaleddin Karatay Medrese vakfına ait kayıtlar bulunmaktadır. Defterin hangi tarihte ve kim tarafından düzenlendiği kaydedilmemiş olduğundan, tarihlendirilmesi konusunda çeşitli görüşler bulunsa da²⁶, bu çalışmada 40 numaralı Tapu Tahrir Defterleri'nin tarihi 1500 olarak kabul edilecektir. Adı geçen Tapu

²⁵ Muhasebe defterlerinin diğer arşiv kaynakları ile birlikte kullanıldığı çalışmalar için Bk. İsmet Kayaoğlu, "Candaroglu İsmail Bey Vakfiyesi", *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Ankara 1993, s. 1041-1047. Vakfiyelerin yanı sıra tahrir defterlerinden de yararlanan bazı çalışmalar için Bk. Yılmaz Kurt, "Ramazanoğulları'nın Vakıfları", *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Ankara 1993, s. 1013-1034; Bahaeddin Yediyıldız, "Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mahiyeti", *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV, s. 1625-1633. Şer'iye sicilleri kullanılarak vakıfların incelendiği bazı çalışmalar için Bk. Ronald C. Jennings, "Pious Foundations in the Society and Economy of Otoman Trabzon, 1565-1640. A Study Based on the Juridical Registers 'Şer'i Mahkeme Sicilleri' of Trabzon", *Studies on Otoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Woman, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, İstanbul 1999, s. 613-665.

²⁶ Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası*, Konya 2009, s. 1-8.

Tahrir Defterleri'nde Karatay Medresesi'nin Hatunsaray bölgesinde bulunan mevkûfat gelirleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri tasnifinde Maraş ile ilgili olarak 402 numaralı ve 1526 tarihli bir mufassal defter ve 998 numaralı ve 1527 tarihli bir icmal defter bulunmaktadır. Maraş'a ait 402 numaralı bu mufassal defter, bölgenin tespit edilebilen ilk mufassal Tapu Tahrir Defteridir ve burada Karatay Sultan Zaviyesi'ne ait bir vakıf kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde de Maraş'a ait 101 ve 108 numaralı, 1563 tarihli bir mufassal defter²⁷ ve 268 ile 329 numaralı iki icmal defter bulunmaktadır. 101 ve 108 numaralı Tapu Tahrir Defterleri Maraş Sancağı'na ait ikinci mufassal defterdir. Bu defter 1563 tarihli ve iki cilt olup, Maraş, Gügercinlik, Hısn-ı Mansur, Elbistan ve Zamantu kazalarına ait kayıtları içermektedir. Dolayısıyla burada Karatay Sultan zaviyesine ait birtakım bilgiler yer almaktadır.

Kayseri'ye ait 38 numaralı Tapu Tahrir defteri, Kayseri Sancağı Mufassal defteridir. Şehir yani nefis kısmı yer almayan defterde Kayseri Sancağı'ndaki Sancakbeyi hasları, sipahi tımarları ve kale görevlilerine ait tımarlar ve çeşitli mülk kayıtları yer almaktadır. 1484 tarihli bu defterde Celaleddin Karatay'a ait vakıf köylerden herhangi biri yer almamaktadır. Ancak *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Kayseriye* adlı ve BOA 136 numaralı ve 1584/1563 ve 1575 tarihli *Tapu Tahrir Defteri*'nde Karatay Sultan Zaviyesi'ne gelir getiren köyler ve gelirleri hakkında bilgiler mevcuttur.

Evkaf Tahrir Defterleri; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün *Kuyûd-ı Kadîme Arşivi*'nde bulunan, Celaleddin Karatay vakıflarının bulunduğu Konya, Antalya, Kayseri, Maraş ve Amasya *Tahrir Defterleri* vasıtasıyla bu bölgelere ilişkin nüfus, vergi, idari ve mali sistem ile tarımsal faaliyetler ve vakıflar hakkında bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Celaleddin Karatay Medrese vakfına dair Osmanlı dönemine ait en eski kayıt, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde, Kubbe Altından Müdevver, Atık Konya Vakfı ismini taşıyan 881/1476 tarihli Vakıf Tahriridir. Bu defter vakıf ve mülk defteridir. Kadı Muslihiddin ve Kâtip Kasım tarafından 881/1476 tarihinde hazırlanmıştır²⁸. 91 varaktan oluşan bu defter, 1958 yılında F.N. Uzluk tarafından yayınlanmıştır²⁹. Devamında medreseye dair bilgilerin bulunduğu diğer bir defter 888/1483 tarihli vakıf defteri olup,

²⁷ Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I-II, Ankara 1988; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, (Kısaltma: *Osmanlı Kanunnâmeleri*), VII, İstanbul 1994, s. 172.

²⁸ TTD., 564.15, s. 2 a-b.

²⁹ Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.

İstanbul Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Tasnifi 0.116/1 numarada kayıtlıdır³⁰. Hamza Bey oğlu Murat Çelebi ve Kâtip Mehmet tarafından hazırlanan bu defter, daha sonra düzenlenen defterlerdeki kayıtlarda Murat Çelebi defteri olarak adlandırılmıştır³¹.

Celaledin Karatay Vakıflarından Antalya’da bulunan Darüssülehâ hakkında ise bir cûlus defteri olan *Defter-i Evkaf-ı Livâ-i Teke* de yine Kuyûd-ı Kadîme Arşivi’nde 567 numarada kayıtlıdır. Antalya ve havalisinde yapılmış olan vakıfları gösteren bu defter 35 varak olup, yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak defterde bulunan bazı kayıtlardan defterin II. Selim’in (1566-1574) saltanatının ilk yıllarında, muhtemelen Temmuz 1567 tarihinden biraz daha önce hazırlandığı anlaşılmaktadır³². Defterdeki bazı kayıtlardan Teke livâsı evkafının Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), II. Bayezid (1481-1512) ve Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde tahrir edildiği tespit olunmaktadır. Dolayısıyla defter-i köhne, defter-i atık ve defter-i cedîdden söz edilmektedir ki adı geçen defter yeni bir defterdir. Teke bölgesinin ilk evkaf yazımının II. Murad (1421-1444/1446-1451) döneminde, muhtemelen 1423 yılında Oruç Bey Çelebi ve Edhem Bey tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır³³. Bu durumda en eski defterin Edhem Bey defteri, Atık defterin de Seydi Bey defteri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Teke livâsının tahririnin Karamanoğulları tarafından da yapılmış olduğu belirtilmektedir³⁴. Teke livâsına ait *Tahrir Defterleri*’nde Celaledin Karatay’ın Antalya’da bulunan Darüssülehâ’sının sadece XVI. yüzyıla ait vakıf gelirleri yer almaktadır.

Malatya kazası vakıflarını, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan defterler ve müstakil belgelerden elde etmek mümkündür. Özellikle 937/1530³⁵ ve 967/1560³⁶ yıllarına ait *Evkaf Defterleri*’nden Malatya Kazasında vakfı bulunan Celaledin Karatay’a ait yapılar tespit edilmiştir.

³⁰ Bu defter Fahri Coşkun ve M.A. Erdoğan tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bk. Fahri Coşkun, 888 (1483) *Tarihli Karaman Eyâleti Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996; M. Akif Erdoğan, “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar I”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1, (2003), s. 119-160; aynı yazar, “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar II”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/2, (2003), s. 99-140; aynı yazar, “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar III”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/ 1, (2004), s. 119-154; aynı yazar, “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar IV”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, (2004), s. 141-176.

³¹ TTD. 455, s. 593, 617.

³² M. Akif Erdoğan, “Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkaf-ı Livâ-i Teke”, (Kısaltma: *Antalya ve Havalisi*), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 10 (1995), s. 91.

³³ Ahmet Refik, “Hazine-i Evrâk Tadmikâtı: Fatih Zamanında Teke-Eli”, *TTEM*, 2 (79), 1 Mart 1924, İstanbul 1340, s. 65-76.

³⁴ Şihabeddin Tekindağ, “Teke-Eli ve Teke Oğulları”, *İA*, XII/1, (1979), s. 124-133.

³⁵ TTD. 156, s. 2-115.

Şer'îye Sicilleri; Vakıfların şehirlere katkısı konusunda önemli bir diğer kaynak türü ise Karatay vakıflarının bulunduğu Konya, Antalya, Maraş ve Kayseri'ye ait olan *Şer'îye Sicilleri*'dir. Osmanlı devrinde şer'î mahkemelerde kadılar tarafından tutulan ve toplumun sosyal hayatına dair detaylı bilgiler sunan Şer'îye Sicilleri, hukuk, iktisat tarihi ve askerî tarih çalışmaları bakımından olduğu kadar özellikle şehir tarihi ve vakıf çalışmaları açısından da birincil dereceden kaynak durumundadırlar. Bu kayıtlardan Celaleddin Karatay Medresesi'nin başta vakfiye sureti olmak üzere, personel atamaları, maaşları ve tamirat kayıtlarına dair birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, XIX. yüzyıla kadar Maraş Şer'îye Sicilleri³⁷ bulunmadığından Karatay Kervansarayının/Zaviyesi'nin işleyişi hakkında sosyal, kültürel ve iktisadi açıdan önemli bir eksiklik ortaya çıkmış, ancak bu eksiklik mümkün olduğu kadar diğer arşiv belgeleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Darussulehâ'nın bulunduğu Antalya şehri ile ilgili 1 numaralı *Şer'îye Sicili* XIX. yüzyıl başlarına 1808-1817 tarihine aittir ve bu defterde zaviyeye ait herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Buna karşın 8, 9, 12 ve 15 numaralı *Antalya Şer'îye Sicilleri*'nde sadece zaviyenin adını vermiş olduğu “*Karadayı*” Mahallesi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Zaviyenin XVI. yüzyılda “*Karatay Mescidi*” adını verdiği mahalle bu durumda XIX. yüzyılda “*Karadayı*” Mahallesi olarak varlığını devam ettirmiştir. Aynı şekilde 53, 62, 63 numaralı *Amasya Şer'îye Sicilleri* taranmış, Celaleddin Karatay zaviye vakfının adını vermiş olduğu “*Karatay*” Mahallesi ibaresi tespit edilmiştir.

Hurûfat Defterleri; Osmanlı döneminde vakıflarda çalışan personel ve atamaları hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva eden ve yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan *Hurûfat Defterleri* de yer almıştır³⁸. Celaleddin Karatay vakıfları ile ilgili olarak 1692-1835 tarihleri ve 551-1216 numaraları arasındaki *Konya Kazası Hurûfat Defterleri* ile, 544-1159 defter numaraları arasında bulunan *Zamantu Kazası Hurûfat Defterleri* incelenmiş ve buradan medrese ile zaviyenin personeli hakkında birtakım bilgilere ulaşılmıştır.

Evkaf Muhasebe Defterleri; Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan *Vakıf Muhasebe Defterleri* kendi özelliklerine bağlı olarak verileri farklı tarzda sunma özelliğine sahiptirler. Vakıf defterleri genel tespitleri içerdiğinden, ayrıntıya girmeksizin gelirlere, *Muhasebe Defterleri* hem gelir hem de giderlere oldukça ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir. Ayrıca vakıfların zaman içerisindeki gelişimlerinin

³⁶ TTD. 323, s. 1-54.

³⁷ XIX. yüzyıla ait olan *Maraş Kazası Şer'îye Sicilleri* Ankara'da Milli Kütüphane'de yedi cilt halinde bulunmaktadır.

³⁸ *Hurûfat Defterleri* ile ilgili bilgi için Bk. Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

izlenmesi ve detaylı iktisadi analizi bakımından da daha kapsamlı bilgi kaynaklarıdır. Vakıf muhasebe defterlerinin vakfiyeler, *Şer'îye Sicilleri*, *Mühimmeler*, *Ahkâm* ve *Şikâyet Defterleri* ile *Tapu Tahrir Defterleri* gibi diğer arşiv kaynakları ile birlikte kullanılmaları durumunda, Vakıfların gelir ve giderlerinin muhasebesinin yapıldığı bu belgeler, vakıfların iktisadi durum ve faaliyetlerinde zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin tespit edilmesine ve kurumsal gelişim tarihlerinin ortaya çıkmasına imkân vermektedir. Gelir ve giderlerde zaman içerisinde ortaya çıkan dalgalanmalar, belirli bir vakfın büyüme ya da küçülmesi ile ilgili temel bilgiler bunlarda bulunmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nin Mektubî Kalemi'nde müstakil halde bulunan Evkaf Muhasebe Defterleri, Celaleddin Karatay vakıflarının gelir ve giderleri ile personeli hakkında önemli bilgiler içermektedir. Çoğunlukla XIX. yüzyıl başlarından itibaren tutulmuş olan bu defterler 46 adettir. Ayrıca *Ali Emiri* ve *İbnü'l- Emin* tasniflerinden de Celaleddin Karatay vakıflarının muhasebesine dair bilgilere erişmek mümkündür.

Temettuat Defterleri; Celaleddin Karatay'ın Kayseri'ye bağlı Zamantu Kazasında akrabalarının bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle Karatay Zaviyesi'nin bulunduğu Zamantu Kazası'nın nüfusu ve gelirleri hakkında XIX. yüzyılın ilk yarısına ait *Temettuat Defterleri* de incelenmiştir. Zamantu Kazası hakkında ulaşılabilen tek *Temettuat Defteri* 1845 yılında Kayseri Sancağı'nın genel Temettuat kaydını içeren 13874 numaralı defter olup, Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi bakımından önemli bilgiler içermektedir.

Cizye Defterleri; Yine Zamantu Kazası'na ait *Cizye Defterleri*'nden burada bulunan gayrimüslimlerin demografisi ve bunlardan alınan vergiler hakkındaki bilgilere ulaşmak mümkün da olmaktadır. *Zamantu Kazası Cizye Defterleri* Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 86, 416 ve 660 olarak numaralandırılmışlardır.

Müstakil Belgeler; Bahsedilen tasnifler dışında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan müstakil birtakım belgeler ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde konu ile ilgili olarak *Cevdet Evkaf*, *Cevdet Maarif* ve *İrade-i Dahiliye* tasniflerinde birçok belge bulunmaktadır.

0.4.1. Türkiye Selçukluları Vakıf Araştırmaları Hakkında Literatür Değerlendirmesi

Vakıf araştırmalarının tarihî seyri konusuna, çeşitli nedenlerle farklı araştırmalarda yer verilmiş olduğundan bu başlık altında, Selçuklu dönemine ait vakıf çalışmaları çerçevesinde

inceleme yapılacaktır. Türkiye Selçuklu devri vakfiyeleri genelde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmakta olup Osmanlı devri kopyalarından oluşmaktadır.

Selçuklu vakfiyeleri konusunda en kapsamlı çalışmalar Osman Turan tarafından yapılmış, bu alanda yapılan diğer çalışmalar bunu takip etmiştir³⁹. Bu arada Türkiye Selçukluları vakıf kayıtları, Hasan Yüksel tarafından istatistiksel veriler çerçevesinde incelenmiştir⁴⁰. Hasan Yüksel ayrıca, XVII. yüzyılı temsil edebilecek bir örneklem seçerek 313 vakfiye ile söz konusu vakıfları incelemiştir. Büyük ölçüde şehir hayatı ile ilgili olan bu çalışmada, vakıfların kurucuları, yönetimi, iktisadi boyutları ve vakıf hizmetlerinin toplumsal gruplara dağılımı gibi konular yetkinlikle ele alındığı gibi, eserin beşinci bölümünde şehirlerin gelişiminde vakıfların rolü ayrıntılarıyla izah edilmiştir⁴¹. Özellikle Osman Turan'ın bizim çalışmamızın da temelini oluşturan Celaleddin Karatay vakfiyesi başta olmak üzere, diğer Türkiye Selçukluları devlet adamlarına ait vakfiyeleri neşretmiş olması, vakıf kurumlarının işleyişi ile vâkıflarının biyografik tahlilleri ve vakıf kurmadaki amaçlarının karşılaştırılmalarına imkân vermesi bakımından büyük önem arz etmektedirler. Bu arada Sadi Kucur'un daha çok Sivas, Tokat ve Amasya ile sınırlı olan bölgede Anadolu Selçuklu ve

³⁹ Örnek olarak bk. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", (Kısaltma: *Celaleddin Karatay*), *Belleten*, XII/45 (1948), s. 17-160; aynı yazar, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", (Kısaltma: *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*), *Belleten*, XI/42 (1947), s. 187-200; aynı yazar, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri II, Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", (*Mübarizeddin Er-Tokuş Vakfiyesi*), *Belleten*, XI/43 (1947), s. 415-429. Daha sonra Zeki Oral ("Selçuklu Devri Vesikaları Ahi Ahmed Nahcivanî Vakfiyesi", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, III/4 (1954), s. 57-65; aynı yazar, "Turgut Oğulları, Eserleri, Vakfiyeleri", (Kısaltma: *Turgutoğulları*), *VD*, S. 3 (1956), s. 31-65; aynı yazar, "Aksaray'ın Tarihî Önemi ve Vakfiyeleri", *VD*, S. 5 (1962), s. 223-241; Muallim Cevdet ("Sivas Darü's-şifası Vakfiyesi Tercümesi", *VD*, S. 1 (1938), s. 35-39; Ahmet Temir (*Cacaoğlu Nure'l-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1959); Refet Yinanç ("Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları", (Kısaltma: *Halifet Gazi*), *VD*, S. 15 (1982), s. 5-22; aynı yazar, "Sivas Abideleri ve Vakıfları I", *VD*, S. 22 (1991), s. 15-44; aynı yazar, "Sivas Abideleri ve Vakıfları II", *VD*, S. 23 (1994), s. 5-18); İsmet Kayaoğlu ("Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış", 2. *Vakıf Haftası*, 3-9 Aralık 1984, Ankara 1985; aynı yazar, "Turumtay Vakfiyesi", *VD*, S. 12 (1978), s. 91-112; aynı yazar, "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", *VD*, S. 13 (1981), s. 1-29; aynı yazar, "Divriği Ulu Camii'nin H. 641/M. 1243 Tarihli Orijinal Vakfiyesi ve Vakfiyenin Değerlendirilmesi", (Kısaltma: *Divriği Ulu Camii Vakfiyesi*), *Divriği Ulu Camii Ve Darü's-şifasının 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara 1978, s. 10-11); aynı yazar, "Candaroglu İsmail Bey Vakfiyesi", *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, III (1993), s. 1041-1047); Süheyl Ünver ("Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair", *VD*, S.1 (1938), s. 17-23); Adnan Gürbüz ("Elvan Çelebi Zaviyesi'nin Vakıfları", *VD*, S. 23 (1994), s. 25-30); Nazif Öztürk ("Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları", *VD*, S. 23 (1994), s. 45-68) ve Sadi Bayram ("Amasya-Taşova- Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin er-Rufâî'nin H.655/M.1257 Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile H. 996/M. 1588 Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-nâmesi", *VD*, S. 23 (1994), s. 31-74) tarafından Türkiye Selçukluları devrinde düzenlenen vakfiyelerin daha çok metin neşirleri yapılmıştır.

⁴⁰ Hasan Yüksel, "Anadolu Selçuklularında Vakıflar", (Kısaltma: *Anadolu Selçukluları*), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006, s. 309-325; aynı yazar, "Anadolu Beyliklerinde Vakıflar", *VD*, S. 30 (2007), s. 35-50.

⁴¹ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585- 1683)*, Sivas 1998.

Beylikler döneminde kurulan bir kısım vakıfların Osmanlı dönemindeki durumunu yansıtan doktora çalışmasını da burada zikretmek gerekir⁴².

Vakıf çatısı altında tesis edilmiş cami, mescit, tekke, zaviye ve diğer dinî yapıların Osmanlı dönemine doğru giden süreçte Türkiye Selçuklu şehir yerleşmelerinde oynadığı rolü göstermesi açısından A. Yaşar Ocak'ın, özellikle "XIII- XVI. Yüzyıllarda Anadolu Şehirlerinde Dini-Sosyal Hayat" isimli çalışması ilginçtir⁴³.

Anadolu'nun fethinden sonra şehirlerde meydana gelen değişimleri daha çok Tapu *Tahrir Defterleri* çerçevesinde ele alan çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Bu incelemelerde, vakıf yapılarının kimler tarafından, ne amaçla tesis edildiği, vakıf gelirlerinin nerelere harcandığı, vakıf yapılarına ait mülklerin nerelerde bulunduğu ve ne kadar gelir getirdiği vurgulanmıştır. Bunlardan birincisi, Celaleddin Karatay Zaviyesi'nden de bahseden Dulkadiroğlu Alâüddeve'ye ait vakıfların da ele alındığı İbrahim Solak'ın Zamantu Kazası ile ilgili çalışmasıdır⁴⁴. Bu konudaki diğer çalışmalar; N. Göyünç'ün Mardin⁴⁵, M. Ali Ünal'ın Harput⁴⁶, M. Öz'ün Canik⁴⁷, F. Acun'un Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar kazaları⁴⁸ ve A. Gürbüz'ün Amasya⁴⁹ ile ilgili eserleridir.

⁴² Sadi Kucur, *Sivas Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-Vakfiyelere Göre*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1993.

⁴³ A. Yaşar Ocak, "XIII- XIV. Yüzyıllar Anadolu Şehirlerinde Dini-Sosyal Hayat: Selçuklulardan Osmanlılar'a Genel Bir Bakış ve Problematik Bir Yaklaşım Denemesi", *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne*, (ed. Ferzan B. Yıldırım, Wald Yay., İstanbul 2000; ayrıca bk. aynı yazar, "Zaviyeler; Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", *VD*, S. 12 (1978), s. 247- 269.

⁴⁴ İbrahim Solak, *XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasını'nın Sosyal ve İktisadî Yapısı*, Konya 2007.

⁴⁵ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991.

⁴⁶ M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara 1989. Yazarın bir başka çalışması ise, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı* adını taşımaktadır.

⁴⁷ Mehmet Öz'ün *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999; aynı yazar, "Osmanlı Klâsik Döneminde Anadolu Kentleri" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 6 (2005), s.57-88; aynı yazar, "16. yüzyıl'da Çorum Sancağı: Nüfus ve İktisadî Hayat", *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu*, Çorum 1998, s. 5- 17; "Tahrir defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskan ve Nüfus", *Belleten*, S. 219 (1994), s. 509- 537; aynı yazar, 16. yüzyıl'da Bitlis Sancağı: Yönetim, Nüfus ve Vergilendirme" *IX. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, Dubrovnik 20- 23 Ağustos 2002, Ankara 2005, s. 31- 54 isimli makaleleri bulunmaktadır.

⁴⁸ Fatma Acun, *Karahisar-ı şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1589)*, Ankara 2006.

⁴⁹ Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1993.

Ayrıca, Türkiye'deki vakıf çalışmaları içerisinde, sondaj yöntemiyle XVIII. yüzyılı ele alan ve vakıf-toplum ilişkisi çerçevesinde konuyu değerlendiren Yediyıldız'ın çalışmaları ayrı bir yer tutmaktadır. Bunlardan özellikle "Vakıf Teşkilatları Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyyeleri", *Türk Kültürü*, S. 219 (1981), 323-328 ; aynı yazar, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *VD*, S.14 (1982), s. 1- 27; aynı yazar, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri (1700- 1800)", *Osmanlı Araştırmaları*, III (1982), s. 143- 164; aynı yazar, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", (Kısaltma: *XVIII. Asır Türk Vakıfları*), *VD*, S. 18 (1984), s. 5- 41; aynı yazar, "Türk Hayrat Sistemi ve Vakıf

Anadolu-Türk şehrinin ortaya çıkışını ele alan Doğan Kuban, kent modellerinin ortaya çıkmasının toplumların daha önceki kültürel birikimleriyle şekillendiğini ifade etmektedir⁵⁰. Yazar bu noktadan hareketle İslam, Bizans ve Orta Asya Türk şehirlerinin etkilerini araştırmıştır⁵¹.

0.4.2. Celaleddin Karatay'ın Hayatı ve Kişiliği Üzerine Yapılan Çalışmalar

I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) devrinden başlayarak II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246), II. İzzeddin Keykavus (1246-1260), IV. Rükneddin Kılıçarslan (1248-1265) ile üç hükümdarın ortak saltanat sürdükleri 1249-1257 yılları arasında devlete birçok hizmetlerde bulunan ve yaptırdığı tarihî abidelerle ölmez bir isim bırakan Celaleddin Karatay'ın kişiliği ve devlet yöneticiliği hakkında bugüne kadar çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Özellikle gulâm kökenli bir eğitici olarak sultanlara atabeylik yapması ve zamanla devlet yönetiminde söz sahibi olması, ayrıca dinî ve tasavvufi açıdan XIII. yüzyıl kültür hayatına katkıları, onun ilginç ve dikkate değer kişiliğini ortaya koymaktadır.

Doğrudan Celaleddin Karatay ile ilgili ilk çalışma, M. Ferid Uğur-M. Mesud Koman'ın birlikte kaleme aldıkları *Selçuklu Büyüklerinden Celâlettin Karatay ile Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri* adlı kitap⁵² olup, Celaleddin Karatay ve vakfiyelerine dair monografik bir eserdir. Ancak bu çalışma, Celaleddin Karatay'ın hayatına ayrılan bölüm İbn Bibi'ye ait olan kronikte Karatay adının geçtiği sayfa ve cümlelerin tahlil ve tenkide tabi tutulmadan ve olaylar üzerindeki rolünü belirtecek bir fikir ya da açıklamada bulunulmadan nakledilmiş cümlelerden ibarettir.

Balkan Şehirleri”, *Balkanlarda İslam Medeniyeti Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya 2000, İrcica, İstanbul 2002, s. 97- 106; aynı yazar, “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi”, *Osmanlı*, Ankara 1999, s. 17- 33; aynı yazar, “Vakfiyeler Çerçevesinde Türkiye'nin Kültür Hayatı (1300- 1453)”, (Kısaltma: *Kültür Hayatı*), *IV. Vakıf Haftası*, 2- 3 Aralık 1986, s. 19- 24 isimli araştırmaları bu alandaki çalışmalarının sadece bir kağıdır. Yedi yıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi adlı çalışmasında ise, vakfiyeler üzerinden bu yüzyıldaki vakıf kurumlarını incelenmiştir. Yazar, bu çalışmasında şimdiye kadar “Hayrî ve Ailevî” vakıf olarak bilinen tasnife ilk defa, “Yarı ailevî vakıf” terimini de ekleyerek yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Nihayetinde, Yedi yıldız'ın gerek XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi isimli çalışması ve gerekse vakıf konusunda kaleme aldığı pek çok çalışması, özellikle Osmanlı'da vakıf kurumu alanında yapılan yeni çalışmalara ışık tutmuştur.

⁵⁰ Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri; Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *VD*, S. 8 (1968), s. 53- 73.

⁵¹ Ömer Demirel'in Sivas şehri örneğindeki çalışması (*Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, (Kısaltma: *Sivas Şehri*) Ankara 2000) şehir bağlamında, vakıf eserlerle mahalleler arasındaki ilişkiden vakıf gelirlerinin kent ekonomisindeki yerine kadar vakıf kurumunun toplumsal ve iktisadi hayat üzerindeki etkileri, Osmanlı yönetim sistemi ve sosyal örgütlenmesi açısından sonuçlarını ele almaktadır. Saim Savaş'ın bir zaviye etrafındaki çalışması ise (*Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi: Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul 1992) , Osmanlı dönemi şehirlerinde genel bir özellik olan zaviye çekirdeği üzerinde oluşmuş bir mahallenin gelişimini de içeren bir boyuta sahiptir.

⁵² M. Ferid Uğur-M. Mesud Koman, *Selçuklu Büyüklerinden Celâlüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940.

Emir Celaledin Karatay'ın hayatı, kişiliği, getirildiği görevler, siyasi faaliyetleri ile ilgili Osman Turan'ın "Celaledin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri" adlı makalesi önemlidir. Turan, bu çalışmasında öncelikle vâkıfın hayatı, etnik kökeni ve ailesi ile ilgili önemli değerlendirmelerde bulunmuş, Selçuklu dönemine ait kroniklerden hareketle Celaledin Karatay'ın devlet hizmetlerini genişçe ele almıştır. Bu çalışmada Karatay'ın dönemin entelektüel çevresi ile olan ilişkilerine de kısaca değinilmiş, kendisinin eğitim kurumları vücuda getirmekle kalmayıp, bizzat ilmî faaliyetleri himaye etmesine dikkat çekilmiştir. Turan bu makalesinde ayrıca, Karatay Medresesi'ne ait birkaç arşiv belgesini transkribe etmiş, ancak herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

0.4.3. Celaledin Karatay'ın Vakıflarına Dair Yapılan Çalışmalar

Celaledin Karatay'ın vakıfları ve vakfiyelerine dair çalışmalar da yapılmıştır. Burada özellikle Osman Turan'ın makalesi üzerinde durulduktan sonra Karatay'ın vakıflarına yönelik diğer incelemeler ele alınacaktır. Çalışmasının, Celaledin Karatay'ın vakıflarına ait vakfiye metinlerinin neşredildiği bölümde Osman Turan, kervansaray ve medrese vakıflarının Selçuklu dönemindeki teşkilat ve işleyişine dair detaylı değerlendirmeler yapmış, kervansarayın ve vakıf köylerin coğrafi lokalizasyonu hakkında önemli görüşler ortaya koymuştur. Bu tespitler, Celaledin Karatay vakıflarına bağlı mevkuâtın Osmanlı dönemindeki durumlarını incelemek bakımından bu çalışmaya rehberlik etmiştir.

Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'nun iktisadi durumunu ve devletin ticari politikasını kervansaraylar üzerinden incelediği makalesinde ise Osman Turan, XIII. yüzyılda Anadolu kervansaraylarının ticari bir siyasetin sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmiştir⁵³. Bu çalışmada, özellikle Celaledin Karatay tarafından yaptırılan Karatay Kervansarayı üzerinde durmuş ve bu yapının vakfiyesindeki bilgilerden hareketle, bütün Selçuklu kervansaraylarının özelliklerini ortaya koymuştur. Ayrıca Selçuklu teşkilatı bakımından vakfiyenin büyük önem taşıdığına dikkat çekmiştir.

Karatay'ın vakıflarından Büyük Karatay Medresesi'nin *Konya Şer'iyye Sicilleri*'ne göre değerlendirildiği bir çalışmayı Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması* adlı eserinde yer vermiştir⁵⁴. Burada, Osmanlı döneminde medreseye yapılan görevli atamaları ve çeşitli tarihlerdeki tamiratlara yer verilmiş ancak

⁵³ Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, X/39 (1946), s. 471-497.

⁵⁴ *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998. Ayrıca Bk. Aynı yazar, "Celaledin Karatay ve Büyük Karatay Medresesi Medresenin Konya Şer'iyye Sicillerindeki Kayıtlara Göre Osmanlı Dönemindeki Durumu", *S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4 (1990), 67-80.

vakfin bu dönemde varlığını devam ettirdiğinin belirtilmesi dışında vakfin işleyişi hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunulmamıştır.

0.4.4. Celaleddin Karatay'ın Mimari Yapılarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Celaleddin Karatay tarafından yaptırılan mimari yapıların büyük çoğunluğu halâ ayaktadır. Onun eserleri hakkında da birçok çalışma bulunmaktadır. Burada Celaleddin Karatay'a ait yapılarla ilgili çalışmalar üzerinde durulacaktır. Karatay'ın vâkıfı olduğu medresesine ait en eski çalışma Hamdizade Abdülkadir'in "Alâeddin Camii Şerifi ve Karatay Medresesi" adlı çalışmasıdır. Yazar burada Karatay Medresesi'nin özelliklerini açıklayarak, kitabe ve tarihlendirme üzerinde durmuştur⁵⁵.

Celaleddin Karatay'ın hayatı ve daha çok da mimari eserleri konusunda *Materials For The Study Of Muslim Patronage in Saljuq Anatolia: The Life and Works of Jalâl al-dîn Qarâtâi* adlı çalışma Harvard Üniversitesi'nde Doktora Tezi olarak H. G. Crane tarafından hazırlanmıştır. Sanat Tarihi Bölümü'nde hazırlanan bu çalışmada, özellikle Turan tarafından yayınlanan vakfiyeye dayanılarak vakıfların mimari özellikleri üzerinde durulmuştur⁵⁶.

Karatay Medresesi hakkında bir diğer çalışma da "Konya'da Bir Selçuklu Şaheseri Karatay Medresesi"⁵⁷ ve ayrıca *Konya Müzesi Çini Eserleri Seksiyonu (Karatay Medresesi) Rehberi* adıyla Mehmet Önder'e aittir. Önder burada medresenin çini müzesine dönüştürülmesinden sonra bir rehber hazırlayarak eserden ve çinilerden genişçe bahsetmiş ve medresenin bir de planını eklemiştir⁵⁸.

Karatay Medresesi'nin mimarisi hakkında yapılan bir diğer çalışma, M. Akok'a aittir. "Konya Karatay Medresesi Rölöve ve Mimarisi"⁵⁹ adlı makalesinde eserin mimari özelliklerini kısaca ele almış, yine "Konya'da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılması Düşünülen Üç Selçuklu Eseri Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Restorasyon Projeleri" başlıklı makalesi ile Karatay Medresesi'nin restitüsyon planını çizmiştir.

⁵⁵ Hamdizade Abdülkadir Erdoğan, "Alâeddin Cami-i Şerifi ve Karatay Medresesi", (Kısaltma: *Karatay Medresesi*), TOEM, S. 33 (1915), s. 532-34.

⁵⁶ Howard Grant Crane, *Materials For The Study Of Muslim Patronage in Saljuq Anatolia: The Life and Works of Jalâl al-dîn Qarâtâi*, Harvard Üniversitesi, 1975.

⁵⁷ Mehmet Önder, "Konya'da Bir Selçuklu Şaheseri Karatay Medresesi", *Kaynaklar*, I, İstanbul 1983, s.32-35.

⁵⁸ Mehmet Önder, *Konya Müzesi Çini Eserler Seksiyonu*, İstanbul 1961.

⁵⁹ Mahmut Akok, "Konya'da Karatay Medrese'nin Rölöve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVIII/2 (1969), s. 5-28.

Bu arada Karatay Medresesi'ndeki yazılara yönelik bir çalışmadan da bahsetmek gerekir. M. Emin Eminoğlu tarafından kaleme alınan *Karatay Medresesi Yazı İncileri*⁶⁰ adlı kitapta medresedeki kitabelerin okunuşu hakkında bilgi verilmektedir. Remzi Duran da, Konya'daki Selçuklu yapılarının inşaa ve tamir kitabelerini araştırarak Karatay Medresesi'nin portal kitabesini okuyarak transkripsiyonunu yapmıştır⁶¹. Müze olarak değerlendirilirken Karatay Medresesi'ne yönelik bilgiler veren eserler de kaleme alınmıştır. Yaşar Erdemir'in *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*⁶² adlı çalışması, medresenin mimari özellikleri ve medresede sergilenen eserler hakkındadır. Karatay'a ait vakıf eserlerden kervansaray hakkında bir çalışma "Karatay Kervansarayı"⁶³ adıyla Halim Baki Kunter tarafından yayınlanmıştır. Celaleddin Karatay'ın banisi olduğu Darüssüleha hakkında ise yapılmış müstakil bir çalışma şimdilik bulunmamaktadır.

⁶⁰ M. Emin Eminoğlu, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, y.y., t.y.

⁶¹ Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşaa ve Tamir)*, Ankara 2001.

⁶² Yaşar Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya 2009.

⁶³ Halim Baki Kunter, "Karatay Kervansarayı", (Kısaltma: *Karatay Kervansarayı*), *Ülkü*, II/14 (1948), s. 17-19.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NDA

VAKIF KURUMU ve MÜHTEDİLER

Türkiye Selçuklu dönemi vakfîyeleri değerlendirildiğinde vakıf gelirlerinin genellikle topraktan elde edildiği görülmektedir. Bu dönemde toprak gelirleri devlet hizmetlerinin de temelini oluşturmuştur. Türkiye Selçuklularında, ülkenin temel siyasi kuvvetini miri sayılan fetholunmuş toprakların ikta olarak bağlandığı Türkmen asıllı askerlerden meydana gelen ordu teşkil etmiştir. Sipahi denilen bu askerler kumandanından erine kadar hasılatı kendilerine bağlanan köylerde oturmuş ve gerektiğinde, devletin çağrısıyla sultanın gösterdiği hizmeti görmüşlerdir⁶⁴. Bu sayede devlet, hem Orta Asya'dan gelen Türk kabilelerini iskân etme imkânı bulmuş hem de büyük bir toprak aristokrasisinin oluşturabileceği sosyal sorunları ortadan kaldırmıştır.

Türkiye Selçuklularında toprak, Büyük Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi devletin mülkü olup “ikta”, “vakıf” ve “mülk” olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. “Has” kavramı yalnız hükümdar ailesine ait olup, ikta diğer dirlikler için kullanılmıştır. Miri arazinin has ve ikta kısımları, aynı zamanda bulundukları bölgenin yöneticisi konumunda olan hükümdar ve hükümdar ailesi ile vezir, emir ve devlet adamlarına, ayrıca sipahilere tahsis edilmiştir⁶⁵. Örneğin Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Tacüddin Pervane'nin iktainın Ankara olduğu bilinmektedir⁶⁶. İktalar görev karşılığında tevcih edilmiş, azledilen kimsenin iktai elinden alınmıştır. İкта sahipleri ihtiyarladıkları ya da öldükleri zaman, evlatlarına ancak vazifelerinde ilk kademeyi teşkil etmiş olan iktalar intikal etmiş, terfilerle kazandıkları kısımlar ise miriye geçmiş ya da o vazifeye tayin olunan kişiye verilmiştir. Devlet hizmetlilerinin iktalarını kendi adlarına tescil ettirmeleri için tek yol ise, vazifelerine bağlı ikta arazisini temlik ile

⁶⁴ Turan, “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku Miri Topraklar ve Hususî Mülkiyet Şekilleri”, (Kısaltma: *Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku*), *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 127-139. Süleymanşah'ın İstanbul'dan Trablus'a kadar olan bütün kale ve kasabaları ele geçirerek maiyetindekilere ikta ettiği kaynaklarda yer almaktadır. Bk. Cenabî Mustafa Efendi, *el-'Aylemü'z-Zahir fî Ahvali'l Evâil ve'l-Evâhir*, (haz. Muharrem Kesik), *Cenabî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zahir fî Ahvali'l Evâil ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkildi Metin Neşri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994, s. 2.

⁶⁵ Örneğin, Alâeddin Keykubad Selçukluların hizmetine giren Harezm aşireti reislerinden Kır Han'a Erzincan'ı, Bereket Han'a Amasya'yı, Köşlü Han'a Lârende'yi ve Yılan Togu Han'a Niğde'yi ikta olarak vermiştir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 433-434.

⁶⁶ *aynı eser*, I, s. 212.

vakfettirmeleri olmuştur ki buna irsadî vakıf adı verilmektedir⁶⁷. Bu temlikler tamamıyla toprağın mülkiyeti üzerinden olduğu gibi, arazi gelirlerinin devlet vergisi olan kısmının şahıslara bağlanması şekliyle de gerçekleşmiştir⁶⁸. Bu şekilde ikta topraklarını vakfa bağlamaları ile bir taraftan hayır müessesesi kurmuş, diğer taraftan da vakfın mütevelliliğini ve hasılatından belirli bir kısmını çocuklarına bırakmak suretiyle onlara geçim kapısı sağlamışlardır⁶⁹.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde miri arazi rejimi geçerlidir. Bunun özelliği, devlet tasarrufu haricinde ve devletin kontrolünden uzak bir kullanım şekline imkân tanımamasıdır. Ancak sınırlı olmakla birlikte, bazı durumlarda özel toprak mülkiyetine izin verildiği de görülmektedir. Nitekim arazi vakıflarının genellikle mülk sahiplerinin kendi arazilerini vakıf haline getirmeleri ile ortaya çıktığı bilinmektedir. Buna göre, Türkiye Selçuklu döneminde vakıf arazi kavramı, miri arazi olup öşür ve resimleri sonradan hayır kurumlarının masraflarına karşılık olarak tahsis edilmiş, hasılatı vakfiyeleri gereğince sarf olunmuştur. Sultanların yaptırdıkları müesseselere vakfettikleri arazi ile iyi hizmetleri mukabilinde devlet adamlarına verilen mülk arazinin sonradan vakfa intikal etmesi suretiyle idare olunan araziler, daha önce kısaca değinildiği üzere vakıf arazi kategorisine girmektedir⁷⁰. Bununla birlikte, Selçuklu Sultanlarının kendilerine üstün hizmette bulunmuş olanlara kendi tasarruflarında kullanmaları yönünde temlik ettikleri yani mülk olarak verdikleri araziler de mevcuttur⁷¹. Arazinin diğer bir şekli olan bu mülk arazilerin bir kısmı, miri araziden ayrılarak hizmetleri karşılığında verilenlerin evlatlarına intikal etmiş, bir kısmı da vakıf haline getirilmiştir⁷². Mülk araziye sahip olan şahıslar miri arazide tam tasarruf hakkına sahip oldukları gibi bu

⁶⁷ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, I, Ankara 1999, s. 31; A. Yaşar Ocak, "Zaviyeler", (Kısaltma: *Zaviyeler*), VD, S. 12, (1978), s. 248.

⁶⁸ Turan, *Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku*, s. 139.

⁶⁹ Miri toprakların bu şekilde devlet hizmetlileri hatta bazı hallerde sultanın kendisi tarafından vakfa aktarılması gibi İslam hukuk kurallarına aykırı bir yöntemin devam etmesi devletin temel dayanağı olan ikta sistemini zayıflatmıştır. Akdağ, *aynı eser*, I, s. 32.

⁷⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, (Kısaltma: *Osmanlı Devleti Teşkilatı*), Ankara 1970, s. 114-115; Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İA*, XII/1, (2001), s. 286-333.

⁷¹ Alâeddin Keykubad, 1221'de Alanya valisi Kir Farid'in bu şehri teslim etmesi karşılığında ona Akşehir'in emirlik menşuru ile, her biri bir şehir gelirine sahip olan tanınmış birkaç köyün mülkiyetini vermiştir. Buna göre Akşehir bölgesinin ikta, diğer köylerin ise mülk olarak verildiği anlaşılmaktadır (Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 265, 266). Mülk olarak verilen köylerin içerisinde Karatay Medresesi'ne ait vakıfların sınırları içinde bulunan ve Kirvat adı verilen köy de bulunmaktadır ki bu köyün adının buradan geldiği anlaşılmaktadır. Bk. Turan, *Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi*, s. 417.

⁷² Alâeddin Keykubad şehzade ve hükümdarlığı döneminde kendisine sadakatle bağlı olan Emir Hüsameddin Çoban'a mükâfat ve mülk olarak Kastamonu taraflarını vermiş ve bu araziler sonradan onun evlâdına intikal etmiştir (Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 80). Aynı şekilde Muinüddin Süleyman Pervâne iki yıllık bir kuşatmadan sonra Sinop'u Trabzon Rum İmparatorunun elinden almaya muvaffak olduktan sonra talebi üzerine burası mülkiyetine verilmiştir. Bk. Aksarayî, *aynı eser*, s. 63.

toprakların herhangi bir sebeple ellerinden alınması imkânı da ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte araziye evlâdına miras bırakma, satma, hibe ya da vakfetme yetkisi de şahsın kendi yetkisi dahilinde olmuştur. Bu tür arazilerin büyük bir kısmı zamanla özel mülkiyetin artmasına sebep olmakla daha sonra vakıf haline getirilmiştir ki Celaledin Karatay'ın vakıfları bu sınıftandır.

1.1. Selçuklu Devlet Geleneği Çerçevesinde Vakıf Kurumları

Toplumsal yapıdaki önemli rollerinden dolayı İslam hukukunda oldukça sistemli bir vakıf hukuku geliştirilmiştir. Abbasiler döneminde İmam Ebu Yusuf tarafından hukuki esasları tespit edilen vakıf müessesesi, belirli kurallar çerçevesinde İslam dünyasına yayılmıştır⁷³. İslam ülkelerinde yaşayan zimmi vakıflarının da kısmi ölçüde meşruiyetini tanımıştır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla vakıf müessesesinde de önemli gelişmeler olmuştur. Devletin Fatimilerin Şiiliğine karşı takip ettiği Sünnilik siyaseti gereği, ülke sınırları içinde birçok medrese inşa edilmiştir. Selçukluların Rafizi düşüncelere karşı Sünniliği canlandırmak amacıyla medreseler kurdukları gibi, ihtidayı teşvik etmek, Hristiyan, Yahudi ve putperestlerden İslam'ı kabul edeceklerin ihtiyaçlarını karşılamak, sünnet ettirmek ve Kuran öğretmek için de vakıf gelirlerinden para ayırdıkları görülmektedir⁷⁴. Ayrıca bu dönemde Selçuklu vezirlerinin imar ve iskân konusunda geniş faaliyetlerde bulunarak devletin hakimiyeti alanındaki bölgelerde mescit, bimâristan, mektep ve medreseler yaptırdıkları, bunları ayakta tutmak için çarşı, han, hamam gibi vakıf akarlar tahsis ettikleri bilinmektedir⁷⁵.

Büyük Selçuklular'daki vakıf yapılanması Malazgirt Zaferi'nden (1071) sonra Anadolu'da da devam ettirilmiştir. Orta Asya'dan gelerek Anadolu'ya yerleşen ve ciddi bir imar faaliyetinin başlamasına neden olan Selçuklu Türkleri, belirli sosyoekonomik ihtiyaçların giderilmesi konusunda vakıf kurumundan yararlanmışlardır. Nitekim bazı vakıf müesseselerinin İslam öncesi Türk gelenekleri ile diğer Müslüman milletlerden alınmış adetlerin bir bileşimini oluşturdukları da görülmektedir ki bu durum yukarıda işaret edilen

⁷³ Ebu Yusuf'a kadar Hanefi Hukukçular, vakıf mülkleri üzerinde tasarruf hakları sınırlandığı için vakfı kabul etmemişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul 2003, s. 200-219; Nazif Öztürk, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s.55.

⁷⁴ Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 211.

⁷⁵ Aydın Taneri, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9 (1967), s. 117.

sentezin bir sonucudur⁷⁶. Türkler İslam Dinini kabul ettikten kısa bir süre sonra Müslümanlık anlayışı tarikatların yaygınlaşması ile birlikte tasavvufun nüfuzu altına girmiştir⁷⁷. XI.ve XII. yüzyıllarda tarikatların düzenli bir sosyal teşkilat özelliğini kazanması, Selçuklu topraklarında birer vakıf müessesesi olan tekke ve zaviyelerin de sayılarının artmasına neden olmuştur⁷⁸. Türklerin kendi eski inanç ve gelenekleri ile İslami kavramların bütünleşmesi sonucu Türkiye Selçuklularında bazı anlayışlar vakıflar kanalıyla sürdürülmeye çalışılmıştır⁷⁹. Osman Turan'ın Altun-Aba vakfiyesi üzerinden yaptığı tespiti bu durumu teyit eder mahiyettedir. 1202 tarihli Altun-Aba vakfiyesinde zikredildiği üzere, fakirlerin cesetlerinin mumyalanması için vakıftan tahsis edilen gider buna güzel bir örnektir⁸⁰. Celaleddin Karatay'ın cesedinin dahi mumyalanmış olduğunun ifade edilmesi⁸¹, Yakındoğu ve özellikle İslamiyet'i benimsemiş olan Türk toplumlarında böyle bir geleneğin bulunmamasına rağmen, mumyalama adetinin Selçuklulara eski Türklerden bir miras olduğunu düşündürmektedir⁸².

Anadolu'da 1071'den sonra sürdürülen imar faaliyetlerinin vakıf kurumu ile ilgisinin olup olmadığı üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Öncelikle zaruri ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak inşa edilen cami, mescit, hamam gibi yapılar ve su yollarının bu dönemde muhtemelen vakıf olarak değil, toplum fertlerinin karşılıklı yardımlaşması ile ortaya çıktığı söylenebilir⁸³. Bu nedenle Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden sonraki imar faaliyetlerini iki ayrı dönem içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. İlk dönem, 1071

⁷⁶ Uygur dönemine ait çeşitli manastırların temeline yerleştirilmiş olan vakfiyeler bulunmaktadır. Bu konuda bk. Walter Ruben, "Budist Vakıfları Hakkında", VD, S. 2 (1974), s. 181; Bülent Köprülü, "Tarihte Vakıflar", AÜ. Hukuk Fakültesi Dergisi, VIII/3-4 (1951), s. 491.

⁷⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye Selçukluları ve İslâm", (Kısaltma: *Türkiye Selçukluları*), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), I, Ankara 2006, s. 454.

⁷⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I-İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", (Kısaltma: *Kolonizatör Türk Dervişleri*), VD, S. 2 (1942), s. 294-295; Fatma Acun, "A Portrait of the Ottoman Cities", *The Muslim World*, XCII/3-4 (2002), s. 255- 286.

⁷⁹ Friedrich Karl Kienitz, "Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin, Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Yeri", *Belleten*, L/196 (1996), s. 284; Mustafa Akdağ, *aynı eser*, I, s. 152; Ahmet Caferoğlu, "Türk Teamül Hukukuna Göre İctimaî Muavenet Müessesesi", VD, S. 2 (1974), s. 194.

⁸⁰ Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 208.

⁸¹ Celaleddin Karatay'ın mumyasını bizzat gördüğünü ve mumyanın "diri gibi" olduğunu ifade eden İ. H. Konyalı, mumyanın demir bir ızgara üzerindeki bir tabut içinde pamuklara sarılı vaziyette bulunduğunu ve her yıl türbedârı tarafından bu pamukların yenilendiğini anlatmaktadır. Bk. İ. Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 2007, s. 570.

⁸² Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 208-211. Vakfiyede geçen "tahnit" sözcüğünün Osman Turan'ın yorumladığı şekilde "mumyalama" anlamında kullanılmadığını, aksine ölünün kefeninin "hanut" denilen ve güzel kokulardan oluşan bir tür bileşim ile tütsülenmesi anlamına geldiği iddia eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Bk. Hasan Yüksel, "Anadolu Selçukluları'nda Vakıflar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), I, Ankara 2006, s. 325.

⁸³ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Kısaltma: *Türkiye Selçukluları*), İstanbul 2004, s. 204.

Malazgirt Savaşı⁸⁴,ndan itibaren tam olarak barış ortamının yerleşmediği ve Bizanslıların Türkleri Anadolu'dan geri itme ihtimalinin bulunduğu⁸⁵, ancak Türklerin kendilerini bu ülkede temelli ve yerleşik olarak gördükleri süreçtir. Bu süreçte belirli bir iskân siyasetiyle Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleşen göçebe ve yerleşik Türkler kısa sürede üretici duruma geçmeyi başardılar. Nitekim XI. yüzyılın sonlarında Selçuklu Türkleri Anadolu'da önemli bir konum elde etmişlerdir⁸⁶. Ancak bu yerleşikliğin ilk dönemlerde sosyal hayatın unsurları olan mekân ve yapılar yansıması oldukça sınırlı olmalıdır. Türk-Bizans savaşlarında Rum halkın kale-şehir sahalarında önemli kayıplar vererek geri çekildikleri ve stratejik öneme sahip bu alanlara asker Türklerin aileleriyle birlikte yerleştiği bilinmektedir⁸⁷. İşte bu süreçte adı geçen zenginlik, Türk ve İslam özelliklerine göre ilk düzenleme hareketleriyle buralardaki terk edilmiş kiliselerin cuma camilerine çevrilerek sosyal ve dinî yaşam alanlarının oluşturulmasından ibarettir⁸⁸. Bilindiği gibi camiler İslam'ın başlangıcından itibaren şehirlerin fiziki yapılanmasında en belirleyici unsur olmuştur. Cami, esas olarak toplu ibadet edilen kutsal bir mekân olmakla beraber, aynı zamanda siyaset dahil her türlü konunun tartışıldığı, yabancı ülkelerden gelen Müslümanların verdiği haberlerin, ulemanın derslerinin dinlendiği toplumsal bir mekândır⁸⁹. Bu nedenle, henüz küttâb ve medrese gibi müstakil eğitim müesseselerinin ortaya tam olarak çıkmadıkları bir dönemde kullanılmaya en elverişli hazır mekânlar durumunda idi⁹⁰. Nitekim, henüz iskânın tamamlanmadığı, öğretim hayatı için gerekli görülen istikrarın yeterince sağlanmadığı bu dönemde medreselere rastlanmaması, caminin bu işlevi yerine getirdiğine işaret kabul edilebilir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1176 Miryakefalon Savaşı'ndan sonra sınırlarının belirlenmesiyle başlayan ikinci dönemde ise ülkede üretim faaliyetleri artmış, buna bağlı olarak canlı ve zengin bir imar hareketi başlamıştır. Bu süreçte ilk olarak Selçuklu ülkesinin iç ve dış güvenliğinin sağlanması için en çok kale yapımına ağırlık verilmiştir. Nitekim

⁸⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 73 ; Claude Cahen, "La Campagne de Manzikert d'après les Sources Musulmanes", *Byzantion*, IX (1934), s. 613-642.

⁸⁵ Charles Issawi, "The Christian-Muslim Frontier in the Mediterranean: A History of Two Peninsulas", *Political Science Quarterly*, S. 76 (1961), No. 4, s. 547; Elizabeth Zachariadou, "The Oğuz Tribes: The Silence of the Byzantine Sources", *Studies in Pre-Ottoman Turkey and the Ottomans*, Ashgate 2007, s. 9.

⁸⁶ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul 2002, s. 7-9; Walter Emil Kaegi, "The Contribution of Archery to the Turkish Conquest in Anatolia", *Speculum*, S. 39 (1964), No. 1, s. 106, 107.

⁸⁷ Jere L. Bacharach, "Administrative Complexes, Palaces and Citadels: Changes in the Loci of Medieval Muslim Rule", *The Ottoman City and Its Parts*, (ed. Irene A. Bierman, Rifa'at A. Abou- El Haj, Donald Preziosi), New York 1991, s. 111-128.

⁸⁸ F.W. Hasluck, *Sultanlar Zamanında Hristiyanlar ve İslam*, (çev. Timuçin Binder), İstanbul 2012, s. 15-58.

⁸⁹ J. Pedersen, R. Hillenbrand, J. Burtonpage, "Masdjid", *Encyclopaedia of Islam*, VI, s. 644-703; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, s. 155.

⁹⁰ Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, "Cami", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 46-56.

Friedrich Barbarossa'nın yönettiği 1189'daki III. Haçlı seferinden itibaren Batılı kaynaklar Anadolu'ya “*Turchia*” adını vermeye başlamışlardır⁹¹. Bu durum Anadolu'da kalıcı bir Türkleşme ve buna paralel olarak da İslâmlaşma sürecinin başladığını göstermektedir⁹². Bu dönemde Anadolu'da İslamiyet'in yayılma sürecinin en belirgin olan tarihsel kanıtları, şüphesiz şehirlerde Türk yerleşmesinden itibaren tesis edilen vakıf eserlerdir. S. Vryonis bu süreçte sultanların gözetimindeki yöneticiler tarafından dinî amaçlarla kurulan vakıflar sayesinde Hristiyan topraklarının İslamlaştırıldığını ve Anadolu'da inşa edilen cami, medrese, hastane ve kervansaray gibi dinî kurumların işleyişinde ekonomik ve insan gücü olarak yerli Hristiyan Rumlardan faydalanıldığını ifade etmiştir⁹³.

Türkiye Selçuklularında XIII. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde ise Konya başta olmak üzere Kayseri, Sivas ve Alanya gibi birçok şehrin kale ile yeni bir koruma düzenine kavuşturulması tamamlanmış⁹⁴, varlıklı Selçuklu devlet adamları yeni iktisadi düzenin ihtiyaç duyduğu yapılar ve tesislerin yapımına yönelmişlerdir. 1240 yılında Selçuklu Türkiye'ye gelen Simon de Saint Quentin, ülkedeki şehir ve kırsal ekonomideki gelişmenin, bolluğun ve refahın en önemli tanıklarından biri olmuştur⁹⁵. Ancak 1243 Köse Dağı Savaşı'nda Selçuklu ordusunun yenilgisi ve ardından 1255 Sultanhanı Savaşı ile sonrasında 1258'de Hülâgu Han'ın (ö.1265) Anadolu'ya gelişinin siyasi sonuçları Konya'yı iktisadi bakımdan çok etkilememiştir. Buna karşılık Konya şehri çok çeşitli kavim ve dindeki insanların buluşma noktası olarak sosyal bakımdan bazı değişimler göstermiştir. Bu dönemde Anadolu'da Doğu'dan gelen ilim ve sanat adamları sayesinde Türk-İslâm medeniyeti yerleşmeye başlamış, burada kültürel bir canlanma yaşanmıştır⁹⁶.

⁹¹ Willem Van Ruysbroeck; *The Journey of William Rubruck to the Eastern Parts of the World, 1253-55 as narrated by himself. With two accounts of the earlier Journey of John of Pian de Carpine. Translated from the Latin*, W.W. Rockhill, 1998; Ralph Johannes Lilie, "Twelfth-Century Byzantine and Turkish States", *Byzantinische Forschungen*, XVI, (yay. Adolf M. Hakkert, Walter E. Kaegi), Amsterdam 1991, s. 37-38.

⁹² Ernst Werner, "Wandel im Osten: Das Sultanat Konya im 13. Jahrhundert", *Byzantinische Forschungen*, IV, (yay. Adolf M. Hakkert u. Peter Wirth), Amsterdam 1972, s. 221. Ayrıca bk. Konstantinos Fotiadis, *Die Islamisierung Kleinasien und die Kryptochristen des Pontos*, Griechenland 1985, s. 35.

⁹³ Speros Vryonis, "The Decline of Byzantine Civilization in Asia Minor, Eleventh-Fifteenth Century", *Dumbarton Oaks Papers*, S. 29 (1975), s. 356; Temir, *aynı eser*, s. 27, 109; Ocak, *Türkiye Selçukluları*, s. 138; Elizabeth Zachariadou, "Records of the Turkish Anatolian States, c. 1250-1330", (Kısaltma: *Anatolian States*), *Pragmatic Literacy East and West, 1200-1300*, (ed. Richard Britnell), s.202; Dimitri A. Korobeinikov, "Orthodox Communities in Eastern Anatolia in the Thirteenth to Fifteenth Centuries, Part :2 The time of troubles", *Al Masâq*, S.17, No.1, 2005, s. 2.

⁹⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları*, s. 205.

⁹⁵ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşif'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, Antalya 2006, s. 49-50.

⁹⁶ Osman Turan, "Moğol Dönemi, Dağılıp ve Beyliklerin Ortaya Çıkışı", (Kısaltma: *Moğol Dönemi*) *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), I, Ankara 2006, s. 119.

Karatay Medrsesinin bir vakıf eser olarak inşa edildiği dönemde Selçuklu dönemi Anadolu şehirlerindeki mahalleler vakıf eserlerinin adıyla anılmaya başlamıştır. Bunlar daha çok cami, mescit ve imaretlerdir. Dinî hayır müesseselerini birtakım gelir getirici ticari yapılarla besleyen vakıf geleneği, tipik Türk-İslam şehir yapısının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır⁹⁷. Günümüzde, Konya’da varlıklarını koruyan ve vakıf olarak inşa edilmiş olan ticari, sosyal ve dinî yapıların birçoğu Türkiye Selçuklu dönemine aittir. Nitekim XVI. yüzyılda Konya sınırları içerisinde yer alan 43 adet sosyal ve dinsel nitelikli yapının, 27 adedinin Selçuklu devrinde, 10 tanesinin Karamanoğuları dönemi, kalan 6 adedinin ise Osmanlı döneminde inşa edildiği görülmektedir⁹⁸. Bu süreçte imar faaliyetlerine katılanlar arasında yalnızca büyük gelir kaynakları olan devlet görevlileri değil, ticaret sayesinde belirli bir refaha ulaşan insanlar da bulunmaktadır. Nitekim XIII. yüzyıl başlarında Celaleddin Karatay’ın aslında “*ribat*” olarak adlandırılan ticari nitelikli Karatay Hanı’nı inşa ettirmesi, onun ciddi bir mali güce sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

1.1.1. Selçuklu Vakıflarının Denetimi

Türkiye Selçuklu Devleti’nde Anadolu’da birçok vakıf kurulmuş, bunlar vâkıfların vakfiyelerinde belirttikleri şartları devamlı olarak yerine getirmek üzere tayin edilen mütevelliler tarafından idare edilmiştir. Mütevelliler ise adı geçen şartlar gereğince tayin edilen nazırlar tarafından kontrol edilmişlerdir. Cami, medrese, zaviye ve türbe gibi vakıf kurumlarında meydana gelebilecek yolsuzluklara karşı kadılara sorumluluklar yüklenmiştir. Bunun için Konya baş kadısı bütün Selçuklu vakıflarına nezaret etmiştir⁹⁹.

Türkiye Selçuklu Devleti, vakıf sayısının artışıyla birlikte ülkede sosyal ve kültürel bakımdan önemli bir yeri olan bu kurumların daha düzenli bir şekilde işlemlerini sağlamak amacıyla eski İslam devletlerinden farklı olarak “*Evkaf Nezareti*”ni kurma gereği duymuş ve bu hizmet, bu iş için atanan görevliler tarafından yürütülmüştür¹⁰⁰. Evkaf Nezareti’nin masraflarını karşılamak üzere vakıfların gelirlerinden 1/10 oranında bir hisse yine devlet

⁹⁷ Neşet Köseoğlu, *Tarihte Bursa Mahalleleri, XV. ve XVI. Yüzyıllarda*, Bursa 1946, s. 3-7.

⁹⁸ Özer Ergenç, *1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1973, s. 47-49.

⁹⁹ Kadıların vakıflara nezaret, gelir masraflarının vâkıfın şartlarına uygun olarak harcanmasını temin görevleri kadı tayin vesikalarında detaylı olarak belirtilmiştir. Bk. Müntecibüddin Bedî el-Cüveynî, *Atabetü'l-Ketebe*, (yay. A. İkbâl), Tahran 1329, s. 18-19.

¹⁰⁰ Çeşitli dönemlerde Cemaleddin Ferruh, Eminateddin Duleycâni, İmameddin Zencani ve Kerimüddin Aksarayî Anadolu’da Evkaf Nazırlığı görevini yürütmüşlerdir. Bk. Aksarayî, *aynı eser*, s. 67, 110; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar-Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, (Kısaltma: Resmi Vesikalar), Ankara 1988, s.45; Furuzan Selçuk, “Vakıflar-Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar”, *VD*, S.6 (1965), s. 24.

tarafından tahsil edilmiştir. Nezaret sistemi, Türkiye Selçuklularından sonra, bu devletin devamı durumundaki İlhanlılar zamanında da devam ettirilmiştir¹⁰¹.

Vakıf mütevellileri Türkiye Selçukluları'nda, “*Üstadü'd-dâr*” adı verilen görevliler tarafından denetlenmişlerdir. Nitekim I. İzzeddin Keykavus (1211/1220) tarafından yaptırılan darüşşifanın vakfiyesine göre bu vakıfların en üst yetkilisinin Üstadü'd-dâr sıfatıyla Hassa Haznedarı Ferruh b. Abdullah olduğu ve bütün vakıf gelir ve giderlerini denetlemek üzere bir de yardımcısının bulunduğu bilinmektedir¹⁰². II. İzzeddin Keykâvus döneminde Emineddin Yakut üstadü'd-dârlık görevini yürütmüş, XIV. yüzyılın başlarında ise *Müsameretü'l-Ahbâr* adlı eserin müellifi Kerimüddin Aksarayî bu göreve atanmıştır¹⁰³.

Devletin ve vâkıfların aldıkları tüm önlemlere rağmen vakıflar yetkili devlet memurlarının suiistimaline maruz kalmışlardır¹⁰⁴. Bazen kadı ve diğer nüfuzlu devlet adamları bile vakıf mallarını zimmetlerine geçirme yönüne gitmişlerdir. Bu durum, otuz sene zarfında çeşitli İslam ülkelerinde edindiği tecrübelerle dayanarak 620/1223-24 tarihinde *Mirsâdü'l- İbâd* adlı eserini tamamlayarak I. Alâeddin Keykubad'a takdim eden Necmü'd-din Dâye'nin eserine de yansımıştır¹⁰⁵. Türkiye Selçukluları döneminde Celaleddin Karatay vakıflarının denetimi ile burada meydana gelebilecek yolsuzluklar hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Ancak Osmanlı dönemi kayıtlarında vakıf yönetiminde karşılaşılan problemlere ilgili bölümde yer verilecektir.

Aslında vakıf muamelesinin hukuki bir sonucu olan “*bağlayıcılık*” yani “*lüzum*” hükmü yukarıda sözü geçen suiistimallere fırsat vermeyecek niteliktedir. Buna göre, feshi mümkün olmayan “*lâzım vakıflar*” ile sahih olarak kurulsalar bile vakfeden veya onun mirasçıları tarafından fesh edilebilen “*gayr-ı lâzım vakıflar*” vakfın bağlayıcılık hükmünü belirleyici olmuşlardır. Vakıf muamelesinin kesinlik kazanması hususunda Hanefî hukukçular görüş ayrılığı içindedirler. İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre, vakıf sahih olarak kurulmuşsa kesinlik kazanır ve lâzım vasfını alır, iptal edilemez. Özellikle İmam Muhammed, teslim ile vakfın kesinlik kazanacağını esas almaktadır. Ebu Hanife ise, belli şekil şartları

¹⁰¹ M. D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, IV, Amsterdam 1834, s. 483.

¹⁰² Ali Haydar Bayat, “Anadolu Selçuklu Sağlık Müesseselerinden Sivas Darüşşifası ve Vakfiyesi”, (Kısaltma: *Sivas Darüşşifası*), *I. Uluslar arası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, II, İstanbul 1981, s. 30; Cahen, *aynı eser*, s. 182.

¹⁰³ İbn Bîbî, *aynı eser*, s. 164; Yüksel, *Anadolu Selçukluları*, s. 314.

¹⁰⁴ Halil Cin, “Osmanlı Devletinde Vakıf Hukuku”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslar arası Vakıf Sempozyumu 15-17 Aralık 2003*, Ankara 2004, s. 63.

¹⁰⁵ Necmüddin-i Dâye, “*Rüşvet almayan ve suiistimal yapmayan kadıya hiç tesadüf etmediğini binde bir namuslu ve dindar kadı olsa bile bunların da naiplerinin ve adamlarının suiistimallerine engel olmadığını*” ifade etmiştir. *Mirsadü'l- İbad*, (yay. M. Emin Riyahi), Tahran 1366, s. 532.

gerçekleşmedikçe vakıf muamelesinin kesinlik ve bağlayıcılık kazanamayacağını ve her an dönüşün mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Ebu Hanife'ye göre, vakfın bağlayıcılık kazanabilmesi için, mahkemece tescili, vasiyet şeklinde yapılması, aynıyla intifa olunan medrese, cami ve köprü gibi vakıflarda hayır gayesinin tam olarak gerçekleşmesi veya bir malın vakıf olduğunun ikrar edilmesidir. Bu dört halde vakıf kesinlik kazanmaktadır¹⁰⁶.

Celaleddin Karatay vakıflarında bu dört şart yerine getirilmiş ve sahih olarak kurulmuştur. Bunun için lâzım vakıflar arasında değerlendirilebileceği açıktır. Hatta vâkıf, vakfiyedeki şartların hükümlerinin değiştirilmemesi ve iptal edilmemesi konusunda “*Vakfın şartlarından birini değiştiren veya bozan kişi kıyamete kadar Allah'ın, meleklerin ve lânet edilenlerin lânetine, Allah'ın gazabına uğrasın. Böyle bir kimse Allah'tan, kitaplarından, peygamberlerinden, meleklerinden haşr ve neşirden ve öldükten sonra dirilmekten berî olsun. Allah onun orucunu, namazını, zekâtını, haccını, secdesini, gece ibadetini kabul etmesin ve cehennem ateşine atarak onu orada ebedî kılsın. Firavun, Nemrud, Âd ve Semud'un yerine göndersin. Allah zulüm olmayan o günde, herkes yaptığığın karşılığını göreceği zaman, onu türlü azaplarla cezalandırsın*”¹⁰⁷ şeklinde beddua ederek vakfettiği akarlarının geleceğini bir nevi garanti altına almak istemiştir¹⁰⁸.

Vakıf kurumunun temel felsefesi, kurucusunun hayatta iken vakfa bıraktığı mülkü hiçbir şekilde azaltmayarak, hatta arttırarak bu varlıktan elde edilebilecek gelir ile vâkıfın hayatta iken belirlediği hizmetleri sürekli olarak ve geliştirerek devam ettirmektir¹⁰⁹. Dolayısıyla vâkıfın da amacı bu şekilde, vakfı üzerindeki arzu ve iradesinin devamını sağlamaktır. Bu temayülün kabul görmemesi halinde vakfa duyulan ilginin de devam etmeyeceği açıktır.

1.2. Selçuklu İdaresinde Gulâmlar ve Mühtedi Sınıfı

Orta Çağ'da kurulan İslam devletlerinde görülen kölelerin orduda kullanılması anlamına gelen gulâm sistemi, İslam medeniyetine özgü bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Bu uygulama ilk Emevi ve Abbasi devletlerinde görülmekte olup, idari ve askerî yapının temel unsuru durumundaki yapılanma, Türkiye Selçukluları tarafından da hükümdarın konumunu

¹⁰⁶ Ömer Hilmi (Karinabadizade), *Ahkâmü'l- Evkaf*, Ankara 1977, mesele 4, 111, 114.

¹⁰⁷ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 143.

¹⁰⁸ Maya Shatzmiller, “Islamic Institutions and Property Rights; The Case of the ‘Public Good’ Waqf”, *JESHO*, S. 44 (2001), s. 52- 56.

¹⁰⁹ Mehmet Akman Başman, “Vakıflar”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, XIX. Vakıf Haftası Özel Sayısı, İstanbul 2002, s. 32.

kuvvetlendirmek ya da otoriteyi tek elde toplamak amacıyla kullanılmıştır¹¹⁰. Bu bölümde Celaleddin Karatay'ın bir saray gulâmı olması sebebiyle askerî bir güç olarak değil, saray ve hükümet teşkilatında görev yapan gulâmlar ve bunların hizmetleri ile yapısal ve dinî faaliyetleri üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Gulâm Sisteminin Kökeni

Türkiye Selçukluları, hükmettikleri coğrafya itibariyle çok dinli, çok kültürlü ve çok etnili bir yapıya sahip idi. Bu renkli ortam bir dereceye kadar devlet yapısının çeşitli yönlerine de yansımıştır. Nitekim gulâmlar idari ve askerî alanda yaygın olarak kullanılmış, orduda, idarede ve saray hizmetlerinde “*erkek çocuk, delikanlı, azat edilmiş köle, genç hizmetkâr, efendisine bağlı muhafız*” olarak istihdam edilmişlerdir¹¹¹.

Hizmetleri ve bağlılıkları karşılığında devletin önemli askerî ve idari görevlerini yürütmek üzere atanan gulâm kökenli kadroların hangi tarihten itibaren oluşmaya başladığı hakkında herhangi bir bilgi şimdilik bulunamamıştır. Bununla birlikte devletin siyasi, askerî ve idari yapısının büyük oranda askerî bir yapılanmaya, Türkmen unsuruna ve aşiret geleneklerine dayandığı XI. yüzyıl sonları ve XII. yüzyıl başlarında diğer müesseseler gibi gulâm sisteminin de henüz oluşmadığına dair kanaatler yaygındır. Ancak, dönemin temel kaynakları dikkatle incelendiğinde XII. yüzyılın ortalarına doğru gulâmların mevcut olduğu görülmektedir. Eserini 1192 yılından itibaren başlatan İbn Bibi'nin kroniğinde, ilk bölümlerinden itibaren gulâmlara ait kayıtların bulunması, gulâm sisteminin daha erken bir tarihte temellerinin atılmaya başlandığını göstermesi bakımından önemli kabul edilebilir¹¹². Yine, kuruluş döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nde hanedan üyelerinin devlet bürokrasisinde az da olsa gulâm istihdam etmeleri¹¹³ yukarıdaki tezi güçlendirmektedir. Buradan hareketle gulâm sisteminin, devletin klâsik Ortaçağ İslam devletlerine özgü bir şekil

¹¹⁰ Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2010, s. 27-29. Bu görüş kaynak olarak İbn Haldun'un devlet nazariyesine dayanmaktadır. Buna göre, yöneticiler belli dönemlerde kendi soydaşlarını devlet idaresinden uzaklaştırarak yönetimde kendi hissesi oranında payları bulunan hanedan üyelerini dışlamışlar ve kendilerine yardımcı köleler edinmek suretiyle sundukları ihsanlarla gulâmların bağlılıklarını kazanmaya çalışmışlardır. Bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, (çev. Zakir Kadir Ugan), I, İstanbul 1990, s. 445.

¹¹¹ Erdoğan Merçil, “Gulâm”, *İA*, XIV, s. 183.

¹¹² İbn Bîbî, *aynı eser*, I-II.

¹¹³ Örneğin, I. Kılıçarslan'ın Meyyâfarık'ın'e tayin ettiği Humartaş'ın Sultanın babasının yani Süleyman Şah'ın gulâmı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bk. İbnü'l-Ezrak, *Tarihu'l Farikî*, (yay. Bedevî Abdullâtif Avad), Kahire 1379 (1959), s. 272. Ayrıca İznik'in Haçlılar tarafından işgali hakkında bilgi veren bazı kaynaklarda, İznik'teki Selçuklu sarayından ve burada görevli birtakım gulâm kökenli devlet adamlarından söz edilmektedir. Bk. Anna Komnena, *Alexiad*, (çev. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 328-330; Stephan Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1992, s. 138-140; Abû'l-Farac, *aynı eser*, s. 375; *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara 2000, s. 108, 115, 119, 155-156.

olarak sivilleştiği ve merkezîleştiği XII. yüzyıl sonlarından itibaren sistemli bir şekilde uygulanmaya başlandığı düşünülebilir¹¹⁴. Dolayısıyla Türkiye Selçukluları Devleti'nde kuruluş döneminden itibaren çeşitli yollarla gulâm kökenli devlet adamlarının devşirilerek belirli bir eğitime tabi tutuldukları, yerleşik devlet düzeni ve iktisadi yapılanmanın tam olarak gerçekleştiği süreçte ise devlet kademelerine yerleştirildikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Selçukluları'nın sivil teşkilat kadrolarını Fars kökenli devlet adamları oluşturmakta idi. Merkezî otoriteyi güçlendirmek için ise askerî makamlar, farklı menşelere sahip olan gulâmlıktan yetişme kimselere tevcih edilmiştir¹¹⁵. Bunlar, saray teşkilatının önemli kademelerinde yer almanın yanı sıra merkezde ve eyaletlerde askeriyenin belirli görevlerine de tayin edilmişlerdir¹¹⁶. Çoğunluk itibarıyla Rumlardan ve Anadolu'ya daha önce Balkanlar'dan getirildiği bilinen Kıpçak asıllı gayrimüslim Türklerden ibaret olan ve Türk terbiyesi altında yetişen bu köle devlet adamlarının aralarında Kazvinli, Deylemlî, Frenk, Gürcü ve Ruslar da bulunuyordu. XIII. yüzyılda İslam dünyasına en çok köle ihraç eden saha Kıpçak ülkesi olmuştur. Bu bölgede Altınordu adıyla kurulan bu devletin çoğu zaman vergi olarak tebaasının çocuklarını, Müslüman, Hristiyan ve Şaman olan Kıpçakların ise kıtlık zamanlarında kendi çocuklarını bizzat sattıkları araştırmacılarca belirlenmiştir¹¹⁷. Belirtiliği gibi yoğunluk olarak Kıpçak bölgelerinden gelen köleler, Karadeniz'in kuzey sahillerine nakledildikten sonra önemli bir ticari güzergâhta bulunan Sivas şehrinde toplanıyorlar ve uluslar arası bir panayır konumundaki Sivas-Kayseri¹¹⁸ arasında yer alan Yabanlu Pazarı'nda satışa sunuluyorlardı¹¹⁹. Burası Türkiye Selçukluları devrinden XV. yüzyıla kadar birçok yönden olduğu gibi esir ticareti bakımından büyük bir pazar halini almıştır¹²⁰. Celaledin Karatay'ın Kayseri'de bir kervansarayının bulunması ilgi çekmekte, ancak köle pazarı ile ilgisi tespit edilememektedir.

Bu esir pazarından alınan ve çeşitli şekillerde saraya giren gulâmlar, ileride istihdam edilecekleri devlet kademelerinde etnik çeşitliliğin artmasında etkili olmuşlardır. Bununla birlikte, Türkiye Selçukluları döneminde İslamlaştırılan askerî sınıflar gulâmlar ve kent

¹¹⁴ Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnşaatında İdare Mekanizmasının Rolü (I)", (Kısaltma: *Anadolu Selçuklu Devleti*), *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2 (1964), s. 103.

¹¹⁵ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 204.

¹¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatı*, s. 101.

¹¹⁷ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticâret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), Ankara 2000, s. 328-329.

¹¹⁸ Tam olarak Pınarbaşı ile Elbaşı (Zamantu) arasında yer almaktadır. Bk. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 71.

¹¹⁹ Süleyman Özbek, "Ortaçağlarda Anadolu Ticâret Yollarının Kavşağında Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sivas-Sempozyum Bildirileri (29 Eylül- 1Ekim 2005)*, Sivas 2006, s. 411; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı-Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, (Kısaltma: *Yabanlu Pazarı*), İstanbul 1985, s. 17.

¹²⁰ Kazvinî, *Âsârü'l-Bilâd*, s. 532.

yönetiminde etkin iktisadi, askerî görevleri olan melez kökenli iğdişler olup bunların menşeleri hakkında da kaynaklar oldukça yetersizdir¹²¹. Hristiyan kökenli olup Şemseddin Altun-Aba, Celaleddin Karatay ve Mübarizeddin Er-Tokuş gibi kölelikten yetişen devlet adamlarının evlatsız olmalarını Osman Turan, gulâm sisteminin gereği olarak yorumlamıştır. Ancak Celaleddin Karatay'ın kardeşleri olan Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur'un, ayrıca Atabey Hacı Mübarizeddin Armağanşah'ın da gulâm kökenli devlet adamları olmalarına rağmen evlatlarının olduğu vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Celaleddin Karatay'ın evlat sahibi olmama, belki de evlenmeme nedeni, gulâm sisteminin gereği olarak değil, kişisel bir tercih olarak yorumlanmalıdır. Gulâm kökenli devlet adamlarının devlet teşkilatındaki vazifeleri yanında Türkiye Selçuklularının kültür ve medeniyet tarihine olan katkılarını da unutmamak gerekir. Aşağıda belirtileceği üzere, Celaleddin Karatay gibi birçok gulâm kökenli devlet adamı, ilim ve tasavvufa olan eğilimleri ile dikkat çekmiş ve Anadolu'nun birçok yerinde yaptırdıkları eğitim kurumları bu coğrafyada önemli bir iz bırakmıştır.

1.2.2. Selçuklular'da Gulâm Tedariki ve İstihdamı

Türkiye Selçukluları hakkındaki yerli ve yabancı kaynakların bolca tanıklık ettiği üzere Anadolu'nun fethinden sonra Hristiyan Rumların, Ermenilerin, Gürcülerin ve Süryanilerin bu coğrafyadaki varlıkları, Türkiye Selçuklularının çok mezhepli, çok dilli bir devlet olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, devlet yöneticileri, saray görevlileri ve hükümet hatta taşra teşkilatında görev yapan ümeranın büyük çoğunluğu dinî ve etnik kökeni bakımından farklı olan kimseler arasından seçilerek sadakat esasına göre yetiştirildiklerinden Sultanın da dayandığı temel unsur olmuştur. Bu durum, gulâmların kuramsal açıdan, aşına olmadığı bir çevreye yerleştirildiği için efendisi olan Sultana, yerli Müslüman tebaadan daha itaatkâr, arzulu ve gayretli, eğitimi sayesinde dirayetli bir asker ve yönetici haline gelmelerini, dolaylı olarak da merkezîyetçi bir politikaya hizmet etmeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır¹²².

Saray ve hükümet teşkilatında önemli görevleri olan gulâmların sağlandığı kaynaklar birkaç grupta incelenebilir. Birinci grup, darü'l-harp denilen bölgelerden elde edilenlerdir.¹²³.

¹²¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, II, İstanbul 1998, s. 172; Cahen, *aynı eser*, s. 149-150.

¹²² Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 104. Speros Vryonis, "Selçuklu Gulâmı ve Osmanlı Devşirmesi", *Söğütten İstanbul'a: Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (der. Oktay Özel, Mehmet Öz), Ankara 2000, s. 519.

¹²³ İslam savaş hukukunda harp esirleri, savaşta ele geçirilen toprak ve diğer mallarla birlikte ganimet olarak değerlendirilmiş ve bunların 1/5'inin devlet hazinesine bırakılması geri kalan 4/5'inin ise muhariplere

Selçuklular kuzey ve batıda İznik ve Trabzon Rumlarıyla, güneyde Kilikya Ermeni Krallığıyla, Kafkas bölgelerinin halklarıyla ve Kırım sakinleriyle karşılıklı akınlar yaptıklarından özellikle çok sayıda Rum tutsağı beraberlerinde getirmişlerdir. İkinci grup bu dönemde köle ticareti yoluyla elde edilenlerdir¹²⁴. Gulâmların ayrıca, hediye olarak¹²⁵, satın alınarak¹²⁶ ya da kaçakların gönüllü din değiştirmesi yoluyla elde edildikleri de bilinmektedir. Nitekim II. Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'dan ayrılarak Malatya şehrine ulaştığında buranın yöneticisi Melik Muizzeddin Kayserşah Sultanı uğurlarken ona, değerli hediyelerin yanında erkek bir köle sunmuştur¹²⁷. Ayrıca Aksarayî, dirhem karşılığında satın alınan gulâmlardan bahsetmiştir¹²⁸.

Çeşitli yöntemlerle elde edilen kölelerin saray gulâmları arasında yer alan ve bunların içerisinde seçilen, doğrudan Sultanın şahsına bağlı olan gulâmlara “*gulâmân-ı hâss*”¹²⁹ adı verilmektedir. Bunlar çeşitli sınıflara ayrılarak Sultanın her türlü özel hizmeti ve muhafızlığını yürütmüşlerdir. Ayrıca Sultanın emri üzerine bazı devlet adamlarının tutuklanması, refakatçilik ve bir kimsenin huzura çağırılması gibi görevlerin ve gizlilik gerektiren vazifelerin yerine getirilmesinde de gulâmân-ı hass kullanılmıştır. İbn Bibi, gulâmân-ı hâss’den genellikle bir kişi ya da herhangi bir olay münasebetiyle bahsetmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Antalya’nın fethinden sonra (1207) bölgeye serleşker olarak tayin edilen Mübarizeddin Er-Tokuş’un gulâmân-ı hâss olduğu vurgulanmıştır¹³⁰. Başka bir kayıta yine Celaledin Karatay ve Şemseddin Altun-Aba için de aynı ifade kullanılmıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye Selçuklu sarayında emir unvanı taşıyan yüksek dereceli devlet adamları gulâmân-ı hass arasından seçilerek sarayda çeşitli hizmetleri yerine getirmişlerdir.

dağıtılarak bölüştürülmesi esası benimsenmiştir. Bk. el-Maverdî, *el-Ahkâmü’s- Sultaniyye*, (çev. Ali Şafak), İstanbul 1994, s. 250-260.

¹²⁴ Speros Vryonis, “Selçuklu Gulâmı ve Osmanlı Devşirmesi”, s. 538; Süleyman Öztoprak, “Memlûk Sistemi”, *Türkler*, V, Ankara 2002, s. 327.

¹²⁵ Sultanlara takdim edilen hediyeler içerisinde mücevher, elbise, at, silah gibi eşyaların yanında gulâmların da bulunduğu görülmektedir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 134.

¹²⁶ Merçil, *Gulâm*, s. 181-182. Selçuklu Sultanları tarafından örnek alındığı bilinen İskender b. Keykâvus, eserinin bir bölümünü köle satın alma ve şartlarına ayırmış, önemli hususlara dikkat çekmiştir. Bk. İskender b. Keykâvus, *Kâbusnâme*, Fasil 23, (haz. Gulâm Hüseyin-i Yusufi), Tahran 1362.

¹²⁷ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 61.

¹²⁸ Aksarayî, *aynı eser*, s. 263.

¹²⁹ Hasan Enverî, *İstîlâhât-ı Dîvânî Devre-i Gaznevî ve Selçukî*, Tahran 1335, s. 32-33.

¹³⁰ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 119, 457; II, s. 25.

1.2.3. Gulâmhâne ve Taştâne

Selçukluların Konya sarayında, sarayla ilgili değişik hizmetlerin gulâmlar tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Gulâmların yönettiği veya istihdam edildiğinden bahsedilen hizmetler arasında sultanın ahırları, sultanın elbise dolabı ve temizlik hizmeti, hazine, divanın gizli arşivleri, iğdiş bölükleri, adalet, sultanın sofrası ve kileri, saltanat muhafızları, Sultanın Konya'daki Naibi, saltanat mutfağı, çeviri bürosu, sahib-i tuğranın bürosu, harem ve muhtemelen saray mehterhanesi gibi görevler bulunmaktadır. Türkiye Selçuklularında gerek sultanın has gulâm bölüklerine ve gerek diğer ücretli asker birliklerine alınacak köleleri eğitmek ve İslami bir terbiyeden geçmelerini sağlamak üzere “gulâmhâne” ve “taştâne” adlarıyla iki acemi ocağı bulunmakta idi. Taştane sarayın en nitelikli hizmetlilerinin gulâmhane ise daha ziyade askerî nitelikli görevlilerin yetiştirildiği kurumlardı¹³¹. Gulâmların yetiştirilmesinde Sâ mânî modelinin etkili olduğu tahmin edilebilir. Çünkü Nizamülmülk'ün kaydına göre Sâ mânîler devrinde bir gulâm, eğitiminin ancak beşinci yılında bir saki veya beline bir kadeh asılı âbdâr (taştâr) olabilirdi¹³².

Gulâmhanelerin genellikle meliklerin ya da emirlerin saraylarının yanında ya da yakınında bulunduğu anlaşılmaktadır¹³³. Bununla birlikte, sıradan ve seçkin kimselerin her an girmesine izin verilmeyen yerler olan gulâmhanelerin kontrollü bir eğitim merkezi olduğu görülmektedir¹³⁴. Türkiye Selçukluları devrinde gulâmhane ile ilgili ilk kayda, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1192/1196) hakimiyetinde bulunan Diyarbakır'a ulaştığında buranın yöneticisi olan Melik Salih'in, gulâmhane ay yüzlü erkek kölelerle, haremi ve yatak odasını da görenleri hayrette bırakacak güzellikte cariyelerle donattığı bilgisinde rastlanılmaktadır¹³⁵. Buna göre gulâmhanelerin Eyyubilerde de mevcut olduğu görülmekle birlikte, sadece merkezde değil, çeşitli melik ve emirlerin bulunduğu bölgelerde de gulâmhanelerin kurulduğu anlaşılmaktadır. Aynı durumun Türkiye Selçukluları için de geçerli olduğu söylenebilir.

Taştane kavramına ise, Alâeddin Keykubad'ın bazı emirleri tasfiyesinden sonra öldürülen emirlerin köle ve askerlerinin durumları ile ilgili kararında rastlanmaktadır. Sultanın aralarında Beylerbeyi Seyfeddin Ayaba, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşâh, Emir-i

¹³¹ Akdağ, *aynı eser*, I, s. 218, 333; Turan, *Celaeddin Karatay*, s. 22.

¹³² Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset- Nâme*, (haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara 1999, s. 74.

¹³³ Sarayın etrafında yer alan hücrelerden bahsedilmektedir ki, bu hücrelerin gulâmhane olduğu bilinmektedir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s.92; Simon de Saint Quentin, *aynı eser*, s. 62. Fatımî, Eyyûbî ve Memlükler'de de gulâmların kaldığı ve eğitimlerinin verildiği yerlere hücre adı verilmiştir. Bk. Yaacov Lev, *State and Society in Fâtimid Egypt*, Brill 1991, s. 85-86.

¹³⁴ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 92.

¹³⁵ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 63.

Ahur Zeyneddin Beşâre ve Emir Bahaeddin Kutluca'nın da bulunduğu toplam 24 emiri tasfiye etmesi Türkiye Selçuklu Tarihi'nde önemli bir yere sahiptir¹³⁶. Ekonomik yaşayış olarak neredeyse sultana denk olan ve onun üzerinde büyük bir baskı oluşturan bu beylerin şahıslarına bağlı olan gulâmlardan müteşekkil kalabalık kuvvetlerinin muhtemel karışıklık çıkarmaları düşüncesi bu başıboş kölelerin dağıtılmalarına neden olmuştur¹³⁷. Sultanın kararı ile tasfiye edilen emirlere bağlı olan kölelerin mallarının müsadere edilmesi ve “*gulâmân-ı büzürg*” yani büyük gulâmlara icazet verilmesi, “*gulâmân-ı hord*” yani küçük yaşta olanların ise Emir-i taştâr Celaledin Karatay yönetimindeki taştaneye yerleştirilmeleri uygun bulunmuştur¹³⁸. Taştâne'de bulunan görevlilere, Farsça “*taşt*” yani içinde bir şey yıkanılan kap ve “*dar*” yani tutan, muhafaza eden anlamında “*taştâr*” adı verilmiştir¹³⁹. Dolayısıyla Taştâne müessesesi, el yıkanılan kaplarla, kumaş yıkanılan kapların, halifelerin ve sultanların elbiselerinin, kılıç ve ayakkabılarının, oturdukları minder ile namaz kıldıkları seccadelerin bulundukları ve muhafaza edildikleri yere verilen isimdir¹⁴⁰. Taştânenin kalabalık misafirleri ağırlayacak ve bir semâ düzenlenecek kadar geniş bir alana sahip olduğu bilinmektedir¹⁴¹. Nitekim Bahâeddin Veled (ö. 1312) Konya'ya geldiği zaman Alâeddin Keykubad'ın onu karşılayarak taştânedeki misafir etme teklifinde bulunduğu ancak Bahaeddin Veled'in bunu kabul etmeyerek Altun-Aba Medresesine indiği döneme ait kaynaklardan anlaşılmaktadır¹⁴². I. Alâeddin Keykubad döneminde birçok kurum gibi bu müessesenin de bizzat sultanın kendisi tarafından teftiş edildiği kaynaklara yansımıştır¹⁴³. Bu dönemde sultan başta olmak üzere bütün devlet ileri gelenlerinin sarayları seçme kölelerle dolu idi ve bu köleler buralarda hem dinî hem de millî bir terbiyeden geçtikten sonra devlet hizmetinde önemli görevlere getiriliyorlardı. Bizzat sultanın gulâmlarının bir devlet müessesesi sayılan taştânelerde yetişerek masraflarının devlet tarafından karşılandığı bilinmektedir.

¹³⁶ Anonim, *Selçuknâme*, s. 30.

¹³⁷ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 36.

¹³⁸ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 291; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009, s. 408.

¹³⁹ Kalkaşandî, *aynı eser*, s. 469. Kalkaşandî “*taşt*” kelimesini Arapça olarak ifade etmiştir. Ancak bu kelimenin de Farsça olduğu bilinmektedir. Bk. Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, (Kısaltma: *Saray Teşkilatı*), İstanbul 2011, s. 131.

¹⁴⁰ Kalkaşandî, *aynı eser*, III, s. 472; İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s.36.

¹⁴¹ Merçil, *Saray Teşkilatı*, s. 133-134.

¹⁴² Eflâkî, *aynı eser*, s. 83.

¹⁴³ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 243.

Taştdâr ve bunların reislerine Türkiye Selçukluları döneminde “*emir el- taşt*” adının verildiği de görülmektedir¹⁴⁴. Cemaleddin Karatay da I. Alâeddin Keykubad zamanında bu göreve getirilerek uzun yıllar “*emirü ümerâ-yı taşt*” unvanı ile bu görevde bulunmuş ve kendisine dönem dönem yaşları küçük ve buraya uygun olan gulâmlar teslim edilmiştir¹⁴⁵. Bununla birlikte Cemaleddin Karatay’ın, Sultan Alâeddin Keykubad’ın Melik Âdil’in kızı Gaziye Hatun ile evlenmek üzere 1227 yılında Malatya’ya giderken yanında bulunduğu ve geçirdiği ameliyat esnasında görevi icabı leğen tuttuğu bilinmektedir¹⁴⁶. Taştdâr’ın maiyetinde ona yardım etmek üzere bulunan hizmetliler, sultan herhangi bir yolculuğa çıktığında da Taşthâne olarak yanında hazır bulunmuşlardır¹⁴⁷. Cemaleddin Karatay’ın taştdârlık görevinin Alâeddin Keykubad’ın 1237 yılında ölümünden sonra bir dönem sekteye uğradığı, ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Karatay’ın tekrar taşthâne ile hazine-i hass emirliğine tayin edilerek 1254 yılında ölümüne kadar bu görevi sürdürdüğü bilinmektedir¹⁴⁸. Taştdâr, görevi gereği sultana en yakın hizmetlilerden biri olduğundan, bu görevlinin güvenilir ve sultana en sadık kişiler arasından seçildiği şüphesizdir. Nitekim devlet hizmetinde çeşitli görevlerde bulunmuş olan Cemaleddin Karatay’ın küçük yaşta gulâmhaneye alınarak daha sonra da taşthânede itinalı bir şekilde yetiştirildiği, bulunduğu görevlerin öneminden de anlaşılmaktadır. Karatay’ın gulâmhanede aldığı eğitim dışında emirlik döneminde, Şemseddin Altun-Aba¹⁴⁹, Mübarizeddin Er-Tokuş¹⁵⁰ ve Emir Seyfeddin Çalış b. İshak¹⁵¹ gibi devlet adamlarının eğitimiyle ilgilendiği de anlaşılmaktadır.

Daha önce de kısaca değinildiği üzere gulâmhane eğitiminin tamamlanmasından sonra önce küçük görevlerde tecrübe edilen gulâmlar, ardından saray hizmeti veya orduda görevlendirilerek, buralarda gösterdikleri liyakat ve sadakat nisbetinde başta saray olmak üzere, merkez ve taşra teşkilatında önemli mevkilere kadar yükselmişlerdir. Türkiye

¹⁴⁴ Emir-i taştdâr için bk. Erdoğan Merçil, “Selçuklularda Taştdâr Müessesesi”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 55-59.

¹⁴⁵ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 291; Yazıcızâde Ali, *aynı eser*, s. 408.

¹⁴⁶ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 312.

¹⁴⁷ I. Alâeddin Keykubad 1230 yılında Yassı Çimen Savaşı öncesinde, Eyyubî Hükümdarı Melik Eşref ile buluşmak üzere Kızılırmak kenarında bir ordugâh hazırlatmış ve burada kendisi ile askerleri için çadırdan bir taşthâne kurdurmuştur. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 389; Emine Uyumaz, *I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003, s. 58.

¹⁴⁸ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 36; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 413-414.

¹⁴⁹ Eseddüddin Ruzbe ve Fahrüddin Ayaz’ın Şemseddin Altun-Aba tarafından yetiştirilmiş olan gulâmlar oldukları bilinmektedir. Bk. Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 200.

¹⁵⁰ Gulâm kökenli olan Armağanşah, Mübarizeddin Er-Tokuş tarafından yetiştirilmiştir. Bk. Turan, *Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi*, s. 420.

¹⁵¹ Emir Seyfeddin Çalış b. İshak, Karatay’ın eğitim ve terbiyesinden geçmiştir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 184.

Selçukluları devrinde de devam ettirilen bu modele göre, gulâmların 30, 35 ve 40 yaşına gelmedikçe kendilerine emirlik ve valilik verilmediği ve hiçbir göreve tayin edilmedikleri görülmektedir¹⁵².

Gulâmlara, diğer Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi muhtemelen üç ayda bir olmak üzere yılda dört defa “*mevâcib*”¹⁵³, “*ulûfe*”¹⁵⁴ ya da “*câmegî*”¹⁵⁵ adı verilen belirli bir maaş ödenmiştir. Dîvân-ı Arz’ın sorumluluğunda olan bu ödemeler, belirli bir denetime tabi tutularak yapılmıştır. Yüksek makamlarda bulunan gulâm kökenli devlet adamlarına ise maaş yerine iktalar tevcih edilmiş¹⁵⁶, bazen de her ikisi ödenek olarak verilmiştir¹⁵⁷. Moğol hakimiyeti döneminde saray hizmetinde bulunan gulâmların sayısı, dolaylı olarak da bunlara ödenen maaş arttığından, bu durum devletin zayıflayan ekonomisine ayrı bir yük getirmiştir. Nitekim Türkiye Selçukluları Devleti’nde üç kardeşin ortak saltanatları döneminde Celaleddin Karatay’ın vezirlik makamına atamak istediği Necmeddin Nahcivânî kendisine hazineden sadece günlük iki dirhem, yılda 720 dirhem ödenmesini, diğer ümerâ ve devlet görevlilerinin maaşlarının da buna göre belirlenmesini şart koşmuş, ancak ümerânın bu duruma razı olmayacağını bilen Karatay, devletin geçmiş tarihindeki en kanaatkâr vezirlerinden biri olan Mühezzibüddin Ali’nin aldığı yıllık 40.000 dirhemi Nahcivânî’ye kabul ettrilmiş, diğer emirlere de aldıklarının yarısını ödemeyi vaad etmiştir¹⁵⁸.

Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu’da işlediği biçimiyle gulâm sisteminin başarılı bir yöntem olduğu dikkat çekmektedir. Gulâmhane ya da Taştane eğitiminin süresi hakkında herhangi bir bilgi bulunmasa da Türkiye Selçuklu devri gulâmlarının da Nizamülmülk ve diğer müelliflerin belirttikleri gibi, liyakat, hüner ve yetenekleri herkesçe malum olduktan ve çeşitli hizmetlerde tecrübe edildikten sonra yetenkelerine göre ayrılarak çeşitli saray hizmetlerinde görevlendirildikleri¹⁵⁹, burada gösterdikleri başarıya göre de

¹⁵² Nizâmü’l- Mülk, *Siyâset-Nâme*, s. 74.

¹⁵³ Aylık ya da senelik anlamlarında kullanılan mevâcib, Büyük Selçuklularda sivil hizmetkârlara tercihen askerî görevlilere ve bundan başka bir melike, emire ya da diğer devlet görevlilerine verilen maaşlardır. Bk. M. Altay Köymen, “Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, DTCF Araştırmaları Enstitüsü, II/2-3 (1964), s. 367.

¹⁵⁴ Reşîdü’l-din Fazlullâh, *Câmiü’l- Tevârih*, II, Cüz 5 (Selçuklular Kısmı), (çev. Ahmet Ateş), Ankara 1999, s. 47.

¹⁵⁵ Türkiye Selçuklularında günlük ücret anlamında kullanılmış ve bazı yüksek rütbeli devlet görevlilerine ücret olarak ödenmiştir. Bk. Aksarayî, *aynı eser*, s. 8.

¹⁵⁶ Anonim, *Selçuknâme*, s. 47.

¹⁵⁷ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 38.

¹⁵⁸ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 80-82; Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu’înü’l-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 48-49; Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 37.

¹⁵⁹ Nizâmü’l- Mülk, *Siyâset-Nâme*, s. 74.

emirliğe kadar yükseldikleri anlaşılmaktadır. Liyakat ve sadakat sahibi bir gulâmın bu dönemde devlet hizmetindeki yükselişine en iyi örneklerden biri Celaleddin Karatay'dır. Alâeddin Keykubad ve ardılları döneminde “*Emir-i devât*”, “*Emir-i taşt*”, “*Hazinedâr-ı hâss*”, “*Naib*” ve “*Atabey*” gibi önemli görevlerde bulunmuş, devletin dört temel direğinden biri olarak saltanatın kime geçeceğine karar vermede, vezirlerin ve diğer görevlilerin atanmalarında önemli rol oynamıştır. Gulâmhaneden yetişen mühtedi kökenli devlet adamlarından çoğunun Selçuklu şehzadelerine Atabeylik yapmış olmaları, onların çok iyi bir tahsil gördüğüne işaret etmektedir. Ayrıca Selçuklu Sultanlarının, tecrübeli komutanları atabey tayin ettikleri düşünülürse, bu bürokratların çok yönlü bir eğitimden geçtikleri ortaya çıkmaktadır.

Devlet gulâm sistemi aracılığıyla, Selçuklu toplumuna kayda değer katkılar yapan çok sayıda ve yetenekli, dirayetli komutan, yönetici ve İslam kültürünün yayıcılarını yetiştirme imkânı bulmuştur. Bu genel düzenleme zamanla gulâmların ve onların neslinden gelenlerin Anadolu'da İslam toplumu içinde kısa sürede asimile olmasını sağlamıştır.

1.3. Mühtedi Vakıfları

Bütün toplumlarda sosyal sınıfları doğuran faktörlerin en başında toprak mülkiyeti gelmektedir. Doğu ve Batı toplumlarının aksine, 1071'den itibaren doğmaya başlayan Anadolu Türk toplumunda fethedilen topraklar devletin ve ülkenin doğal kaynakları toplumun üyelerine özel mülk olarak dağıtılmamış, idaresi devlete ait kamu malı olarak kabul edilmiştir. Sonuç olarak da, kuruluşundan itibaren devlet toplumun gidişatına göre değil, toplum devletin yön vermesine göre şekillenerek bazı sınıflara ayrılması da devlet tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁶⁰. Buradan hareketle de Türk toplumu “*askerîler*”, “*şehirliler*” ve “*köylüler*” olmak üzere üç temel sınıfa ayrılmıştır. Bilindiği gibi askerî sınıfı Selçuklu yöneticileri oluşturmaktadır ki bunların içerisindeki divan ve saray memurlarından çoğunun bir eğitim kurumu konumundaki gulâmhanelerden yetiştiği daha önce ifade edilmiştir¹⁶¹. Sultanın otoritesinin temsilcisi olan yönetici sınıf, onun hakimiyetini ve meşruiyetini pekiştirmek üzere toplumun faydalanabileceği eserler yaptırmayı bir gelenek haline getirmiştir¹⁶². Türkiye Selçukluları devrinde yönetici sınıf içerisinde yer alan mühtediler de

¹⁶⁰ Akdağ, *aynı eser*, II, s. 80-86.

¹⁶¹ Akdağ, *aynı eser*, I, s. 53.

¹⁶² Halil İnalcık, “Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (der. Halil İnalcık, Şevket Pamuk), Ankara 2000, s. 3.

sultanın onayıyla toplumda birçok kamu hizmetinin sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla çeşitli alanlarda vakıflar kurmuşlardır.

Türkiye Selçuklu vakıf kurucularının %53.52'sini askerî sınıf mensupları oluşturmaktadır. Bu sınıf içerisinde yer alan ve daha önce köle olduğu, sonra hürriyetine kavuştuğu anlaşılan vakıf kurucularının ise %14.08'i ise askerî sınıfa mensuptur¹⁶³. Bunlar, temelde savaş tutsağı veya köle tüccarlarından satın alınarak beceri ve yetenekleri sayesinde devletin yönetim kademelerinde yükselmiş¹⁶⁴ ve bu şekilde hürriyetlerine kavuşmuşlar, edindikleri servetleri de daha sonra yeni katıldıkları toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına vakfetmişlerdir. Celaleddin Karatay ve kardeşleri Seyfeddin Karasungur ile Kemaleddin Rumtaş¹⁶⁵, Turumtay bin Abdüsselâm¹⁶⁶, Hacıb Ebülleys b. Sinbat b. Gürcü¹⁶⁷, Şemseddin Altun-Aba, Mübarizeddin Er-Tokuş, Esedüddin Ruzbe¹⁶⁸ ve Bedreddin Gühertaş gibi ileri gelen ümera bu konuda örnek gösterilebilecek şahsiyetlerin önde gelenleridir. (Tablo I)

¹⁶³ Yüksel, *Anadolu Selçukluları*, s. 310.

¹⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatı*, s. 78.

¹⁶⁵ Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş'ın vakfiyeleri günümüze ulaşmamıştır.

¹⁶⁶ Vakıf tarafından Amasya'da Gök Medrese adı da verilen bir medrese yapılmıştır. Bk. İsmet Kayaoğlu, *Turumtay Vakfiyesi*, s. 91-112.

¹⁶⁷ Vakfiye 610/1213 tarihli. Emir İsfahsalar Kutluğ Uluğ Yavaş Ebulleys Arslan b. Sinbat b. Gürcü tarafından kurulan vakıf Sivas'ta bulunmaktadır. Bk. VGMA, Defter No. 581/288/290.

¹⁶⁸ Lala Ruzbe Medresesi ile Hankâhının ve Horozlu Han'ın vâkıfıdır. Medrese ile hankâh Osmanlı döneminden önce yıkıldığından Osmanlı arşiv kayıtlarında bu yapılara ait herhangi bir belge bulunmamaktadır. İ. Hakkı, medresenin gelirlerinin Fatih döneminde Seyfiye Medresesine ilhak edildiğini belirtmektedir. Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 574.

Tablo I- Türkiye Selçukluları Devrinde Mühtedi Vakıf Kurucuları

Vâkıf	Hayrât	Tarih	Görev	Şehir
Şemseddin Altun-Aba ¹⁶⁹	Medrese Kervansaray	1202	Atabey	Konya Akşehir-İlgın
Hacib Ebülleys b. Sinbat b. Gürcü	Kervansaray	1213	Sipehsâlâr	Sivas-Kayseri
Mübarizeddin Er-Tokuş ¹⁷⁰	Medrese Kervansaray Cami	1224-25	Atabey	Isparta Isparta Antalya
Bedreddin Gühertaş ¹⁷¹	Medrese Zaviye	1232	Atabey	Konya
Mübarizüddin Armağanşah	Medrese	1239-40	Atabey	Antalya
Celaeddin Karatay	Kervansaray Medrese Darüssüleha	1240-41 1251 1250-51	Atabey	Kayseri Konya Antalya
Kemaleddin Rumtaş	Medrese	1248	Vali	Konya
Seyfeddin Karasungur	Medrese Kervansaray	-----	Vali	Konya Denizli
Turumtay b. Abdüsselâm	Medrese-cami	1266	Vali	Amasya
Esedüddin Ruzbe	Medrese Kervansaray	-----	Atabey	Konya Konya
Esedüddin Ayaz ¹⁷²	Kervansaray	1229	Atabey	Denizli

¹⁶⁹ Şemseddin Altun-Aba (ö. 1237), II. Kılıçarslan (1155-1192) devrinden II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanına kadar Selçuklu hanedanına hizmette bulunmuş bir devlet adamıdır. II. Kılıçarslan ve oğlu Rükneddin Süleymanşah devrinde “*sipehsâlâr*” olduğu 1201-1202 tarihli vakfiyesinden anlaşılan Altun- Aba daha sonra *çaşnigir* ve muhtemelen Alâeddin Keykubad devrinde “*atabeyliğe*” kadar yükselmiştir. Detaylı bilgi için bk. Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 197.

¹⁷⁰ Emir Mübarizeddin Er-Tokuş gulâman-ı haslardan olup, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Antalya şehrinin valisi ve subaşı olarak görev yapmıştır. Er-Tokuş, Antalya’daki görevinden sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev’e “*atabey*” tayin edilerek onunla birlikte Erzincan’a gönderilmiş ve vazifesine burada devam etmiştir. Detaylı bilgi için bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 119, 284; Müneccimbaşı, *aynı eser*, II, s. 38, 70; Aksarayî, *aynı eser*, s. 24; Yazıcızâde Ali, *aynı eser*, s. 274, 488; Mehmet Ali Hacıgökmen,

¹⁷¹ Gühertaş ibn Abdullah, I. Alâeddin Keykubad’ın Atabeyidir. Bk. Eflâkî, *aynı eser*, s. 43.

¹⁷² Rükneddin Süleyman Şah’ın (1196-1204) kölelerindenidir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 292; Mehmet Ali Hacıgökmen, “Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Eseddin Ayaz”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2010, s.471-488.

Konya, Türkiye Selçuklularının merkezi olduğu dönemde Anadolu'daki diğer bazı şehirlere göre büyük bir gelişme göstermiştir. Karamanoğulları ile Osmanlı erken dönemi şehirlerinin oluşumunda Selçuklu şehir iskânının belirgin unsurları olan kale, cami, mescit, han, hamam, darüşşifa, bedesten, çarşı, pazar ve mahalle gibi kamusal alanlar iç içe bulunmaktadır. Şehirlerinin planlanmasında mühtedi vakıflarının da şüphesiz etkisi olmuştur. Bununla birlikte şehirlerin planlanmasında sultanlardan ve diğer devlet ileri gelenlerinden de söz edilebilir. Onların inşa ettirdiği vakıf yapıları sayesinde Selçuklu şehirlerinin çarşı merkezleri, cadde ve sokakları ortaya çıkmış, İslam-Türk şehirciliğinin temelleri bu dönemde atılmaya başlanmıştır.

İslam-Türk şehirlerinde vakıf kurumlarının şehircilik açısından birinci derecede rol oynadığı bilinmektedir. Fethedilen şehirlerin imarı, geliştirilmesi ve bir İslam-Türk şehri haline getirilmesinde vakıf binalarının hizmeti ve katkısı büyüktür¹⁷³. Konya'nın gelişmesinde de öncelikli rol oynayan vakıf hayratını, sosyal ve dinî müesseseler oluşturmaktadır. Vakıfların daha çok Konya'nın şehir merkezinde yer alması ise başkent olarak buralardaki nüfus yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, şehirlerde yaptırılan çeşitli sosyal ve dinî müesseselerin vakıf kurucusuna, diğer küçük yerleşim birimlerine göre toplumda daha iyi bir itibar ve iyi bir imaj kazandırma düşüncesinin de etkili olduğu söylenebilir¹⁷⁴. Türkiye Selçukluları döneminde, sultanların ikamet yeri olan ve “*saray-ı saltanat*” adı verilen yönetim bölgesi, sultanın kendi maiyeti, görevlileri ve yakınları ile kalabalık bir zümre teşkil etmiş ve şehrin iktisadi hayatına olduğu kadar, nüfusuna da önemli etkilerde bulunmuştur¹⁷⁵. Bu nedenle bir gelenek olarak hem de güvenlik açısından Alâeddin Tepesi çevresinde yer alan iktisadi ve idari kurumlar şehrin bu bölgede oluşması ve gelişmesinde birinci derecede etkili olmuştur¹⁷⁶. Buradan hareketle Konya şehrinin merkezi kabul edilen sarayın hemen kuzeyinde yer alan ve Karatay ailesinin banisi olduğu Karatay ve Kemaliye medreselerinin inşasında buranın idari, sosyal ve iktisadi bir merkez olmasının yanında, nüfus yoğunluğunun da etkili olduğu düşünülebilir.

¹⁷³ Ömer Lütfi Barkan, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı, Tarihî Bakımdan: Osmanlı İmparatorluğu'nda İmarat Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 239-296; Osman Ergin, “Türkiye’de Şehirciliğin Tarihî İnkişafı”, *İ.Ü. İktisat ve İctimaiyyat Enstitüsü Neşriyatı*, No.3.

¹⁷⁴ Yüksel, *aynı eser*, s. 159.

¹⁷⁵ Aksarayî, *aynı eser*, s. 72.

¹⁷⁶ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998, s. 63-64.

Burada Karatay ailesinden olmaları nedeniyle Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur'un vakıfları üzerinde kısaca durulacaktır. Kemaleddin Rumtaş'ın hayatı hakkında Selçuklu dönemi kroniklerinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, mescit ve zaviye vakfiyesinde kendisinden “*emir, büyük sipehsâlâr, âlim, adil ve ihsan edici*” olarak söz edilmesi Karatay'ın kardeşlerinin Selçuklu Devleti'nin hizmetinde, önemli bir mevki sahibi olduklarını göstermektedir. Kemâliye (Küçük Karatay) Medresesi Karatay Medresesi'nin banisi Celaleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından muhtemelen 1248 yılında yaptırılmıştır. Onun vâkıfı olduğu medrese tamamen yıkılmış ve vakfiyesi ile kitabesinin günümüze ulaşmamış olması nedeniyle medresenin kesin inşa ve vâkıfının ölüm tarihi hakkında net bir bilgi vermek mümkün değildir. Ancak Sille'ye bağlı Sızma köyünün vakfın akarları arasında bulunduğu Osmanlı devri arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır¹⁷⁷.

Kemaleddin Rumtaş'ın aslının ya da suretinin nerede olduğunu açıklamadıkları bir vakfiyeyi M. Ferid Uğur ve M. Mesud Koman tanıtmışlardır. Buna göre, asıl amacı gelen ve gidenlere hizmet olan zaviyenin gelirinin vakfın imarına, masraflarına, zaviye şeyhine ve personeline sarf edileceği belirtilmiştir. Vâkıf, mütevelliliğini hayatta oldukça kendisi yürütecek, tevliyet ölümünden sonra kendi çocukları ve neslinden kimse kalmazsa Konya Kadısına tevcih edilecektir¹⁷⁸. İ. Hakkı Konyalı, Osmanlı dönemi kayıtlarında mescide dair “*vakf-ı mescid-i Karatay nezd-i türbe-i kutbü'l- meşâyih hazret-i Fakih Ahmed kuddise sirruhû*” şeklinde bir kayda rastladığını belirterek bu mescidin vâkıfının Celaleddin Karatay olduğunu kabul etmiştir¹⁷⁹. Aynı şekilde Koman ve Uğur da bu mescit ve zaviye vakfiyesini yanlış olarak Kemaleddin Rumtaş'a nispet etmişlerdir¹⁸⁰. Halbuki Celaleddin Karatay'ın düzenlediği 646/1248 tarihli vakfiye, Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş'ın banisi olduğu mescit ve zaviyeye aittir¹⁸¹. Celaleddin Karatay'a ait bu vakfiyeden anlaşılacağı üzere, Karatay, kardeşi Kemaleddin Rumtaş'ın banisi olduğu bu mescit ve zaviyeye yalnızca bazı akarların gelirlerini vakfetmiştir¹⁸². Bunlar, Hoca Ahmed Fakih civarında ölçüleri tam olarak belirtilmemiş olan tarla, bu tarlaya bitişik bağ, yine Hoca Fakih Türbesi'nin karşısında bulunan hana bitişik ve ortasından ırmak geçen bir tarla, Çavuş Mahallesi'nde evlerin zemin kiralari, Kurbağa Çukuru'nda tarla ve Aksaray kapısındaki evlerin kira bedelleridir. Nitekim

¹⁷⁷ VGMA. Defter No. 2177, s. 259; EV. THR. 85.86.

¹⁷⁸ Aynı eser, s. 76.

¹⁷⁹ Aynı eser, s. 291.

¹⁸⁰ Aynı eser, s. 64.

¹⁸¹ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 89; 155-156.

¹⁸² Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 156.

Osmanlı arşiv kayıtlarında Karatay Medresesi'ne ait gelirlerden sonra “*vakf-ı mescid-i Karatay el-mezbûr mukarrer*” başlığı altında Hoca Fakih Ahmed civarında birtakım akar gelirlerinin belirtilmiş olması da bu fikri doğrulamaktadır.

Karatay ailesinin diğer fertlerinden biri de Celaleddin Karatay'ın kardeşi Seyfeddin Karasungur b. Abdullah'dır. Dönemin kroniklerinde hakkında yeterli bilgi bulunmayan Seyfeddin Karasungur'un Rükneddin Kılıçarslan'ın yakın gulâmlarından biri olduğu kaydedilmiştir¹⁸³. Ayrıca kitabelerden anlaşılabacağı üzere II. İzzeddin Keykavus zamanında Denizli'de vali olarak bulunan Seyfeddin Karasungur, bu görevini I. Alâeddin Keykubad devrinden itibaren yaklaşık yirmi yıl devam ettirmiştir. Denizli'de bulunduğu sırada Selçuklu devrine ait ilk vakıf eserlerini yaptırmıştır ki bunlardan en önemlisi Ak Han'dır¹⁸⁴.

Karasungur'un Konya'da banisi olduğu Seyfiye Medresesi, günümüzde Çifte Merdiven Mahallesi'nde, Seyfeddin Karasungur Türbesi'nin kuzey yönünde yer almakta idi. Osmanlı döneminde faal bir eğitim kurumu idi¹⁸⁵. Lala Ruzbe Medresesi'nin zamanla harabe hale gelmesiyle buranın vakıfları Seyfiye Medresesi'ne vakfedilmiştir¹⁸⁶. Ayrıca, Seyfiye Medresesi vakfının 1156/1744'te Sille'ye bağlı Hatip köyünün vakıfları arasında bulunduğu arşiv kayıtlarında yer almaktadır¹⁸⁷.

Seyfeddin Karasungur'un Amasya'da da bir türbesi ile medresesinin bulunduğu kaydedilmesi¹⁸⁸ Celaleddin Karatay gibi kardeşi Seyfeddin Karasungur'un da burada görevli bulundukları süre içerisinde çeşitli vakıf eserler inşa ettiklerini göstermektedir.

Dönemin vakıf kurucuları arasında askerî sınıfa mensup olanların dikkat çekici bir çoğunluğa sahip olmasının, bu dönemde servetin daha çok hanedan mensupları ile üst düzey devlet hizmetinde bulunanlarda toplanmasından kaynaklandığı söylenebilir¹⁸⁹. Mühtedi devlet adamları, siyasi güçleri sayesinde temliknâme ile mülk edindikleri miri arazileri, sultandan gerekli vakıf kurma iznini kolayca alarak kamu yararına vakıflaştırmışlar ve itibar kazanmışlardır. Bu nedenle vakıf eserlerin birçoğu Selçuklu Sultanları başta olmak üzere yüksek dereceli bürokratlar tarafından yaptırılmıştır.

¹⁸³ İbn Bibî, *aynı eser*, II, s. 180.

¹⁸⁴ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 48; F. Akçakoca, *Küçük Denizli Tarihi. Yunanlılardan Osmanlılara M. 1434'e Kadar*, İstanbul 1945, s. 22, 26.

¹⁸⁵ KŞS, No. 12, s. 5.

¹⁸⁶ VGMA. Defter No. 2176, s. 258, 259.

¹⁸⁷ KŞS, No. 56, s. 262; Atçeken, *aynı eser*, s. 356.

¹⁸⁸ Mehmed Önder, *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952, s. 16.

¹⁸⁹ M. Altay Köymen, “Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası, *Belleten*, L/198 (1987), s. 619.

Türkiye Selçuklu devri vâkıflarına bakıldığında XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında, ilk sırayı vezir ve yüksek rütbeli devlet yöneticilerinin aldığı görülmektedir¹⁹⁰. Emirler ve devlet adamları bu dönemde tercihlerini camiler yerine kervansaray, medrese, zaviye ve türbelerden yana kullanmışlardır. Bu durum onların siyasi güçlerinin büyük bir bölümünü bu tür vakıf yapıları inşa ettirmek suretiyle sağladıklarını göstermektedir¹⁹¹. Vakıf kurucularını vakıf yapmaya iten faktörler arasında toplumun birinci derecede önemli ihtiyaçlarının karşılanması yönünde olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim toplumun eğitim-öğretim, din, sağlık, ticaret ve yardım gibi çeşitli ortak ihtiyaçlarından birçoğu bu vakıf müesseseler aracılığıyla karşılanmıştır.

1.3.1. Mühtedilerin Vakıf Kurma Amaçları

Vakfiyelerde genellikle vâkıfların toplum içerisinde sahip oldukları konum hakkında yeterli bilgiler bulunmaktadır. Türkiye Selçukluları döneminde mühtedi vakıf kurucuları hayırsever, zengin Müslüman erkekler olarak tanınmışlardır. Belgelerde bulunan kısa bilgilerden, onların vakfı kurma amaçlarını anlamak mümkün olabilmektedir. Daha doğrusu, vakfiyenin giriş bölümünde vâkıfın dünya görüşü, hayat felsefesi olarak yer alan düşünceler o döneme hakim olan ve tamamıyla olmasa da kısmen benimsenen fikirlerdir¹⁹². Bu düşünce doğrultusunda vakıf kurmanın öldükten sonra anılmak amacı güttüğü¹⁹³ ve toplum içinde bir övünç ve iftihar vesilesi olduğu da görülmektedir¹⁹⁴.

Mühtediler aracılığıyla çeşitli Selçuklu şehirlerinde kurulan vakıfların İslamlaşma faaliyetlerine de katkıda bulundukları bazı vakfiye metinlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Ancak gerçekten şahsi tasarrufuyla edindiği kazancını toplumun çeşitli hizmetlerine sunmak için vakıf kuranlar yanında devrin siyasi şartları içinde malını ve mülkünü sultanların

¹⁹⁰ Howard Crane, “Notes on Saldjuq Architectural Patronage in Thirteenth-Century Anatolia”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXVI/1 (1992), s. 22-24.

¹⁹¹ Ethel Sara Wolper, “The Politics of Patronage: Political Change and the Construction of Dervish Lodges in Sivas”, *Muqarnas*, S. 12 (1995), s. 39.

¹⁹² Bu konuda geniş bilgi için bk. Turan, *Celaeddin Karatay*, s. 140; Vâkıfın hayat felsefesine yönelik bilgilere örnek olarak ayrıca Nureddin Alparslan b. Sarumuddin Mehmet Vakfiyesi için Bk. VGMA. Defter No. 552/357/4.

¹⁹³ Hacı Murat Bey b. Abdü'l-Mennan vakıf kurma amacını “*bu mesken-i fenâ ve mevâtîn-i inâyâ veda eyledikten sonra, sebeb-i zikr-i müstetâb ve bais-i dua-yı müstecâb olmag için*” şeklinde tarif etmiştir. Bk. VGMA. Defter No. 608/115.

¹⁹⁴ El-Hac Süleyman b. Mustafa, vakfiyesinde vakıf kurma amacını “*dâr-ı dünyada sebeb-i zikr-i cemîl*” yani dünyada iyi anlaşılacak olarak tarif etmiştir. Bk. VGMA. Defter No. 1993/ 124. Yüksel, *Anadolu Selçukluları*, s. 311.

tasallutundan ve müsadereden korumak¹⁹⁵ ya da evlatlarına, akraba ve azat ettiği kölelerine bırakmak amacıyla vakıf yoluna başvuranların varlığı da bilinmektedir. Ailevi ve yarı ailevi vakıf tesis edenlerin vakfiyelerine bakıldığında, bu kişilerin edindikleri mal ve mülklerini aileleri adına vakfetmekle mal varlıklarını müsadereden, varisler arasında bölüşülüp parçalanmaktan ve alınıp satılmasından veya herhangi bir borç karşılığı haczedilmesinden koruyabildikleri gibi, koymuş oldukları şartlarla kendilerinden sonra, nesilleri devam ettikçe vakfettikleri mal ve mülklerinin en iyi şekilde idare edilmesini, varislerinin ve diğer yakınlarının refah içinde güvenli bir hayat sürmelerini sağlamayı amaçlamışlardır. Bu durumda, vâkıfın kendisi, eşleri, kız ve erkek evlatları, torunları, erkek ve kız kardeşleri, yeğenleri, kan bağıyla kendilerine uzak veya yakın diğer akrabaları birinci grubu; cariyeleri, azatlı cariyeleri, köleleri, azatlı köleleri, beslemeleri, müdebbirleri ikinci grubu oluşturmaktadır. Daha doğrusu, eski Türk toplum hayatında hane halkı arasında yer alan köle, cariyeye, besleme veya azat edilmiş köle ve cariyeler, aynı çatı altında yer alan diğer aile bireyleri gibi kabul edilmişlerdir. Örneğin, Celaleddin Karatay ve Şemseddin Altun-Aba¹⁹⁶ akrabalarından sonra, vakıflarının yönetimini azatlı kölelerine bırakmışlardır.

Vakıf kurucuları tesis ettikleri vakıflarının iyi yönetilmesi için işin niteliğine göre görevlendirdikleri kimselerde belirli vasıflar ve toplumsal normlar aramışlardır¹⁹⁷. Bu normlar eski Türk toplumunda oluşturulmak istenen veya aranan, “*ideal ortak insan tipi*”nde bulunması arzulanan toplumsal değerlerdir. Vakıf kurucuları vakıflarında görevlendirdikleri kimselerden aradıkları bu vasıf ve nitelikleri, aile bireylerinde de aramışlardır. Böylece toplumun aradığı nitelikleri ve vasıfları aile bireylerine benimsetmeye çalışmışlardır. Daha doğrusu, vakıf kurucuları aile bireylerine, tesis ettikleri ailevi ve yarı ailevi vakıflar yoluyla birtakım maddi imkânlar sağlarken, bir yandan da kendi inanç ve hayat felsefeleri doğrultusunda belirli ahlâki değerler benimsetmeye çalışmışlardır. Onların bu çabalarını, vakfiyelerinde belirttikleri tevliyet ve hizmet şartlarında rahatlıkla izlemek mümkündür. Celaleddin Karatay, kervansarayın mütevelliliğine getirilecek olan akrabalarının “*en salih, afif, ve reşit*” olanlarına, aynı şekilde mütevellilik ya da diğer görevlerden birine atanacak olan azatlı kölelerine “*iyi insan olmak şartıyla*”, diğer hizmetlere getirilecek görevlilere ise

¹⁹⁵ Hasan Yüksel, “Vakıf-Müsadere İlişkisi (Şam Valisi Vezir Süleyman Paşa Olayı)”, *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s. 407; Nazif Öztürk, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 443; Yediyıldız, *XVIII. Asır Türk Vakıfları*, s. 5-41.

¹⁹⁶ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 115; Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 187-200; Sadi Bayram, Hamdi Karabacak, “Sahib Ata Fahrüddin Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, *VD*, S. 13 (1981), s. 31-69.

¹⁹⁷ Yüksel, *aynı eser*, s. 69-73.

“salih, işinde iyi bilgisi olan” kimselere¹⁹⁸ görevin tevcih edileceğini bildirmiştir. Medrese vakfiyesinde ise, müderrisin “ilimleri bilen ve Allah’tan korkan”, muidin ise “dinde âlim ve fâzıl”¹⁹⁹ kişilerden olması istenmiştir.

Celeleddin Karatay vakfiyesinde, vakıfları neden kurduğunu ve bu gelirlerin nerelere sarf edileceğini açıkça yazmıştır. Buradan onun, İslam Dini esaslarına göre amel defterlerinin kapanmaması yönünde Allah’ın kullarına ait olan ve Allah’ın mülkü hükmünde kalıcı bir hayır eseri bırakma amacının olduğu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Karatay Medresesi’nde okutulan derslerin tefsir, hadis ve fıkıh gibi dine dayalı derslerden ibaret olması, bu ilimlerin öğrenimi için kurulan bu müessesenin kuruluş sebebinin dinî bir amaç olduğunu teyit etmektedir. Bununla birlikte Celeleddin Karatay, kurduğu vakıflarda kendi ailesinden olanları istihdam ederek ve onlara belirli bir tahsisat ayırarak yakınlarının geleceklerini garanti altına almıştır. Bu nedenle vâkıfın amacının dinî değerlere bağlılık ile birlikte kendi mülklerini ve ailesinin geleceğini garanti altına almak olduğu söylenebilir.

Bu döneme ait bazı vakıf kurucuları da kurmuş oldukları vakıfların gelirinden aile bireylerine günlük, aylık bazen de yıllık olarak nakdi gelir bağlamışlardır²⁰⁰. Ancak, Celeleddin Karatay vakfında akrabalara tahsis edilen gelirlerin bir hizmete karşılık bulunduğu görülmektedir²⁰¹. Bununla birlikte ihtiyaç sahiplerine yıllık ödemeler yapılmıştır. Karatay Kervansarayı vakfında vâkıf, akraba ve azatlı kölelerinden kazanmaktan aciz olup kervansaraya sığınan kadın, erkek, Müslüman ya da gayrimüslim herkese her yıl 120 dirhem para ile 24 müd zahire verilmesini şart koşturmuş²⁰². Amaç, vâkıfların kurmuş oldukları vakıflarla dul ve yetimler ile fakir müslümanlara düzenli olarak yıllık gelir tahsis ederek yıkılmaya ve dağılmaya yüz tutmuş olan aileleri koruma altına almaktır.

¹⁹⁸ Turan, *Celeleddin Karatay*, s. 113-116.

¹⁹⁹ Turan, *aynı makale*, s. 142.

²⁰⁰ VGMA. Defter No. 2138/ 150/ 35.

²⁰¹ Medrese vakfiyesinde görevlendirilecek olan kapıcı, cüzhan ve ferrâşın vâkıfın kardeşinin oğullarından olması şart kılınmıştır. Bk. Turan, *Celeleddin Karatay*, s.142.

²⁰² Turan, *Celeleddin Karatay*, s. 115; VGMA. Defter No. 578/3.

İKİNCİ BÖLÜM

CELALEDDİN KARATAY'IN HAYATI

VE SİYASİ KARIYERİ

Celaledin Karatay'ın, devşirilmesinden gulâmhanede yetişmesine ve buradan Selçuklu devlet yöneticiliğine uzanan hayat hikayesi birçok bilinmeyenlerle doludur. Bu bölümde onun çok yönlü kişiliği, çeşitli kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır. Celaledin Karatay'ın hayatını anlatan dönemine ait müstakil bir eser bulunmamaktadır. Bu nedenle Celaledin Karatay'ın siyasi ve askerî faaliyetleri ile sosyal ve kültürel olaylar karşısında sergilediği davranışlarından hareketle onun kişiliği hakkında ipuçları verilmeye çalışılmıştır.

2.1. Celaledin Karatay'ın Hayatı

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yönetici olmak için Müslüman olmak ön şart değildi. Bu uygulama, saray ile akrabalığı olan birçok Hristiyan Rum'un devlet görevlerinde yer almasına neden olmuştur. Bunlardan bazıları sonradan kendi istekleriyle Müslüman olmuşlardır. Bunlar dışında devlet kademelerinde görev yapan bir de kölelikten gelme Rumlar bulunmaktadır. Rum kölelerinin ucuz köle olması ve teşrifat için uygun niteliklere sahip olmaları, Türkiye Selçuklu sarayı için seçici unsur olmalarına neden olmuştur.

Gulâm kökenli Rum kölelerden olduğu bilinen en önemli devlet adamlarından biri de XIII. yüzyıl devlet yönetiminde rol oynayan Celaledin Karatay'dır. Gerek siyasi, gerekse sosyal ve kültürel alanlarda verdiği isabetli kararları, onun bir dönemin politikalarının belirleyicisi olmasında etkili olmuştur. Bu nedenle Karatay'ın hayatı ve kişiliğinin bilinmesi, dönemin siyasi, sosyal ve dinî uygulamalarına da ışık tutacaktır.

Celaledin Karatay Rum asıllı bir köle olmasına rağmen üstün meziyetleri ve ahlâkı sayesinde Alâeddin Keykubad zamanında öne çıkmış, üç kardeş döneminde de devleti ayakta tutan devlet adamı olmuştur. Türkiye Selçukluları döneminin en parlak zamanlarında çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş, I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden (1237) özellikle de Köseadağ Savaşı'ndan sonra devletin iç ve dış olaylar karşısında uğradığı sarsıntıları kontrol altına almıştır. Sultanların yaşça küçük ya da zayıf karakterli olmaları, ayrıca Moğol müdahaleleri sonucunda devlet adamları arasında meydana gelen şiddetli mevki mücadelelerinin ülkeyi sarstığı bir zamanda, Celaledin Karatay Türkiye Selçuklu Devleti'nin birliğini sağlamada ciddi başarılar göstermiştir.

2.1.1. Celaleddin Karatay'ın Menşei

Celaleddin Karatay'ın doğum tarihi ve doğduğu yer bilinmemektedir. Türkiye Selçuklu dönemine ait kronikler ve kendisine ait vakfiyelerde de onun biyografisine katkıda bulunacak yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle Batılı araştırmacılar, Karatay'ın soyu ve geldiği yer ile ilgili farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

Bazı araştırmacılar onun Türk olduğu kanaatindedir. Böyle düşünenlerin başında Clement Huart gelmektedir. Huart, Karatay'ın soyunun Türk bir aileden geldiğini iddia etmiş, ancak bu fikrini tarihsel bir gerçek üzerine oturtamamıştır²⁰³. Claude Cahen'e göre Celaleddin Karatay Konya'nın yerlisi bir mühtedir. Asıl ismi “Karatay” olmakla birlikte küçük yaşlarda Müslüman olmuştur. Kardeşlerinin Karasungur ve Rumtaş gibi Türk isimleri taşımalarından dolayı ailesinin Türk olabileceğini düşünen Cahen, bu durumda Karatay ailesinin Abbasiler döneminde Orta Asya'dan gelerek Bizans sınırlarına yerleştirilen Oğuz Türkleri'nden olduğunu ifade etmiştir²⁰⁴. Ona göre bu ailenin bireyleri dönemin saltanat merkezi olan Konya'da Hristiyanlığa geçmiş, fakat isim ve dillerini muhafaza etmişlerdir.

Ünlü Türkolog Paul Wittek, Celaleddin Karatay'ın medrese vakfiyesinde yer alan bir pasajı esas alarak onun ve iki erkek kardeşinin dönme yani mühtedi olup, İslamiyet'e giriş sebeplerinin yüksek mevki elde etmek olduğunu öne sürmüştür. Bununla birlikte Wittek, Celaleddin Karatay ve kardeşlerinin isimlerinin başında bulunan “kara” kelimesi ile Celaleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş'ın Denizli'de valilik görevini ilişkilendirerek bu üç kardeşin Selçuklu hizmetinde bulunmuş olan Bizans kökenli Mavrezemos'un oğulları olduğunu iddia etmiştir²⁰⁵. Speros Vryonis, Celaleddin Karatay'ın bir Yunan gulâmı olduğunu düşünmektedir²⁰⁶.

Dönemin Selçuklu kaynaklarında ise hiçbir surette onun Türklüğünden söz edilmemekte tam aksine Rum asıllı bir köle olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Abû'l-Farac, Celaldin Karatay'ın I. Alâeddin Keykubad'ın kölelerinden olduğunu bildirmektedir²⁰⁷.

²⁰³ “Epigraphie arabe d'Asie mineure”, *Revue Semitique d'epigraphie et d'histoire Ancienne*, S. 3 (1894), s. 127.

²⁰⁴ *Aynı eser*, s. 266.

²⁰⁵ Wittek'e göre, Denizli'de İslam kültürünün etkileri 1236-1246 yılları arasında II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bu bölge Emir Mavrezemos döneminde daha çok Hristiyan nüfus ve kültürüne dair özellikleri korumuştur. Bu nedenle, Selçuklu yönetiminde önemli mevkilere gelmiş olan bu üç mühtedi kardeşin Wittek'e göre satın alınmış köleler olmaktan ziyade tanınmış Hristiyan Mavrezemos ailesinden olmaları daha muhtemeldir. Bk. “Von der Byzantinischen zur Türkischen Toponymie”, *Byzantion*, S. 10 (1935), s. 29-30.

²⁰⁶ *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Trough the Fifteenth Century*, University of California Press, London 1971, s. 352.

²⁰⁷ *Aynı eser*, II, s. 549.

Dönemin tarihçilerinden İbn Bibi ise, aslen Rum asıllı bir köle olduğunu belirtmiştir²⁰⁸. H. Ahmet Özdemir de Celaleddin Karatay'ın, Antalya Rumlarından olduğu görüşündedir. İbn Bîbî'nin babası Mecdüddin Muhammed ile Celaleddin Karatay'ın II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde devlet hizmetinde bulunmaları, onun bu kanaate varmasına neden olmuştur. Özdemir, bu yakın münasebetten dolayı İbn Bîbî'nin doğru bilgi verdiğine inanmaktadır. Ayrıca Abûl-Farac'ın “şeyh” ve “aktab” tarifine dayanarak Celaleddin Karatay'ı Rum kölelerden kabul etmiştir²⁰⁹. Celaleddin Karatay'ın Antalya'da kendi adında bir mahallenin bulunması ve medreseye tanzim olunmuş olan vakfiyede Antalya'da bir Darüssüleha'dan bahsedilmiş olmasına bakarak onun bu bölge ile bir münasebeti olduğu şeklinde yorumlanmıştır²¹⁰. Ancak Kayseri ve Amasya'da da Celaleddin Karatay'ın adını taşıyan mahaller bulunmaktadır. Bu nedenle onun menşeyini sadece bu sebepten Antalya'da aramak doğru değildir. Karatay'a ait vakfiye ve kitabelerde adının hemen her yerde Karatay b. Abdullah²¹¹ olarak zikredilmesi ve Selçuklu dönemi vesikalarında mühtedilerin baba adlarının daima “Abdullah” olarak kaydedilmesi Karatay'ın Müslüman ve Türk asıllı olmadığı görüşünü desteklemektedir.

Celaleddin Karatay'ın nereli olduğu konusu tartışmalıdır. Yukarıda kısaca değinildiği üzere C. Cahen onun Konyalı olduğu görüşündedir. Hamdizâde ile Özdemir ise onun Antalyalı olduğu kanısındadırlar. Ancak Celaleddin Karatay'a ait olan kervansaray vakfiyesinde, vakfın tevliyetinin kendisinden sonra kardeşleri Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur'a ve bunların oğullarına, daha sonra bunların nesilleri kesildiği takdirde de kız kardeşlerinin oğullarına şart kılınması, onun adı geçen bu yakınlarının köle olarak uzak bir bölgeden Anadolu'ya gelmiş olmaları ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte Celaleddin Karatay, yine kervansaray vakfiyesinde, akraba ve azatlı kölelerinden muhtaç olan kimselere bir tahsisat ayırırken bunların Müslüman ya da gayrimüslim olabileceğini kaydetmektedir ki, bu durum onun yakınlarından henüz İslam Dini'ni kabul etmemiş olanların mevcudiyetini, dolayısıyla da Anadolu orijinli olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.

²⁰⁸ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 226, 233; Eflâkî, *aynı eser*, s. 148.

²⁰⁹ Hacı Ahmet Özdemir, “Celâleddin Karatay”, *Karatay, Tarih-Kültür-Sanat*, (ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), Konya 2012, s. 959-970.

²¹⁰ Erdoğan, *Karatay Medresesi*, s. 532-534.

²¹¹ Selçuklu döneminde “İbn Abdullah” tabiri yalnız babaları Müslüman olmayanlar için değil, herhangi bir sebeple yakalanarak esir edilmiş anne ve babası meçhul Müslüman çocukları için de kullanılmıştır. Bk. Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 213.

Anadolulu fakat Türk ve Müslüman orijinli olmadığı tahmin edilen Celaleddin Karatay'ın Selçuklu gulâmları arasına nasıl girdiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İslam Hukuku'na göre hür olan zimmilerin istisnai durumlar dışında köle yapılması şer'î hükümlere göre caiz olmadığından onu Selçuklu idaresinde yaşayan Rumlardan saymak da bu durumda doğru değildir. Bu nedenle, Karatay'ın Selçuklular tarafından Anadolu sınırları içerisinde düzenlenen bir sefer esnasında ele geçirilerek gulâmlar arasında yetiştirildiği kabul edilebilir. Onun vakfiyelerinden hareketle, kardeşleri ya da akrabaları arasındaki ilgiyi unutmamış olması, köle olarak alındığı dönemde çok küçük bir yaşta olmadığını göstermektedir. Bu durumda Celaleddin Karatay, muhtemelen Kilikya-Kayseri arasında bulunan bir bölgeden olup I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 605/1208-1209 yılında Ermenistan'a yaptığı sefer sırasında²¹² köle olarak elde edilmiştir.

Celaleddin Karatay'ın menşeyini bu bölgede aramaya sevk eden nedenlerden biri, yakınlarının yerleşik olduğu muhtemel bölgenin Selçuklu hakimiyetine yeni geçmiş olmasıdır. Bu sayede ailevi münasebetlerini devam ettirme imkânı bulmuştur²¹³. Celaleddin Karatay'ın vakıf mülklerinin çoğunlukla bu bölgede yer alması ve kervansarayını burada yaptırması da Kilikya-Kayseri arasında bir bölgeden devşirildiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Kervansaraya vakfettiği Meşhed köyündeki evlerin onun kendi mülkü olduğuna bakılırsa Celaleddin Karatay Kayserili idi.

Karatay ailesi Celaleddin Karatay'ın kardeşlerinden Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur'un soyundan devam etmiştir. Konya'da Kemaleddin Rumtaş, Kayseri'de ise Seyfeddin Karasungur tarafından devam ettiği anlaşılan Karatay evlâdı, bulundukları şehirlerde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

2.2. Selçuklu Devlet Adamı Olarak Celaleddin Karatay

Celaleddin Karatay, I. Alâeddin Keykubad ve halefleri döneminde çeşitli zamanlarda sırasıyla “*emir-i devât*”, “*emir-i taşthâne*”, “*hazinedâr-ı hâss*”, “*nâib*” ve “*atabey*” olarak önemli mevkilerde bulunmuştur. Alâeddin Keykubad'ın yanında göreve başlamadan önce bir gulâmhaneye eğitilmek üzere alınan Celaleddin Karatay, sonra saray ya da askeriye getirilmiş ve burada kendisine önemli bir makam verilmiştir. İbn Bibi, bizzat Celaleddin Karatay'dan yaptığını ifade ettiği rivayetine göre, Celaleddin Karatay'ın Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışından ölümüne kadar bu sultanın hizmetinde bulunduğunu

²¹² Aksarayî, *aynı eser*, s. 25; İbn Bibî, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu seferinden bahsetmemektedir.

²¹³ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 20-21.

belirtmiştir²¹⁴. Celaledin Karatay'ın devlet hizmetinde etkin hale gelmesi özellikle II. İzzeddin Keykâvus'un saltanat dönemlerine rastlamaktadır. Daha sonra da devletin dört direğinden biri olarak saltanat veraseti ile vezirlerin ve öteki görevlilerin atanmasına karar vermede önemli rol oynamıştır.

2.2.1. Devât Emirliği

İbn Bibi, Karatay'ın "*taşthâne emirliği*"nden önce "*devât emirliği*"nde bulunduğunu kaydetmiştir ki bu, muhtemelen onun Alâeddin Keykubad'ın hizmetine girmeden önce bulunduğu bir görevdir. Vakfiyelerinde de kendisine "*Emirü ümerâi'd-devât*"²¹⁵ ve "*Sipehsâlâr*"²¹⁶ gibi askerî ünvanlar verilmesi, onun bu görevleri Alâeddin Keykubad döneminden önce ve gulâmlıktan sonra aldığını göstermektedir.

2.2.2. Taşthane Emirliği

Celaledin Karatay'ın Alâeddin Keykubad'ın bütün saltanatı müddetince Taşthane emirliğini yürüttüğü bilinmektedir²¹⁷. Bu süreç içerisinde saray içerisindeki birçok resmi toplantıda ve ziyafetlerde Celaledin Karatay'ın devlet adamlarıyla birlikte sultanın yanında yer aldığı anlaşılmaktadır. İbn Bibi, 1226 ya da 1227 yılında Sultanın, Eyyubi Meliki Adil'in oğulları ile akrabalık kurmak üzere düğün merasimi için Malatya'ya hareket ettiğinde Celaledin Karatay'ın "*Taşthâne Emiri*" olarak yanında bulunduğunu kaydetmiştir²¹⁸.

Celaledin Karatay, Taşthane Emirliği sırasında Sultanla birlikte seferlere de katılmıştır. Alâeddin Keykubad'ın Âmid'i almak üzere 1236'da Eyyubilere karşı düzenlediği sefer ile Kayseri'ye giden Karatay, sultanın sefer hazırlıklarını tamamlamasından sonra Meşhed ovasında Ramazan Bayramı dolayısıyla düzenlediği ve ileri gelen devlet adamları ile

²¹⁴ Celaledin Karatay, "*Barişta ve seferde, varlıkta ve yoklukta 18 yıl gece gündüz o hazretin yanında bulundum*" ifadesini kullanmıştır. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 244; Yazıcızâde Ali, *aynı eser*, s. 349.

²¹⁵ Devâtdâr, İslâm devletleri'nde başlangıçta hükümdarın divit takımından sorumlu olan, daha sonraki dönemlerde ise çok çeşitli ve önemli vazifeler üstlenen saray görevlisine verilen addır. Bu görev Abbasi ve Selçuklular'da vezirlik alâmetlerinden olduğu öne sürülse de Fatımî ve Eyyubilerde adına basit bir memuriyet olarak rastlanılmaktadır. Bk. David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army- III", *Bulletin of the School of the Oriental and African Studies*, XVI/1 (1954), s. 62-69; Asri Çubukçu, "Devâtdâr", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 221.

²¹⁶ Kervansaray vakfiyesinde kendisinden "*sipehsâlâr*" olarak bahsedilmiştir. Turan, *Celaledin Karatay*, s. 109.

²¹⁷ Alâeddin Keykubad'ın, devletin ileri gelen Seyfeddin Ayaba, Zeyneddin Başara, Mübarizüddin Behramşah ve Bahaeddin Kutluca gibi emirleri ile arasında siyasi yetki ve hakimiyet çatışması ortaya çıkmış, Sultan 1223 yılında 24 kişi oldukları rivayet edilen emirleri bertaraf etmiştir. Bu emirlerin küçük yaştaki gulâmlarının ise Celaledin Karatay'a teslim edilmelerini emretmiştir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 291.

²¹⁸ Sultanın boynunda meydana gelen şiş ve ular Cerrah Vasil tarafından tedavi edilmiş, bu esnada Celaledin Karatay leğen ve su tedarikinde bulunmuştur. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 312.

yabancı ülke elçilerinin de davetli oldukları şölende hazır bulunmuştur²¹⁹. Burada bizzat Sultan ile “*bala-tekin*” oynayan Celaleddin Karatay daha sonra Sultan ile birlikte otağa giderek burada kendileri için hazırlanmış olan sofrada yemek yemişlerdir. Sultanın bu şölen sırasında yediği yemekten, zehirlenerek 1237 yılında öldüğü kayıtlara geçmiştir. Meşhed Ovası’ndan Keykubadiye Sarayı’na gelen Sultan burada Celaleddin Karatay’a “*Benim işim bitti, iyileşmeden ümidi kestim. Kemaleddin Kamyar’ı çağır da ülkenin ve Yüce Allah’ın bize emanet ettiği halkın selâmetine olabilecek vasiyetlerimi ona söyleyeyim*” demiştir²²⁰.

Türkiye Selçukluları döneminin en parlak devrini yaşatan ve bu nedenle kendisine “*es-sultanü’l-a’zâm*”²²¹ adı verilen I. Alâeddin Keykubad Anadolu’nun birliğini sağlamada kazandığı değerli siyasi ve askerî başarıları yanında ülkenin ekonomik ve kültürel bakımlardan da gelişmesine önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu süreçte Sultanın daima yanında bulunan Celaleddin Karatay, onun iltifatlarına mazhar olmuş ve ölünceye kadar da bu konumunu muhafaza etmiştir. Karatay’ın Türkiye Selçukluları’ndan sonraki devirlerinde elde ettiği nüfuz ve etkinin I. Alâeddin Keykubad tarafından kendisine verilen mevki ve gösterilen yakınlık ile ilgili olduğu şüphesizdir. Ayrıca bu sayede Sultanın, Celaleddin Karatay’a kervansarayı için vakfettiği Kayseri bölgesindeki köyleri temlik etmiş olabilir.

2.2.3. Hazine-i Hassa Memurluğu

I. Alâeddin Keykubad’ın 1237’de Kayseri’de ölümünden sonra Celaleddin Karatay devlet hizmetinden uzak durmuş²²², ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kendisine eski görevi olan Taşthane Emirliği ile buna ilave olarak “*Hazine-i Hâssa Memurluğu*” verilmiştir²²³. İbn Bîbî’nin, paranın temin edildiği yer olarak gösterdiği “*vocûh-ı hâs*”, hükümdara ait olan “*hazine-i hâs*” olmalıdır²²⁴. Sultanın özel bütçesinin Celaleddin Karatay tarafından kontrol edilmesi, onun mali konulara olan vukufiyetini göstermekle birlikte güvenilirliğine de işaret etmektedir. Celaleddin Karatay bu görevlerini II. Gıyaseddin

²¹⁹ Meşhed Ovası’na birçok ülkeden Rumlu, Frenk, Rus, Kıpçak ile Şam, Fars, Kirman, Yemen, Taif, Rus, Bulgar ve Rum elçileri katılmışlardır. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 454-455; Abû’l- Farac, *aynı eser*, II, s. 536; Faruk Sümer, “Keykubad I”, *İA*, XXV, Ankara 2002, s. 359.

²²⁰ İbn Bîbî, *aynı eser*, I, s. 456-457.

²²¹ Abû’l- Farac, *aynı eser*, II, s. 533.

²²² İbn Bîbî Sadeddin Köpek’i, görevinden azlettirdiği Celaleddin Karatay’ı “*bir cami köşesinde oturmaya mecbur bıraktı*” şeklinde eleştirmiştir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 36.

²²³ Eflâkî, *aynı eser*, I, 43.

²²⁴ “*Vocûh*” kelimesi para anlamında kullanılmıştır. Bk. Mehmet Suat Bal, “II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)”, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004, s. 43.

Keyhüsrev'in ölümüne (1246) kadar devam ettirmiştir. Bu sırada kervansarayını genişletmiştir²²⁵.

2.2.4. Naib-i Saltanat Vazifesi

Varlığı Selçuklu devletlerinden yalnız Türkiye Selçukluları'nda görülen “*naib-i sultan*”, vezirden sonra protokolde en önemli makamı işgal etmekte idi²²⁶. Geniş yetkilere sahip olan bu görevli Sultanın gözetimi altında devlet işlerini yürüttüğünden bu makama getirilen kişilerin nüfuzlu oldukları bilinmektedir²²⁷. Celaleddin Karatay'ın Türkiye Selçukluları devrinde üstlendiği önemli görevlerden biri de devletin hukuki ve mali açıdan şartlarının ağırlaştığı Moğol vassallığı döneminde saltanat naibliğidir. Devlet adamları arasındaki otorite çatışmasının yoğun olduğu bu devirde Celaleddin Karatay tarafsız kalma yolunu tercih etmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra onun yerine tahta geçecek adayı belirlemek üzere büyük devlet adamları bir araya gelmişlerdir. Celaleddin Karatay, Şemseddin Muhammed İsfahanî, Emir Şemseddin Hasoğuz, Esedüddin Ruzbe ve Emir Fahreddin Attâr II. İzzeddin Keykavus'u saltanata getirmişlerdir²²⁸. Bu dönemden sonra 1246'da Karatay'a hazine-i hâssa memurluğu ile “*naib-i saltanat*” vazifesi verilmiş²²⁹, vezirlik görevini ise Şemseddin İsfahanî devam ettirmiştir. Sultanlık seçimi esnasında uyum içerisinde çalışan ve yeni görevlere atanan diğer devlet adamları bu sükunetli ortamı uzun süre devam ettirememişlerdir. Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ile Camedar Esedüddin Ruzbe'nin, II. İzzeddin'in dirayetsizliği nedeniyle devlet işlerinde diğer emirlere göre daha belirleyici olmaları, çevresindekileri rahatsız etmiştir²³⁰. Nitekim vezir Şemseddin İsfahanî ile yakın ilişki kuran Emir-i Dad Nusret ile Pervane Ebubekir, devlet içerisinde makamlarından daha yüksek bir şekilde kendi şahıslarına bağlı olarak güçlenen Şemseddin Hasoğuz ve

²²⁵ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 27.

²²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtı*, s. 417.

²²⁷ Aksarayî, *aynı eser*, s. 96. Naib-i Sultan'ın gelir kaynakları ve ücretleri tam olarak bilinmemektedir. Ancak geniş iktaları olduğu ve bunların, gelirinin büyük bir kısmını teşkil ettiği muhakkaktır. Bk. Aydın Taneri, “Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri”, AÜ. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, IV/6 (1968), s.156.

²²⁸ Türkiye Selçukluları devrinde Sultanın cülusu için devlet ileri gelenlerinin “*meşveret meclisi*” oluşturarak fikir teatisinde bulunmaları ve seçimi kazanan hanedan üyesinin tahta geçirilmesi esası hakimdir. Tahta geçişte rol oynayan en önemli faktör ise maddi kuvvettir ki, burada Celaleddin Karatay'ın önemli etkisinin olduğu göz ardı edilemez. Bk. Aksarayî, *aynı eser*, s. 36; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, s. 13-20.

²²⁹ Naibin vazifesi, sultanın merkezde bulunmadığı zamanlarda onun yerine devlet işlerini takip etmektir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 103; Eflâkî, *aynı eser*, I, s. 43; Müneccimbaşı, *aynı eser*, II, s. 92-93; Yazıcızâde Ali, *aynı eser*, s. 701; Coşkun Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1989, s. 368.

²³⁰ İbn Bibi, *aynı eser*, II, s. 89.

Esedüddin Ruzbe'yi çeşitli entrikalarla ortadan kaldırarak bunların yerine kendi güçlerini yerleştirmişler, ancak daha sonra vezir tarafından etkisiz hale getirilmişlerdir²³¹.

Moğol baskısı altında bulunan bir devlette bu kadar büyük iç çekişmelerin olması, devletin yönetim mekanizmasının zafiyet içerisinde olduğunu göstermektedir. Yönetim bozukluğunun başlıca sebebi ise, II. İzzeddin Keykâvus'un çocuk yaşta olması ve devlet işlerinin tamamen emirler tarafından yürütülmesidir. Sultandan sonra otorite sahibi olması gereken vezir İsfahanî, meydana gelen gelişmeleri kendi çıkarları için kullanmış ve yönetimde büyük bir otorite kurmuştur. Celaleddin Karatay'ın bu sırada vezir Şemseddin İsfahanî'ye rehberlik ettiği dönemin kaynaklarına yansımıştır²³².

Şahsi devlet otoritesinin önünde duracak güçlü devlet adamlarını ortadan kaldıran Şemseddin İsfahanî, öldürttüğü emirlerin yerlerine kendi adamlarını yerleştirmiştir²³³. Vezirliği ve devlet üzerindeki etkisi bir süre devam eden Şemseddin İsfahanî, sultanın annesiyle evlenerek durumunu daha da güçlendirmiştir. Sahip Şemseddin'in, tamamen İranlılar'dan oluşan bir kadro ile şahsına bağlı olarak kurduğu otorite, yaklaşık iki yıl devam etmiştir. Vezirin merasimlere katılımı ve halkın içinden geçişi sultanların törenlerinden daha güçlü idi²³⁴. Bu nedenle Celaleddin Karatay onu uyararak daha mütevazı bir hal almasını kendisine öğütlemiştir.

IV. Rükneddin Kılıçarslan 1249 yılında kardeşi II. İzzeddin Keykavus'un azlini ve Moğollar tarafından kendisine sultanlığın verildiğini, ayrıca vezirlik makamına da Bahaeddin Tercüman'ın tayin edildiğini bildiren bir yarlığ²³⁵ göndererek Sivas'ta hüküm sürmeye başlamıştır²³⁶. Bunun üzerine Celaleddin Karatay, vezirin diktatörlüğüne son vermek, durumdan faydalanmak ve iki kardeşin arasını düzeltmek amacıyla Şemseddin İsfahanî'ye “*Her ne kadar böyle bir hüküm geldi ise de biz yine de seni başımızda reis olarak tanıyacağız. Fakat bundan sonra eski vezirlerin geleneklerine uygun olarak tantanalı bir şekilde dîvana*

²³¹ Aynı eser, s. 99-100.

²³² Ebû Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer İbnü'l Verdî, *Târih*, II, Beyrut 1996, s. 252-253.

²³³ Anonim, *Selçuknâme*, s. 33.

²³⁴ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 103.

²³⁵ Yarlığ, daha çok diplomatik yazışmalarda kullanılan bir terim olup, diğer ülkelerin hükümdarlarına gönderilen emirnameler yanında herhangi bir şahsa verilen imtiyaz beratına da yarlığ adı verilmiştir. Bk. A. Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait Yarlık ve Bitkiler*, İstanbul 1940, s. 3.

²³⁶ Abû'l-Farac, *aynı eser*, II, s. 548.

gelmeyi bırakman ve gulâmlarından birkaç devât-dâr ve sermûzedâr ile yetinmeni istiyorum” şeklinde bir haber göndermiş²³⁷, ayrıca şehirden çıkmasını tavsiye etmiştir²³⁸.

Şemseddin İsfahanî’nin vezirliği süresince her türlü fesat ve gruplaşmanın dışında kalan Celaleddin Karatay’ın amacı bu süreçte devlet idaresinde meydana gelebilecek karışıklıklara engel olarak IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. İzzeddin Keykavus ve II. Alâeddin Keykubad’ın birlikte sultan ilan edilmelerini sağlamaktır. Ancak uyarıyı dikkate almayan vezir, 1248 yılında IV. Rükneddin Kılıçarslan’ın emirleri tarafından öldürülmüştür²³⁹. Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan tarafından Sahip Şemseddin’in ortadan kaldırılmasından sonra onun ülkeyi tek başına yöneteceğine dair yaptığı öneriyi reddeden Celaleddin Karatay, üç kardeşin birlikte yönetmeleri görüşünü savunmuş ve bunu temin ederek devletin parçalanmasını önlemiştir²⁴⁰.

Bu süreçte, IV. Rükneddin Kılıçarslan tarafından elçi olarak gönderilen Hotanlı Cemaleddin²⁴¹, saltanatın yarlıg hükmüne göre Rükneddin’e ait olduğunu öne sürmüş, ancak Karatay, bir plan hazırlayarak “*Sizin arzunuz gerçekleşecek ve Rükneddin, Han’ın emri mucibince büyük sultan olacaktır. Bunun için onu alınız ve Aksaray’a götürünüz. İzzeddin de gelsin ve kardeşi ona ne verirse onu kabul etsin*”²⁴² diyerek üç kardeşin Konya-Aksaray arasındaki Kılıçarslan Kervansarayı’nda toplanmasını sağlamıştır. Burada topladığı mecliste ise “*Büyük kardeş dururken küçüğün sultan olmasının şeriat ve örfe uygun olmadığını, üç kardeşin birlikte tahta çıkarılmalarının ve Rükneddin Kılıçarslan ile birlikte gelen iki bin Moğol askerinin geri gönderilmesinin gerektiğini*”²⁴³ bildirmiştir. Kadının bu teklifi kabul etmesi üzerine, 1249 yılında üç kardeş adına hutbe okunmuş, para kestirilmiş ve kitabeler yazılmıştır²⁴⁴. Böylece devleti büyük bir bunalımdan kurtarmıştır.

²³⁷ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 117.

²³⁸ Celaleddin Karatay yakın arkadaşlarından Taceddin Simcuri’yi vezire göndererek şehirden kaçmasını ve uçlarda bulunan ordusuna katılmasını, geride bıraktığı evi ve yakınlarına kendisinin bakacağını bildirmiştir. Bk. Abû’l-Farac, *aynı eser*, II, 549.

²³⁹ Ölmeden önce II. İzzeddin Keykavus’u alarak kaçmayı ve Akdeniz kıyısındaki kalelerden birinde isyan etmeyi planlayan vezire Karatay engel olmuştur (Bk. Abû’l-Farac, *aynı eser*, II, s. 549). Yakalandıktan sonra tasarrufunda bulunan malları müsadere edilen vezir, bütün mülkünü sıraladığı listeyi Celaleddin Karatay’a göndermiştir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 12; Anonim, *Selçuknâme*, s. 33; Müneccimbaşı, *aynı eser*, II, s. 93-94.

²⁴⁰ Aksarayî, *aynı eser*, s. 28.

²⁴¹ Kadı Cemaleddin elçilik görevini yerine getirdikten sonra ona Konya Kadılığı ile Sultanlara ve halka ait olan vakıfların idaresi verilmiştir. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 121.

²⁴² Abû’l-Farac, *aynı eser*, II, s. 549.

²⁴³ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 121-122.

²⁴⁴ Aksarayî, *aynı eser*, s. 28; Faruk Sümer, “Keykâvus II”, *İA*, XXV, Ankara 2002, s. 355.

2.2.5. Atabeyliği

Atabey, Selçuklu Devleti'nde şehzadeleri eğitip yetiştiren yüksek rütbeli memurlara verilen unvandır²⁴⁵. Atabey'in görevi hakkında en önemli kayıt, Takarirü'l-Manasıb'da atabeylik tayinine dair fermanıdır. Burada, “*bütün devlet erkanı ile saltanat divanı naiblerinin bütün işlerde atabeyin onayı ile hareket etmeleri*” ibaresi²⁴⁶ atabeyin idareciler kadrosu içindeki önemli fonksiyonuna işaret etmektedir. Celaleddin Karatay, Sultanların Atabeyliğini yaptığı Moğol tahakkümü devrinde aldığı kararlarla Selçukluların istikrarlı bir politika izlemelerine neden olmuştur. II. İzzeddin Keykâvus'un cülusundan ortak saltanatın başladığı döneme kadar saltanat naibliğini sürdüren Celaleddin Karatay, 1249 yılından itibaren “*atabey*”²⁴⁷ unvanını almıştır²⁴⁸. Nitekim kardeşi Kemaleddin Rumtaş'ın banisi olduğu mescit ve zaviyesi için yaptırdığı 1248 tarihli vakfiyede de kendisi için “*Ebû'l-mulûk ve's-selâtîn*” ibaresinin yer alması²⁴⁹ onun atabeylik görevini teyit etmektedir.

Vezir Şemseddin İsfahanî'nin 1248 yılında ölümü ile iki ay sonra 1249'da Celaleddin Karatay'ın “*atabey*” oluşu arasındaki zaman zarfında kendisinin vezir olarak gösterilmesi²⁵⁰ mantığa uygun görünmemektedir. Nitekim İbn Bibi, Şemseddin İsfahanî'nin ölümünden sonra Kadı İzzeddin'in vezirlik makamına tayin edildiğini açıkça ifade etmiştir²⁵¹. Ayrıca, vezirlik makamına ilmiye sınıfına mensup olanların tayin ediliyor olması²⁵² ve vakfiyelerinde sahip olduğu tüm unvanlara yer verilmesine rağmen vezirliğine değinilmemesi de Karatay'ın vezirlik makamına tayin edilmemiş olduğugörüşünü desteklemektedir²⁵³. Bu nedenle Celaleddin Karatay'ın atabeylik görevini ölümüne kadar devam ettirmiş olduğu söylenebilir. Celaleddin Karatay atabeylik mevkiinde bulunduğu müddetçe kardeşlerin devleti birlikte yönetebilmeleri mümkün olmuş ve ölümünden sonra Anadolu'da dirlik ve düzen bozulmuştur²⁵⁴.

²⁴⁵ Coşkun Alptekin, “Atabeg”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 38-40.

²⁴⁶ Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 16.

²⁴⁷ Medrese vakfiyesinde Celaleddin Karatay'dan Atabey olarak söz edilmiştir. Bk. Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 140.

²⁴⁸ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 13; Anonim, *Selçuknâme*, s. 34; Yazıcızâde Ali, *aynı eser*, s. 749. Aksarayî'de, Celaleddin Karatay'dan ortak saltanat döneminde “*hakim-i memleket*” olarak bahsedilmiştir bk. *Aynı eser*, s. 73.

²⁴⁹ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 155-159.

²⁵⁰ Anonim, *Selçuknâme*, s. 34.

²⁵¹ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 122.

²⁵² Örnek olarak Sahip Şemseddin Mehmed Tuğraî ve Mecdeddin Mehmed Erzincanî ilmiye sınıfından yetişmiş olan vezirlerdendir. Bk. Alptekin, *Türkiye Selçukluları*, s. 370.

²⁵³ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 35.

²⁵⁴ Eflâkî, *aynı eser*, s. 148; Aydın Taneri, “Celaleddin Karatay”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 251-252.

Vezir Şemseddin İsfahânî'den sonra devlet içinde en güçlü kişi konumuna yükselen Celaleddin Karatay, bu gücü kötüye kullanmamış ve makamının verdiği yetkilerin dışına çıkmamıştır. Hatta Moğol tahakkümünün yoğun olduğu bu devirde vezirlerin diktatörlük derecesine varan güçlerini azaltmaya çalışmıştır. Celaleddin Karatay yönetimi, Moğolları kuşkulandırmadan Anadolu Müslümanlığının geleceği için Moğolların hakimiyeti altına girmemiş, aynı zamanda İslam dünyasıyla ilişkileri sürdürme ve geliştirmenin yollarını aramıştır.

2.3. Ortak Saltanat Dönemi ve Celaleddin Karatay

Ortak Saltanat, Celaleddin Karatay'ın, gelenekleri ve devletin düzenini Moğolların emirlerine karşı korumak ve Moğolları da kızdırmadan durumu idare etmek amacıyla gerçekleştirdiği bir çözüm yolu idi. Türk devlet geleneklerinde yeri olmayan böyle bir uygulamanın sağlıklı ve uzun ömürlü olmayacağı ve fikir babası olan Celaleddin Karatay'ın şahsına bağlı kalacağı ortada idi. “*Ülke hanedan üyelerinin ortak malıdır*” anlayışı hiçbir tarihte bu şekilde yorumlanmamıştır. Çünkü bu uygulama merkeziyetçi devlet yapısına ters düşmektedir. Roma İmparatorları'ndan bazılarının ikili ya da üçlü olarak devleti idare etmiş olmaları, Celaleddin Karatay'ın kendi menşeiinden olan Rum devlet adamlarından bu tarz bir yönetim şeklini öğrenerek uygulamaya koyduğunu akla getirmektedir.

Bu sistemin gösterdiği en önemli gerçek, Sultan kim ya da kaç kişi olursa olsun, asıl yöneticinin emirler olduğudur. En büyük Sultanın 11-12 yaşlarında olduğu göz önüne alınırsa başta bulunan çocuk yaştaki Sultanların hükümdarlık yapamayacakları anlaşılır. II. İzzeddin Keykâvus'un ilk saltanat döneminde Şemseddin İsfahânî'nin devleti hükümdar adına yönettiği gibi, bu dönemde de devleti Celaleddin Karatay yönetmiştir. Nitekim dönemin kaynakları, üçlü saltanat döneminin siyasi olayları hakkında bilgi vermeden önce Celaleddin Karatay'ın üstün faziletleri üzerinde durmuşlardır. Onun bu ölçüde övülerek anlatılması, Celaleddin Karatay'ın dönem üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Aslında Türkiye Selçukluları Devleti'nde I. Alâeddin Keykubad'dan sonra hükümdarlar dönemi bitmiş, Şemseddin İsfahânî, Celaleddin Karatay ve Muineddin Süleyman gibi “*güçlü vezirler*” dönemi başlamıştır.

Celaleddin Karatay ortak saltanat döneminde atabeylik vazifesinin yanında, çeşitli devlet görevlilerinin atanmasında da etkin rol oynamıştır. Atabey, uyumu ve anlaşmayı sağlamak amacıyla vezirlik makamına, her türlü kutuplaşmanın dışında kalmış olan Necmeddin Nahcivânî'yi atamak istemiştir. Necmeddin Nahcivânî kendisine hazineden sadece günlük iki dirhem, yılda 720 dirhem ödenmesini, diğer ümera ve devlet görevlilerinin

maaşlarının da buna göre belirlenmesini şart koşmuştur. Nahcivânî bu yolla artırılacak olan paranın Moğollara vergi olarak ödenmesini istemiştir. Ancak diğer emirlerin bu duruma razı olmayacağını bilen Celaleddin Karatay, devletin geçmiş tarihindeki en kanaatkâr vezirlerinden biri olan Mühezzibüddin Ali'nin aldığı yıllık 40.000 dirhemi Nahcivânî'ye kabul ettirmiş, diğer emirlere de aldıklarının yarısını ödemeyi vaad etmiştir²⁵⁵. Bu anlaşma, Celaleddin Karatay'ın emirler üzerinde ne kadar etkili olduğunu ve anlaşmazlıkları çözmedeki ustalığını göstermektedir.

Devrin Atabeğine Moğol Hanlarının da ilgi ve itibar gösterdikleri dikkat çekmektedir. Bu dönemde Şemseddin İsfahanî'nin ölümünü araştırmak ve vergi toplamak üzere Batu Han tarafından Anadolu'ya gönderilen elçilere mukabele olarak Celaleddin Karatay, Mahmud Tuğraî'yi cevap vermek ve itirazları gidermek üzere Moğol Han'ına göndermiş, bu ziyaret sonucu kendisine kürk vesair hediyelerle karşılık verilmiştir. Necmeddin Nahcivânî'den sonra vezirlik makamına gelen Mahmud Tuğraî'nin devlete ihanetinin tespitinden sonra Celaleddin Karatay'ın isteği üzerine tutuklanmış ve bu göreve yine Celaleddin Karatay tarafından Konya Kadısı İzzeddin Muhammed b. Mahmud getirilmiştir²⁵⁶. İlim sahibi olan Kadı İzzeddin, halkın ve devlet adamlarının güvenini kazanmış doğru, dürüst biridir. Kadılık görevinin dışında önemli vazifeleri de yerine getirmiştir ki, Bağdat'a elçi olarak gönderilmesi bu vazifelerden biridir.

Celaleddin Karatay, 649/1251 yılında Kadı İzzeddin ile birlikte Bağdat'taki halifeye elçi olarak gönderilmiş ve halifeden sultan ve kardeşleri adına mektup, hil'at ve hediyeler getirmiştir. Bu ziyaret esnasında Müslüman olmayan Moğolların koruması altındaki Selçuklu topraklarında İslam Dini'nin durumunun ne olacağının konuşulmuş olduğu düşünülebilir²⁵⁷. Karatay'ın Şeyh Şihabeddin Sühreverdi'ye ait Bağdat'taki türbeyi de bu ziyaret esnasında yaptırmış olabileceği muhtemeldir²⁵⁸. Nitekim bu dönemde devrin zengin ve nüfuzlu şahsiyetlerinin yine kendi ruhlarının huzuru amacıyla bazı evliyaların mezarlarını tamir ve ihya ile bu büyük zatların yardımını kendi üzerlerine çekme düşüncelerinin yaygın olduğu bilinmektedir²⁵⁹.

²⁵⁵ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 80-82; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, s. 48-49; Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 37.

²⁵⁶ İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 127, 129- 131.

²⁵⁷ Cahen, *aynı eser*, s. 235.

²⁵⁸ Anonim, *Selçuknâme*, s. 34; Cahen, *aynı eser*, s. 236.

²⁵⁹ Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, s. 294-295.

2.4. Celaleddin Karatay'ın Ölümü

Celaleddin Karatay, devlet idaresinde ölümüne kadar denge unsuru olmuştur. Onun ölümüyle dengeler bozulmuş, Moğolların taleplerini karşılamada zorluk çekilmeye başlanmıştır. Onun Moğollara karşı takip ettiği denge siyaseti, zor dönemlerde büyük güçlere karşı nasıl davranılacağına ilişkin işaretler içermektedir. Celaleddin Karatay, İzzeddin Keykavus'u yolcu etmek için gittiği Kayseri'de 652/1254'te vefat etmiştir²⁶⁰. Karatay'ın cenazesi dönemin geleneklerine uygun olarak Konya'ya getirilerek burada mumyalanmış ve kendisine ait medresenin yanındaki türbede defnedilmiştir.

Moğol elçileri 1254 yılında Konya'da bulunan II. İzzeddin Keykâvus'a gelerek Moğol Hanı'nın hakimiyetini tanıdığını bildirmek üzere bizzat yola çıkmasını, aksi takdirde Moğol askerlerinin memleketini istilâ edip tahrip edeceklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine II. İzzeddin Keykâvus Moğol Hanı'na yazdığı mektupta “*Benim gibi bir sultan olan küçük kardeşim Alâeddin'i size gönderiyorum. Benim bizzat gelememe sebebim atabegim Celaleddin Karatay'ın vefat etmiş olmasıdır...*”²⁶¹ ifadelerini kullanmıştır. Üç kardeş saltanatının kurucusu, devlet işlerini yürüten ve ortaya çıkan karışıklıkları bertaraf ederek bu dönemde huzur ve asayiş sağlayan böyle bir devlet adamının ölümü Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u telaşlandırmıştır. Bu olay üzerine Sultan, Moğol elçilerine çeşitli hediyeler vererek özrünü bildirmiş ve onları geri göndermiştir.

Anadolu'nun Türkleşmesinde gayrimüslim unsurların İslamiyet'i kabulleri önemli rol oynamıştır. XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nin kültürel hayatına faal bir biçimde katıldıklarına dair en önemli delil mimarlık sanatının hamileri olarak ortaya çıkışlarıdır²⁶². Celaleddin Karatay anıtsal mimariyi himaye etmiş ve kurduğu kervansaray, medrese ve zaviyelerle devletin sosyal, kültürel ve fiziki yapısına önemli katkılarda bulunmuştur. Anadolu'nun birçok yerinde medrese, kervansaray, mescit, hânkah gibi vakıf eserleri yaptırmıştır²⁶³. Bu kurumlar, Karatay'ın Müslüman geleneklerine yönelimini ortaya çıkarmaktadır²⁶⁴. Celaleddin Karatay hakkındaki kaynakların tamamı, onun Moğol

²⁶⁰ Anonim, *Selçuknâme*, s.34; Evhadüddin Hamid el-Kirmânî, *Evhadüddin Hamid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, (haz. Mikâil Bayram), Konya 2008, s. 87; Yazıcızâde Ali, *aynı eser*, s. 739; Abû'l- Farac, *aynı eser*, II, s. 560; Abdî-Zâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, (haz. Mesut Aydın- Güler Aydın), 1330/1332, II, Amasya 2008, s. 238-239.

²⁶¹ Abû'l- Farac, *aynı eser*, II, s. 559-560.

²⁶² Alan Harvey, *Economic Expansion in the Byzantine Empire 900-1200*, Cambridge 1989, s. 198.

²⁶³ İbn Bibî, *aynı eser*, I, s. 594; Yazıcızâde Ali, *aynı eser*, s. 727-728.

²⁶⁴ Cahen, *aynı eser*, s. 236.

baskılarının yoğun olduğu bir dönemde devlete sahip çıkarak ülkede dirlik ve düzeni sağlamak için samimiyetle çalıştığı görüşü üzerinde birleşmektedir.

2.5. Celaleddin Karatay'ın Dinî ve İlmî Kişiliği

Türkiye Selçukluları dönemine ait kaynaklarda Celaleddin Karatay'ın kişiliğine dair ipuçları veren önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu eserlerin çoğu, onun dürüstlüğü, dinî farizalarını yerine getirmedeki hassasiyeti ve sadaka vermedeki cömertliği üzerinde birleşmektedir. Eflâkî, onu “*veli yaradışlı, temiz karakterli ve hayırları, sadakaları herkese ulaşmış biri*” olarak tarif etmiştir²⁶⁵. İbn Bibi ise, “*Seçkinler zümresinin önde geleni, zahidler ve âbidler göğünün güneşi, devrinin bir tanesi, iyilik yapmada, doğru ve dürüstlüğü öne çıkarmada çabaları her zaman anılacak olan büyük emir*” ve dinî hassasiyetlerine atfen “*veliyullah fi'l-arz*”²⁶⁶ şeklinde anlatmıştır. Ayrıca onun “*gecelerini namazla, gündüzlerini oruçla geçirerek, et yemekten, nikâhlısına yaklaşımdan*”²⁶⁷ ve yiyeceklere düşkünlükten” sakındığını belirtmiştir.

Kaynaklardan başarılı devlet adamlığı yanında mütedeyyin ve hayırsever kişiliği ile de öne çıktığı görülen Celaleddin Karatay'ın çeşitli kaynaklarda birçok defa vurgulanan hayırları ile şüphesiz farklı şehirlerde Müslüman ve gayrümüslim tebaa ayırt etmeden kurduğu vakıfları, sadakaları ile ise çeşitli zamanlarda müridi olduğu Şeyh Evhadüddin Kirmanî ve “*Irak ve Rum sûfîlerinin hiçbirisi onun sınırsız bağışından mahrum kalmazdı*”²⁶⁸ ifadesi ile de diğer tarikatlara yaptığı maddi yardımlar kastedilmiştir.

Anonim *Selçuknâme*'de Celaleddin Karatay'ın Hz. Peygamberin sahabeleri gibi yaşadığı ve II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ile II. Alâeddin Keykubad'a atabeylik yaptığı dönemlerde bu üç kardeşe ayet ve hadislerden örnekler vererek onlara nasihatlerde bulunduğu ve aralarında uzlaşma sağladığı kaydedilmiştir²⁶⁹. Abû'l-Farac da “*Alâeddin'in kölesi olup ismi Celaleddin Karatay olan bir asilzâde vardı. Kendisi et yemekten, şarap içmekten ve evlenmekten sakınan bir zâhid idi*”²⁷⁰ sözleriyle yukarıdaki onun

²⁶⁵ Aynı eser, s. 212.

²⁶⁶ Aynı eser, I, s. 244; II, s. 103.

²⁶⁷ Döneme ait diğer kaynakların hiçbirinde Celaleddin Karatay'ın nikâhlı olduğuna dair bir bilgi yer almamaktadır. Nitekim Abû'l-Farac'ın da *Tarih*'inde İbn Bîbî'de yer alan benzer özellikler şu şekilde sıralanmıştır “*kendisi et yemekten, şarap içmekten ve evlenmekten sakınan bir zâhid idi*” Dolayısıyla İbn Bîbî'nin ifadelerinden Celaleddin Karatay'ın nikâhlı olduğuna hükmetmek mümkün değildir. Bk. İbn Bîbî, aynı eser, II, s. 125; Abû'l-Farac, aynı eser, II, s.549.

²⁶⁸ İbn Bîbî, aynı eser, II, s. 125.

²⁶⁹ Aynı eser, s. 34

²⁷⁰ Abû'l-Farac, aynı eser, II, s.549.

mütedeyyin kişiliğine atfedilen ifadeleri desteklemiştir. Vâkıfı olduğu kervansarayın vakfiyesinde Karatay “Âlim, adil, zahid, din ile amel eden, Allah’ın yasakladıklarından çekinen, mücahit, kendini Allah yoluna vakfeden, bid’atın zelil edicisi, gariplerin ve fakirlerin sığınağı, zayıfların barınağı, Allah’ın yeryüzündeki velisi” gibi sıfatlarla tavsif edilmiştir²⁷¹. Aksarayî de, ona ait unvan, ferman ve menşurlarda “yeryüzünde Allah’ın velisi” tabirinin yazıldığını belirterek vakfiyedeki ibareleri desteklemiştir²⁷².

Celeleddin Karatay’ın eğitim durumu ve bilge kişiliği ise onun çok sağlam bir tahsil gördüğüne işaret etmektedir. Nitekim kervansaray vakfiyesinde kendisinden “alim” olarak söz edilmesi, Karatay’ın gulâmhanede çok yönlü yetiştirildiğini²⁷³ ve belki de medrese düzeyinde eğitim aldığını teyit etmektedir. Selçuklu dönemi gulâmhanelerinde verilen eğitimin düzeyi ve niteliği konusunda kaynaklar oldukça yetersizdir. Ancak Celeleddin Karatay gibi buradan yetişen devlet adamlarının kişilikleri dikkatle tahlil edildiğinde kendilerinin İslam hukuku ile birlikte bu dinin diğer öğretilerini de çok iyi kavradıkları onların vakfiyelerinden ve devlet hizmetlerindeki durumlarından net bir şekilde anlaşılmaktadır²⁷⁴.

Celeleddin Karatay sadece ilmî müesseseler kurmakla kalmayıp, bizzat ilmî ve tasavvufi faaliyetleri de himaye etmiştir. Türkiye Selçukluları döneminde yazı dili olarak Farsça ve Arapça kullanılmış, özellikle şehirlerde, daha çok bürokratlar ve aydınlar arasında yaygınlık gösteren bir tasavvuf anlayışı hakim olup, bu zümre düşüncelerini genellikle Farsça ifade etmiştir²⁷⁵. Ancak bilim dili olarak Arapça’nın yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir²⁷⁶. *Terceme-i medh-i fakr ü zemm-i dünya* adlı eserin sahibi Ahi Evren de, Celeleddin Karatay’a sunduğu bu kitabını, kendisi Arapça biliyor olmasına karşın, onun

²⁷¹ Turan, *Celeleddin Karatay*, s. 109-110.

²⁷² Aynı eser, s. 73.

²⁷³ Turan, *Celeleddin Karatay*, 109.

²⁷⁴ Sultan Alâeddin’in has kölelerinden olan Âmid kumandanı Şemseddin Altun-Aba, II. İzzeddin Keykâvus döneminde Sultanın içine düştüğü ahlâki zaafı ve devlet yönetiminde yapılan yanlışlıkları sert bir dille eleştirmiştir. Sultan Alâeddin dönemi ile bu dönemi kıyaslayan Altun-Aba, maaşlı memur sayısını tenkit ederek devletin ekonomik olarak en güçlü olduğu zamanlarda dahi bu derece fazla memur istihdam edilmediğini, dolayısıyla bu durumun devlete fazlasıyla mali yük getireceğini savunmuştur. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 134-135.

²⁷⁵ Muhsin Macit, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Türkçe ve Gelişimi”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006, s. 482. XIII. yüzyılda “resmi dil”, devlet dili” veya etnik amaç hissettiren “İran Edebiyatı” gibi nitelemeler kullanılmamıştır. Özellikle sarayda zamanın ve şartların gereklerine göre farklı dillerde resmi metinler yazılmıştır. Bk. Turan, *Resmi Vesikalar*, s. 19.

²⁷⁶ Esin Kahya, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Bilim”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006, s. 401.

emriyle herkesin anlaması için Arapça'dan Farsça'ya çevirdiğini ifade etmiştir²⁷⁷. Bu durum, Celaleddin Karatay'ın Türkçe ve Rumca'nın yanında çok iyi Arapça ve Farsça öğrendiğini göstermektedir. Ayrıca onun, çok ağır edebi ve felsefi eserler okuyup anlayabilecek derecede kültürlü ve bilgili bir devlet adamı olduğu anlaşılmaktadır²⁷⁸. Nitekim bu dönemde, Farsça gramer, usul ve şiire dair birçok eserin kaleme alındığı bilinmektedir. Türkiye Selçukluları döneminde medrselerde okutulduğu tahmin edilen Farsça gramer kitaplarından biri de *Kitâb al-Masâdir*'dir²⁷⁹. 707/1308 yılında bu eserin, Karatay ailesinden olan Abduzzaif Hacı Mahmud ibn Emir Hasan ibn Resul el-Karatay tarafından istinsah edildiği tespit edilmiştir. Buradan hareketle, bir nesil sonra Celaleddin Karatay'ın ailesinin de ilmi faaliyetlere yakın olduğu ve Farsça gramer ilmi ile meşgul olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.6. Celaleddin Karatay'ın Tasavvuf Hayatındaki Yeri

Anadolu'nun büyük bir kısmının fethinin tamamlanıp siyasi ve sosyal ortamın kuvvetlenerek istikrara kavuşmasından sonra, XIII. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli tasavvuf akımlarının temsilcileri buraya gelmişlerdir. Anadolu coğrafyasında kendileri için uygun şartları haiz ve yayılmaya elverişli bir çevre bulan bu şeyh ve dervişler, siyasi iktidarlar tarafından varlıklarını güçlendirme ve halk nezdinde meşru bir yer edinme konusunda manevi bir araç olma özelliğini taşımışlardır²⁸⁰. Dönemin kaynaklarından, Celaleddin Karatay'ın

²⁷⁷ Bu eser Sühreverdî el-Maktul'ün Vasiyye adlı eserinin tercümesidir. Bk. Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, (Kısaltma: *Ahi Evren*), Konya 1991, s. 70; Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, s. 7; Ahmet Ateş, "Hicrî VII.-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, S. 2 (1945), s. 94-135. Türklerin yerleşip kültürel olarak gelişmeye başladıkları Anadolu'da Arapça devlet ve bilim dili olarak kullanılmaya başlamıştır. Arapça'nın bu etkisi XII. yüzyılın sonlarına dek sürer. XII. yüzyılın sonlarında Arapça'nın yavaş yavaş önemini kaybettiği, buna karşılık Farsçanın önem kazanarak Arapça'nın yerine geçtiği görülür. Bk. Levend, *aynı eser*, s. 6; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 160; V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927, s. 119; Werner, *aynı makale*, s. 224.

²⁷⁸ Ahi Evren, Celaleddin Karatay'a ithaf ettiği *Terceme-i medh-i fakr ü zemm-i dünya* adlı eserinin mukaddimesinde (Bursa Eski Eserler Kütüphanesi H. Çelebi Kısım, No. 1187, 180 a) onu bu meziyetleriyle övmektedir.

²⁷⁹ Ebû Abdullah el-Zavzânî (ö. 1093/1094), *Kitâb al-Masâdir*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, No. 7447.

²⁸⁰ Osmanlı uleması da aynı kaynaklardan beslenmiştir. IX.-XV. yüzyıllara arasında önemli kültür merkezlerinden olan Maverâünnahir, Mısır, Irak, Suriye ve Horasan'a tahsil için giden Osmanlı alimleri medreselerde okutulan ders kitaplarının birçoğunu bu dönemde kaleme almışlardır bk. Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klâsik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Bursa 1997, s. 88-93. Osmanlı ulemasını derinden etkileyen iki alimden biri Selçukluların ünlü Nizamiye Medreseleri'nin en tanınmış müderrisi İmam Gazali (ö. 1111) ve Fahrüddin-i Râzî'dir (ö. 1209). Gazali Sünnî İslam düşüncesiyle tasavvuf arasındaki sürtüşmeleri bertaraf eden önemli bir ilmi ve fikrî performans göstermiştir. Râzî ise, akli ve nakli ilimlerle ilgili birçok eser vermiştir. Dolayısıyla Osmanlı medreselerinin ilmi ve fikri arka planını Râzî mektebi oluşturmuştur. Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı* (Kısaltma: *İlmiye Teşkilâtı*), Ankara 1965, s. 75-77; Şehabettin Tekindağ, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, s. 10-11; Ahmet Yaşar Ocak, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV. ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 32 (1992), s. 66; Esin Kahya, "Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bir Bakış", *Osmanlı*, VIII, Ankara 1999, s. 25.

daima şeyh ve alimlerin sohbetlerine dahil olarak onların hizmetinde bulunduğu anlaşılmaktadır²⁸¹. Bu çerçevede Celaleddin Karatay'ın da dönemin bazı mutasavvıflarıyla ilişkisinin bulunduğu dönemin kaynaklarında zikredilmektedir. Aşağıda Celaleddin Karatay'ın düşünce hayatında etkileri olan Ahilik, Sühreverdilik, Mevlevilik ve Evhadilik üzerinde durulacaktır.

Ahilik ile İlişkileri: Süreverdî'nin Celaleddin Karatay ile tanışarak onu ve iktidar çevresini Fütüvvet Teşkilatı'na dahil etmesi ise onun, I. Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu tahtına çıkmasıyla ikinci defa Anadolu'ya geldiğinde (1221) gerçekleşmiştir²⁸². Celaleddin Karatay bu sayede Anadolu'da kurulan Ahi Teşkilatı mensupları ile de yakın ilişki içerisine girmiştir. Bilindiği gibi, 1243 yılında Türkiye Selçuklu Devleti Moğollara karşı ağır bir hezimete uğramış, Moğol saldırılarıyla birçok Ahi öldürülmüş ya da esir edilmiştir. Kayseri'ye yapılan saldırılar sırasında Ahilerin piri olarak kabul edilen Ahi Evren'in de hapiste olduğu bilinmektedir²⁸³. 1245 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümüyle, saltanat naibi sıfatıyla idareyi ele geçiren Celaleddin Karatay genel bir af kanunu çıkararak hapisteki Ahileri ve Ahi Evren'i serbest bırakmıştır²⁸⁴. Görüldüğü üzere, Konya'da güçlü olan Ahilikle Celaleddin Karatay arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Onun önemli bir mevkide bulunması Ahiler açısından olumlu sonuçlar doğurmuş, bundan sonra Konya ve çevre illerde teşkilatın faaliyeti ve üyeleri hızla artış göstermiştir.

Sühreverdilik ile İlişkileri: Zühd ile takva anlayışına dayanan Sühreverdilik Tarikatı'nın Anadolu'daki ilk temsilcisi, Ebû Hafs Şihabeddin Ömer Sühreverdî (ö. 1234)'dir²⁸⁵. Sühreverdî, Halifesi Nasır li-Dinillah'ın (1180-1224) emriyle, Anadolu'ya Abbasilerin o sırada temel siyaset olarak benimsediği Fütüvvet Teşkilatı'na I. İzzeddin Keykavus'u dahil etmiştir. Daha sonra tekrar Konya'ya 1221'de gelerek Sühreverdiliği

²⁸⁰ Ocak, *Tasavvufî Düşünce*, s. 430.

²⁸¹ Anonim, *Selçuknâme*, s. 34.

²⁸² İbn Bibî, *aynı eser*, I, s. 251.

²⁸³ Kirmânî, *aynı eser*, s. 71; Mikail Bayram, "Baba İshak Hareketinin Gerçek Sebebi ve Ahi Evran ile İlgisi", *Diyanet İlmî Dergi*, XVIII/2 (1979), s. 76.

²⁸⁴ Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l- Kudsiyye fî Menâsırı'l- Ünsiyye : Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülâlesinin Menkâbevi Tarihi*, (haz. İ. Erünsal, A. Yaşar Ocak), Ankara 1995, s. 56-58.

²⁸⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî't-Tarih (İslâm Tarihi)*, (haz. A. Ağırakça, A. Özeydin), XI, İstanbul 1987, s. 401; Kamerü'l-Huda, *Şihabeddin Ömer Sühreverdî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, (çev. Tahir Uluç), İstanbul 2004, s. 39; Vladimir Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), Ankara 1988, s. 322. Lâmiî Çelebi, *Terceme-i Nefhatü'l-Üns*, İstanbul 1270, s. 526-527; Ayrıntılı bilgi için Bk. Franz Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (1953-1954), İstanbul 1953, s. 3- 32; İsmet Kayaoğlu, "Halife en-Nasır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXV (1981), s. 221-228; Sühreverdî'nin, *Avârifü'l-Maârif-Tasavvufun Esasları* adlı eseri H. Kâmil Yılmaz, ve İrfan Gündüz tarafından tercüme edilmiş ve 1989'da İstanbul'da basılmıştır.

yaymaya başlamıştır²⁸⁶. Anadolu’da ilk temsil edilen tarikatlar içerisinde yer alan Sühreverdilik XIII. yüzyılda Şehabeddin Sühreverdî’den sonra, Fahreddin-i Irakî (ö. 1289)²⁸⁷ tarafından yayılmış ve Mevlevî çevreleriyle de yakın dostluk içinde bulunmuştur²⁸⁸.

Şeyh Şehabeddin Sühreverdî’den sonra oğlu İmadeddin Sühreverdî de Abbasi Halifesi Mutasım zamanında Anadolu’ya elçi olarak gönderilmiştir. Kirmânî’ye göre Konya’daki medresesinde Celaleddin Karatay tarafından misafir edilmiştir²⁸⁹.

Celaleddin Karatay Şeyh Şihabeddin Sühreverdî’ye her yıl on bin akçe yardımda bulunmuştur²⁹⁰. Ayrıca Karatay, yakın ilişki içinde olduğu Sühreverdî’nin ölümünden sonra Bağdat’ta türbesini yaptırdığı Anonim *Selçuknâme*’de zikredilmektedir²⁹¹. Buna göre “*emir ve sultanlardan hiç kimseye Bağdat’ta bir hayrat vücuda getirmek nasip olmamışken*” Celaleddin Karatay’ın Şeyh Şehabeddin Sühreverdî ve onun ölümünden sonra oğluyla yakın ilişkileri, Sühreverdiliğe yakınlığını göstermektedir.

Evhadilik ile İlişkileri: Evhadiye, Evhadüddin Kirmânî tarafından kurulmuş bir tarikatır²⁹². Evhadüddin Kirmanî, aslında Sühreverdilik içerisindeki silsileye mensup bir şeyh olup, Sühreverdiliğin dışında kendi adıyla anılan tarikatın da kurucusudur. Onun bu durumu Menâkıbnâme’inde belirtilmektedir. Kirmânî Anadolu’da önemli ölçüde taraftar bulmuştur²⁹³. I. Alâeddin Keykubad döneminde devletin himayesini kazanan Evhadiyye Tarikatı’nın müritleri, bu sultanın iktidarı döneminde devlet hizmetine alınmış ve yüksek makamlara tayin edilmişlerdir. Bundan sonra Celaleddin Karatay, XIII. yüzyılın başlarından itibaren Fütüvvet Teşkilatı’na bağlı olarak Anadolu’da yayılmaya başlamış olan Evhadiyye hareketini tanıma ve dahil olma imkânı bulmuştur.

Kirmanî’ye ait *Menâkıbnâme*’de Celaleddin Karatay’ın Şeyh Evhadüddin’in müritlerinden olup, aralarında kuvvetli bir bağ bulunduğu; Kirmânî ile çevresindekilere

²⁸⁶ İbn Bibî, *aynı eser*, I, s. 251.

²⁸⁷ Sadreddin-i Konevî’den İbn Arabî’nin eserlerini okuyan Irakî, Konya’da *Lemeât* adlı eseri kaleme almıştır. Bk. Fahreddin Irakî, *Lemaât-Parıltılar*, (çev. S.Yetkin), İstanbul 1993; Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Menakibü’l- Arifîn’in Değerlendirilmesi*, Konya 1977, s. 24.

²⁸⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Tasavvufi Düşünce”, (Kısaltma: *Tasavvufi Düşünce*), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006, s. 430; Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2004, s. 36; Öngören, *aynı madde*, s. 44.

²⁸⁹ Kirmânî, *aynı eser*, s. 27.

²⁹⁰ Kirmânî, *aynı eser*, s. 257.

²⁹¹ Anonim, *Selçuknâme*, s. 34.

²⁹² Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*, (Kısaltma: *Babailer İsyanı*), İstanbul 2009, s. 63.

²⁹³ Bayram, *Evhadiyye Tarikatı*, s. 60.

maddi yardımlar yaptığı ifade edilmektedir²⁹⁴. Bu bağlamda Celaleddin Karatay'ın Melâmîlikle ilişkisi olduğu üzerinde durmak gerekir. Evhadüddin Kirmânî aynı zamanda bir Melâmî idi²⁹⁵. Celaleddin Karatay'ın hayatına bakıldığında Melâmîlikle ilişkisi olduğu anlaşılabilir. Bilindiği üzere, melâmet meşrebinde kişinin iyi ve güzel davranışları Allah'ın eseri, kötü ve çirkin davranışlar ise nefislerinin eseri olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Melâmîler yaptıkları iyilikler ile hayırlı ve güzel işleri gizlemiş, kötü davranışlarına sahip çıkmışlardır²⁹⁶. Celaleddin Karatay da vâkıfı olduğu kervansaray ve darussüleha'nın kitabesine tevazu eseri olarak adını yazdırmamıştır. Burada, Melâmet Felsefesi'nin Karatay tarafından güçlü bir şekilde benimsendiği görülmektedir.

Mevlevilik ile İlişkileri: Celaleddin Karatay ile yakın ilişki içerisinde bulunan bir diğer mutasavvıf Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'dir²⁹⁷. Horasan Melâmîliği'ne mensup olan Şems-i Tebrizî ile karşılaşmasından sonra mistisizme yönelen Celaleddin-i Rumî, bu birikimleri sayesinde hem geniş halk kitlelerine hitap edebilmiş hem de devrin sultanı başta olmak üzere yüksek idari çevreleri ve aydın kesimi etkisi altına alabilmiştir²⁹⁸.

Celaleddin Karatay ile Mevlânâ arasındaki münasebetlere dair ilk bilgiler Karatay Medresesi'nin açılış sırasına rastlamaktadır. Karatay Medresesi'nin 1251'de açılışında büyük bir tören düzenlenmiştir. Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'den başka Şems-i Tebrizî, Sadreddin-i Konevî, Kadı Siraceddin Mahmud el-Urmevî (ö. 1285) ve Şerefeddin Muslî gibi dönemin birçok alim ve şeyhi bu törende hazır bulunmuştur²⁹⁹.

Mevlâna, Karatay Medresesi ile ilişkilerini bundan sonra da çeşitli vesilelerle sürdürmüştür. Burada müderrislik yapan Şemseddin Mardinî ile çok sık bir araya geldiği, sabah namazlarını bu medresede kıldığı kaynaklarda bahsedilmektedir³⁰⁰. Yine Mevlevî kaynaklarında Celaleddin-i Rumî'nin Karatay Medresesi'ne çok sık gelerek öğrencilerle

²⁹⁴ Celaleddin Karatay, Şeyh Evhadüddin'e her yıl on iki bin akçe yardımda bulunmuştur. Kirmânî, *aynı eser*, s. 257.

²⁹⁵ Kirmânî, *aynı eser*, s. 50.

²⁹⁶ Nihat Azamat, "Melâmet", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 24-25.

²⁹⁷ Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin biyografisi hakkında bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin (Hayatı, Felsefî Eserleri)*, İstanbul 2010; Bedüzzaman Firuzanfer, *Mevlânâ Celaleddin*, (çev. F. Nafiz Uzluk), İstanbul 1990.

²⁹⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Mevlânâ Dönemi Anadolu'sunda Tasavvuf Akımları ve Mevlânâ", *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 88-97.

²⁹⁹ Eflâkî, *aynı eser*, s. 148.

³⁰⁰ Eflâkî, biraz da abartılı olarak Celaleddin Karatay'ın birçok defa Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin kerametlerine şahit olduğunu ve etkisi altında kaldığına eserinin birçok yerinde değinmiştir. Bk. *Aynı eser*, s. 206, 219, 284-285, 434.

yakından ilgilendiğine, burada fikhî-tasavvufî tartışmalarda bulunduğuna³⁰¹, medresenin fakih adı verilen öğrencilerini mistisizm konusunda etkilediğine³⁰² dair bilgiler yer almaktadır. Karatay Medresesi'nin Mevlânâ ve Mevleviler için ayrı bir önemi daha vardı. Medresenin havuzunun zaman zaman Mevlânâ Dergâhı tarafından şerbet yapılmak üzere kullanılması bu anlamda dikkat çekicidir³⁰³.

Karatay Medresesi açısından değerlendirildiğinde, Eflâkî'nin bu medresenin birçok öğrencisinin Mevlânâ'nın müridi olduğunu kaydetmesi³⁰⁴, ayrıca bu dönemde dinî açıdan heretik olarak değerlendirilebilecek birtakım davranışlarda bulunan bazı derviş gruplarının emirler ve fütüvvet erbabı ile şehrin ileri gelenleri tarafından Karatay Medresesi'nde ağırılanmaları³⁰⁵, fikhî-tasavvuf rekabetine rağmen bu dönemde iki taraf arasında bir yakınlığın bulunduğuna işaret etmektedir. Celaleddin Karatay da, devrin önemli mutasavvıflarından Mevlânâ ile oldukça yakın ilişkilerde bulunmuş, ölümünden sonra müritleriyle birlikte Karatay'ın türbesine gelerek burada ruhuna Kur'an okuyup dualarda bulunmuştur³⁰⁶.

Dönemin kaynakları, Celaleddin Karatay'ın dini yaşayışının titizliğinde ve ahlâkî meziyetlerinin mükemmelliğinde ittifak etmektedirler. İbn Bibi eserinde, onun Rum asıllı bir mühtedi olmasına rağmen, son derece yüksek vasıflarının olduğunu ifade ederek Celaleddin Karatay'ın yukarıda zikredilen özellikleri dışında “*Eflâtun'un düşüncesinde yer alan kutsal ruh onun gayb sırlarının mahalli olan kusursuz zâtına inip yerleşmişti*”³⁰⁷ ifadesiyle farklı bir boyuta dikkat çekmiştir. Bu dönemde Mevlânâ Celaleddin'e yakınlığı ile bilinen Celaleddin Karatay'ın, onun izlediği Eflâtun'un felsefesinden dolayı olarak etkilendiği anlaşılmaktadır. Mevlevî dervişlerinin benimsedikleri bu felsefe ile Müslümanlar ve Hristiyanlar dönemin şartlarının da gerektirdiği ölçüde bazı ortak noktalarda buluşmuşlardır³⁰⁸. Eflâtun'un felsefesi

³⁰¹ Eflâkî, *aynı eser*, s. 402.

³⁰² Eflâkî, *aynı eser*, s. 261.

³⁰³ Eflâkî, *aynı eser*, s. 188. Bu havuzun aynı zamanda Şems-i Tebrizî tarafından Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin kitaplarının içine atıldığı havuz olduğu son dönem Mevlevî kaynaklarında yer almaktadır (Bk. Mehmet Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli, Konya 2010, s. 356). Ancak bunun doğru olduğuna dair dönemin kaynaklarında herhangi bir kayıt mevcut değildir. Aksine Eflâkî söylenen yeri Altun-Aba Medresesi olarak göstermektedir.

³⁰⁴ Eflâkî, *aynı eser*, s. 261.

³⁰⁵ Eflâkî, Seyyid Ahmed Rifâî'nin oğlu Seyyid Taceddin'in kendisini ilâhlaştıran ve kaba ipek kumaş giyen bir grupta birlikte Konya'nın ileri gelenleri tarafından Karatay Medresesi'nde ağırlandıklarını nakletmektedir. Bk. Eflâkî, *aynı eser*, s. 538-539.

³⁰⁶ Eflâkî, *aynı eser*, s. 212.

³⁰⁷ *Aynı eser*, II, s. 125.

³⁰⁸ F.W. Hasluck, "Christianity and Islam Under The Sultans of Konia", *The Annual of the British School at Athens*, XIX (1912-1913), s. 193.

ile her iki dinin öğretilerine göre soyut anlamlar kazanan bu mutasavvıfın kerametleri Hristiyanlar tarafından da kabul görmüş ve gayrimüslimlere karşı gösterdiği tolerans ile öne çıkan Mevlânâ bu özelliği ile ihtidalaraya sebep olmuştur³⁰⁹. Dolayısıyla Hristiyan kökenli olduğu bilinen ve vakfiyesinin çeşitli bölümlerinde eski kültüründen ve gayrimüslim yakınlarından uzaklaşmadığı anlaşılan Celaleddin Karatay, İbn Bibi'nin de ifade ettiği üzere Hristiyanlık ve Müslümanlığı ortak bazı noktalarda buluşturmuş olan Eflâtun'un hikmete dair felsefesinden etkilenmiştir.

Bu tarikatlarla yakından ilgilenmesine rağmen Celaleddin Karatay gruplar üstü kalarak, bunlardan herhangi birinin müfrit savunucusu değildir. Türkiye Selçukluları döneminde önemli kabul edilen birçok mevkide bulunan bir devlet adamı olarak onlara eşit mesafede durmuştur. Bu yüzden her kesim tarafından yaygın kabul görmüştür. Ancak onun mutasavvıflara verdiği destek, Anadolu'da Türk-İslam kültürünün yayılmasına şüphesiz önemli katkılar sağlamıştır.

2.7. Celaleddin Karatay'ın Yakın Çevresi

Bir devlet adamı olan Celaleddin Karatay'ın ilmî ve tasavvufî çevrelere olan yakınlığı yanında bürokratik çevre ile olan ilişkisinin tahlili de onun tarihî kişiliğinin anlaşılmasına ve biyografisine katkı sağlayacaktır. Türkiye Selçuklularına ait kaynakların yetersizliği, dönemin devlet adamları ve bunların yakın çevreleri ile ilgili bilgilere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Buna rağmen, Celaleddin Karatay'a ait vakfiyelerin incelenmesiyle, onun yakın ilişki içerisinde bulunduğu çevre ile ilgili bazı bilgiler ortaya çıkmaktadır. Vakfiyelerin şahitler listesinde Azerbaycan, İran, Horasan ve Türkistan'ın çeşitli şehirlerine nisbet edilen birtakım şahıs adlarına rastlanılmaktadır. Bu durum Moğol istilâsının sonucu olarak değerlendirilebilir. Burada dikkat çeken bir diğer husus, “*emîr-i mahfil*”, “*muhtesibü'l-asâkir*” ve “*seyyidü't-terâcime*” gibi unvanlara sahip olan birçok devlet adamının şahitler arasında bulunmasıdır. Bu durum Celaleddin Karatay'ın devlet hizmetindeki görevlerinden dolayı diğer devlet adamlarına olan yakınlığı ile açıklanabilir.

Celaleddin Karatay'ın kervansaray ve medrese vakfiyelerini tescil eden Kadı İzzeddin er-Razî, hakimlik vazifesinden sonra ortak saltanat döneminde Celaleddin Karatay'ın kararı ile tam yetkili olarak vezirlik makamına atanmış ve kendisine herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Bu dönemde etkili devlet adamlarından biri olan Kadı İzzeddin'in dürüst ve

³⁰⁹ Mevlânâ taraftarları Saint Chariton Manastırı Keşişinin, Mevlânâ Celaleddin'in gösterdiği kerametlerden etkilenerek Müslüman olduğuna inanmışlardır. Bu yüzden, Hristiyan geleneği ise Mevlânâ'yı yarı Hristiyan kabul etmektedir. Bk. Hasluck, *aynı makale*, s. 194.

ilim sahibi olması, devlet adamlarının güvenini kazanmasına neden olmuştur. Onun Moğollarla mücadele etmesi ve İzzeddin Keykâvus'u Moğol etkisinden kurtarmaya çalışması, Celaleddin Karatay ile paralel bir politika izlediğine işaret etmektedir. Nitekim belki de bu yakınlık sonucu Celaleddin Karatay 649/1251 yılında Kadı İzzeddin ile birlikte Bağdat'taki halifeye elçi olarak gönderilmiştir³¹⁰.

Medrese vakfiyesindeki şahitler arasında 39. sırada, İbn Bîbî adıyla tanınan Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli kaynaklarından *El-Evami'rü'l-Al'aiyye fi'l Umûri'l Al'aiyye* adlı eserin yazarı el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugedî'nin babası da bulunmaktadır. İbn Bîbî'nin verdiği bilgilere göre babası Mecdüddin Muhammed Tercüman, annesi ise Bîbî Münecçime'dir. Münecçimlik konusunda büyük bir şöhrete sahip olan Bîbî Münecçime ve ailesi Celalüddin Harzemşah'ın (1220-1231), I. Alâeddin Keykubad ve müttefiki Eyyûbi meliki el-Melikü'l-Eşref ile yaptığı Yassıçemen Savaşı'ndan (1230) ya da bir yıl sonra Moğollar karşısında yaşadığı mağlubiyetten sonra el-Melikü'l-Eşref'in yanına Dımaşk'a gitmiştir. Ancak bir müddet sonra I. Alâeddin Keykubad tarafından Konya'ya davet edilen aile Türkiye Selçuklu Sultanlarının hizmetine girmiştir. Mecdüddin Muhammed, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Celaleddin Karatay ile birlikte devlet hizmetinde bulunmuştur³¹¹. İbn Bîbî'nin eserinin birçok yerine Celaleddin Karatay'ın kişilik özelliklerine dair önemli bilgilerin verilmesi, onun Karatay'ı yakından tanıdığına işaret etmektedir. Bu yakınlığın sonucu olarak da devlet hizmetinde tercümanlık görevi olan babası Celaleddin Karatay'ın vakfiyesinde şahitler arasında yer almıştır.

Kervansaray ve medrese vakfiyesinde yer alan şahitlerden bir diğeri, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin es-Simcûrî'dir. İbn Bîbî, bu şahsın Celaleddin Karatay'ın yakın arkadaşlarından biri olduğunu ifade etmektedir³¹². Nitekim Karatay'ın gizlilik gerektiren konularda onun yardımına başvurması bu yakınlığa işaret etmektedir. Medrese vakfiyesi ve zeyillerinde “*seyyidü't-terâcime*” kaydıyla vazifesi gösterilen Tercüman Taceddin Simcûrî, IX. ya da X. yüzyılda İslamiyet'i kabul eden Horasan'daki Simcûrîler ailesinden gelmektedir³¹³. Taceddin Simcûrî dışında bu aileye mensup üç şahıs daha medrese vakfiyesinde şahit olarak bulunmaktadır ki, bu durum aileden oldukça kalabalık bir zümrenin Anadolu'ya geldiğini göstermektedir.

³¹⁰ Anonim, *Selçuknâme*, s. 34.

³¹¹ İbn Bibi, *aynı eser*, II, s. 36; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 469.

³¹² İbn Bîbî, *aynı eser*, II, s. 549.

³¹³ Erdoğan Merçil, “Simcûrîler”, *DİA*, S. 37 (2009), s. 210-211.

Celaleddin Karatay, mühtedi bir devlet adamı olarak içinden geldiği toplumu unutmamış, onlara yönelik pozitif bir politika izlemiştir. Kendi ailesindeki gayrimüslimleri dışlamadığı, onlara vakıf gelirinden hisse ayırdığı konusuna daha sonra değinilecektir. Burada akrabası olmayan gayrimüslimlere yönelik politikası ele alınacaktır. Celaleddin Karatay, semavi dinlerin tümüne saygı içinde idi. Nitekim Karatay Medresesi'nin kubbeye geçiş elemanı olan üçgenlerinde Musa, Davut, İsa ve Muhammed peygamberlerin isimleri ile dört halifenin adlarına yer verilmiştir.³¹⁴. Bu durum onun Hristiyanları İslam Dini'ne ısındırmak amacıyla dinleri eklektize etme eğiliminde olduğunu düşündürmektedir.

³¹⁴ Selçuk Mülayim, "Konya Karatay Medresesi'nin Ana Kubbe Geometrik Bezemesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 11 (1982), s. 111-121.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELALEDDİN KARATAY VAKIFLARI'NDA YÖNETİM VE VAKIFLARIN İMAR FAALİYETLERİNE KATKILARI

Celaledin Karatay, banisi olduğu medrese ve kervansaray vakıflarının idare görevini kendi ailesinden olanlara tevcih etmiştir. Ayrıca vakıfların mütevelliliği dışında, kurmuş olduğu müesseselerdeki diğer bazı görevler de Karatay'ın ailesi ve azatlı köleleri tarafından üstlenilmiştir. Böylece “yarı-ailevi” bir vakıf kuran Celaledin Karatay, hem mülkiyetine sahip olduğu bazı mallarını vakfederek ailesine kalıcı bir gelir kaynağı sağlamış hem de kendisi ve ailesinin diğer üyeleriyle halka büyük hizmetlerde bulunmuştur.

3.1. Vakıf Gayrimenkulün Mülk Edinilmesi

Celaledin Karatay vakıflarının gelir kaynakları arasında tarımsal araziler büyük bir yer tutmaktadır. Bu nedenle ikta sisteminin uygulandığı Türkiye Selçukluları döneminde arazinin mülkiyetinin ne şekilde elde edildiği sorusu gündeme gelmektedir.

Türkiye Selçukluları'nda devletin toprak mülkiyeti kabul ve tatbik edilmekle birlikte, bazı amaçlarla sınırlı bir şekilde özel toprak mülkiyetine de izin verilmiştir³¹⁵. Nitekim Anadolu'da daha ilk fetihlerle birlikte çok sayıda mülk arazinin varlığı dikkat çekmektedir. Fetihlerde, şehir merkezi ve civarındaki taşınmazlar ile kırsaldaki tarım arazilerinden, ilk mülk statüsünü kazananlar bu uygulamaya üç yoldan ulaşmışlardır. Bunların ilki fetihle kazanılan ve mülkiyeti Müslümanlara devredilmiş olan “*öşür arazileri*”, ikincisi anlaşma ile yerli halka bırakılan “*haraç arazisi*” ve son olarak devlete ait topraklardan sultanın temlik yoluyla şahıslara devrettiği “*mülk araziler*’dir”³¹⁶.

Müslümanların ve yerli halkın mülkü halinde bulunan topraklar, devrin İslam memleketlerinde yürürlükte olan ve kanuni vergilerini vermek koşulu ile mülk sahibinin satıp, vakıf ya da hibe edebildiği, ölünce ise şer’î miras hukuku hükümlerine göre vereselerine bırakabildiği mülkiyet şeklidir. Bu toprakların genellikle şehir ve kasabalar civarında bulunan

³¹⁵ Osman Turan, *Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku*, s. 335; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klâsik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 335-336.

³¹⁶ Turan, *Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku*, s. 127-135; İ. H. Uzunçarşılı, “XIV. ve XV. Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi”, *Belleten*, XI/5-6, s. 103; Yunus Koç, “Selçuklu ve Beylikler Dönem Türkiye’sinde Mülk ve Vakıf Topraklar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006, s. 356; Ayrıca İslam dünyasında toprak sistemi hakkında bk. Mustafa Demirci, *İslâm’ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul 2003.

sulak tarla, bahçe meyveliklerin dahil olduğu çeşitli kayıtlardan anlaşılmaktadır. Selçuklu vakfiyelerinde şehir ve kasaba civarındaki yerlerin hep Müslüman ve Hristiyan reayanın mülkü olarak gösterilmektedir. Mülkiyet hakkı dolayısıyla da buralardaki arazilerin vakfedildiğine dair birçok örnek bulunmaktadır. Devletin, bu şekilde halka sınırlı mülkiyet hakkını tanıyarak, miri toprak rejiminde olduğu gibi yine memleketin imarını temin ve istihsalin arttırılmasını teşvik gibi önemli bir amaç ile hareket ettiği şüphesizdir. Bununla birlikte özel mülkiyet hakkı ile özel çalışmalara ve uzun vadeli bakıma muhtaç olan bağ, bahçe ve meyveliklerin yetişmesine de imkân sağlanmıştır. Bu topraklardan devlet, arazinin verimine, nehir, kanal ve değirmenle sulanma durumuna göre değişen vergiler almakta ve zaman zaman bu vergilere esas olan tahrirlerin yapıldığı bilinmektedir.

Selçuklu sultanlarının kendilerine fevkalâde hizmet etmiş olanlara köy ve mezra gibi belirli toprak parçaları üzerindeki kendi hak ve yetkilerini, ikta vermekten daha büyük bir ihsan olduğu için özel şahıslara terk etmişlerdir. Temlik usulünün ise bazen birkaç köyü de aşarak bir vilâyeti içerisine alan bir genişliğe ulaştığı görülmektedir. Selçuklu devlet adamlarına ait birçok büyük vakfın menşei de bu şekilde temlik edilen topraklara dayanmaktadır. Nitekim Konya Kadınhanı'nın sahibi Vezir Kadı İzzeddin, Kestel bölgesinden Divanlar köyüne kadar bütün arazi ve köylerin ile Kestel suyunun kirasından elde edilen geliri Konya'da yaptırmış olduğu cami, medrese ve bimarhaneye tahsis etmiştir³¹⁷.

Celaeddin Karatay'a ait vakfiyelerde köylerin onun eline nasıl geçtiğine dair bilgiler bulunmamaktadır. Vakfın sahih olduğu hususuna vurgu yapıldığına bakılırsa, bu köyler, onun şahsi mülkü durumunda idi. O zaman köylerin mülkiyeti meselesi için Türkiye Selçukluları toprak idaresi çerçevesinde inceleme yerine, Moğol dönemi uygulamalarına bakmak gerekmektedir. İktaların özel mülke dönüştürülmeleri süreci Moğol hakimiyetinde iken başlamıştır³¹⁸. Çeşitli sebeplerle Moğollarda toprakların özel mülkiyete geçişi³¹⁹, Anadolu topraklarının büyük bir bölümünün malikâneler haline gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde Moğollar zenginlerin mülklerini müsadere etmiş ya da yağmalamışlardır. Bu nedenle, zengin devlet adamları mallarını Moğollardan korumak için vakıf kurmuş ve servetlerini vakıflara devretmişlerdir³²⁰.

³¹⁷ Mikâil Bayram, "Selçuklu Veziri Kadı İzzeddin Tarafından Düzenlenen Bir Vakıf-nâme", (Kısaltma: *Kadı İzzeddin*), *Ata Dergisi*, S.7, (1997), s. 47-53.

³¹⁸ Cahen, *aynı eser*, s. 306.

³¹⁹ IV. Rükneddin Kılıçarslan ve diğer Sultanlar iç çatışmalarda yeni yandaşlar kazanmak ve mevcut taraftarlarını tutabilmek için devletin topraklarını özel mülk olarak dağıtmışlardır. Rükneddin, II. İzzeddin ile çatışmalarından birinde, yanındaki bütün emirlere, rakip emirlerin iktalarını vermeyi vaad etmiş, ayrıca zafer kazanmaları durumunda bu iktaları özel mülke çevireceğini söylemiştir. Bk. Cahen, *aynı eser*, s. 306.

³²⁰ Bk. Bayram, *Kadı İzzeddin*, s. 47.

Moğol tahakkümü devrinde 1246-1262 yılları arasında yapılan mimari eserler göz önüne alındığında Sultanların yaptırdıkları mimari eserler yok denilecek kadar azdır. Buna karşılık Şemseddin İsfahanî, Celaleddin Karatay ve Muineddin Pervâne gibi nüfuzlu devlet adamları, kendi adlarına büyük gelirlere sahip olan vakıf eserler inşa ettirmişlerdir³²¹. Buna bakılırsa, Celaleddin Karatay, vakfettiği arazileri Moğol uygulaması sırasında şahsi mülkiyetine geçirmiş olmalıdır.

Devlet adamlarının ulaştığı siyasi otorite ve buna bağlı olarak ekonomik güç, onlara kendi adlarına kervansaray, medrese, zaviye gibi eserleri inşa ettirme fırsatı vermiştir. O dönemin şartları göz önüne alındığında bu çapta eserler yaptırmanın maliyetli olduğu bilinen bir gerçektir. Buna rağmen Celaleddin Karatay Moğol tahakkümü devrinde üç vakıf eser inşa ettirmiş ve bu müesseselerin hesabını yapma ihtiyacı dahi duymamıştır. Aksarayî'nin anlattığına göre Celaleddin Karatay, kervansarayını yaptırdıktan sonra buranın hesap defterini yaptırmıştır. Aksarayî bu durumu, kendisine borcu olanların mahcup olmamaları düşüncesiyle Karatay'ın tevazuuna bağlamıştır. Celaleddin Karatay'ın tevazu sahibi olduğu söylenebilir, ancak bu davranışta şüphesiz ekonomik gücün de etkili olduğu düşünülebilir.

3.2. Gelir Kaynakları

Toplumun hizmetine sunulmuş olan hayır müesseselerinin işletilebilmesi için vakfedilen kaynaklar İslam Hukuku'nda “*mevkûf*” olarak değerlendirilmiştir³²². Celaleddin Karatay vakıflarına konu olan nesnelerden ilki toplumun doğrudan doğruya kendilerinden istifade ettiği “*müessesât-ı hayriye*” ya da “*aynıyla intifâ olunan vakıflar*” yani medrese, kervansaray ve zaviyelerdir. Bunların devamlı işleyebilmeleri için tahsis edilen gelirler ise daha çok gayrimenkul olup “*geliri ile intifâ olunan vakıflar*” adını almaktadır³²³. Vakıf gelirleri vakıf kurumunda çeşitli masrafları karşılamak ve burada çalışan personelin ücretlerini ödemek için sarf edilmiştir.

Celaleddin Karatay vakıflarının gelir kaynakları içerisinde öncelikle arazilerin yoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir. Bunlar, vakfedilen köyler, çiftlikler, tarlalar, bağlar,

³²¹ II. İzzeddin Keykâvus dönemi ile üçlü ortak saltanat devrinde Sultanların yaptırdığı herhangi bir mimari eser bulunmamaktadır. Ancak 1262 yılına kadar vezir ve din adamları tarafından inşa ettirilen 12 eser bulunmaktadır. Bk. Aynur Durukan, “Konya’da Selçuklu Mimarisi”, *Gez Dünyayı Gör Konya*’yı, (haz. Ahsen Erdoğan), İstanbul 2001, s. 111-112.

³²² Yediylidiz, *aynı makale*, s. 153-172.

³²³ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (Kısaltma: *Vakıf Müessesesi*), Ankara 1988, s. 209.

bahçeler ve çayırlıklardır³²⁴. Ayrıca iktisadi ya da farklı bir amaçla inşa edilmiş olan dükkânlar, hanlar, evler ve hamamlar da vakfedilen kaynaklar arasında yer almaktadır.

Celaledin Karatay'ın vakıf akarları arasında birçok köy bulunmaktadır. O, bu köyleri “...müzafatı, merâfıkı, merasimi ve sulanan yerleri, temiz olan ve olmayan suları, tepeleri ve dağları, alçak yerleri, düzlükleri, burçları, otlu yerleri, ekinlikleri, odunluk ve kerestelikleri, müstahkem ve tümsek yerleri, durgun ve akar suları, ağaçlıkları, bağlık ve bostanlıkları, deve ve hayvan konacak ve bağlanacak yerleri, ikinci evleri, harman yerleri, mescitler, mezarlıklar ve kamunun hayrına mahsus yerler gibi vakfedilmeyecek şeyler hariç hamama ait bütün sınırlar, borular, kanallar, su yollarını bütün hak ve hukukuyla” vakfettiğini belirtmiştir³²⁵.

3.3. İşletme Şekli

Vakıfların gelir kaynaklarının işletilmesinde uygulanan en yaygın yöntem icardır. Vakıf kurucusu tarafından vakfiyelerde şart olarak konulan icar şekilleri, temelde kira şeklinde değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda Türkiye Selçukluları vakıflarına ait bazı vakfiyelerde, vakıf arazilerinin çiftçilere kiraya verilerek işletildiğine ve icar süresinin iki ya da üç yılı geçmediğine dair kayıtlar yer almaktadır. Böylece vakıf mülkün harap olmaması ve vakfın zarar görmemesi için bu kira süresi genellikle kısa tutulmuştur.

Celaledin Karatay Medresesi ve Kervansaray vakfı için de aynı şart geçerli olup vâkıf, mevkûfatın mütevellinin izni dışında kiraya verilmesini ve üç yılı geçen herhangi bir kira sözleşmesinin yapılmasını, vakfın bundan faydalanamayacağı sebebiyle, kesinlikle kabul etmemiştir. Ayrıca, iyi bir gelir getirmesi amacıyla kiraya verilecek olan yerin emin kimselere uygun ücretlerle kiralanması da vakfiyedeki şartlar arasında yer almaktadır³²⁶. Ancak zaman içinde çok sık el değiştirmeler sonucu vakfiyedeki şartlarda değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim Karatay Sultan Zaviyesi ve Karatay Medresesi'nin XIX. yüzyılda “müstagallât”³²⁷ ve “musakkafât”³²⁸’ında “icareteyn” usulünün uygulandığı görülmektedir³²⁹. Vakıf

³²⁴ Örneğin, “...çayırlığın tamamı Kayseri zehrında Emir Mahallesi yakınında 5 müd tohum alan bir kıta arz Kayseri zehrında Meşhed'de...”, Bk. Turan, *Celaledin Karatay*, s. 1-171.

³²⁵ Turan, *Celaledin Karatay*, s. 112.

³²⁶ Turan, *Celaledin Karatay*, s. 113; Türkiye Selçukluları dönemine ait vakıf eserlerden Sivas Darüşşifası'na vakfedilen akarların da azami kira süresi 3 yıldır. Bk. Ali Haydar Bayat, *Sivas Darüşşifası*, s. 30.

³²⁷ Vakıf sisteminde tarım arazilerinden elde edilen gelirleri ifade etmektedir. Abbasiler devrinde bu tabirin kullanılışı hakkında bk Demirci, *aynı eser*, s. 82, 198, 211.

³²⁸ Musakkafât, üstü kapalı vakıf yapılarından ev, han, hamam, bedesten, çarşı ve benzeri mülklerden elde edilen gelirleri ifade etmektedir.

³²⁹ *EV. d. 22558.1*. Buna göre, Karatay Sultan Zaviyesi'nde 1843 ve 1847 yıllarında gelirlerin icareteyn usulü ile kiralanan akarlardan oluştuğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde 1846/47 tarihli bir *Evkaf Defteri*'nde ve bu tarihten sonra da Karatay Medresesi'nin gelirlerinin icareteyn usulü ile kiralanan akarlardan elde edildiği

kaynaklarının işletilmesi sonucunda bu gelirlerin toplanması gündeme gelmektedir. Vakıf gelirlerinin toplanması, temelde vakıf mütevellilerinin ve cabilerin görevleri dahilindedir. Gelir kaynaklarının türü, uzaklığı ve vakfediliş şekline göre bu görevin çeşitli şekillerde icra edildiği görülmektedir. Vakfa ödenmesi gereken vergiler doğrudan “*ber vech-i emanet*” toplanmış ya da iltizama “*ber vech-i iltizam*” verilmiştir. Her iki durumda da tahılın çoğu satılarak vakfın başlıca gelir kaynağını oluşturmuştur³³⁰. Öncelikle vakıf gelirlerinin aynî veya nakdi olarak toplandığı belirtilmelidir. Bilhassa karye gelirleri çoğunlukla hinta, şair ve nohut olarak toplanmıştır.

3.4. Celaleddin Karatay Vakıflarına Bağlı Müesseselerin İdaresi

Vakıf müessesesinde bir taraftan vâkıfın vakfiyede belirttiği düzene, diğer taraftan da devletin zaman içerisinde meydana getirdiği idari teşkilata göre hareket etmek zorunda kalınmıştır. Bu bölümde Celaleddin Karatay vakıfları ile ilgili öncelikle 1253 tarihli olup medresenin işleyişi hakkında bilgi veren vakfiyesi, sonra 1254 tarihli medreseye akar sağlamak üzere düzenlenen zeyl ile 1247 ve 1248 tarihli kervansaray vakfiyeleri çerçevesinde vakıfların yönetimi ele alınacaktır. Daha sonra Osmanlı Devleti’nin tarihsel süreç içerisinde meydana getirdiği mütevellilerin yönettiği vakıf teşkilatının mali düzeninin nazırlar tarafından denetlenmesi ile oluşan merkezî kontrol mekanizmasından bahsedilecektir.

3.4.1 Celaleddin Karatay Vakıflarının Yönetim Yapısı

İslam Hukuku’nda vakıf işlerinin idaresi anlamında “*velâyet*”, Osmanlı hukukunda da “*tevliyet*” tabirleri kullanılmıştır. Osmanlı Hukuku’nda vakfiyedeki şartlar ve şer’î hükümler çerçevesinde vakfın işlerini idare etme yetkisine “*velâyet*” ya da “*vilâyet*” adı verilmiştir. Vakfın idaresini üstlenen yani tevliyet hakkını elinde bulunduran şahsa ise müteveli denilmektedir. Tевliyet konusundaki uygulamalar İmam Ebu Yusuf’un görüşü doğrultusunda yapılmıştır³³¹.

Vakfiyedeki şartların gereği olarak vâkıf tarafından kendisine tevliyet şart edilen şahsa ise “*meşrûta müteveli*” denilmektedir. Bu tevliyet hakkına “*evlâdiyet meşrûtası*” veya “*meşrûta tevliyet*” adı verilmektedir ki genellikle vâkıflar evlatlarını müteveli olarak tayin etmişlerdir³³². Celaleddin Karatay medrese vakfında sağlığında kendisi müteveli olmuştur.

görülmektedir. EV. SRG. 269. 150; EV.d. 13124. 1; 12896. 2; 14035. 1; 18780.1; VGMA. Defter No. 2177, s. 308, 406.

³³⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (Kısaltma: *Kentler ve Kentliler*), İstanbul 2004, 254-255.

³³¹ Ömer Hilmi, *aynı eser*, mesele 293.

³³² Ömer Hilmi, *aynı eser*, mesele 8.

Nitekim vakfiyesinde, vâkıfın, tevliyet hakkını ölümünden sonra kardeşleri ve bunların oğullarına bırakması, vakfiye düzenlendiği esnada vâkıf hayatta olduğundan kendisinin hayatta iken mütevellilik yaptığını göstermektedir.

3.4.2 Mütevellî Yönetimindeki Celaleddin Karatay Vakıflarının İç Düzeni

Yukarıda teorik işleyişi ifade edilen Celaleddin Karatay vakıflarının, yönetim yapısı çerçevesinde denetiminin de düzenli olarak yapılması için iki görevlinin tayini zorunlu kılınmıştır. Bunlar, idareci sıfatıyla “*mütevellî*” ve denetçi sıfatıyla “*nazır*”dır.

Celaleddin Karatay vakıflarının yönetim mekanizmasının başında, tıpkı diğer vakıf teşekküllerinde olduğu gibi “*mütevellî*” olarak bilinen, yetki ve sorumlulukları oldukça geniş bir yönetici bulunmaktadır. Mütevellî, vakfın tüm birimlerini yöneten kişi olması hasebiyle, vakfiyede belirtildiği şekliyle hizmetlerin ana hatlarıyla organizasyonu, faaliyetlerin yürütülmesi, iş bölümünün sağlanması ile bunların takibi, onun yetki ve sorumlulukları arasında yer almaktadır³³³. Bununla birlikte, vakıf malının her türlü gasp ve tecavüze karşı bütünlüğünü korumak, bunu daima üretim yapabilecek halde bulundurmak ve onun gelirlerini çeşitli üretim metotlarıyla artırmak da mütevellinin görevleri arasındadır.

Vâkıf Celaleddin Karatay, medresenin tevliyet görevini hayatta bulundukça kendisine, sonra da kendi evlâdına şart koşmuştur. Burada çocuklarının olmadığı bilinen Celaleddin Karatay’ın bu şartı mecazi anlamda kendi ailesi olarak anlaşılmalıdır. Bu durum, İslam Hukuku kurallarına uygun bir uygulamadır³³⁴. Medrese vakfı açısından değerlendirildiğinde kardeşi Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş ile bunların oğullarından erkek çocuklarının ileri gelenlerine tefviz edilmiştir. Eğer erkek evlatlarından ve nesillerinden kimse kalmazsa azatlı kölelerinin en iyi oğullarının oğullarına, eğer azatlılarının da erkek evlâdı ve nesillerinden biri kalmazsa kadın tarafından en iyi ve reşit oğullarına ve nihayet bunlardan da kimse kalmazsa Konya Kadılığı’na tevliyet görevinin verilebileceği belirtilmiştir³³⁵.

Kervansarayın tevliyeti ise tek bir farkla medresedeki tevliyet şartları ile aynıdır. Buna göre, kervansarayın tevliyetini vâkıf ilk olarak yine kendisine, sonra da vâkıfın kardeşleri ve evlatlarından olacak olan akrabalarına bırakmıştır. Buradaki fark, akrabalarından kimse kalmaması durumunda mütevelliliğin kız kardeşlerinin oğullarından en salih ve en reşit

³³³ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 142.

³³⁴ Ali Himmet Berkî, “Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi”, *VD*, S. 7 (2006), s. 14.

³³⁵ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 143.

olanlara bırakılma şartıdır³³⁶. Bunlardan da kimsenin kalmaması durumunda tevliyet, ailedeki önce erkek sonra da kız kardeşlerin hürriyete kavuşturduğu kölelerin oğullarına tefviz edilecek, bunlardan da kimsenin kalmaması halinde Kayseri Kadılığı'na devredilebilecektir.

Buradan hareketle, Türkiye Selçukluları dönemi vakfiyelerinde kendi neslini tevliyet görevi için şart koşma geleneğinin yaygın olduğu söylenebilir. Nitekim Halifet Gazi, 1209 inşa ettirmiş olduğu medreseye vakıflar yapmış ve buranın tevliyetini kadınlar hariç olmak üzere kendi nesline şart koşmuştur³³⁷. Aynı dönemde Emirci Sultan da, bina ettiği zaviyesinde tevliyet görevinin kendi neslinden olanlarla sınırlandırılmasını şart koşmuştur³³⁸. Bununla birlikte aynı döneme ait diğer bazı vakfiyelerde evladı bulunmayan vâkıfların evkafı için mütevellî olarak azatlı kölelerini tayin ettikleri görülmektedir. Örneğin Türkiye Selçukluları devri mühtedi devlet adamlarından Şemseddin Altun-Aba, İplikçi Medresesi'ne mütevellî olarak evlâdı olmadığından dolayı azatlı kölelerinden Necibeddin Ayaz'ı tayin etmiştir³³⁹. Aynı şekilde mühtedi devlet adamlarından Mübarizeddin Er-Tokuş da 669/1270-71 tarihli vakfiyesinde mütevellîlik görevini azatlı kölelerinden Atabey Mübarizeddin Hacı Armağanşah'a tefviz etmiştir³⁴⁰.

Sosyal ve dinî bir amaç ya da müsadere endişesi ile vakıflarının yönetimini hayatta iken kimseye bırakmayan vakıf kurucuları, ölümlerinden sonra, ebedi bir amaç ile tesis ettikleri bu vakıflarının yönetimini, belgelerde ifade edilmiş olan şekli ile “*tevliyet evlâd-ı vâkıf neslen bade neslîn ba'de'l-inkırâz evlâd-ı ahaveyn bade utekâ ve evlâd-ı utekâ*” kendilerine bıraktıkları evlatlarının veya diğer akraba ve azatlılarının daha iyi, daha dindar ve daha güvenilir niteliklerine sahip olmasına şart koşmuşlar ve aile bireylerini bu değerleri benimseye özendirmişlerdir. Celaleddin Karatay'ın vakfiyede belirttiği üzere, Konya'daki medresesine mütevellî atamalarının evlâttan olduğuna dair Osmanlı belgelerinde açık bilgi bulunmaktadır (Tablo II).

³³⁶ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 115.

³³⁷ Yinanç, *Halifet Gazi*, s. 5-9.

³³⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Emirci Sultan ve Zaviyesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), s. 183-185.

³³⁹ Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 187-200

³⁴⁰ Turan, *Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi*, s. 415-429.

Tablo II- Çeşitli Tarihlerde Celaledin Karatay Medrese Vakfı'nın Yönetiminde Görev Alan Mütevelli ve Nazırlar

Nazırın Adı	Vakıf Mütevellisi	Senesi	Defter No.
-	Alâaddin	881/ 1476	TTD. EVKAF 564.15
-	Mevlânâ Hüsameddin	888/ 1483	TTD. EVKAF 1085.17
-	Mevlânâ Lütfullah	906/ 1500	TTD. EVKAF 565.24
-	Belirtilmemiş	992/ 1584	TTD EVKAF 584.40
-	Kemal	1092/ 1681	KŞS, No. 25, s. 279/2
Mehmet	Mehmet	1697	HD. 1140, Vr. No. 238 b.
Abdullah oğlu Ali	Süleyman, Hafız Mustafa	1130/ 1717	KŞS, No. 48, s. 288/1
Ahmet, Mehmet Ağa	Abdül Fettah	1178/ 1765	KŞS, No.58, s. 92/2. VGMA. 2178. s. 21.
Mehmed Esad	-	1808	VGMA. 2178. s. 21.
-	Mehmed Emin, Ahmet	1278/ 1861-1862	EV.MH. 897.565
-	Hafız Ahmet, Mehmet Emin	1864	KŞS, No.107, s. 56/2.
-	Veliyüddin Efendi	1883	VGMA. 2178. s. 21.
Nuh Efendi	Ali, Hüseyin, Rahmi ³⁴¹	R. 1306/ 1890	VGMA. 3148.09
-	Hafız Ahmet, Mehmet	1312/ 1894	KŞS, No.107, s. 56.
-	Malatyalı Ahmet Efendi	1324/ 1906	VGMA. 3148.09.
-	Hafız Ahmet, Mehmet Emin	1326/ 1908	KŞS, No.115, s. 187/3
-	Rahmi Efendi	R. 1327/ 1911	VGMA. 2178. s. 21.

³⁴¹ Tevliyet görevini 1883 yılından beri devam ettirmektedir. KŞS, No. 107, s. 56/2.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere XIX. yüzyılda medresede tevliyet görevini yürütenler vakfiye gereğince çoğu zaman kardeşlerden oluşmuş ve bunlar uzun süre görevlerini devam ettirmişlerdir. Karatay Medresesi'nde 1864 yılında tevliyet görevini üstlenen es-Seyid Hafız Ahmet ve es-Seyid Mehmet Emin kardeşlerden es-Seyid Mehmet Emin'in 1883 yılında vefat etmesiyle yerine oğlu Mehmet Rahmi Efendi tayin edilmiştir. Bu durumda Mehmet Emin Efendi'nin mütevellilik görevini yaklaşık 20 yıl devam ettirdiği anlaşılmaktadır³⁴².

Celeleddin Karatay'ın medrese vakfında bir diğer görevli nazırdır. Ancak bununla ilgili vakfiyede herhangi bir kayıt mevcut değildir. Osmanlı döneminde 1717 tarihinden itibaren ihdas edildiği, yapılan nazır atamalarından anlaşılmaktadır. Celeleddin Karatay Medresesi vakfının hesaplarını denetleyen nazırların biyografik profilleri ve toplumda sahip oldukları konumları hakkındaki bilgiler yetersizdir. Osmanlı döneminde XIX. yüzyılda Karatay Medresesi'nde nazırlık görevi "*ber vech-i iştirak*" tabiriyle birkaç şahsa ortak olarak verilmiştir. 1808 yılında nezâret görevini yürüten Mehmed Esad, aynı zamanda yarım hisse ile medresenin müderrislik ve imamlık görevlerini de devam ettirmiştir. Ortak görevlendirme usulü ile kurumda görev yapan hizmetlilerin sayısının arttığı görülmektedir.

Osmanlı idaresinde, 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin kurulmasından sonra idari mekanizmada değişiklik olmuştur. Buna göre bazı vakıfların hem mütevellisi hem nazırı, bazı vakıfların ise sadece nazırı bulunması nedeniyle idareleri açısından vakıflar "*mazbut*", "*mülhak*" ve "*müstesna*" olmak üzere üç kısma ayrılmıştır³⁴³. Bundan sonra Celeleddin Karatay vakıfları, "*Evkaf-ı mülhaka*" vakıf kategorisi içerisinde yer almıştır. Böylece Karatay vakıfları Evkaf Nezareti'nin kontrolü altında mütevellileri tarafından müstakil olarak idare olunan sınıfta yer almıştır³⁴⁴. Genellikle sahih vakıf olan bu vakıflarda vakıf işleri müteveli tarafından yürütülmüştür. Evkaf Nezareti'nin ise sadece nezaret hakkı mevcuttur³⁴⁵.

3.5. Celeleddin Karatay'ın İmar Faaliyetlerine Katkıları

Selçuklu ve Osmanlı şehirciliğinin gelişmesinde ve idamesinde temel kurumun vakıf olduğu bilinmektedir. Şehirlerde mahallelere ayrılarak kurgulanmış olan vakıf sistemi, sosyal

³⁴² KŞS, No. 107, s. 56/2.

³⁴³ Hüseyin Hatemi, "Osmanlılarda Toprak Düzeni ve Vakıf Kurumu", *Osmanlı*, V (1996), s. 209; Seyit Ali Kahraman, *Evkaf-ı Hümayun Nezâreti*, İstanbul 2006, s. 6-7.

³⁴⁴ Ömer Hilmi, *aynı eser*, mesele 34; Öztürk, *aynı eser*, s. 101.

³⁴⁵ Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 288.

hayatın birçok alanına nüfuz etmiş ve aynı zamanda şehirlerin mimarisini de oluşturmuştur³⁴⁶. Celaleddin Karatay vakıfları bu açıdan değerlendirildiğinde, toplum hayatına sosyal, dinî ve kültürel katkıları olan şehirdeki müesseselerin, vakfa gelir getiren taşradaki nesnelerle beslendiği görülmektedir. Bu sayede vakıflar, şehirleşmede sadece kentle ilgili niceliklerin büyümesini sağlamamış, aynı zamanda şehrin parçaları ile kurumsal ve yapısal bir bağ oluşturmuştur³⁴⁷.

Gelirinin önemli bir kısmı zirai kaynaklardan oluşan Celaleddin Karatay vakıfları, köyden şehre sürekli bir artıdeğer aktarımına yol açmıştır. Bu sayede Selçuklu ve Osmanlı köyleri ile şehirleri arasında önemli ticari bağlar kurulmuştur. Köylüler üretimlerinin bir bölümünü pazara getirerek burada satmış ve tüketim ihtiyaçlarını da buradan karşılayarak şehir ekonomisine hareketlilik kazandırmışlardır.

Celaleddin Karatay vakıflarından medrese ve zaviyeler ise Selçuklu toplumuna hem eğitim hem de kültürel anlamda önemli katkılar sağlamışlardır. Buna göre Selçuklu döneminde inşa edilen Karatay Medresesi, bir ihtisas medresesi olarak Osmanlı döneminde de genellikle Mevlânâ Dergâhı postnişinlerinden olan müderrislerle eğitim faaliyetlerini devam ettirmiştir. Dolayısıyla Mevlâna Dergahı ile olan yakınlığını XX. yüzyılda da devam ettirdiği anlaşılan bu medrese, inşasından itibaren birçok değerli ilim ve sanat erbabının da yetiştiği Konya'daki önemli eğitim müesseselerinden biri olmuştur.

Osmanlı tarihi boyunca devletin bilinçli bir iskân siyaseti takip ettiği bilinmektedir. Özellikle önemli yollar üzerinde kurulan zaviyelerin “*âyende ve revendeye hizmet*” gibi sosyal bir görevi yerine getirmeleri sebebiyle bu politikanın içinde yer aldıkları ve devlet desteğine mazhar oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Karatay Sultan Zaviyesi'nin bu dönemde verdiği hizmetlerden dolayı bazı vergilerden muaf tutulması bu desteğe işaret etmektedir³⁴⁸.

Zaviyelerin Osmanlı topraklarında genel olarak XIV. yüzyılın başlarında kurulmaya başlandığı bilinmektedir³⁴⁹. Ayrıca zaviyelerin çok tenha olan bölgelerde değil, özellikle gayrimüslim nüfusun yerleşik olduğu bir yerde ya da bu bölgenin yakınında kurulduğu da

³⁴⁶ Adnan Ertem, “İstanbul Vakıfları”, *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, (haz. Şevket Kamil Akar), İstanbul 2004, s. 328, 329.

³⁴⁷ M. Cerasi, *Osmanlı Kenti, Osmanlı Uygarlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İstanbul 2001, s. 70.

³⁴⁸ Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 763.

³⁴⁹ İlk Osmanlı Zaviyesi, Edebalı adına Söğüt'te kurulmuştur. Bk. Yusuf Küçükdağ, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 112-114.

bilinmektedir. Bu nedenle, Karatay Sultan Zaviyesi'nin iskânda oynadığı rolün tam anlamıyla anlaşılabilmesi için öncelikle kurulduğu bölgenin özelliklerine bakmak doğru olacaktır.

Karatay Sultan Zaviyesi XVI. yüzyılda Maraş Sancağı Çörmüşek Nahiyesi'ne bağlı Karatay köyünde yer almaktadır. 1563 yılında Zamantu Kazası içerisinde en fazla gayrimüslim unsur Çörmüşek ve çevresinde bulunmaktadır³⁵⁰. İlgili bölümde değinileceği üzere bu bölge Türkiye Selçukluları'ndan itibaren gayrimüslimlerin yoğunlukta olduğu bir yerleşim yeridir³⁵¹. Dolayısıyla bu kurumun kervansaraydan zaviyeye dönüşme sürecinde, zaviyenin İslamlaştırma faaliyetlerine katkı sağlaması amaçlandığı söylenebilir.

Boş ve ıssız yerlerde kurulan zaviyelerin, doğal bir gelişme neticesi olarak bulundukları bölgelerde yeni yerleşim birimlerinin oluşmasına imkân sağlamalarının yanında, genellikle Karatay Sultan Zaviyesi gibi şehirlerin biraz dışında kurulan zaviyelerin de şehirlerin büyümesinde ve yeni mahallelerin kurulmasında önemli rol oynadıkları söylenebilir. Nitekim şehirlerin kenar mahallelerinin birtakım zaviye kurucularının adlarını taşımaları, zaviyelerin şehirlerin büyümesinde rollerinin bulunduğunu göstermektedir. Karatay Sultan Zaviyesi bugün vâkıfının adıyla anılan “*Karadayı*” yani “*Karatay*” köyü sınırları içerisinde yer almaktadır.

Celaledin Karatay'ın banisi olduğu ve 1250-1251 yıllarında inşa edilen Antalya Kaleiçi'ndeki Darüssüleha da yeni bir mahallenin ortaya çıkmasını sağlamış görünmektedir. Burası, XVI. yüzyılın ilk yarısında Celaledin Karatay'ın adını bulunduğu mahalleye vererek “*Karatay Mescidi Mahallesi*” olarak kayıtlara geçmiştir³⁵².

Aynı şekilde, Amasya'da Müslüman mahalleleri arasında yer alan “*Karatay Mahallesi*”, İç Kale'de, Şehr-i Enderun Camii Mahallesi'nin doğusunda yer almaktadır³⁵³. Arşiv kayıtlarından, Celaledin Karatay'ın adını taşıyan bu mahallede Karatay'a ait bir mescit ve zaviye bulunmaktadır³⁵⁴.

Şehirlerde kurulan yeni mahallelerin özellikle zaviyelerin çevresinde oluşmasının bazı sebepleri olmalıdır. Bu konuda akla gelen ilk ihtimal, zaviye kurucusu şeyhe bağlı müritlerin ve şeyhin kerametine inanan kimselerin ona yakın olmak bahanesiyle zaviye çevresine yerleşmiş olabilecekleridir. Diğer bir ihtimal ise, zaviyelerin gelip geçen yolcuların, özellikle de dervişlerin ve fukaranın ücretsiz yedirilip içirildikleri yerler olması sebebiyle birtakım işsiz

³⁵⁰ TTD No. 998, s. 546-569.

³⁵¹ Bk. s. 132.

³⁵² TKGM., No. 107, 5 Safer 996 tarihli *Teke Mufassal Defteri*.

³⁵³ XVI. yüzyıla ait M. 1520 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde herhangi bir vakıftan değil, Karatay mahallesinden söz edilmektedir. Bk. TTD. 387, s. 353.

³⁵⁴ VGMA 2578. 56.

ve güçsüz kimselerin barınabilmek amacıyla zaviye çevresine iskân etmiş olabilecekleridir. İlk ihtimal Karatay Sultan Zaviyesi için pek de uygun görülmemektedir. Çünkü, bu zaviyede Osmanlı döneminde zaviyedarlık yapan Karatay evlâdı da belgelere bir tarikat aidiyeti ya da dinî bir vazife ile yansımamıştır. Dolayısıyla bu zaviyenin daha çok gelen ve gidene hizmet verdiği dolayısıyla da burada birtakım yeni yerleşmelerin ortaya çıktığı tahmin edilebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELALEDDİN KARATAY VAKIFLARI-I

MEDRESE

Horasan'da X. yüzyılda özel inisiyatiflerle ortaya çıkan ve kısa sürede diğer İslam alemine yayılan derslikler yanında, mescit ve talebe hücrelerini içeren medrese, Selçuklular tarafından benimsenmiş ve geliştirilmiştir³⁵⁵. Selçuklular kendilerini Sünni İslam inancını, heretik gördükleri fırka ve mezheplere karşı müdafaa etmekle yükümlü görmüşler, bu amaca hizmet etmek için de vakıflarla idare edilen medreselere önem vermişlerdir³⁵⁶. Türkiye Selçukluları ise XII. yüzyılın sonlarına doğru Bizans'a karşı kazandıkları zaferlerden sonra Konya'da siyasi ve askerî açıdan istikrarlı bir yönetim tesis ederek Sünniliğin Anadolu'da kök salmasını sağlamışlardır. Bu dönemde başta Sultanlar olmak üzere üst düzey yöneticilerin İslam eğitim ve öğretim kurumlarına olan ilgi ve destekleri yoğunlaşmıştır.

Bir eğitim kurumu olarak medresenin Konya ve civarında kurumsallaşması XIII. yüzyılın ilk yarısındadır. İslam inanç ve düşüncesinin üretilip geliştirilmesi, dinî bilimlerin ve özellikle Hanefî fıkhnın en üst düzeyde tedrisi bu dönemde Konya'da yapılmaya başlanmıştır. Böylece burada asırlar boyunca ayakta kalan birçok medresede eğitim ve öğretim verilmiştir. Öyle ki XIV. yüzyılda Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerinde açılan medreselerde Konya'da yetişen müderrisler görev almışlardır³⁵⁷. Bu ilişkilere bakılırsa Selçuklu medreseleri ile Osmanlı medreseleri arasında süreklilik söz konusu olmaktadır.

Konya'daki Celaleddin Karatay Medresesi, Konya'da bu dönemde inşa edilen önemli eğitim kurumlarından biridir. kapısının üzerindeki kitabenin gösterdiği üzere II. İzzeddin Keykâvus döneminde 649/1251 yılında bina edilmiştir³⁵⁸. Diğer eserlerinden farklı olarak

³⁵⁵ Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu olarak Sufiler ve Âlimler", *Turkish Studies*, II /1 (2007), s. 162-195.

³⁵⁶ M. Altay Köymen, "Alp Arslan zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri", (Kısaltma: *Selçuklu Müesseseleri*), *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV/97 (1975), s. 75-124.

³⁵⁷ Orhan Bey ilk Osmanlı medresesi olan İznik Medresesi'ni Konya'dan götürttüğü Davud-ı Kayserî'ye Selçuklu geleneğine göre kurdurtmuştur. Bk. Yusuf Küçükdağ, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler-I*, Konya 2004, s. 105-134. Diğer müderris atamaları için bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu", *Belleten*, LXVI/247 (2002), s. 849-903.

³⁵⁸ Erdoğan, *Karatay Medresesi*, s. 532-534. Medresenin mimari tasviri için bk. Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, (Kısaltma: *Anadolu Medreseleri II*), II, İstanbul 1972, s. 63-65; Friedrich Sarre, "Konya Selçuklu Abideleri", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya Özel Sayısı, Konya 1999, s. 127.

Karatay'ın adı yalnızca Konya'da bulunan medrese kitabesinde zikredilmiştir³⁵⁹. Mimarisi ve özellikle iç satırlarının çini kaplamasıyla Türkiye Selçuklu mimarisinin en güzel eserlerinden biri olan medresenin sadece portalı ile iç hacmi günümüze kadar ulaşmıştır³⁶⁰. Medresenin inşası esnasında Şemseddin İsfahanî'nin çok önemli katkı ve desteği olmuştur³⁶¹. Açılışında büyük bir törenin düzenlendiğine, Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, Şems-i Tebrizî gibi ilim adamı ve sofilerin bulunduğu dair tarihî kaynaklarda kayıtlar yer almıştır³⁶². Döneminde Câmi-i Ezher kadar yaygın bir şöhreti bulunduğu belirtilen bu medrese³⁶³ ileri düzeyde bir fıkıh eğitiminin verildiği medrese konumunda iken³⁶⁴, zamanla eski önemini kaybetmiş, Osmanlı döneminde fıkıh dışında diğer İslami ilimler okutulur hale gelmiştir³⁶⁵.

4.1. Medreseye Vakfedilen Gayrimenkuller

Karatay Medresesi'ni ayakta tutan akarlar, arazi ve bina olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Celaleddin Karatay'ın 651/1253 tarihli vakfiyesi ile 652/1254 tarihli zeylinde medreseye vakfedilen topraklar açıkça belirtilmiştir. Medreseye öncelikle Divriği'ye bağlı Hornavul³⁶⁶ köyü ile Konya'nın dışında Çaşnigir Kapısı'nda sınırları belirtilmiş olan bir parça arazi ve Konya'nın batısında Buğday Pazarı'nda³⁶⁷ bir han³⁶⁸, bir parça arazi ve birbirine bitişik üç dükkân ile Konya Kalesi'nin kapılarından biri olan Sultan Kapısı'nda³⁶⁹, medresenin yanında beş dükkân ile bir hücre vakfedilmiştir³⁷⁰.

³⁵⁹ Aksarayî onun tevazudan eserlerine ismini yazdırmadığına işaret etmektedir (*aynı eser*, s. 28). Taç kapısı üzerindeki kitabe; “Bu kutlu yapının inşası Yüce Sultan, Yüce Allah'ın gölgesi, din ve dünyanın izzeti, fetih babası Kılıçarslan oğlu Şehit Sultan Keyhüsrev'in oğlu, Keykubad'ın oğlu, Keyhüsrev'in oğlu el-muzaffer Keykavus zamanında Abdullah oğlu Karatay tarafından 649 yılı içinde emr olundu. Bu eseri yaptıranın Allah günahlarını affetsin” ibaresi yer almaktadır. Bk. Eminoglu, *aynı eser*.

³⁶⁰ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, s. 51.

³⁶¹ Mehmet Ziyâ, *aynı eser*, s. 355.

³⁶² Aksarayî, *aynı eser*, s. 149.

³⁶³ Mehmet Ziyâ, *aynı eser*, s. 355.

³⁶⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 556; Önder, *aynı makale*, s.33.

³⁶⁵ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya 1998.

³⁶⁶ Bugün mevcut olan bu köyün sınırları Nurşın köyü, Ardıçlıbel dağı ve Eke Kervanı denilen yerler arasındadır. Bk. Atçeken, *aynı eser*, s. 221.

³⁶⁷ Buğday Pazarı Alâeddin Tepesi'nin kuzeyinde Karatay Medresesi'ne yakın bir yerde idi. Bk. Baykara, *aynı eser*, s. 48.

³⁶⁸ Farklı ülkelerden gelen tüccarların konakladıkları hanlar çarşıların bir parçası konumundadır. Zira buradaki hanlar, Karatay Hanı'nın Buğday Pazarı içerisinde yer alması gibi çarşının (sûk) içinde yer almışlardır. Bk. Baykara, *aynı eser*, s. 49-50.

³⁶⁹ Türkiye Selçukluları Konya'sında birçok kapıya bu isim verilmiştir. Ancak bu kapılardan en ünlüsü Alâeddin Tepe'sindeki kalenin Karatay Medresesi'ne bakan tarafındaki kapıdır ki fiziki yakınlık olarak da medreseye yakın bulunması dükkânların bu kapı çevresinde olduğunu göstermektedir. Bk. Eflâkî, *aynı eser*, s. 623.

³⁷⁰ Beş dükkân ile bir hücrenin sınırları ise vakfiyede yol, medresenin yolu ve Necmeddin Behramşâh mülkü olarak belirtilmiştir. Bk. VGMA, Defter No. 608/1, s. 148.

Vakfiyenin 1254 tarihli ilk zeylinde ise medreseye sonradan Konya civarında Hatunsaray bölgesinde bulunan Gömse³⁷¹, Köralma³⁷², Meğri³⁷³, Orduözü³⁷⁴ adında birbirine bitişik üç köy ile aynı bölgede yer alan Kir Fard köyüne bağlı Yanekin³⁷⁵ adı verilen yerde bulunan çayır ile birlikte bir parça arazinin hepsi vakfedilmiştir ki, Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtlarında aşağıda inceleneceği üzere bu köylerin gelirlerine dair bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır.

Karatay Medresesi'nin Konya merkezde bulunan birkaç dükkân geliri dışında vakfiyede bir de handan bahsedilmektedir. Ancak bunun Osmanlı dönemindeki durumu ve gelirleri hakkında şu ana kadar herhangi bir arşiv kaydına rastlanılamamıştır. Bu nedenle medreseye bu dönemde vakıf olarak gösterilebilecek dükkânlar dışında herhangi bir bina nitelikli akar bulunmamaktadır.

4.2. Zirai Gelirler

Türkiye Selçukluları döneminde Konya ve çevresinin sadece kuru ziraate elverişli olup, hububatın başlıca zirai mahsul ve köylünün esas geçim kaynağı olduğu bilinmektedir³⁷⁶. Bunun yanında bağcılık ve sulak topraklarda ise meyve ve sebze ziraati yapılyordu³⁷⁷. Bu dönemde şehir ile mevkûfatın bulunduğu kırsal alan arasında belirgin bir ayrımın olmadığı ve şehirlilerin büyük bir oranının aynı zamanda tarım ile uğraştıkları görülmektedir³⁷⁸. Nitekim vakfiyelerde bu gelir kaynaklarının sınırlarının bağ, bahçe, bostan, tarla ve çayır şeklinde tarif edilmiş olması bir kısım vakıf akarlarının şehir ile iç içe olduğunu göstermektedir³⁷⁹. Medrese vakfına ait zirai gelirlerin tamamı Konya'nın Hatunsaray bölgesinde yer almaktadır.

Hatunsaray, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemlerinde Konya Sancağı'nın dört nahiyesinden birini oluşturmaktadır³⁸⁰. Nahiye'nin merkezi Hatunsaray köyü olup, dönem dönem değişmekle birlikte, toplamda 25-30 civarında köye sahipti. Aşağıda incelendiği üzere

³⁷¹ Gömse köyü Zordile, Cündî, Kend-begi ve Kavak köylerine sınırlıdır.

³⁷² Bu köyün sınırları Sunkur- kilise?, Elizraf?, Eksile ve Habeş köylerinden oluşmaktadır.

³⁷³ Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında Meğriler olarak geçen bu köy Çomaklar ve Yaradılmış köyleriyle sınırlanmaktadır.

³⁷⁴ Bu köyün sınırında Kir Fard köyü yer almaktadır.

³⁷⁵ Buranın sınırları da Çalmanda ve Kurugöl köyleri ile Dumlupınar denilen pınardan oluşmaktadır.

³⁷⁶ Kazvinî, *Âsarü'l-Bilâd*, s. 121.

³⁷⁷ Göney, *Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları*, I, İstanbul 1987, s. 23.

³⁷⁸ Yüksel, *Anadolu Selçukluları*, s. 317.

³⁷⁹ Turan, *Celeddin Karatay*, s. 141-149.

³⁸⁰ KŞS, No. 17, s.11; İzzet Sak, "Hatunsaray Nahiyesi ve Köylerinden Konya Mahkemesine İntikâl Eden Olaylar (1690- 1720 yılları Arası)", *Uluslar arası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (2-4 Ekim 2011)*, Konya 2012, s. 281-305.

bu köylerden Hatunsaray, Meğriler, Gömse, Orduözü, Girvat³⁸¹, Köralma, Yanekin, Kışlacık, Konuş-kışlası, ve Beğ-ini XV ve XVI. yüzyıllarda Karatay Medresesi'ne gelir sağlamışlardır.

Celaledin Karatay Medrese vakfına ait Osmanlı dönemindeki en eski kayıt 881/1476 tarihli vakıf tahriridir³⁸². Burada listelenen gelir kaynakları daha sonraki tahrirlerde tekrarlanmış, ancak dönemler arasında köylerden elde edilen gelir oranları değişme göstermiştir (Tablo III).

Tablo III- Vakıf Akarlarının Bulunduğu Kazalar ve XV. ile XVI. Yüzyılda Toplam Gelirleri

Nahiye	Akar ve cinsi	881/ 1476 (akçe)	888/ 1483	906/ 1500	929/ 1518	(?)	946/ 1539-1540	992/ 1584
Hatunsaray	Meğriler (karye)	640	600	715	1040	1440	1461	2300
“	Gömse (karye)	2260	1300	1580	2110		3415	2700
“	Hatunsaray (nefs)	2780	3300	4727	5780	4670	6710	6710
“	Orduözü (karye)	613	510	1251	575	1545	1230	1230
“	Girvat (karye)	746						
“	Köralma (karye)		610	290	1010	1630	820	1200
“	Yanekin (karye)	160	120	235	270		700	710
“	Kışlacık (karye)			345	460	160	550	1340
“	Konuş-kışlası (karye)				455	420	640	
“	Beğ-ini (karye)				160	150	199	
Said ili	Avcıkaya (çiftlik)	400	300	300		458		100
Konya	Dekakın (zemin)		48	84		94		300

³⁸¹ Bugünkü adı Kayadibi olan bu köyün, I. Alâaddin Keykubad'ın kayınpederi Kir Fard'a mülk olarak verildiği bilinmektedir. Kir Fard'ın bulunduğu Akşehir bölgesinden, birtakım güvenlik sorunları dışında Hatunsaray bölgesine yerleşme sebebi, buradaki Hristiyan nüfusun yoğunluğudur. Bk. İbn Bibî, *aynı eser*, I, s. 265-266; İ. Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Alanya Tarihi*, İstanbul 1946, s. 68.

³⁸² TTD., No. 564.15, s. 2 a-b.

Medresenin devamını sağlamak amacıyla vakfedilen gelir kalemlerinin ve gelirlerin yüzyıllar içerisinde değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Buna göre, 1253 tarihli vakfiyede medreseye vakfedilen Divriği'ye bağlı Hornavul köyü ve buraya ait gelirler Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında şimdilik tespit edilememiştir. Bununla birlikte, vakfiyede ve zeyllerinde adı geçmeyen nefis-i Hatunsaray'dan 1476 yılından, Hatunsaray Nahiyesi'ne bağlı olan Kışlacık köyünden 1500 yılından, Konuş kışlası ve Beğ ini adındaki köylerden ise 1518'den itibaren *Tapu Tahrir Defterleri*'nde medreseye gelir kaydedilmiş, ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Bu vakıf köylerin medreseye ait her iki zeylde de yer almamış olmaları, medrese vakfına ait sonradan bazı zeyllerin yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca, yine her iki vakfiye zeylinde de yer almayan Girvat köyünün 1476 kaydında yer alıp daha sonra hakkında herhangi bir gelir belirtilmemesi bu köyün nesh edilebilmiş olma ihtimalini göstermektedir. Bilindiği gibi, Fatih döneminde Osmanlı Devleti'nde merkezîyetçilik yolundaki çabalar sonucunda gümrük vergilerinin yanı sıra köylünün ödediği birtakım vergiler artırılmış, akçenin gümüş oranı düşürülmüş, binlerce vakıf ve mülk sahiplerinin ayrıcalıklarına son verilerek gelir kaynaklarına el konulmuş; kendilerine bazı askerî görevler yüklenmiştir³⁸³. 1476'da başlayan bu işlem, 1478 yılında II. Mehmed'in isteğiyle bütün mülk ve vakıf arazilerinin gözden geçirilerek yeniden tasdik edilmesi için gerekli koşullara sahip olmayanların, ayrıca harap, binası yıkılmış ve asıl işlevinin dışında kullanılmaya başlanmış olanlarının nesh veya iptal edilerek tekrar devlet mülkiyetine alınması emri ile genişlemiştir. Bu kural Karaman Eyaleti sancaklarında da uygulanmıştır³⁸⁴. Fermana göre bağ, bahçe, değirmen, dükkân ve kervansaray gibi sahih vakıflar ve sahipleri üzerinde mukarrer olanlar olduğu gibi korunacak, ancak kimin üzerinde olduğu belli olmayan ve irsadi vakıf olan köy ve mezra vakıfları iptal edilecektir³⁸⁵. Bu tür vakıfların mezra, zemin gibi gelirlerinden ya bir kısmı ya da örfî vergileri ya da asıl vakfiyede olmayıp sonradan vakfa yazılan gelir kalemleri tımara dönüştürülmüş, 1476 yılında ilga edilen vakıfların büyük bir kısmı II. Bayezid padişah olunca 1483 yılında tekrar vakıf haline getirilmiştir. Vakfiyede yer almamasına rağmen Celaleddin Karatay Medresesi vakfına 1476 yılında gelir getiren Girvat köyünün de topraklarının XIX. yüzyıla kadar belirli bir süre ile bu şekilde tımara dönüştürüldüğü

³⁸³ Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 183; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s. 35; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", (Kısaltma: *Toprak Meseleleri*), *II. Türk Tarih Kongresi İstanbul 20-25 Eylül 1937*, İstanbul 1943, s. 1006; Doğan Yörük, "Karaman Eyaletinde Tımara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476-1483)", *H.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6 (2007), s. 63.

³⁸⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, (Kısaltma: *Osmanlı Sosyal Tarihi*), İstanbul 2000, s. 170; Erdoğan, *aynı eser*, s. 263.

³⁸⁵ Halil İnalçık, "Bursa Şer'îye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", *Belleten*, XI/44 (1947), s. 695-703.

düşünülebilir. Çünkü Girvat köyü 1851 yılından itibaren Karatay Medresesi'ne gelir getiren köyler arasındadır. Aynı şekilde Kâtip Ali Bey'in Konya'daki mescit, zaviye ve kervansaray vakfının akarından Hatunsaray'a bağlı Çağlak ve Bayat köylerinin örfî vergileri vakıftan alınarak tımara nakledilmiştir³⁸⁶.

Vakıf köylerin üretim gelirlerinin 1476 ve 1483 yıllarında daha sonraki dönemlere göre az olduğu, ancak bu tarihlerden sonra artış gösterdiği gözlemlenmektedir (Tablo III). Bu değişikliğin hububatın tahrir kıymetinin dönemlere göre farklılık göstermesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Osmanlı dönemi tahrirlerinde kaydedilen vergilerin üç bereketli senenin ortalama hasadını yansıttığı düşünülmektedir. Öşür miktarı da buna göre tayin edilmiştir. Örneğin Ereğli Kazası'nda 1476-1582 yılları arasında akçenin değeri %11,2 oranında düşmüş, buna karşılık tarımsal ürünlerin fiyatlarında %133 artış görülmüştür³⁸⁷. Fiyat artışının sebepleri arasında şüphesiz, kırsal alanlardan yerel pazarlar ve tüccarlar aracılığıyla şehirlere gönderilen üretim fazlasının daralmaya başlamasıyla kentlerde görülen iâşe sıkıntısı da bulunmaktadır. XVI. yüzyıl sonlarında nüfus artışları nedeniyle tarımsal üretimin büyük bir bölümünün kırsal alanda tüketilmesi kent ekonomisinde krizlere neden olmuş ve fiyat artışları sonucunu doğurmuştur³⁸⁸. 1566-1651 yılları arasında Konya'daki buğday fiyatları yedi akçeden 120 akçeye çıkmış, yani %1600'den fazla artış göstermiştir³⁸⁹. Dolayısıyla bu tarihler arasında yukarıda görülen artışın sebebinin enflasyonist bir baskı olduğu söylenebilir. Ayrıca, XVI. yüzyıla gelindiğinde Konya Sancağı'nın bazı kesimlerinin göller ve küçük akarsular sayesinde basit tekniklerle sulandığı bilinmektedir³⁹⁰. Sulanan bölgeler içerisinde ise Çumra ve Mahmudlar'ın yanında Karatay Medresesi'nin gelirlerinin sağlandığı Hatunsaray'ın da yer alması ve toplam ürünlerin Kanuni döneminin ortalarıyla 1584 yılı arasında %63 oranında artmış olması sulanan toprakların daha verimli hale geldiğini akla getirmektedir.

Gelirinin önemli bir kısmını kırsal alandan³⁹¹ elde eden medrese vakfı, köyden kente sürekli bir artıkdğer aktarımına yol açan vergi toplama mekanizmasının da bir parçasını

³⁸⁶ Yörük, *aynı makale*, s. 67-68.

³⁸⁷ 1476 yılı ile 1539 yılları arasında buğdayın kile fiyatı iki buçuk akçeden yedi akçeye kadar yükselmiştir. Ereğli Kazası'nda 1476 ve 1584 yılları arasında arpa ve buğdayın tahrir kıymetinin değişimi hakkında bk. Yörük, *aynı eser*, s. 110-111.

³⁸⁸ Pamuk, *aynı eser*, s. 110-111.

³⁸⁹ Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri 953 (1546) Tarihli*, No.61, İstanbul 1970, s. 569; Ömer Lütfi Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, XXXIV/133-136 (1970), s. 571.

³⁹⁰ Faroqhi, *Kentler ve Kentliler*, s. 247.

³⁹¹ Bunlar *Muhasebe Defterleri* 'nde "an mahsûl-ı karye" adı ile verilmiştir.

oluşturmuştur. XVI. yüzyılda Osmanlı köyleri ile şehirleri arasında önemli bağlar kurulmuştur. Köylüler üretimlerinin bir bölümünü pazara getirerek burada satmış ve tüketim ihtiyaçlarını da buradan karşılayarak kent ekonomisiyle bütünleşmişlerdir. Bu dönemde İstanbul, Bursa, Kayseri, Konya, Tokat, Amasya gibi şehirlerin çevresindeki köylerin meyve, sebze, et ve süt gibi hayvancılık ürünlerinde uzmanlaştıkları görülmektedir³⁹². XVI. yüzyılda Konya Sancağı'nın merkezi ile köylerinde haftalık pazarların kurulduğu ve Konya pazarının bölgede şehirli ve köylülerin serbestçe ticaret yapabildikleri hafta pazarlarının en zenginlerinden biri olduğu bilinmektedir³⁹³. Şüphesiz kent merkezinde düzenli olarak kurulan birçok pazarın yanında Celaleddin Karatay vakıflarının bulunduğu Hatunsaray'ın Şahne köyünün de bir pazargâh olduğu görülmektedir³⁹⁴. Bu pazarların dağılımı bölgenin tarımsal üretim yapısını yansıtmaları bakımından önemlidir. Hububat satışlarının genellikle Konya pazarında gerçekleştiği varsayılmış olmakla birlikte, bunun her zaman geçerli olduğunun kanıtlanması olanaksızdır. Çünkü kayıtlarda köylerde yapılan satışlara da rastlanılmaktadır³⁹⁵. Tüccarların bu pazarlarda reaya ve sipahinin getirdiği hububat ve diğer tarımsal malları kentlerde satmak üzere aldığı fiyat ile bu ürünlere şehirde biçilen fiyat değişkenlik gösterdiğinden, vakıf köylerden elde edilen bu parasal değerler piyasa fiyatlarıyla karıştırılmamalıdır.

Yapılan arşiv taramalarında Celaleddin Karatay Medresesi vakfına dair XVII.-XVIII. yüzyıllara ait herhangi bir gelir kaydına şimdilik rastlanılamamakla birlikte *Şer'îye Sicilleri* ile *Hurfat Defterleri*'ndeki kayıtlar sayesinde medresenin bu dönemde varlığını devam ettirdiği ve medreseye görevli atamalarının yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte XVII. yüzyılın ikinci yarısında Mevlânâ, Sultan Alâeddin, Sultan Selim, Pîrî Mehmed Paşa ve Şeyh Sadreddin-i Konevî (ö. 1272) gibi Konya vakıflarının şehrin büyük vakıfları arasında yer aldığı bilinmektedir. Bu dönemde adı geçen toplam 5.170 kuruş ya da 1.158.080 akçe gelir elde edilmiştir³⁹⁶. Aynı tarihlerde Karatay Medresesi vakfının bir sonraki yüzyıl da göz önünde bulundurulduğunda, belki de kendi içerisindeki gelir ve gider dengesini ancak sağlayabildiği söylenebilir. Nitekim 1748 yılına ait bir belgede vakfın birkaç mezzasından 20-30 kile miktarında hububat elde edildiği, ancak bu miktarın medresede görevli olan mütevellî, müderris, imam, medrese talebesi ve vakfiyede belirtilmiş olan diğer görevlilere dahi yeterli

³⁹² Pamuk, *aynı eser*, s. 39.

³⁹³ Erdoğru, *aynı eser*, s. 227-228; Faroqi, *Kentler ve Kentliler*, s. 254-255.

³⁹⁴ TTD. No. 104, s. 20, 91, 142-143.

³⁹⁵ Faroqi, *aynı yer*.

³⁹⁶ Yusuf Oğuzoğlu, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Bir Araştırma", (A.Ü. DTCF Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1980, s. 110.

gelmediği ifade edilmiştir³⁹⁷. Bu kayıttan hareketle vakfın adı geçen tarihlerde köylerinden gelen ve 20-30 kileye tekabül eden yaklaşık gelirini hesap etmek mümkün olmaktadır. 1127/1715 tarihli *Konya Şer'îye Sicili*'ne göre 313 kile buğdayın 495 kuruşa tekabül ettiği tespit edilmiştir³⁹⁸. Buna göre vakfın geliri olan 20-30 kile hububatın yaklaşık 30 kile civarında olduğu düşünülürse 1748 yılında medrese vakfının iradının yaklaşık 5.880 akçe ya da 49 kuruş olduğu söylenebilir ki bu durumda medresenin gider dengesini sağlamasının mümkün olmadığı hatta bu dönemde vakfın ciddi bir mali kriz içinde olduğu söylenebilir.

Vakıfların mali açıdan gelir ve gider dengesinin bozulmasına sebep olan en önemli unsur, düzenli tahsilat yapamamasıdır. Vakfa gelir getiren “*müstegallât*” ve “*musakkafât*” toplanması gereken bedellerin zamanında ve belirtilen oranlarda toplanamadığı zamanlarda vakıf bütçesi açık vermeye başlamıştır. Buna, 1703 yılında vakfın öşür gelirleri ile ilgili Orduözü köyünün imamı ile ortaya çıkan anlaşmazlık örnek verilebilir. Konya Kazası'na bağlı Hatunsaray Nahiyesi Orduözü köyünde timarları bulunan İvaz oğlu Mehmed ve Hüseyin oğlu İbrahim adındaki kimseler adı geçen arazinin salariye gelirinin kendilerine, öşür gelirlerinin ise Karatay Medresesi vakfına ait olduğu halde, Mehmet Halife adlı bir şahsın bu bölgede bulunan üç kıta araziye işleyerek mahsulünün salariye ve öşür gelirini de sahiplerine teslim etmediğini ifade etmişlerdir. Adı geçen Mehmet Halife ise, kendisine sorulduğunda Orduözü köyünün adı geçen şahısların timarı olduğunu, salariyesini aldıklarını ve öşrünün Karatay Medresesi'ne ait olduğunu kabul etmiş, ancak bahsedilen üç kıta arazinin, daha önceden Bağnak? adındaki bir kimse tarafından Orduözü köyünün mescidinde imam olanlara meşrûtiyet üzere vakfedildiğini ve kendisinin de bu mescitte imam olduğu günden itibaren bu duruma istinaden gelirlerini sarf ederek salariye ve öşür gelirlerini vermediğini teyit etmiştir. Ancak durumun mahkemede görüşülmesi ve vakfiyede belirtilen şartlara bağlı kalınması gerekliliği hükmünden hareketle Orduözü köyünün öşür gelirlerinin Karatay Medresesi vakfına ve salariyesinin de adı geçen şahıslara ait olduğu netleştirilmiştir³⁹⁹.

Arşiv kaydında da görüldüğü üzere, vakıf arazilerinin tasarrufu konusunda zaman zaman vakfiye şartlarına aykırı olarak birtakım uygulamalar gerçekleşmiştir. Ancak vakıf gelirlerinin azalmasına sebep teşkil eden bu tür uygulamalara çeşitli başvurular neticesinde müdahil olunarak vakfiyeye bağlı kalındığı görülmektedir.

³⁹⁷ H.D. 1109, vr. 11.

³⁹⁸ 45 Numaralı *Konya Şer'îye Sicili M. 1714-1715 Transkripsiyon ve Dizin*, (haz. İzzet Sak, Cemal Çetin), Konya 2008, s. 3-4.

³⁹⁹ KŞS, No. 40, s. 197-1.

Tablo IV- Vakıf Akarlarının Bulunduğu Kazalar ve XIX. Yüzyılda Toplam Gelirleri

Nahiye/ Oran	Akar ve cinsi	1268/ 1851 - 1852	1270/ 1853 - 1854	1278/ 1861 - 1862	1284/ 1867 -1868	1286/ 1869 -1870	R. 1287/ 1871	R. 1288/ 1872- 1873	R. 1289/ 1874
Hatunsaray	Kavak	783	745	1.106	1.336	3.008	1.544	3.228	180
“	Girvat	245	365	510	600	1.122	900	1.064	655
“	Hatunsaray (nefs)	2580	2580	3.488	4.306	13.479	13.702	17.78 2	3.840
“	Akviran	36	36	61	68	179	156	100	33
“	Aksille	220	240	319	386	792	558	801	341
“	Çomaklar	220	166	241	294	570	650	637	650
“	Sadıklar	193	258	315	400	764	960	1.121	1.236
“	Yanekin	203	203	215	276	615	628	440	733
“	Gömse	225	225	380	454	924	600	170	
“	Saray İni	515	806	771	787	2.772	3.824	2.884	5.746

Karatay Medresesi'nin XIX. yüzyıla gelindiğinde Hatunsaray nahiyesinde bulunan vakıf köylerinin bazılarının isimlerinde değişiklik olduğu tespit edilmiştir (Tablo IV). 1844 yılına ait bir belgede medrese vakfına ait köy isimleri XVI. yüzyıla ait olanlarla benzerlik gösterirken⁴⁰⁰, 1851 yılından itibaren köy isimlerinde değişiklikler görülmektedir. Buna göre, Gömse, Hatunsaray, Girvat ve Yanekin köyleri XV. yüzyıldaki ile aynıdır. Bununla birlikte, Beğ-ini köyü Saray-ini adını almış, diğer köylerin isimleri ise bilinmeyen sebeplerle değişikliğe uğramıştır. Ayrıca bu dönemde Said ili'nde bulunan çiftliğin akibeti de bilinmemektedir.

⁴⁰⁰ EV. ZMT. 200. 255.

Bu dönemde mütevellilerin vakfın nahiye, köy ya da mezralardan elde edilen gelirlerini Konya Mal Sandığı'ndan teslim aldıklarına dair kayıtlar bulunmaktadır⁴⁰¹. 1851-1852 yılına ait kayıtlarda medrese vakfının toplam gelirinin 5.222 kuruş, personel giderinin ise 4.847 kuruş olduğu göz önünde bulundurulursa, vakfın geri kalan 375 kuruşu da “*mürettebât-ı hazine*” olarak ödemesiyle döngüyü sağladığı ancak bir sonraki yıla herhangi bir ödenek aktaramadığı görülmektedir⁴⁰². Aynı şekilde 1853-1854 yılında da vakfın gelirleri bir önceki yıldan yaklaşık 500 kuruş farkla akarlardan 5.727 kuruş gelir elde edilmiş ve medrese personeline 5.263 kuruş ödeme yapılmıştır⁴⁰³.

Buraya kadar yüzyıllara göre Karatay Medresesi vakfının toprak gelirlerinin elde edildiği köyler ve miktarları belirtilmeye çalışılmıştır. Vakfın gelirlerinin incelendiği bu kısımda ziraî gelirlerin XV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar sürekli olarak değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Tarımsal işletme gelirlerinin düşüş ve yükselişine sebep olan şüphesiz birçok etken vardır. Vakıf toprakların verimli olduğu ve gelirin artış gösterdiği dönemler dışında, bu topraklarda verimin düşmesine neden olan sebeplerden biri, reyanın çeşitli sebeplerle yer değiştirmesidir. Yaşanmış göçler, tarım arazilerinin boş kalması nedeniyle üretimin düşmesine sebep olmuş ve gıda fiyatlarında büyük artışlar meydana gelmiştir. Bunun yanında, coğrafi şartlar ve vakıf topraklarının mültezimler aracılığıyla kiraya verilmesi, tarım arazilerinin ihalesinde mültezimlerin bu topraklara daha az para vermeyi teklif etmelerine dolayısıyla da tarımsal gelirlerin düşüşüne neden olmuştur⁴⁰⁴.

Karatay Medresesi vakfının zirai gelirlerinin inişli çıkışlı seyri, özellikle XVI. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasında artış göstermiştir. Örneğin, XVI. yüzyılın ortalarına kadar müstegallât gelirleri ufak azalmalar dışında sürekli artmış, ancak 1584 ile 1748 yılları arasında % 64 oranında azalma olmuştur. Buna karşın 1844 ve 1867 yıllarında ciddi oranlarda artış göstermiştir. Vakıf gelirlerinin azalmasında Anadolu'da sürüp giden Celali isyanlarının etkisi göz ardı edilemez. 1559 yılında Konya'da Celaliler vakıf mülkü olup olmadığına bakmadan birçok yerin harap olmasına neden olmuşlardır⁴⁰⁵. 1585 yılında yaşanan paranın

⁴⁰¹ EV.MH. 897.565.

⁴⁰² EV.MH. 382.120.

⁴⁰³ EV.MH. 498.127.

⁴⁰⁴ Suraiya Faroqi, “Tarımsal Değişimin Bir Göstergesi Olarak Doğal Afet: Edirne Bölgesinde Sel (H. 1100/M. 1688-89)”, *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, (ed. Elizabeth A. Zachariadou /Gül Ç. Güven- Saadet Öztürk), İstanbul 2001, s. 274.

⁴⁰⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyanları*, (Kısaltma. *Celâli İsyanları*), İstanbul 1995, s. 228.

alım gücünün azalması ve bu dönemden sonra başlayan değerini düşürme girişimleri de vakıf kurumlarında çalışan maaşlı personeli zor durumda bırakmıştır.

Sonuç itibariyle Celali çetelerinin yağmaları, devlet görevlilerinin suiistimalleri ve keyfi vergiler ihdas etmeleri sonucu birçok çiftçi toprağını terk etmiştir. Toprağın ekilmeden kalması veya mahsulün talanı sonucu tarımsal üretim düşmüş, hububat fiyatlarında ani ve aşırı bölgesel fiyat artışları ortaya çıkmıştır⁴⁰⁶. Bu gelişmeler Anadolu’da gelirleri geniş ölçüde tarımsal arazilere dayanan vakıfların mali durumlarını etkilemiş, vakıf bütçeleri gerek tarımsal üretimde düşüşün yol açtığı gelir kaybı, gerekse ani artışlar gösteren gıda ürünleri fiyatları nedeni ile dalgalanmalar göstermiş bu durum vakıfların mali güçlerinde bir azalma ve bütçelerinde uzun süreli daralmaya sebep olmuştur. Örneğin Konya’nın tarımsal koşullarını yansıtabilecek büyüklükte bir vakıf olan Mevlânâ Celaleddin-i Rumî vakfının mali durumu XVII. yüzyılın ilk yarısında bozulmuş ve on yıllarca vakıf maliyesi düzelme göstermemiştir⁴⁰⁷. Bu dönemde gelir oranının düşmesi nedeniyle benzer durumun Celaleddin Karatay Medresesi vakfı için de geçerli olduğu; XVI. yüzyılın sonlarına kadar mali açıdan gelir ve gider döngüsünü sağlayabilen medrese vakfının bu dönemden sonra XVII. ve belki de XVIII. yüzyıl boyunca mali sıkıntılar yaşadığı söylenebilir.

⁴⁰⁶ Tefik Güran, *Ekonomik ve Mali Yünleriyle Vakıflar*, İstanbul 2006; Kayhan Orbay, “Fiyat Devrimi ve Geç XVI. ve XVII. Yüzyıl İçinde Anadolu’da Fiyat Değişimleri”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi*, İstanbul 2007 ; William J. Griswold, *The Great Anatolian Rebellion 1000- 1020(1591-1611)*, Berlin 1983.

⁴⁰⁷ Suraiya Faroqhi, “Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Wordly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652)”, *Turcica Revue D’Etudes Turques*, XX (1988), s. 43-69.

Tablo V- Yüzyıllara Göre Karatay Mederese Vakfı'nın Hatunsaray'da Bulunan Toplam Gelirleri

Sene	Toplam ziraî ve kira geliri (akçe-kuruş)	Yıllar arasındaki oranlar	Defter Adı
881/ 1476	7.599 (akçe)	% - 10, 7	TTD. EVKAF 564.15
888/ 1483	6.788 (")	% + 40, 4	TTD.EVKAF 1085.17
906/ 1500	9.527 (")	% + 24, 5	TTD. EVKAF 565.24
929/ 1518	11.860 (")	% - 10, 9	TTD. 455
(?)	10.567 (")	% + 48,8	TTD. EVKAF 713 ⁴⁰⁸
946/1539-1540	15.725 (")	% + 5,5	TTD. 415
992/1584	16.590 (")	% - 64, 6	TTD. EVKAF 584.40
1161/ 1748	5.880 (")		H.D. 1109, s. 11
1260/ 1844	2.964 (kuruş)	% + 76,2	EV. ZMT. 200.255
1268/ 1851-1852	5.222 (")	% + 9,7	EV.MH. 382.120
1270/ 1853-1854	5.727 (")	% + 29,4	EV.MH. 498.127
1278/ 1861-1862	7.408 (")	% + 9, 1	EV.MH. 897.565
R. 1282/1866	8.085 (")	% + 10, 2	VGMA. 3146. 67
1284/ 1867-1868	8.907 (")	% + 172, 0	EV. MH. 1508.196 VGMA. 3149.19
1286/ 1870-1871	24.225 (")	% - 2,9	EV.MH. 1508.232

⁴⁰⁸ Seyit Ali Kahraman tarafından yayınlanan bu defterin tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1518-1520 tarihleri arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bk. *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, s. 1x-x.

R. 1287/1871	23.522 (‘‘)	% - 20, 0	<i>EV. MH. 1508. 337</i>
R. 1288/1872-1873	28.227 (‘‘)	% - 52,5	<i>EV.D. 22542, s.1; VGMA. 3134.15</i>
R. 1289/1874	13.414 (‘‘)	% - 2,7	<i>VGMA. 3138. 12</i>
R. 1297/ 1881-1882	13.047 (‘‘)		<i>VGMA. 3269. 135</i>
R. 1302/1886	13.047 (‘‘)		<i>EV.D. 26429, s. 2</i>
R. 1306/1890	13.047 (‘‘)	% - 69,7	<i>VGMA. 3148.09</i>
R. 1321/1905-1906	3.955 (‘‘)	% -41, 3	<i>VGMA. 3163.59</i>
R. 1322/ 1906-1907	2.322 (‘‘)	% + 274,5	<i>VGMA. 3163.105</i>
R. 1327/ 1911	8.696 (‘‘)	% 0,0	<i>VGMA. 3216.50</i>
R. 1330/1914	8.698 (‘‘)		<i>KVS. R. 1330, s. 550.</i>

Karatay Medresesi vakfının gelir miktarları nominal değerlerdir ve her yüzyılda farklılık göstermektedir (Tablo V). Arşiv kayıtlarından tespit edilen gelir miktarları ve bu sayısal verilerin yorumlanmasında bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Buna göre müstegallâtın gelirlerinin artması ya da azalması *Muhasebe* ya da *Evkaf Defterleri*’nde görülmesine karşın, bunların sebepleri hakkında hiçbir ipucu bulunmamaktadır.

Karatay Medresesi vakfının XV. yüzyıl ile XIX. yüzyıllar arasında gelirinin yükselmiş olması, akçenin değerinin düşmesi ile açıklanabilir. Karatay Medresesi vakfı gelir ve giderlerinin rayiç akçe değeri hesaba katılmadan nominal değerler üzerinden değerlendirildiğinde kurumun mali dengesinin, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya yüz tuttuğunu söyleyebilmek mümkündür. Bununla birlikte, bu dönemde aynı rakamla tekrar eden gelirler vakıf gelirinin daha önceki defterlerden aynen istinsah edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır

4.3. Bina ve İşletme Gelirleri

Celaledin Karatay Medresesi vakfına gelir getiren bina gelirleri dükkân ve değirmenlerden oluşmaktadır. Şehirlerde ticaretin süreklilik arz ettiği ve eskiden özel mülk iken sahipleri tarafından vakıflara bırakılan mekânlar vakıf dükkânlarıdır. Selçuklular

döneminde inşa edilmiş olan ve Konya'yı kuşatan dış surda şehirler ve ülkeler arası ticaret yollarına açılan 12 kapı bulunmaktadır. Şehre gelen yolların giriş noktalarını teşkil eden bu kapıların her birinin çevresi, birer sanat ve ticaret kesimi haline gelmiş, dükkân ve çarşılar buralarda kurulmuştur⁴⁰⁹. Nitekim vakıf malı olan dükkânlar kayıtlarda çoğunlukla üzerinde bulundukları sokağın ya da pazar yerinin adıyla belirtilmişlerdir. Bu adlar ise genellikle yörede yaygın olan zanaattan türetilmiş, katı bir kural olmamakla birlikte aynı zanaatla uğraşan dükkânlar genellikle aynı sokakta yer almıştır. Daha önce belirtildiği gibi, Celaleddin Karatay, Buğday Pazarı yakınında üç dükkân ile Sultan Kapısı civarında medrese yakınında bulunan beş dükkânın gelirini medreseye vakfetmiştir.

Vakfiyede gelirleri medreseye tahsis edilmiş Buğday Pazarı yakınında olan üç dükkân ile medrese yakınındaki beş dükkân hakkında 1476 yılına ait kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanmazken, 1483 ve 1500 yılına ait kayıtlarda zemin kirası alınan dükkânların Terziler Çarşısı'nda bulunduğu görülmektedir. 1584 yılına ait belgelerde ise dükkânların bulunduğu yerin Tüccar Pazarı olarak kaydedilmesi, bölgede esnaf grupları değişikliğini göstermesi bakımından önemlidir. 1571 tarihli bir kayıta Alâeddin Camii'nin güney doğusunda bulunan At Pazarı Kapısı'nın iç yüzeyindeki iki vakıf bakkal dükkânının günde bir akçeden kiraya verildiği görülmektedir⁴¹⁰. Bu bilgiden hareketle döneme göre dükkân kiralari değerlendirildiğinde, gelirleri Karatay Medresesi'ne tahsis edilmiş olan dükkânların da yıllık gelirlerinin 300 akçe olduğu göz önüne alınırsa, belki de genişliklerine oranla günlük yaklaşık bir akçeden daha az bir gelirle kiraya verildikleri anlaşılmaktadır.

Hububat üretiminin yapıldığı Celaleddin Karatay'a ait vakıf köylerin bazılarında değirmenlerin bulunduğu da dikkat çekmektedir. 1584 yılına ait bir belgeye göre Hatunsaray ve Orduözü adlı köylerin her birinde hububat öğüten bir taşlı küçük bir değirmen olduğu tespit edilmiştir.⁴¹¹. Ayrıca 1889 yılına ait bir kayıta, Celaleddin Karatay vakfı tarafından Sadreddin Konevî vakfından bir bablık bir değirmenin kiralanmış olduğu bildirilse de bu değirmenin nerede bulunduğu dair herhangi bir bilgi yoktur⁴¹². “*Resm-i âsiyâb*” adı verilen ve genellikle sipahilerin denetimi altında bulunan değirmenlerin geliri burada medrese vakfına tahsis edilmiştir. Bu sayede köylüler ürettikleri hububatı kendi köylerinde ya da kendilerine yakın olan komşu köylerde öğütebilme imkânı bulmuşlardır. Değirmenlerin bulunduğu Hatunsaray ve Orduözü köylerinin farklı dönemlerde hububat gelirlerine

⁴⁰⁹ Ergenç, *aynı eser*, s. 32.

⁴¹⁰ KŞS, No. 2, s. 114.

⁴¹¹ TTD. EVKAF 584.40.

⁴¹² VGMA. 4243. 138; EV. MKT. 1427. 37.

bakıldığında ve Hatunsaray'ın üretimi XV. ve XVI. yüzyılda vakfın diğer köyleriyle karşılaştırıldığında, köyün hububat üretiminin fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ancak Orduözü aynı özelliği taşımamaktadır.

4.4. Vakıf Gelirlerinin Sarfı

Celaleddin Karatay vakfiyesinde, vakıfların geliri ile harcama yapılması gereken kalemler de ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Buna göre gelirlerin, öncelikle vakıf akarlarının muhafazası için imarına, tamirine ve varsa yıkılan yerlerinin onarılmasına, bundan sonra vakıf gelirlerini toplayan ve imar hizmetlerini yerine getiren çalışanlara harcanması şart koşulmuştur. Buradan artan gelir ile medresenin tahrip olan yerlerinin onarılması sağlanacak, ayrıca medreseye hasır, zeytinyağı, halı ve Regaib Gecesi, Şaban ayının ortası ve Kadir Gecesi'nde yakılmak üzere mum temin edilecektir.

Celaleddin Karatay, medresenin tamir ve masraflarından sonra artan gelirin ise, on hisseye ayrılarak medrese görevlilerine ödenmesini istemiştir. Buna göre, Hanefi Mezhebi'nden olan müderrise ve mütevellie birer hisse, muid ile vâkıfın kardeşinin oğullarından olan kapıcı ve ferrâşa yarımşar hisse; geri kalan onda yedi hissenin ise, müderris ve mütevellinin kararına göre dört mezhepten birine mensup olan imam, fakih ve düzenli olarak dersleri takip edenlere verilmesi şart koşulmuştur.

Medrese için akarların ve sınırlarının belirlenmesinden sonra vâkıf, medresenin yıkılması ve vakfedilen yerlerin gelirlerinden hayrâtın devamının mümkün olmaması halinde imar ve masraflardan sonra artan bütün gelirin yine vâkıfın Antalya yolu üzerinde, camisi bulunan kalenin dışında yaptığı darüssüleha'ya şartlarına göre sarf edilmesini, adı geçen hayrâtın da yıkılması ve medrese vakıfları ile kendi evkafından yapılmasının mümkün olmaması halinde, imar ve masraflarından sonra artan gelirin vâkıfın Kayseri-Elbistan yolu üzerinde bina ettiği hanın ihtiyaçlarına sarf edilmesi şart koşulmuştur. Son olarak bu hanın da yıkılması ve vakfedilen akarların bütününden devamının sağlanamaması halinde medrese, darüssüleha ve kervansarayın imar ve masraflarından sonra artan gelir "*gök ve yer mevcut oldukça*" doğu ve batıda bulunan fakir ve muhtaç Müslümanlara harcanacaktır⁴¹³.

Celaleddin Karatay 1262 tarihli ikinci zeylde ise medreseye herhangi bir akar vakfetmemiş, yalnızca vakıfların gelirinden, medresede hizmet eden ve gün batarken ve gün doğarken Kur'an okuyan iki kişiden her birine 30'ar dirhem olmak üzere ayda 60 dirhem, ayrıca medresenin içinde yapılmış olan çeşmenin temizliği ile ilgilenen kimseye de vakfiyede

⁴¹³ VGMA, Defter No. 608/1, s. 148.

belirtilmiş olan dirhemlerden 30 dirhem verilmesi şart kılınmıştır⁴¹⁴. Celaleddin Karatay Medresesi'nin gelirlerinin sarfı konusunda Osmanlı döneminde bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu durum, Medrese Vakfının Giderleri başlığı altında incelenecektir.

4.5. Medrese Vakfının Giderleri

Karatay Medresesi'nin vakıf giderlerini personel ve tamirat giderleri ile burada eğitim gören öğrencilerin iâşe masrafları, onlara verilen burslar ve medrese içerisindeki mefruşat giderleri oluşturmaktadır. Vakıf gelirlerinden en yüksek payı vakıf personeli almaktadır. Bu nedenle vakıf görevlileri sayısında yüzyıllara göre azalma veya çoğalma söz konusu olup olmadığına burada cevap aranacaktır. Şayet yüzyıllara göre personel artışı yaşanmış ise bunun sebeplerini bulmak gerekmektedir. Zira vakfiyelerde, kurumda çalışacak kişi sayısı belirtildiğine göre, sonradan istihdam edilen kişiler nasıl vazife almıştır sorusuna cevap aramak, aynı zamanda vakıfların kurulduğu haliyle durağan yani hiç değişmeyen kurumlar olup olmadığı sorusuna da ışık tutacaktır.

4.5.1. Personel Giderleri

Medresenin eğitim düzeyini olmasa da yaklaşık kapasitesini ortaya koyan önemli faktörlerden biri medresede görev yapan toplam personelin sayısıdır. Türkiye Selçukluları döneminde medreselerin akademik, idari ve hizmetli personel yönünden oldukça zengin oldukları görülmektedir⁴¹⁵. Bu durumun, vâkıfın kendi yakınlarına istihdam oluşturabilme amacını gütmesiyle ilgili olduğu düşünülebilir.

Medreselerde müderris ve muiddin oluşan eğitim kadrosunun dışında vakfın yönetim, onarım, bakım, temizlik, düzenleme ve güvenlik hizmetlerine bakan birçok görevlinin bulunduğu bilinmektedir.

Vakfiyelerde cemaat adıyla geçen medreselerdeki eğitim kadrosu, “*tedris*”, “*idare*” ve “*hizmet*” olmak üzere üç sınıftan oluşmaktadır. Tedris, yani öğretim kadrosu bir “*müderris*” ile “*muid*” adı verilen bir müderris yardımcısı ve “*Hafız-ı kütüb*” adı verilen kütüphane görevlisinden meydana gelmektedir.

İdare kadrosu; “*mütevelli*” ve ona bağlı “*kâtip*”, medreseye ait vakıf mallarının vergilerini toplayan “*câbî*”, “*câbî kâtibi*” ve “*mutemed*” gibi memurlardan oluşmaktadır.

⁴¹⁴ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 147.

⁴¹⁵ İbrahim Balık, “Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi”, *Selçuklular Döneminde Sivas- Sempozyum Bildirileri* (29 Eylül-1Ekim 2005), Sivas 2006, s. 266-267.

Hizmetli kadrosunu ise genellikle, “*bevvâb*” adı verilen ve medreselerde giriş-çıkışları kontrol ederek gece güvenliğini sağlayan görevliler, “*ferrâş*” adındaki sergi yayan, kaldıran ve bunların temizliğinden sorumlu kişi⁴¹⁶ ile “*siracî*” adındaki kandilci gibi görevliler meydana getirmektedir⁴¹⁷.

Türkiye Selçukluları döneminde orta düzeyde bir eğitim ve öğretim kurumu olduğu tahmin edilen Karatay Medresesi’nde istihdam edilecek olan görevliler yönetim, eğitim ve diğer hizmetler olmak üzere toplam sekiz kişiden oluşmaktadır⁴¹⁸. Yukarıdaki görevliler dışında cüzhanlar da medresedeki görevliler arasında gösterilmiştir. Vâkıfın ailesinden olan iki cüzhân pazartesi ve perşembe günleri Kur’an okumakla görevlendirilmiştir. Aşağıda Osmanlı döneminde çeşitli tarihlerde medresede istihdam edilen personelin sayıları yer almaktadır. Vakfiyeye göre tablodaki personel sayısındaki artışların bir göreve birkaç kişinin atanmasından kaynaklandığı söylenebilir (Tablo VI).

⁴¹⁶ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *VD*, S. 17 (1983), s. 57; Mehmet İpşirli, Tahsin Yazıcı, “Ferrâş”, *DİA*, XII (1995), s. 409.

⁴¹⁷ İbrahim Balık, “Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu”, *A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, III/2 (2001), s. 38.

⁴¹⁸ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 142.

Tablo VI- Çeşitli Yüzyıllarda Celaleddin Karatay Medresesi'nden Maaş Alan Personel ve Aldıkları Ücretler

Görevi	1087/ 1677 ⁴¹⁹ (yevmî)	1092/ 1681 ⁴²⁰	1108/1697 ⁴²¹ (yevmî)	1115/1703 ⁴²² (yevmî)	1131/ 1719 ⁴²³ (yevmî)	1156/1743 ⁴²⁴ (yevmî)	1178/ 1765 ⁴²⁵ (yevmî)	1808 (yevmî)
Mütevelli								
Müderris					30 akçe		1 şinik buğday ⁴²⁶	
Muid	1 akçe						2,5 akçe	
Nazır			5 akçe ⁴²⁷			2,5 akçe ⁴²⁸	2,5 akçe ⁴²⁹	1+ 1/4 akçe ⁴³⁰
Cüzhân		1 akçe		2 akçe				
Bevvâb				2 akçe				
Ferrâş				2 akçe				
Günlük	1 akçe	1 akçe	5 akçe	2 akçe	30 akçe	2, 5 akçe	2,5 akçe	1+ 1/4 akçe
Yıllık	360 akçe	360 akçe	1800 akçe	720 akçe	10.800 akçe	900 akçe	900 akçe	450 akçe

⁴¹⁹ KŞS, No.13, s.250/3.

⁴²⁰ KŞS, No.25, s. 279/2.

⁴²¹ HD. 1140, vr. 240a.

⁴²² Bu tarihte medresede iki cüzhân görev yapmaktadır. HD. 1107, vr. 15a.

⁴²³ C.MF. 27/1333.

⁴²⁴ C.EV. 430/ 21763.

⁴²⁵ KŞS, No.63, s. 92/2.

⁴²⁶ Bu tarihte medresede Hacı İsmail ve Kadızâde Mehmet adında iki müderris görev yapmaktadır. KŞS, No.58, s. 92/2.

⁴²⁷ Nazıra günlük beş akçe maaş dışında senelik olarak 70 kile galle yani buğday ve arpa verilmiştir. HD. 1140, vr. 240a.

⁴²⁸ Nazıra günlük iki buçuk akçe maaş dışında senelik 35 kile hinta verilmiştir. C.EV. 430/ 21763.

⁴²⁹ Bu tarihte medresede iki nazır görev yapmaktadır ve günlük yevmiyelerine ek olarak kendilerine yılda 35 kile buğday verilmiştir. KŞS, No.58, s. 92/2.

⁴³⁰ Nazır Mehmed Esad bu görevi yarım hisse müderrislik ve yarım hisse imamlık ile birlikte yürütmektedir. Ayrıca nazırlık için yılda 17,5 kile buğday aynı ödemesi bulunmaktadır. VGMA. 2178. s. 21.

Türkiye Selçukluları dönemi vakıflarının genelinde, vakıf gelirlerinin nakit olarak tahsis edilmediği ve daha çok 1/3, 1/5, 1/6, 1/ 10 gibi hisselere ayrılarak, vakıf görevlilerine ödenen ücretlerin bazen aynî bazen de hem aynî hem de nakdi olarak ödendiği görülmektedir. Karatay Medresesi vakfı görevlilerine de maaşları hem aynî hem de nakdi olarak ödenmiştir. Vakfiyede görevlilere ücret olarak daha çok hububat verilmesi, vakfın gelirlerinin çoğunlukla köy ve arazilere bağlı olması ile izah edilebilir. Görevlilere ücretlerinin nakit olarak verilmemesini ise, 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra Türkiye Selçuklularının içinde bulunduğu mali kriz ile açıklamak doğru değildir. Çünkü bu tarihten sonra da Anadolu’da birçok vakıf eserin vücuda geldiği ve vakıf gelirlerine nakit para ödendiği bilinmektedir⁴³¹. İlhanlı hakimiyeti döneminde Anadolu’da vakıfların gelir durumunu etkileyecek derecede bir ekonomik kriz görülmemiş olmalıdır. Zeki Velidi Togan bu durumun 1277 yılına kadar devam ettiği görüşündedir⁴³². Vakıf mallarına amacı dışında dokunulamayacağını toplum tarafından kabul gördüğü düşünülürse, İlhanlılar’ın en azından bu sebeple vakıflara müdahale etmedikleri varsayılabilir.

Vakfiyeye göre, vakfın gelirinden mefruşatı, aydınlanma için yağ ve Regaib, Şaban aylarının ortası ile Kadir gecelerinde yakılacak mum gibi masrafların karşılanmasından sonra kalan gelirin 10 hisseye ayrılarak bunun bir hissesi Hanefi Mezhebi’nden olan müderrise⁴³³ şart koşulmuş; bir hissesi vakıf yöneticisi olan mütevellîye, bir hissesi⁴³⁴ muide, vâkıfın kardeşinin oğullarından olan bevvâb ve ferraşa ise yarımşar hisse verileceği bildirilmiştir. Geri kalan onda yedi hissenin ise, müderris ve mütevellînin kararına göre dört mezhepten birine mensup olan imam, fakih ve düzenli olarak dersleri takip edenlere verilmesi şart koşulmuştur⁴³⁵. Medresede Kur’an okumakla görevli olan iki cüzhanın ve çeşme görevlisinin maaşları ise nakit ödenecektir⁴³⁶. Selçuklu döneminde medrese görevlilerine oranla yapılan bu ödemeler, Osmanlı döneminde tamamen nakit ücretlendirmeye dönüşmüş, ancak bazı görevlilere zaman zaman aynî ödemeler de yapılmıştır.

⁴³¹ Kayaoğlu, *Divriği Ulu Camii Vakfiyesi*, s. 10-11; aynı yazar, *Turumtay Vakfiyesi*, s. 91-112.

⁴³² Zeki Velidi Togan, “Moğollar Devrinde Anadolunun İktisadî Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931), s. 21-27.

⁴³³ Vakfiyede böyle bir şart yer almamasına rağmen, Osmanlı devri kayıtlarında “imâmet müderrise meşruttur” ibaresi yer almaktadır (TTD. EVKAF 584.40). Bu durum, vakfiyede geri kalan yedi hisseden, dört mezhepten birine mensup olan birini imamlık görevine atama yerine, müderrise bu görevin verilmesiyle onun ücretinin artırıldığına işaret etmektedir.

⁴³⁴ Türkiye Selçuklu vakfiyelerinin çoğunda mütevellîye 1/5 hisse verilmektedir. Kayaoğlu, *Rahatoğlu ve Vakfiyesi*, s. 1-29.

⁴³⁵ Turan, *Celeddin Karatay*, s. 142, 147.

⁴³⁶ Her bir cüzhan ile çeşme görevlisinin aylık maaşı 30 dirhemdir. Bk. Turan, *Celeddin Karatay*, s. 147.

4.5.1.1. Müderris ve Muid

Müderrisin ücretinin doğrudan vakıf gelirinden karşılanması, bu görevlilerin medrese tercihlerinde, medresenin bulunduğu şehir ve kurumun fiziki şartlarından ziyade alınacak olan ücretin onlar için daha belirleyici olduğu görülmektedir. Bu durumda medrese yöneticilerinin de liyakatli ve ehil olan müderrisleri kadrolarında tutabilmek amacıyla kendi imkânlarını en üst düzeyde kullandıkları düşünülebilir. Müderrislerin aldıkları ücretlerin hem kurumun ekonomik gücünü ortaya koymada hem de bulunduğu dönemin eğitim yapısı içerisindeki durumunu belirlemede önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Karatay Medresesi müderrisinin aldığı ücret net olarak bilinmese de, Türkiye Selçuklu döneminde orta seviyede bir eğitim kurumu olduğu görülmektedir⁴³⁷. Aynı dönemde Sivas'ta bulunan Gök Medrese'nin müderrisinin yılda 1.800⁴³⁸, Amasya'da bulunan Halifet Gazi Medresesi'nin müderrisinin ise 1.200 dirhem ücret aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte Karatay Medresesi vâkıfının, personeline diğer Selçuklu medreselerine ve müderrislerin maaşlarına oranla ücretlendirme konusunda daha cömert davrandığı görülmektedir. Çünkü bu dönemde Karatay Medresesi'ndeki muid, vakfın gelirinden müderris ve mütevellinin yarısı kadar pay alırken Altun-Aba ve Halifet Gazi Medresesi'nin muidlerinin her biri yıllık 240dirhem maaş almaktadır⁴³⁹. Gök Medrese'nin muidi ise bu görevi yıllık 600 dirhem karşılığında yürütmektedir. Karatay Medresesi'nde kapıcı ve ferrâşın yıllık geliri ise müderrisin ücretinin ¼'ü kadardır.

Vakıf görevlilerinin “*evkaf-ı mezbûr mahsûlünden mütevellisi yedinden*” ücret aldıkları Osmanlı belgelerinde ifade edilmiştir. Atama yapılan beratlarda genellikle belirtilen bu ücret vakfiyeye göre belirlendiğinden medresenin durumu ve büyüklüğü göz önüne alınmamıştır. 1476 ve 1584 yılları arasındaki Karatay Medresesi vakfının personel giderleri dışındaki masrafları ile ilgili açık bir beyan bulunmamaktadır. Ancak vakfın başta personel, eğitim-öğretim, iâşe-ibate ve tamir ile bakım masrafları gibi çeşitli harcamalarının olduğu daha önce ifade edilmiştir. 1483 yılına ait *Evkaf Defteri* 'nde, medrese giderlerinden sonra kalan öşür gelirlerinin müderrisin tasarrufunda olduğu belirtilmiştir⁴⁴⁰. Bu durum, Osmanlı döneminde müderrisin vakfiyede belirtilen onda bir hissesi dışında geliri olduğunu göstermektedir.

⁴³⁷ Altun-Aba Medresesi'nin yıllık personel sayısı yedi olup, 38 öğrenciye eğitim vermektedir ve kapasite olarak Karatay Medresesi'ne yakındır. Bk. Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 201-205.

⁴³⁸ Bayram, Karabacak, *aynı makale*, s. 31-69.

⁴³⁹ Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 202; Yinanç, *Halifet Gazi*, s. 9.

⁴⁴⁰ TTD. EVKAF 564.15.

Karatay Medresesi'nde XVI. yüzyılda bir müderrisin görev süresi kesin olarak belirtilmemiştir (Tablo VII). Ancak 934/1528 tarihli bir arşiv kaydına göre müderrislerin bulundukları medresede üç yıldan fazla görev yaptıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla bu dönemde müderrislerin görev süresinin en az üç yıl olduğu tahmin edilebilir⁴⁴¹.

Karatay Medresesi'ndeki müderris maaşının 1131/1719 yılında 30 akçe⁴⁴² olması nedeniyle bu medresenin Osmanlı devrinde “*Otuzlu Medreseler*” kategorisinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Arşiv kayıtlarında, birden fazla kurumda görev alan müderrislerin kaydına rastlanmaktadır. Nitekim 1675-1676 yılları arasında fetva makamı olan Seyyid Ahmed Efendi adındaki Konya müftüsünün Karatay Medresesi'nde müderrislik yaptığı görülmektedir⁴⁴³. Yine aynı yılda medresede muid olarak görev yapan Ahmed Efendi'nin ise terfi ederek kadılığa atandığına belgelerde rastlanılmaktadır⁴⁴⁴. Döneme ait kayıtlarda “*ehl-i ilm ve sahib-i fazilet ve müteşerri*”⁴⁴⁵ olarak vasıflandırılan kadılık görevine Karatay Medresesi muidlerinden birinin atanması, bu medresedeki görevlilerin eğitim düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmekle birlikte, bu durum medresenin eğitim kalitesine de dikkat çekmektedir.

Osmanlı döneminde medreselerde tevliyet, müderrislik, hatta diğer görevlerin “*ber vech-i iştirak*” tabiriyle birkaç şahsa ortak olarak verildiği görülmektedir. XVIII. yüzyılda Karatay Medresesi'nde “*evlâda meşrû*” olan tevcihlerin tamamının vakfiyeye uygun olarak yapıldığı, ancak ortak görevlendirme usulü ile kurumda görev yapan hizmetlilerin sayısının arttığı tespit edilmiştir. 1729'da medresenin tevliyet görevini Karatay evlâdından Kemal oğlu Mustafa, kardeşi Kemal oğlu Mehmet ile 1/3 hisse karşılığında birlikte yürütmüştür⁴⁴⁶. Yine 1765 yılında Karatay Medresesi'nde Hacı İsmail ve Kadızâde Mehmet müderrislik görevini birlikte üstlenmişlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi medresede imamet görevi daha sonra müderrise verilmeye başlanmıştır. Bu nedenle 1785 tarihinde medresede müderrislik görevini yürüten Seyyid Ali aynı zamanda imamet görevini de yerine getirmiştir⁴⁴⁷. Ancak bazı dönemlerde medreseye imam ve müderrisin ayrı ayrı atandıklarına dair örnekler de

⁴⁴¹ Turan Gökçe, “934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilâyeti Medreseleri ve Müderrisleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI (1996), s. 165.

⁴⁴² C.MF. 27/1333.

⁴⁴³ KŞS, No.21, s. 247. Bu dönemde Konya Müftülüğü'ne İnce Minareli Medrese ya da Karatay Medresesi müderrisleri atanmışlardır. Bk. Yusuf Küçükdağ, “Lâle Devri'nde Konya”, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 49.

⁴⁴⁴ KŞS, No.13, s. 250.

⁴⁴⁵ KŞS, No.27, s. 13.

⁴⁴⁶ HD. 1091, vr. 92 a.

⁴⁴⁷ KŞS, No.64, s. 119/2.

bulunmaktadır. Örneğin, R.1306/1890 yılında medresenin müderrisliğine Malatyalı Ahmet Efendi atanırken, imamet görevi Abdullah Efendi'ye tevcih edilmiştir⁴⁴⁸.

Karatay Medresesi'nde ortak olarak yürütülen müderrislik görevinin yanında, yardımcı müderris atamalarının da yapıldığı dikkat çekmektedir. Buna göre, 1880 yılından itibaren müderris olan Malatyalı Ahmet Efendi'ye yardımcı olmak üzere iki müderris atanmıştır⁴⁴⁹.

Tablo VII- Çeşitli Tarihlerde Celaleddin Karatay Medrese'sinde Görev Alan Müderrisler

Müderris ve müftü	Mustafa Efendi	1086/ 1675	KŞS, No.21, s. 247.
Müderris	Mevlânâ es- Seyyid Ahmet	1087/ 1677	KŞS, No.13, s. 250/3.
Müderris	Mevlânâ Ali Efendi	1099/ 1687	KŞS, No.34, s. 12/2.
Müderris	Mevlânâ Mehmed Efendi	1103/ 1691	KŞS, No.37, s. 7/2.
Müderris	Es-Seyyid el- Hac İsmail Efendi ve Kadızâde es- seyyid Mehmed Efendi	1187/ 1765	KŞS, No.58, s. 92/2.
Müderris	Kadızâde Seyyid İsmail	1200/ 1785	KŞS, No.64, s. 119/2.
Müderris	Hacı sarı hafız Süleyman ve Yahya Efendi	1287/ 1870	KŞS, No.97, s. 144/1.
Müderris	Malatyalı Ahmet Efendi	1298/ 1880	VGMA. 3153. 08
Müderris Yardımcısı	Köse Hüseyin Efendizâde İsmail ve Mehmet Efendi	1881	VGMA. 3269.135
Müderris	Salih Efendi	R. 1308/ 1892	VGMA. 3324.16
Müderris	İsmail	R. 1325/ 1910	VGMA. 3195.22
Müderris	Ali Efendi	R. 1331/ 1915-6	VGMA. 3170.32

⁴⁴⁸ VGMA. 3148.09.

⁴⁴⁹VGMA. 3291. 16. Köse Hüseyin Efendizâde İsmail ve Mehmet Efendi adındaki bu iki müderrisin 1881 yılındaki toplam maaşları 891 kuruştur. VGMA. 3269. 135.

4.5.1.2.Mütevelli

Karatay Medresesi vakfiyesinde mütevellinin vakıf gelirinden 1/10 hisse alacağı daha önce belirtilmiştir. Arşiv belgelerinde mütevelliyeye ait herhangi bir ücretlendirmeye rastlanılmamış olması, mütevellinin Osmanlı döneminde de ücretini aynî olarak almaya devam ettiğini göstermektedir.

Osmanlı Arşiv kayıtlarında medrese vakfında mütevelli ile ilgili olan ihdas yolsuzluklarına tesadüf edilmiştir. Vakıflarda şartlara aykırı olarak yeniden görev ihdası ya da vakıf çalışanlarının haklarının tam olarak verilmemesi XVIII. yüzyılda yaygın olarak görülmektedir. Bu tür vazifelerin verilmesi usulsüz olmasına rağmen “*cihet ve ihdas caizdir*” denilerek uygulanmıştır⁴⁵⁰. Buna göre, Karatay Medresesi’nin 1153/1740 tarihlerinde vakıf gelirinin düştüğü ve masraflarını musakkafâtı aracılığıyla karşıladığı görülmektedir. Ancak buna rağmen medresenin mütevellisinin vâkıfın şartlarına aykırı ve ihtiyaç hasıl olmadığı halde medreseye yeni birtakım görevliler ataması, mevcut mürtezikanın ücretleri ödenemez hale getirdiğinden, görevlilerin vakfın müderrisi Abdullah’ın imzasıyla mahkemeye haklarını talep etmek üzere başvurmalarına neden olmuştur⁴⁵¹.

Medrese vakfı yönetiminde XIX. yüzyılda Karatay ailesinden olan mütevellilerin birtakım yolsuzluklara dahil oldukları da tespit edilmiştir. Buna göre 1306/1889 yılında aynı zamanda Evkaf Baş Kâtibi olan medrese mütevellisi Rahmi Efendi, Karatay Medresesi’nin bitişiğinde önceden pazar yeri olan bahçeyi kendi adına mülk olarak kaydettirmiş, Şeyh Sadreddin-i Konevî vakfından kiralanmış olan bir kıta değirmenin kira ücretini ödememiş, ayrıca 1880 ve 1881 yıllarının vakfa ait olan 227 kuruş gelirlerine de müdahalede bulunarak kendi zimmetine geçirmiştir⁴⁵². Durumun anlaşılması üzerine, bir komisyon oluşturularak hakkında tahkikat başlatılması bildirilmiştir.

Medresede tevliyet görevinin müderrislik vazifesi ile birlikte yürütüldüğü dönemler de bulunmaktadır. 1917 yılında Mevlânâ Dergâhı postnişini Veled Çelebi Efendi’nin Karatay Medresesi’nin hem mütevellisi hem de müderrisi olduğu görülmektedir⁴⁵³.

⁴⁵⁰ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, İstanbul 2007, s. 239.

⁴⁵¹ *AE.SMHD.I*, 4197/ 65.

⁴⁵² *VGMA*. 4243. 138; *EV. MKT*. 1427. 37.

⁴⁵³ *VGMA*. 3252.40. Aynı şekilde Konya’da Atabekiye Medresesi’nin tevliyet ve müderrisliği Mustafa, Salih ve Ahmed’e ortak olarak verilmiş, bunlardan Mustafa’nın ölmesiyle, yerine herkes tarafından lâıyk görülen Ahmet atanarak iştiraken medreseye müderris ve vakfa mütevelli olmuştur. *KŞS*, No.44, s. 139.

4.5.1.3. Nazır

Karatay Medresesi görevlilerinden nazır ile ilgili vakfiyede herhangi bir kayıt mevcut değildir. Osmanlı döneminde 1697 tarihinden itibaren ihdas edildiği, ilk nazır atamalarından anlaşılmaktadır. Farklı tarihlerde medresede fahri olarak değişik görevliler tarafından üstlenilen nazırlık göreviyle karşılaşılmaktadır. Nitekim 1697 yılında medresenin müderrislik görevini yürüten Mehmet, aynı zamanda “*hasbî nazır*” olarak görevine devam etmiştir⁴⁵⁴.

Karatay Medresesi müderrisleri ile burada hizmet veren diğer görevliler, 1178/1765 tarihli bir belgede haklarını eksik verdikleri gerekçesiyle medresenin nazırlarını dava etmişlerdir. Davacılar şikâyetlerinde, medresenin vakfiyesinde nazırlık görevinin yer almadığını belirterek bu görevin devamına son verilmesini istemişler ve haklarını talep etmişlerdir. Ancak Ahmet ve Mehmet Ağa adlarındaki nazırların görevlerinin eskiye dayandığını ispat etmeleri ve görevlilerin haklarının verilerek mağduriyetlerinin giderilmesinden sonra durum düzeltilmiştir⁴⁵⁵.

Karatay Medresesi’nde XIX. yüzyıl başlarında nazırlık görevi de “*ber vech-i iştirak*” tabiriyle birkaç şahsa ortak olarak verilmiştir. 1808 yılında nezâret görevini yürüten Mehmed Esad, aynı zamanda yarım hisse ile müderrislik ve imamlık görevlerini de devam ettirmiştir. Bir görevin birçok kişi tarafından üstlenilmiş ve her biri hakkında bilgi verilmemiş olması, medresede istihdam edilen personelin sayısının tespitini de zorlaştırmaktadır. Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyıl sonlarından itibaren günden güne artan nüfusu istihdam edecek reel iş alanları yaratamamış olmasının böyle bir uygulamaya sebebiyet verdiği düşünülebilir. Ancak bu uygulama uzun vadede müesseselerin bozulmalarına neden olmuştur⁴⁵⁶. XX. yüzyıl başlarında medrese personeline görülen azalma ise vakfın ekonomik kriz içinde bulunduğunu, dolayısıyla medresede istihdam edilen görevlilerin sayısını azaltma ihtiyacının hissedildiğini göstermektedir.

4.5.1.4. Cüzhan

Karatay Medresesi’nde vakfiye şartlarına göre iki cüzhan vâkıfın soyundan atanıyordu. Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında Karatay ailesinden cüzhanların atandığına dair şimdilik bir kayda rastlanmamıştır. Tam olarak tarihlendirilememiş olan, ancak 1518-1525

⁴⁵⁴ HD. 1140, vr. 238 b.

⁴⁵⁵ Bu dönemde medresede iki müderris ve iki nazır görev yapmakta, diğer davacılar ise muid ve mütevelliden oluşmaktadır. KŞS, No. 58, s. 92/2.

⁴⁵⁶ Yediyıldız, *Kültür Hayatı*, s. 23.

tarihleri arasına tekabül eden arşiv kaydında, medresede vâkıfın şartlarına uygun olarak pazartesi ve perşembe günleri Kur'an okumak üzere görevlendirilen iki cüzhan bulunmaktadır ve bunların yıllık masrafları 280 akçedir. 1681 yılında ise medresede öncelikle Ali, sonra da oğlu Mustafa günde bir, yılda 360 akçe maaş ile bu görevi yerine getirmişlerdir⁴⁵⁷.

4.5.1.5. Bevvab ve Ferraş

Vakfiyede belirtildiği şekliyle Osmanlı döneminde diğer personel gibi kapıcı ve ferraşın da görevleri devam etmiştir. Kapıcı ve ferraşın 1703 tarihinde günlük ücretleri iki akçedir⁴⁵⁸.

4.5.1.6. Diğer Görevliler

Vakfiyede belirtilen personel dışında, medresenin ihtiyacına göre buraya sonradan bazı yeni görevler ihdas edilmiştir. 1717 yılında medresenin birtakım ihtiyaçlarını karşılamak üzere tayin edilen “*vekil-i harc*” bunlardan biridir⁴⁵⁹.

Ayrıca belgelerde, vakfiye şartlarına aykırı yapılan görevlendirmelere de raslanmıştır. 1161/1748 tarihinde Halil adındaki bir şahıs, resmî beratla yılda 30 kile galle ve günlük dört akçe gelirle kendisine vakfın “*keyyâllık*” yani kileci görevini ihdas ettirmiş ve ölümünden sonra da bu görevi Mehmed, Halil ve İbrahim adındaki kimseler devam ettirmişlerdir. Ancak vakfın gelirlerinin, vakfiye ile belirlenmiş mütevellî, müderris ve imam gibi görevlilerin maaşlarını ödemeye yetersiz gelmesiyle vakıf görevlileri mahkemeye başvurarak vakfiyeye aykırı olarak atanmış kilecinin atamasını iptal ettirmişlerdir⁴⁶⁰. Usulsüz olarak ihdas edilen bu tür hizmetler, vakfın görevlilerinin maaşlarını dahi ödeyemez bir durumdayken, vakfın masraflarını artırdığından, birçok vakıf bu sebepten harap ve bakımsız duruma düşmüştür (Tablo VIII).

⁴⁵⁷ KŞS, No. 25, s.279/2.

⁴⁵⁸ HD. 1107, vr. 15a.

⁴⁵⁹ KŞS, No.48, s. 288/1.

⁴⁶⁰ H.D., No. 1109, s. 11.

Tablo VIII- Celaledin Karatay Medresesi'nin XX. Yüzyılda Toplam Personel Sayıları

	1268/ 1851-1852 1270/ 1853-1854	R. 1287/ 1871	R. 1327/ 1911
Medresede bulunan toplam personel	8	8	6
Yönetim ve denetim personeli	6	6	2
Din ve eğitim personeli	2	2	4

4.5.2. Tamirat ve Diğer Giderler

Karatay Medresesi vakfiyesinde öncelikle medresenin tamirine vakıf gelirinden sarf edilmesi şartı bulunmaktadır. Ancak uygulamada personel ödemelerinden sonra gelen ikinci masraf kalemi tamiratlardır. Vakıf yapılarında zaman içerisinde tahribat meydana geliyordu. Bu nedenle vakıf yapıları sürekli olarak onarılmak zorunda kalmıştır. Bu da doğal olarak vakfa belli bir maliyet çıkarmıştır⁴⁶¹.

Karatay Medresesi vakfiyesinde vakfın tamiri konusunda çok genel bir tutum sergilenerek, medresenin sadece harap olan yerlerinin onarılması yönüne gidilmiştir. Bu aşamada vakfiyede yer alan dua, beddua ve tehditler aynı zamanda vakfın fiziki olarak da devamlılığını sağlamaya yöneliktir⁴⁶². Nitekim, hukuki şartlara göre vakıf binalarının tamire muhtaç ve vakfın geliri bunu karşılamaya yeterli halde iken bakımın ihmal edilmesi durumunda ihmali görülen mütevelliler görevden alınmışlardır⁴⁶³.

Arşiv kayıtlarından medresenin tamirine dair 1600'lü yıllara kadar herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Ancak medresenin XVII. yüzyıldan itibaren bazı bölümlerinin tamirat görmeye başladığı ve XX. yüzyıla kadar çeşitli zamanlarda medrese ve mescidin bazı bölümlerinin onararak yenilendiği anlaşılmaktadır (Tablo IX). Ancak Karatay

⁴⁶¹ Jean Vogt, "Osmanlı topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik: Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, (ed. Elizabeth A. Zachariadou; çev. Gül Ç. Güven- S. Öztürk), İstanbul 2001, s. 13-58.

⁴⁶² Halim Baki Kunter, "Türk Âbidelerinin İdare, Muhafaza, Bakım ve Onarımı Mevzuunda Tatbik Edilmiş Olan Esaslar", *I. Türk sanatları Kongresi- Ankara 1959 (Tebliğler)*, Ankara 1962, s. 263-265.

⁴⁶³ Ömür Bakırer, "Vakfiyelerde Binaların Tamirâtı İle İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması", *VD*, S. 10 (2006), s. 121-122.

Medresesi'ndeki en kapsamlı ve masraflı onarım 1902 yılında gerçekleştirilerek medresenin kubbesinin iç ve dış bölümlerinden çinileri ve havuzuna kadar birçok yeri tamir edilmiştir.

Medresenin öncelikle 1018/1609 yılında bir tamirat gördüğü bilinmektedir⁴⁶⁴. Ayrıca 1784 tarihli bir tamirat kaydına göre de medresenin bazı yerleri ile mescit, türbede gerekli yerler 80 kuruş karşılığında müteveli vekili tarafından tamir ettirilmiştir⁴⁶⁵. Çeşitli zamanlarda ise hangi bölümlerinin tamir edildiği bilinmese de medresenin bazı yerlerinin çok sık onarıldığı⁴⁶⁶ *Evkaf Muhasebe Defterleri*'nden anlaşılmaktadır.

Karatay Medresesi'nin XIX. yüzyıla gelindiğinde ise farklı bölümlerinde çeşitli zamanlarda yapılan keşiflerle tamirata ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir (Tablo IX). Öncelikle R. 1306/1890 yılında müteveli tarafından resmi bir yazı ile medresenin bazı bölümlerinin onarımının gerekliliği belirtilmiş, ancak tamir 1892 yılında tamamlanmış medrese içindeki mescidin kilim ve seccadeleri yenilenmiştir⁴⁶⁷.

Tablo IX- Farklı Tarihlerde Karatay Medresesi'nin Tamirat Giderleri

Tamir tarihi	1018/1609	1784	1864	1866	1871	1872	R.1306/1890	1318/1902
Tamir yeri	Medresenin bazı bölümleri	Mescit, türbe, mezar	Medresenin bazı bölümleri	Medresenin bazı bölümleri	Medresenin bazı bölümleri	Medrese ve mescidin bazı bölümleri	Medresenin bazı bölümleri	Çinili kubbe, havuz, türbe
Bedeli		80 kuruş	2.008 kuruş	886 kuruş	672 kuruş	3.000	4.124 kuruş	33.376 kuruş
Defter numarası	M.D., C. 75, s. 150.		VGMA. 3177. 31	EV.MH. 1139.239	EV.MH. 1508. 337	VGMA. 3134. 15	VGMA. 4122. 443.	VGMA. 3155. 103. VGMA. 3163. 14. VGMA. 3155. 103.

⁴⁶⁴ MD, No.75, s. 150.

⁴⁶⁵ Atçeken, *Karatay Medresesi*, s. 80.

⁴⁶⁶ 1864'te medresenin onarımına 2.008 kuruş, 1866'da 886 kuruş, 1871 yılında 672 kuruş, 1872'de ise medresenin tamirine 893 kuruş, caminin onarımına ise 2.107 kuruş harcanmıştır. EV.MH. 1508. 337; VGMA. 3134. 15; 3177. 31.

⁴⁶⁷ Tamirat için gerekli masraflar medresenin 1890 ve 1891 seneleri gelirinden tahsil edilmiştir. VGMA. 4122. 443.

Karatay Medresesi'nde R.1315/1899 yılında yapılan diğer bir keşifte medresenin çinili kubbesinin⁴⁶⁸ iç ve dış tarafının, medresenin içindeki Karatay Türbesi'nin dış duvarlarının, kubbenin üzerinde bulunun bacanın ve kubbenin altında bulunan meydan ile mermer kuyunun hangi tamiratlara ihtiyaç duyduğu ve bunların masraf bedelleri detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre, çinili kubbenin iç kısmındaki çinilerin üçte biri dökülmüş olduğundan kubbedeki boşluklar çini ile doldurulacak ve diğer çini nakışlar boyanarak yenilenecektir⁴⁶⁹.

Karatay Medresesi'nde bahsedilen kubbe altı, Selçuklu çini örneklerinin en zengini ile kaplanmıştır. Siyah, patlıcan moru ve firuze renkli çinilerle hareketlenen mekân, gök kubbeyi andırmaktadır. Kubbeyi ve duvarları kaplayan bu çini mozaik süslemeler, mimari ile tam bir ahenk içindedir⁴⁷⁰. Bu çinilerin yeniden onarımı için 1899'da işinin ehli olan Kütahyalı çini ustası Emin Usta görevlendirilmiştir⁴⁷¹. Emin Usta aynı zamanda Konya'da bulunan Sahib Ata Darülhadis Medresesi'ndeki kümbetin çinilerini onarmakla da yükümlü idi⁴⁷².

Kubbenin dış kısmı ile Karatay Türbesi'nin dış duvarları horasan harcı ile sıvanarak yenilenecektir⁴⁷³. Belgede büyük kubbenin altında yer alan tuğla döşemeli meydanın da dörtte bir tuğlalarının eksik olduğu ve bunların tamamlanarak etraftaki duvarların açık yeşil renge boyanacağı ifade edilmiştir. Medreseye dair tamir mahalleri gösterilirken, mescit duvarlarının da derzleneceği belirtilmiştir⁴⁷⁴. Nitekim bazı kayıtlarda “*medrese ma' mescid*” ifadesinin kullanılmış olması medreseden ayrı ya da bitişiğinde bir mescidin bulunduğunu akla getirmektedir. Muhtemelen medrese içerisindeki ana eyvan gerektiğinde mescit olarak kullanılıyordu⁴⁷⁵. Karatay Medresesi'ne ait 1584 tarihli bir kayıta “*hâliyen bu medrese dâhilindeki mescid ve evkâfından eser nâ-m'alûm*”⁴⁷⁶ ifadesi medresenin içinde bir mescidin bulunduğunu ancak Osmanlı dönemine ulaşmadığını göstermektedir. Aslında vakfiyede medrese içerisinde mescitten söz edilmemesi ancak Osmanlı'da müderrisliğe meşrut bir imamet görevinin bulunması, medrese içerisinde bulunan iki basamak yükseklikteki ana eyvanın yazlık dersihâne ve gerektiğinde mescit olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

⁴⁶⁸ Kubbe hakkında bk. Mülayim, *aynı makale*, s. 111-121.

⁴⁶⁹ VGMA. 3155. 103.

⁴⁷⁰ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II, Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973, s. 85.

⁴⁷¹ VGMA. 3158. 53.

⁴⁷² VGMA. 4168. 118.

⁴⁷³ Medrese kubbesinin dış kısmının onarımı 1104 kuruş karşılığında yapılacaktır. VGMA. 3163. 14.

⁴⁷⁴ VGMA. 3155. 103.

⁴⁷⁵ Arabacı, *aynı eser*, s. 167.

⁴⁷⁶ TTD EVKAF 584.40

Mehmet Ziyâ'nın XIX. yüzyıla ait bir kaydındaki medrese ile ilgili değerlendirmelerinde de irfân ve kemâl sahibi zatların gayretleriyle medrese içerisinde vücuda getirilmiş bir mescitten söz etmesi yukarıdaki bilgileri teyit eder niteliktedir⁴⁷⁷. A. Kuran, medrese binasının kuzey-doğu köşesindeki yapının, birbirine geçme iki hücre, kütüphane ya da aşhâne olabileceğini yazmaktadır⁴⁷⁸. Ona göre buranın kapısının ters tarafa bakmasından ve vakfiyede mescitten söz edilmemesinden dolayı, mescit olma ihtimali yok gibidir. Dershane ve mescidin çini mihrabının çalınarak, yerine değersiz bir mihrabın yapılmış olması da buranın önceden beri namaz kılınan yer olarak değerlendirildiğini göstermektedir⁴⁷⁹.

Tamir kaydında ayrıca, estetik bir nakışla ve güzel bir yazı ile süslenmiş olan mermer kuyunun üzerindeki koruma duvarının yıkılmış olmasıyla buradan yükselen suların tahribata neden olduğu, dolayısıyla yarım metre yüksekliğinde bir koruma duvarının yapılmasının gerekliliği ifade edilmiştir⁴⁸⁰. Medresede kubbeli mekânın ortasında kare bir havuz bulunmaktadır ki bunun yakınında daha önceden bir kuyunun varlığı, bu tamirat kaydı ile netleşmektedir⁴⁸¹. Havuzun üzerine gelen kubbe merkezi ise, ışık yansımaları ve havuza yağmur sularının dolmasını sağlamak amacıyla açık bırakılmış olduğu tahmin edilmektedir⁴⁸².

Medresede 1899 yılındaki tamir keşfinde keşif bedeli 33.376 kuruş ve tamirat süresi dört yıl olarak öngörülmüştür. Belirtilen süre zarfında medreseye müderris atanmayacağı, tamiratın bizzat müteveli tarafından adı geçen süre zarfında eksiksiz ve en iyi şekilde yürütüleceği Evkaf Muhasebesi tarafından verilen tezkerede açıkça beyan edilmiştir⁴⁸³. Tamirat masrafları ise Evkaf Hazinesi tarafından karşılanacağı daha sonra medreseye ait “aşar-ı mevkûfe” bedelinden tahsil edileceği belirtilmiştir. Tamirat sürecinde medreseye müderris atanmayarak yalnızca gerekli görülen görevlilerin müteveli tarafından belirlenerek atanmaları, bu süreçte medresenin tamirat işlerini kolaylaştırmak için yapılmış olmalıdır. Dolayısıyla medresede R. 1315/1899 ile R. 1319/1903 yılları arasında eğitim ve öğretime ara verilmiş olması gerekir. Ancak belirtilen tarihler arasında müderris Salih Efendi tarafından medresede 19 talebeye eğitim vermeye devam edilmiş olması, tamiratın geciktiğini

⁴⁷⁷ Mehmet Ziyâ, *aynı eser*, s. 355.

⁴⁷⁸ Kuran, *aynı eser*, s. 53; Erdemir, *aynı eser*, s. 161.

⁴⁷⁹ Faik Soyman, İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944, s. 3; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 853.

⁴⁸⁰ VGMA. 3155. 103.

⁴⁸¹ Konyalı'ya göre bu havuzun yerinde eskiden bir kuyu bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim 1519'da Dutlu Pınarı'ndan özel bir yolla su getirerek on çeşme ile bir de şadırvan yaptırmıştır. Su getirilen yerlerden biri de, Karatay Medresesi'nin büyük kubbesi altındaki havuzdur. Bk. *Konya Tarihi*, s. 854.

⁴⁸² Kuran, *aynı eser*, s. 51.

⁴⁸³ VGMA. 3155. 103.

göstermektedir. Nitekim 1318/1900 tarihli bir belgede de medresenin tamiri hakkında henüz herhangi bir cevap bulunmadığının ve sonuç beklendiğinin ifade edilmiş olması, bu gecikmeyi teyit etmektedir⁴⁸⁴. R. 1318/1902 tarihli Maliye Nezâreti'ne ait tahriratta Karatay Medresesi'nin tamiri için gereken meblağın tahsil edilememesi nedeniyle onarımın dört yıl süreyle geciktirildiği ifade edilmiştir⁴⁸⁵.

Karatay Medresesi'nin 1899 yılı onarımları ve 1906 yılında alınan tüm tedbirlere rağmen, 1910 yılına gelindiğinde kubbesinin halen harap halde bulunduğu ve kubbe çinilerinin yağmur ve kar sularına maruz olup, çalınma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. 18 Eylül 1910 tarihli bir tebligat ile kubbenin sağlam bir şekilde sıvanarak, çinilerinin muhafazı konusunda gereken tamiratın yapılması ve bekçilerin bu konuya hassasiyet göstermeleri bildirilmiştir⁴⁸⁶.

Burada medrese ile ilgili diğer giderler üzerinde de kısaca durulacaktır. 1584 yılında medresede beş talebe eğitim görmektedir ve bunların yıllık masrafları da toplam 800 akçedir. Bu tarihte medrese öğrencileri Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti'nde yemeklerini yiyorlardı⁴⁸⁷. 1584 yılının müderris ve talebeye ait giderleri 11.600 akçe ve bu yıla ait toplam gelirin ise 16.590 akçe olduğu göz önünde bulundurulursa, medresenin bu yılda giderlerinin çoğunu müderris ve talebeye ayırdığı görülmektedir. Ayrıca kilim ve seccadelerle birlikte mescitte kullanılmak üzere mum satın alınıyordu⁴⁸⁸.

Aşağıda gider başlığı altında verilen rakamlar, *Evkaf Muhasebe Defterleri*'nden tespit edilmiştir (Tablo X). Gelir ve gider hesabının aynı olup personel ve diğer harcamaların detaylandırılmadığı yıllarda, personel maaşlarının genelde sabit kaldığı⁴⁸⁹, ancak gelire göre medresenin tamirat ve medrese ile mescide halı, kilim, mum gibi tefrişata⁴⁹⁰ harcama yapıldığı görülmektedir.

⁴⁸⁴ VGMA. 3215. 164.

⁴⁸⁵ VGMA. 4156. 190; 4193.90.

⁴⁸⁶ VGMA. 4235. 15.

⁴⁸⁷ TTD EVKAF 584.40. Bu imaret, Alâaddin Camiinin doğu tarafında, Gazi İlköğretim Okulu ile İş Bankası arasında geniş bir alanda yer almaktadır. Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 633-634; Ergenç, *aynı eser*, s. 33-34.

⁴⁸⁸ VGMA. 3284. 08; 3216.50.

⁴⁸⁹ EV. MH. 1508. 337; EV.D. 22542, s.1.

⁴⁹⁰ VGMA. 3216. 50

Tablo X- Celaledin Karatay Medresesi Vakfı'nın XIX. Yüzyıldaki Giderleri

Sene	Defter adı	Toplam gider	Personel giderleri	Diğer Giderler
1584		11.600 (akçe)		
R. 1871/1871	EV. MH. 1508. 337	23.522 kuruş	20.000	3.522
R. 1288/1872-1873	EV.D. 22542, s.1.	28.227 (")	22.074	6.153
R. 1302/1886	EV.D. 26429, s. 3	13.047 (")		
R. 1327/1911	VGMA. 3216. 50	8.696 (")	6.425	2.271

4.6. Karatay Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim

Her medresenin verdiği eğitim ve öğretimin, kurucusu olan vâkıfın inanç, düşünce ve fikirleri çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Örneğin Nizamiye Medreselerinin (1065) yaygın olan heretik görüşlerle mücadele etme amacıyla kurulduğu ve Nizamülmülk'ün koyduğu şartlar gereğince öğretim üyelerinin Şafii Mezhebi'ne mensup kişiler tarafından seçilmesi gerektiği bilinmektedir⁴⁹¹.

Nizamiye Medresesi'nden sonra devlet eliyle kurulan ve vakıflar tarafından beslenen eğitim-öğretim müesseseleri devletin gözetiminde kendi geleneklerini oluşturmaya başlamış, daha sistemli, düzenli ve planlı bir hale gelmiştir⁴⁹². Büyük Selçuklulardan devr alınmış olan eğitim geleneği zaman içerisinde şekillenmiş ve İslam dünyasının büyük bir kısmı ile Osmanlı devrinde de devam ettirilmiştir. Ancak Türkiye Selçukluları dönemi medreseleri metod olarak aynı olmasına rağmen, doğrudan devlet gözetiminde bulunmaları, fakat vakıflar aracılığıyla finanse edilmeleri, müfredatın dinî ağırlıklı konulara tahsis edilmiş ve Sünni ağırlıklı olması⁴⁹³ bakımından önceki medreselerden ayrılmaktadır.

Anadolu'da ilk kurulan medreseler de bu doğal sürecin bir devamı olarak ortaya çıkmışlardır. Anadolu'ya gelen Selçuklular çoğunlukla Hanefi Mezhebi'nde bulunduklarından Sünni mezhepler arasında fark gözetmemişler, ancak müderrislerin Hanefi olmasına özen

⁴⁹¹ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, (çev. Sadık Cihan), Samsun 2000, s.61; İbrahim Kafesoğlu, "Nizâmü'l-Mülk", *İA*, IX, İstanbul 1964, s. 332; Yediyıldız, *İslâm'da Vakıf*, s. 45.

⁴⁹² Nizamiye Medresesi'nden önce Maverâünnehir ve Horasan bölgesinde birçok medresenin bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Nizamiye ilk medrese değil, diğer medreselerin devamı niteliğindedir. Ancak daha önceki eğitim müesseseleri Nizamülmülk tarafından sistemli bir hale getirilmiştir. Bk. Naci M'aruf, *Madâris Kabla al- Nizâmiya*, Bağdat 1393/1973, s. 18; Oktay Aslanapa, "Ortaçağın en Eski Yatılı İlim ve Kültür Müesseseleri", *Türk Kültürü*, S. 12 (1963), s. 34-43.

⁴⁹³ Köymen, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 113.

göstermişlerdir. Öğrenciler için ise herhangi bir ayırım söz konusu değildir. Nitekim Altun-Aba Medresesi'nin vakfiyesinde öğrencilerin Hanefî ve Şafî mezheplerinden olabileceği; Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde ise, burada eğitim görecektir olan talebenin dört Sünnî mezhepten birine mensup olması gerektiği belirtilmiştir. Burada müderris ve müdîr Hanefî Mezhebi'nden olması şartı da yer almaktadır⁴⁹⁴. Aynı şekilde Atabekiye Medresesi'nin vakfiyesinde de “*medresenin müderrisinin mutlaka Hanefî ve sofî olup, burada daima fıkıh ilimlerinin okunması*” şart koşulmuştur⁴⁹⁵. Yine 1242 yılında inşa edilen Sırçalı Medrese'nin kitabesinde buranın “*Ebu Hanîfe yolunda olan fakihler ve fıkıh öğrenmek isteyenler*” için vakfedildiği belirtilmiştir⁴⁹⁶. Sivas Gök Medrese'nin vakfiyesinde buranın, Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından Müslüman gruplardan fakihler, hukukçular, alimler, öğrenciler, yoksullar ve Alevilere vakfedildiği ifade edilmiştir. Ayrıca vakfiyede medresenin, fıkıh ve bunu tamamlayıcı şer'î ilimler ve dinî hükümlerin tahsili için kurulduğu da anlatılmaktadır⁴⁹⁷. Buradaki Alevî sözcüğü ile Hz. Ali'nin Hasan ve Hüseyin dışındaki diğer oğlu Muhammed, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenler kastedilmiş olabilir. Çünkü esas Hasan ve Hüseyin'in soyundan gelenler şerîf, Hüseyin soyundan gelenler ise seyittir⁴⁹⁸.

Karatay Medresesi açısından bakıldığında, öğrenci hariç tutulmak üzere, müderris ve müdîr Hanefîlik konusunda sınırlandırma getirilmesi, vâkıfın bir mezhep taassubu içerisinde olduğunu değil, bunun bir devlet politikası olduğu sonucunu akla getirmektedir. Bununla birlikte, Karatay'ın bir başka vakıf eseri olan kervansaray vakfiyesinde, farklı dinlerden bile olsa insanların yeme ve içme ihtiyaçlarının karşılanması, ayrıca köle olanlara yardım edilmesi şartı⁴⁹⁹, onun eğitim dışındaki vakıf hizmetleri konusundaki toleransını teyit eder niteliktedir. Bu durum ayrıca, Selçuklu toplumunda mezhepler konusundaki genel eğilimin Hanefîlik olduğuna işaret etmektedir. Nitekim daha sonra Konya'da Hanefîliğin tek mezhep olduğuna bakılırsa, bu tavrın özellikle Türkiye Selçuklularının devlet politikası sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

⁴⁹⁴ Turan, Şemseddin Altun-Aba vakfiyesinde de müderrisin Hanefî Mezhebi'nden olmasının şart kılınmasını, bu dönemde diğer mezheplere mensup olanların azlığı nedeniyle ayrıca müderris tayinine gerek görülmediği şeklinde yorumlamıştır. *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 202.

⁴⁹⁵ VGMA, Defter No. 591, s. 255. Aynı vakfiyede Şafîlere medresede yer verilmemesi şartı da yer almaktadır.

⁴⁹⁶ Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri-Açık Medreseleri*, I, İstanbul 1970, s. 160.

⁴⁹⁷ Bayram, Karabacak, *aynı makale*, s. 53.

⁴⁹⁸ Hasan Yüksel, “Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm”, *Uluslar arası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri (İzmir 8-10 Nisan 1999)*, İzmir 2000, s. 341-361; Rüya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul 2005.

⁴⁹⁹ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 45-56; Aydın Sayılı, “Ortaçağ İslâm Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese)”, *A.Ü. DTCF Felsefe Araştırmaları Dergisi*, S. 1 (1963), s. 38.

Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'da esas olarak ne tür bir eğitimin verildiği, buradaki müfredat ve konular ya da ilim dalları hakkında vakfiyelerde yer alan bilgiler yetersizdir. Bu metinlerde yer alan bilgiler genellikle müderrislerde aranan vasıflar ile sınırlıdır. Buna göre müderrislerden çoğunlukla dinî ilimlerin usulünü bilmeleri ya da tefsir, hadis, kelâm ve Hanefî Fıkhı'na vâkıf olmaları gibi genel özellikler beklenmektedir. Karatay Medresesi vakfiyesinde de burada ders verecek olan müderrisin şer'î ilimler, hadis, tefsir, usul ve furû, münazara gibi ilimlerde ehil olması şartı bu medresede adı geçen ilimlerin tedris edildiğini göstermektedir⁵⁰⁰. Ayrıca medresenin banisi olan Celaleddin Karatay'ın Arapça ve Farsça'ya değer verdiği ve Arapça eserleri Farsça'ya tercüme ettirme konusunda hassasiyet gösterdiği düşünülürse⁵⁰¹, bu medresede Farsça gramer derslerinin verilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Medreselerde eğitim bu dönemde kitap esasına göre ve münazara yöntemi ile yapılır. Ancak bu bilgilere dayanarak medrese hakkında bir müfredat programı oluşturmak zordur. Dolayısıyla, Selçuklu medreselerinin programları ve buralarda dinî ilimler dışında müspet ilimlerin de okutulup okutulmadığı hakkında kaynakların yetersizliği nedeniyle detaylı bilgiler vermek mümkün değildir⁵⁰². Bununla birlikte, Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi medreselerinde ilimlerin esas olarak akli ve nakli olmak üzere iki kategoride değerlendirildiğini Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa'nın zamanının ilimlerini tasnif ve değerlendirmesine dayanarak söylemek mümkündür⁵⁰³. Dolayısıyla bu dönem medreselerinde öncelikli olarak dinî ilimler, yani fıkıh, hadis, tefsir, kelâm gibi ilimler tahsil edilmiştir. Akli

⁵⁰⁰ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 74-75. Bazı kaynaklarda, medresede öğrencilere astronomi öğretildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Kubbenin altındaki havuzdan faydalanılarak gökyüzü ile ilgili gözlemlerin yapıldığı, dolayısıyla gök bilimi derslerinin öğretildiği söylenti halinde bulunsa da Selçuklu dönemi kaynaklarında bunu teyit eden bir bilgiye rastlanmamıştır. Bk. Osman Yalçın, *Konya*, İstanbul 1957, s. 17.

⁵⁰¹ *Terceme-i medh-i fakr ü zemm-i dünya* adlı eserin sahibi Ahî Evren, Celaleddin Karatay'a sunduğu bu kitabını kendisi Arapça biliyor olmasına karşın, onun emriyle herkesin anlaması için Arapça'dan Farsça'ya çevirdiğini ifade etmiştir. Bk. Bayram, *Ahi Evren*, s. 70.

⁵⁰² Ebu'l-Fazl Kemaleddin Abdürrezzak b. Ahmed b. Muhammed Şeybani İbnü'l-Fuvati, *Kitabü'l-havadis, el-Havadisü'l-camia ve't-tecaribü'n-nafla fi'l-mieti's-sabia*, Kum 2005, s. 60-180. Türkiye Selçukluları döneminde mevcudiyeti bilinen Darüşşifa Medresesi'nde (Yusuf Küçükdağ, *Konya Alaeddin Darüşşifası*, Konya 2008, s. 21) bu ilmin okutulduğu tahmin edilebilir.

⁵⁰³ Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa XIV. yüzyılın ortalarında doğmuş ve Germiyan Oğulları topraklarında büyüüp yetiştiikten sonra Osmanlı dönemine ulaşmıştır. Bk. Fahri Unan, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006, s. 398; aynı yazar, "XIV. Yüzyıl Yazarının Kaleminden Çağının İlim ve Âlim Anlayışı", *Koomduk İlimler Jurnalı/ Sosyal Bilimler Dergisi (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek)*, S. 3 (2002), 359-381.

ilimler konusunda ise, beylikler döneminde tıp, riya ziye ve felsefe derslerinin okutuldu ğu çe şitli çalı şmalarda⁵⁰⁴ yer alsa da okutulan konuların i çeri ği ve çerçevesi konusu tartı şmalıdır.

E ğitim ve öğretim medreselerde ücretsizdi. Ancak “*fakih*” ve “*mülazim*” adı verilen öğrencilerin i aşe ve ibate masrafları vakıf gelirlerinden karşılanarak kendilerine ücret olarak verilmiş⁵⁰⁵, böylece başarılı öğrenciler ödüllendirilmiştir. Nitekim Konya’da bulunan Altun-Aba Medresesi’nin 1202 yılında tanzim edilen vakfiyesinde, ileri seviyede üç öğrenciye ayda 15’er dinar, orta seviyede 15 öğrenciye ayda 10’ar dinar, başlangıç durumunda olan 20 öğrenciye de ayda beşer dinar ödeniyordu. Karatay Medresesi vakfiyesinde öğrencilere verilecek burs miktarı belirtilmemiş, ancak medresenin masraflarının karşılanmasından sonra devamlı olan öğrencilere eğitim yardımı yapılacağı vurgulanmıştır. Eğitimin temeli kitaptır. Yine Altun-Aba Medresesi vakfiyesinde her yıl medreseye 100 dinar değerinde kitap alınması şart koşulmuştur.

Selçuklu devri vakfiyelerinde, dönemin medreselerindeki eğitim ve öğretimin süresi kesin olarak belirtilmemiştir. Ancak uzun süre başarısızlığından dolayı medreseye devam etmeyenlere bir yaptırım bulunuyordu. Nitekim Altun-Aba Medresesi vakfiyesinde beş yıllık süre zarfında başarı gösteremeyen ve derslere düzenli olarak devam etmeyen öğrencinin medreseye devam edemeyece ği de açıklanmıştır⁵⁰⁶. Karatay Medresesi’nde eğitim süresi hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen Altun-Aba Medresesi’ndeki beş yıl içinde başarılı olamayanların medreseyle ilişkisinin kesilmesi burada da geçerli idi. Bununla birlikte, Osmanlı döneminde eğitim süresine dair bazı bilgiler bulunmaktadır.

XVIII. yüzyılda medresede öğrencilerin uzun yıllar öğrencilik yaptıkları görülmüştür. Bu döneme ait bir belgede Kırel i Kazası’na ba ğlı Sadık Hacı köyünden Mustafa o ğlu Mustafa adlı bir öğrencinin, dokuz yıl süre ile Karatay Medresesi’nde eğitim ve öğretimine devam etti ği tespit edilmiştir⁵⁰⁷.

Vakfiyede medresede eğitim gören öğrencilerin yemek ve konaklama hizmetleri hakkında da herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu dönemde Anadolu medreselerinin yanında genellikle imaret ile mescit gibi yapıların yer aldığı ve buralarda hem öğrencilere hem de dışarıdan gelen ilim erbabına yemek ikram edilerek misafir edildikleri

⁵⁰⁴ Turan, *Türk Devletleri Tarihi*, s. 222.

⁵⁰⁵ KŞS, No.19, s. 162.

⁵⁰⁶ Turan, *Şemseddin Altun- Aba Vakfiyesi*, s. 202-204.

⁵⁰⁷ Küçükdağ, *aynı eser*, s. 53.

bilinmektedir⁵⁰⁸. Nitekim Seyyid Taceddin er-Rifaî'nin Konya ziyareti esnasında Karatay Medresesi'nde misafir edildiğinden hareketle⁵⁰⁹, burada bir misafirhanenin varlığı tahmin edilse de, vakfiyede bir mutfak ve burada görevli bir personelden söz edilmemiş olmasından aşhanenin olduğunu düşünmek zor görünmektedir. Ayrıca XVI. yüzyıl kayıtlarında Karatay Medresesi öğrencilerine Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti'nden yemek verileceğinin belirtilmiş olması da⁵¹⁰, medresede bir aşhanenin bulunmadığını teyit etmektedir.

4.6.1. Karatay Medresesi'nin Öğrenci Kapasitesi

Türkiye Selçukluları devrinde medrese talebeleri, medreseden gündüzlü veya yatılı olarak faydalanıyorlardı. Aileleri medresenin bulunduğu yerleşim yerinde olmayanlar, talebe hücrelerinde ikamet ederek öğrenim görmüş, aileleri aynı yerde olanlar ise, gündüzleri eğitim-öğretime iştirak etmişlerdir.

Selçuklu döneminde ihtisas eğitimi vermeyen medreselerde tahmini olarak 20 ile 40 arasında öğrenci mevcuttur. Sivas Burûciye Medresesi'nde 30, Konya Altun-Aba Medresesi'nde 38 öğrencinin eğitim gördüğü bilinmektedir. Aynı dönemde Amasya Halifet Gazi Medresesi'nin mevcudu ise 12'dir.⁵¹¹ Karatay Medresesi, Fıkıh okutulan bir ihtisas medresesi idi. Yani ihtisas medresesi düzeyinde eğitim veriyordu. Bunun için öğrenci sayısı normal medreselerden çok daha az olmalıdır. Turan, diğer Selçuklu medreseleriyle mukayese yaparak Karatay Medresesi'nde 20-30 öğrencinin bulunabileceğini tahmin etmektedir⁵¹². O, buranın ihtisas medresesi olduğunu göz ardı ederek bu tahmini yapmış görünmektedir. Osmanlı döneminde XVI. yüzyıl başlarında bile Karatay Medresesi'nde öğrenci sayısı beş idi⁵¹³. Demek ki Selçuklu geleneği bu yüzyılda bile hala devam ettiriliyordu. Karatay Medresesi'nde öğrenci sayısı, XIX. ve XX. yüzyıl başlarında, genel medrese özelliğini taşıdığı için 15 ila 25 arasında değişiyordu. 1914 yılında medresede eğitim gören talebelerin sayısının 17'ye düştüğü⁵¹⁴, dolayısıyla burada eğitim ve öğretime devam edildiği görülmektedir. 1922 yılına ait bir kayda göre, bu tarihlerde medresede eğitim ve öğretime

⁵⁰⁸ Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 187-200; Bayram, Karabacak, *aynı makale*, s. 31-69.

⁵⁰⁹ Eflâkî, *aynı eser*, s. 538.

⁵¹⁰ TTD EVKAF 584.40; CB, No. 7083.

⁵¹¹ Yinanç, *Halifet Gazi*, s. 9.

⁵¹² Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 72-79.

⁵¹³ TTD EVKAF 584.40.

⁵¹⁴ KVS. R. 1330/1914, s. 570.

devam edilmemekte idi⁵¹⁵. Muhtemelen 1914 medrese ıslahatından sonra buradaki faaliyetlere son verildiğini, ancak tarihî öneme sahip olan bu binayı korumak üzere muhafız görevlendirildiği düşünülebilir.

4.6.2. Medresede Görev Alan Müderrislerin Profili

Türkiye Selçukluları dönemine ait kaynaklardan, Karatay Medresesi'nde büyük ilim adamlarının müderrislik yaptığı tespit edilmektedir. Şemseddin Mardinî, Rükneddin Mazenderanî, Afsahaddin ve Siraceddin Horus bu dönemde Karatay Medresesi'nde görev yapmış olan müderrislerdir. Anadolu dışından Konya'ya gelen bu din adamları medreselerde dersler vererek Türk insanı üzerinde yüzyıllarca sürecek derin izler bırakmışlardır⁵¹⁶. Osman Turan, müderrislerden Mardinli Şemseddin'in, II. İzzeddin Keykavus'un tahtı ilk defa terkenden sonra bir ay kadar süreyle vezirlik makamında bulunduğunu ifade etmiştir⁵¹⁷. Selçuklu dönemine ait menâkıbnâmelerde o, “*dönemin ileri gelenlerinden*”⁵¹⁸ ve “*Fıkhın Ebû Hanîfe'si ve ilmin ummânî*”⁵¹⁹, “*müderrislerin sultanı*”⁵²⁰ olarak tarif edilmektedir.

Şemseddin Mardinî'nin 1256 yılında Atabekiyye Medresesi'nin⁵²¹ açılışından sonra müderrisliğine burada devam ettiği bilinmektedir⁵²². Bu durumda, 1254 yılında Celaleddin Karatay'ın ölümüne kadar Karatay Medresesi'nde hizmette bulunduğu tahmin edilebilir.

Mevlânâ Celaleddin, Celaleddin Karatay'ın ölümünden sonra da medreseyle yakından ilgilenmeye devam etmiştir. Nitekim yakınlarıyla birlikte medreseden çıkarak Celaleddin Karatay'ın ruhuna Kur'an okumak üzere türbesine girdiğine dair kayıtlar, bunu göstermektedir⁵²³. Mevlânâ'nın Karatay Medresesi'nde müderrislik yaptığına dair iddialara temkinli bakmak gerekir. Mevlânâ Celaleddin'in, babası Baha Veled'in isteği üzerine Molla-i Atîk (Gühertaş) Medresesi'nin ilk müderrisliğini yaptığı⁵²⁴, ancak 1244'te Şems-i Tebrizî ile

⁵¹⁵ Fethiye Medresesi müderrisi Naim Hazım 1922 yılında neşrettiği şiirinde Karatay Medresesi'nin durumunu şu şekilde ifade etmiştir, “*Bir zamanlar faziletin, fennin/Sırf göğsünde azm-i mâyenin/ Ruhu çarpan bu muhteşem kubbe/Bak karşımızda bir türbe/İçi bom-boş bütün civarı ölü/ Sakfi altında bir semâ gömülü*”. Bk. Naim Hazım, “Karatay Medresesi'nde”, *Sebilü'r- Reşad*, XX/496 (1922), s. 15.

⁵¹⁶ Hilmi Ziya Ülken, “Konya'da Anadolu Selçukîleri Devrinde İlim ve Felsefe”, *Konya*, S. 8 (1937), s. 490-497.

⁵¹⁷ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 72.

⁵¹⁸ Eflâkî, *aynı eser*, s. 187.

⁵¹⁹ Eflâkî, *aynı eser*, s. 169.

⁵²⁰ Eflâkî, *aynı eser*, s. 205.

⁵²¹ Bu medresenin vâkîfı Atabey Fahreddin Aslandoğmuş'tur. Bk. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 480-481; aynı yazar, *Resmi Vesikalar*, s. 67.

⁵²² Eflâkî, *aynı eser*, s. 271.

⁵²³ Erdoğan, *Karatay Medresesi*, s. 532-534; Vryonis, *aynı eser*, s. 533.

⁵²⁴ Önder, *Mevlânâ'nın Konya'daki Evi ve Medresesi*, Konya 1956, s. 3.

karşılaşmasından sonra tedris işlerine son verdiği bilinmektedir⁵²⁵. 1251 yılında inşa edilen Karatay Medresesi'ndeki Mevlânâ Celaleddin ile ilişkiler de bu dönemden sonra geliştiğinden onun burada müderrislik yapmadığını kanıtlar niteliktedir.

Celaleddin Karatay'ın ölümünden sonra medreseye Afsahaddin'in müderris olarak tayin edilmiştir. Mevlânâ bu medreseye müderris atamalarında etkili olmuştur. Nitekim o, Tabib Ekmeleddin'e medresede kendisine mensup bazı öğrencilerin tahsil gördüğünü, yabancı bir müderrisin buraya tayin edilmesiyle bahsedilen öğrencilere verilen bursların kesilmesinden endişe duyduğunu ve fakir öğrencilerin başka suretle eğitimlerinin güç olduğunu gönderdiği mektupta ifade etmiştir⁵²⁶.

Şemseddin Mardinî Karatay Medresesi'nde görev yaptığı süre içerisinde burada önemli alimlerin yetişmesine de vesile olmuştur. Bunlardan Tokat'ta müderrislik görevinde bulunan Zeyneddin Abdülmümin Tokadî, Şemseddin Mardinî zamanında Karatay Medresesi'nde müderrislik görevinde bulunmuş⁵²⁷ ve *Menâkibü'l-Arifin*'de kendisinden, “akıl ve nakil ilimlerinin denizi, furû ve usulü kendinde toplayan, takva, amel ve fetva bilgisinde usta”⁵²⁸ bir Rum bilgini olarak söz edilmiştir ki bu ifadeler, medresede okutulan ilmin derecesi ve niteliği konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Karatay Medresesi'nde Karamanoğulları döneminde görev yapan müderrislerle ilgili şimdilik herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Osmanlı idaresinde ilk müderris atamasının tarihi 1675'tir. Bundan sonraki atamaları Z. Atçeken *Konya Şer'îye Sicilleri*'nden tespit ederek çalışmasına almıştır⁵²⁹. Ancak bu bilgilerden müderrislerin profillerine yönelik herhangi bir bilgiye rastlanamamaktadır. Bunun için XIX. yüzyıldan itibaren müderrislerin profilleri üzerinde durulacaktır.

Karatay Medresesi'nde XIX. ve XX. yüzyıla gelindiğinde görev yapan müderrisleri, görev sürelerini ve bunların mesleklerinde ehil olup olmadıklarının kontrolü gibi konular ile bunların verdikleri derslerin içeriklerini dolayısıyla da medresedeki eğitim düzeyini arşiv kayıtlardan takip etmek mümkündür. Buna göre XIX. yüzyılda medresede ders vermek üzere atanan görevlilerin birçoğunun hafız, bir kısmının da Mevlânâ Dergâhı postnişinlerinden oldukları görülmektedir. Karatay Medresesi'ne bazen ehil olmayanlar müderris olarak

⁵²⁵ Helmut Ritter, “Celaleddin Rumi”, *İA*, III, İstanbul 1993, s. 53-59.

⁵²⁶ Mevlânâ Celaleddin, *Mektuplar*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara, t.y., s. 229.

⁵²⁷ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 72.

⁵²⁸ Eflâkî, *aynı eser*, s. 433-434.

⁵²⁹ Atçeken, *aynı eser*.

atanabiliyordu. Bu durum şikayetle ortaya çıkınca ehil olmayan görevden alınıp yerine ilimde yeterli olan biri atanıyordu.

Medresenin 1873 yılına ait bir kayıta “*mevcûd ve ma’ûr olarak derûnunda talebe-i ulûm iskân etmekde bulunduğ*” ancak medresede müderrislik görevinde bulunan Mehmet Emin Efendi’nin işinde ehliyetsiz olduğunun tespit edilmesiyle yerine ulemadan olduğu belirtilen ve ilimle meşgul olan Hacı Hafız Süleyman Efendi’nin atanması uygun bulunmuştur⁵³⁰. Karatay Medresesi’nde müderrislik süresi belirli değildi. Müderrisler bazen kaydı hayat şartıyla görev yapıyordu. Medresenin müderrisliğine 1880 yılında atanan hafız Malatyalı Ahmet Efendi ise buradaki görevini yaklaşık 12 yıl devam ettirmiş ve 1307/1892 yılında vefat etmiştir⁵³¹. Malatyalı Ahmet Efendi müderrislik yaptığı süre zarfında yaklaşık 25 öğrenciye akâid, tasdikât ve meanî dersleri okutmuştur⁵³². Dinî ilimler üzerine yoğunlaşan bu dersler XX. yüzyılda da aynı minval üzere devam etmiş olmalıdır⁵³³. 1891 yılında Konya’da bulunan tarihî eserleri tetkik etmek üzere Konya’ya gelen Clement Huart, bu tarihlerde medresenin terk edilmiş durumda ancak kapısında bir bekçisinin bulunduğunu ifade etmektedir⁵³⁴. Ancak bu tarihten itibaren medresenin yaklaşık 25 yıl eğitim faaliyetlerine devam ettiği göz önünde bulundurulursa, Fransız araştırmacının tespitinin gerçeğe yakın olmadığı ortaya çıkmaktadır. R. 1308/1892 yılında medreseye Malatyalı Ahmet Efendi’nin küçük oğlu Mustafa yerine vekil olarak Salih Efendi, ardından da Tavaslı Ali Efendi’nin atandığı görülmektedir⁵³⁵.

Salih Efendi’nin medresedeki müderrislik görevi 1906 yılında ölümüne kadar yaklaşık on yıl devam etmiş⁵³⁶, 1901-1903 yılları arasında 19 öğrenciye ders okutmuştur⁵³⁷. Salih Efendi’den sonra Malatyalı Ahmet Efendi’nin oğlu Mustafa’nın yerine vekil olarak atanan Hafız Tavaslı Ali Efendi’nin, Karatay Medresesi müderrisliğine başlama tarihi 1906’dır⁵³⁸. Yine 1907 yılına ait “*medrese mevcut, ma’ûr ve derûnunda talebe-i ulûm sakın olmakta ve*

⁵³⁰ EV. MKT. 646. 138.

⁵³¹ VGMA. 4119.335; Konya Musalla Mezarlığı’nda bulunan mezar taşı da belgedeki bu tarihi teyit etmektedir. Bk. Arabacı, *Konya Medreseleri*, s. 172.

⁵³² KVS. H. 1300, s. 57; KVS. H. 1301, s.54.

⁵³³ KVS. H. 1301, s. 54.

⁵³⁴ Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, (çev. Nezih Uzel), İstanbul 1978, s. 8.

⁵³⁵ VGMA. 3324. 16. Kayıta “*müderrislik ciheti Mustafa’nın kesb-i iktidarına değin*” tabirinden Salih Efendi’nin, zamanı gelince müderrisliği Mustafa’ya devredeceği anlaşılmaktadır. EV.MKT. CHT. 697.126. Ancak Salih Efendi’nin 1906 yılında ölümünden sonra Mustafa’nın halen “*tarîk-i tahsil*”de olması nedeniyle müderrislik görevini devralmadığı anlaşılmaktadır. VGMA. 4179. 125.

⁵³⁶ KŞS, No.45, s. 17.

⁵³⁷ Arabacı, *aynı eser*, s. 172.

⁵³⁸ VGMA. 4179. 125; 4179. 179.

vakf-ı muhasebesi yıldan yıla görülmektedir” şeklindeki kayıt⁵³⁹, medresenin vakfiyeye uygun olarak dinî ilimlerde yetkin ve hafız müderrisler tarafından aktif bir şekilde faaliyetlerini devam ettirdiğini ve gelirlerinden bu kuruma gerekli olan tüm görevli atamalarının düzenli olarak yapıldığına dair bilgileri teyit etmektedir. Ancak 1911 yılında Tavaslı Ali Efendi’nin “*Sultan Alâeddin Ders-i âmmliğine*⁵⁴⁰ ve *Karatay-ı Kebîr muhafızlığına*” atandığı görülmektedir⁵⁴¹. Bu tayin 1919 ve 1923 yıllarında iki defa olmak üzere yenilenmiştir⁵⁴². Tavaslı Ali Efendi’nin önceleri müderris ve muid, aynı zamanda yarım hisse ile mütevellisi bulunduğu Karatay Medresesi’nde 1911 yılından itibaren ne sebeple muhafızlık görevine atandığı⁵⁴³, bu tarihlerde medresedeki eğitim ve öğretim faaliyetlerinin “*Alâaddin Camii*”nde mi devam ettiği, cevap aranması gereken önemli sorular arasında bulunmaktadır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren, medreselerdeki öğrenci sayısının artmasıyla geniş kitlelere ders veren “*ders-i âmm*” adında bir müderris tiplemesinin ortaya çıktığı da bilinmektedir⁵⁴⁴.

Medresede 1908 yılından itibaren Tavaslı Ali Efendi ile birlikte Konya Müftüsü Hocazâde Ahmet Rüştü Efendi, müderrislik görevini üstlenmişlerdir⁵⁴⁵. Konya Müftüsü Ahmet Rüştü Efendi’nin “*Hocazâde*” unvanını taşıması yedi silsileden atalarının ulemadan olmasındandır⁵⁴⁶. Çok yönlü bir müderris olan Ahmet Rüştü Efendi’nin Fıkıh ve Usûl’de emsallerine üstün olduğu⁵⁴⁷ ve *Mağrifetü’l-Evzân*⁵⁴⁸ adında Arapça bir *Maksûd Şerhi*’nin bulunduğu bilinmektedir. İcazet verdiği 500 talebeden 63’ünün kazalarda müftülüklere atanmaları⁵⁴⁹, Ahmet Rüştü Efendi’nin verdiği eğitimin nitelik ve seviyesini de ortaya koymak bakımından önemlidir. 1910 yılında Mevlânâ Dergâhı’na postnişin olarak tayin edilen Veled Çelebi (İzbudak)’ın Mesnevihanlık yapmasının yanında, Karatay Medresesi’nde

⁵³⁹ KŞS, No.45, s. 7.

⁵⁴⁰ Öğrencilere ders verme yetkisi bk. Kâtip Çelebi, *Mizânü’l-hakk fî ihtiyâri’l-âhakk*, (yay. Haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980, s. 166.

⁵⁴¹ Tavaslı Ali Efendi Ders-i âm’lık görevinden ayda 250, muhafızlıktan ise 500 kuruş maaş almaktadır. VGMA. 3237. 101. Bu durumda muhafızlığın, halka açık cami dersleri vermek olan ders-i âmmlikten daha önemli ya da gelir getirici bir görev olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁵⁴² VGMA. 3237. 101.

⁵⁴³ Tavaslı Ali Efendi’nin medresedeki muhafızlık görevine 1918 yılında dahi aylık 500 kuruşla devam ettiği görülmektedir. VGMA. 3236.51.

⁵⁴⁴ Salih Pay, “Klâsik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi”, *Türkler*, X (2002), s. 494.

⁵⁴⁵ Hocazâde Ahmet Rüştü Efendi aynı zamanda 1186 yılında Konya’da inşa edilen Zaferiye Medresesi’nin de vâkıfidir. KVS. 1332/1914, s. 549.

⁵⁴⁶ Arabacı, *aynı eser*, s. 425.

⁵⁴⁷ Veli Sabri Uyar, “Konya Bilginleri”, *Konya Mecmuası*, S. 129-130 (1948-1950), (Dizi yazı), s.45.

⁵⁴⁸ Ahmet Rüşdi Konevî, *Mağrifetü’l- Evzân “Maksûd Şerhi”*, İstanbul 1320.

⁵⁴⁹ Uyar, *aynı makale*, s.45.

Farsça dersleri vermesi⁵⁵⁰, medresenin dergâha Ortaçağlarda olan yakınlığını XX. yüzyılda da devam ettirdiğinin delili niteliğindedir.

Karatay Medresesi, inşasından itibaren birçok değerli ilim ve sanat erbabının yetiştiği Konya'daki önemli eğitim müesseselerinden biri olmuştur. Meşhur alimlerden Ebû Said Mehmed el-Hadimî (1697-1760)⁵⁵¹, ünlü hattat-hakkâk ve Şair Mahbub Efendi (1843-1899), tanınmış yazar, filolog, Fatih Medresesi ders-i âmmalarında müderris Konyalı Atıf Efendi (1869-1957)⁵⁵² gibi değerli şahsiyetler Karatay Medresesi'nde bu dönemde yetişmiş olan ilim ve sanat erbabından yalnızca bazılarıdır.

Karatay Medresesi, Osmanlıların son devirlerinde vakıfları da dağıtıldığı için tamamen terk edilmiş, kullanılmadığı için odaları yıkılmıştır. Cumhuriyet dönemine harabe bir bina olarak ulaşmış, 1954 yılında onarılarak korumaya alınmış, 1955 yılında da Selçuklu Devri Çini Eserler Müzesi adıyla açılmıştır⁵⁵³.

⁵⁵⁰ Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İZBUDAK*, Ankara 1994, s. 16-17; Veled Çelebi'nin Arapça ve Farsça dışında Türkçenin Azeri, Uygur, Kıpçak, Türkmen lehçeleri ve Tatarca'ya da hakim olduğu bilinmektedir. Bk. Korucuoğlu, *aynı eser*, s. 19.

⁵⁵¹ Yaşar Sarıkaya, *Ebû Said El-Hadimî-Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Alimi*, İstanbul 2008.

⁵⁵² Âtîf Efendi, Dil Kurumu'nun isteği üzerine *Divanü Lügati't- Türk* adlı eseri tercüme ederek basılmak üzere adı geçen kuruma göndermiştir. Bk. Arabacı, *aynı eser*, s. 179.

⁵⁵³ Önder, *aynı makale*, s.35.

BEŞİNCİ BÖLÜM

CELALEDDİN KARATAY VAKIFLARI II

KERVANSARAY/ ZAVİYE

Vakıf sisteminin Türk tarihine kazandırmış olduğu ve döneminin mimari özellikleri ile sosyal-iktisadi seviyesini gösteren kervansaraylar, gelişmiş bir medeniyetin seyahat ve ticaret özgürlüğünü himayesine alan, sosyal hayatın bir yönünü geliştiren ve milletler arası ticarete güvenlik sağlayan müesseseler olarak büyük önem taşımaktadır⁵⁵⁴. Genel olarak kervanların barındıkları yapılara “han” ya da “kervansaray” adı verilmesine rağmen, daha çok şehirler arasındaki uzun mesafeler ve ıssız bölgelerde yapılmış olan konaklama yerlerine “kervansaray”, iskân yerlerine yakın veya şehirlerin içinde aynı hizmeti gören binalara ise “han” adı yaygınlaşmıştır⁵⁵⁵.

Anadolu’da XII. yüzyıl ortalarından itibaren inşa edilmeye başlanan⁵⁵⁶ ve tarihsel süreç içerisinde sayıları artan kervansarayların daha önceki dönemlerde Anadolu dışında da yapılmış olduklarını görmek mümkündür. Önceleri “Ribat” adıyla inşa edilen ve yapılış amacı bakımından biraz farklılık arz eden bu yapıların tarihini VIII. yüzyıla kadar götürmek mümkündür⁵⁵⁷. Bu açıdan değerlendirildiğinde Anadolu kervansaraylarının menşei, benzer özellikler taşıması bakımından İran ve Türkistan ribatlarına dayandırılabilir⁵⁵⁸. XI. yüzyılda İslam dininin İran ve Türkistan’da yerleşmesi ile şehirler arasındaki geniş yollar üzerinde ve yol güvenliği bakımından gerekli görülen yerlerde yolcu ve kervanları barındıran ribatların inşa edilmesi bizzat sultanların vazifeleri arasında yer almış ve bunların yapımı teşvik

⁵⁵⁴ Suud Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, Ankara 1965, s. 128,136.

⁵⁵⁵ Feramuz Berkol, “Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugünün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları”, *VD*, S. 10 (2006), s. 345. Kunter, hanların kazanç ve ticâret maksadıyla kurulmuş, yolcuların ve kervanların ücret karşılığında faydalanmasına sebep oldukları halde, kervansarayların hayır ve hasenat amacıyla yapılmış olduklarını ifade etmiştir. Bunlar para ve menfaat karşılığında olmaksızın yolcuların belli bir süre ihtiyacını karşılamak için vücuda getirilmişlerdir. *Karatay Kervansarayı*, s. 17-19.

⁵⁵⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 234; aynı yazar, *Selçuk Kervansarayları*, s. 472-476.

⁵⁵⁷ Fuat Köprülü, “Ribat”, *VD*, S. 2 (1942), s. 267.

⁵⁵⁸ Berkol, *aynı makale*, s. 346. Anadolu’daki kervansarayların İran’dakilerden tek farkı, buradaki iklim değişikliği nedeniyle daha çok kapalı ihtiyaç alana ihtiyaç duyulmasıdır. Bk. Karl Müller, “Yakınoğu Kervansarayları”, (çev. Ali Osman Öztürk), *Yeni İpek Yolu Dergisi*, Konya IV (Özel Sayı), Aralık 2001, s. 132.

edilmiştir⁵⁵⁹. Türkiye Selçukluları döneminde kervansaray adını almış olan bu hayır müesseseleri çoğunlukla vakıf olarak inşa edilmiştir⁵⁶⁰.

Türkiye Selçuklularının inşasına son derece önem verdiği kervansaraylar, Anadolu’da birçok fonksiyonu icra eden kurumlardı. Bunlar öncelikle Anadolu’da ticareti güvenlik altına alarak ekonomik hayatın gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Nitekim el-Makrizî, Ortaçağ kervansaraylarının, tüccarların en önemli uğrak yeri olduğunu ve çeşitli yolcu ile misafirlerin ücretsiz konaklamaları amacıyla bina edildiklerini ifade etmiştir⁵⁶¹. Busbecq, bu yapıların işlevlerine bakarak Anadolu’da gördüğü kervansaraylara “*Türk misafîrhaneleri*”⁵⁶² adını vermiştir.

Kervansaraylar iskân için de alt yapı oluşturmuşlardır. Bu nedenle kervansarayların civarı küçük birer ticaret merkezi hatta köy ve kasaba haline gelmiştir. Anadolu’da şu anda bile mevcut olan ve han ya da kervansaray adını taşıyan yerleşim yerleri bunu göstermektedir⁵⁶³.

Kervansarayların Türkiye Selçukluları döneminde iktisadi öneminin yanı sıra, askerî özelliğe sahip olduğu da dikkat çekmektedir. Turan, özellikle sınır bölgelere yakın kervansarayların muharebe zamanlarında kesinlikle eski sınır ribatları olarak kullanıldığını belirtmiştir⁵⁶⁴. İbn Bibi, Aksarayî ve Anaonim, *Selçuknâme*’de kervansaray adlarının en çok ordu hareketlerini ve savaşları anlatırken kullanılmış olması bu görüşü teyit etmektedir⁵⁶⁵.

Kroniklerde kervansarayların, devletin işleyiş sistemi içerisindeki yerine dair bilgilere ulaşmak da mümkündür. Bilindiği gibi Selçuklu Sultanları ve devlet erkânı bir şehirde sürekli olarak ikamet etmemişler, özellikle Antalya ile Konya ve Kayseri arasında sık sık mekân değiştirmişlerdir. Bu hareketlilik, askerî harekâtlar esnasında şüphesiz daha da artmıştır. Bu

⁵⁵⁹ Büyük Selçuklular devrinde konaklama yerlerinde misafirlerin yeterli ot ve erzağa kolayca ulaşmaları bakımından kervansarayların çevresindeki toprakların ikta ise has statüsüne çevrilmesine özellikle dikkat çekilmiştir. Bk. Nizamü’l-Mülk, *aynı eser*, s. 71.

⁵⁶⁰ Karl Müller, *aynı makale*, s. 125.

⁵⁶¹ Takıyuddin Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitabu’l-Mevâiz ve’l-İtibar bi Zikri’l-Hitâtı ve’l-Âsâr*, II, Kahire, t.y., s. 92-93.

⁵⁶² *Türk Mektupları*, (çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 74.

⁵⁶³ Aksaray-Konya arasındaki Sultanhanı, Ilgın-Konya arasındaki Kadınhanı Selçuklu döneminde buralarda kurulan hanlar çevresinde oluşmuş kasabalarlardır.

⁵⁶⁴ Turan, *aynı yer*, s. 111.

⁵⁶⁵ İbn Bibi, *aynı eser*, II, s. 123-124, 140, 180. Horozlu Han olarak bilinen Ruzbe Han, 1249 yılında Esedüddin Ruzbe tarafından Konya’da “*Ruzbeh düzlüğü*” olarak tarif edilen mevkide yaptırılmıştır. (Bk. İbn Bibi, *aynı eser*, II, s. 123). İ. Hakkı Konyalı, Ruzbe Kervansarayı için, “*bir hükümdar, bir ordu, bir devlet ulusu ve ağır bir misafir Konya’ya girip çıkarken burada karşılanır ve buradan uğurlanırdı. Hanın önünde sık sık çadırlar kurulur ve kaldırılırdı*” diyerek burayı İstanbul’daki Davut Paşa Kışlası ve Köşkü’ne benzetmiştir. Bk. *Konya Tarihi*, 679- 682.

durumda, Konya merkezli olmak üzere Antalya-Konya-Kayseri şehirleri arasında yer alan kervansaraylar bu hareketliliği kolaylaştırmıştır⁵⁶⁶. Bu üçgen içerisinde özellikle Konya-Aksaray arasında kervansarayların⁵⁶⁷ bir günlük yoldan çok daha yakın, neredeyse birkaç saatlik ara ile yer almaları ancak bu tür bir kullanımla açıklanabilir. Konya-Aksaray-Kayseri-Sivas⁵⁶⁸ yolu üzerindeki kervansarayların sıklıklarının yanı sıra daha büyük ölçekli olmaları ise Sivas'ın önemli bir ticari merkez olmasının yanında Sultan ve devlet adamlarının sık kullandığı bir güzergâh üzerinde olmaları ile açıklanabilir.

5.1. Karatay Kervansarayı

Celaledin Karatay'a ait vakıf eserlerden en erkeni 1240-1241 tarihli kervansaraydır. Kayseri-Elbistan arasında Bünyan Kazası'nın Zamantu Nahiyesi'ne bağlı ve bugün vâkıfının adıyla anılan “*Karadayı*” yani “*Karatay*” köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Karatay Kervansarayı, ön ve arka olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. İç ile dış kapılarının üzerinde iki kitabesi bulunmaktadır⁵⁶⁹. Buna göre kervansarayın arka kısmının 1237 yılından önce I. Alâeddin Keykubad zamanında⁵⁷⁰, ön kısmının ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1240-1241 yılları arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır⁵⁷¹. Kervansarayda bulunan her iki kitabede de tevazu eseri olarak Celaledin Karatay'ın ismi bulunmamaktadır⁵⁷².

Karatay Kervansarayı'nın vakfiyesi, yalnız Karatay Kervansarayı hakkında değil, hemen tüm Selçuklu kervansaraylarının özelliklerini ortaya koyması bakımından büyük bir

⁵⁶⁶ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, s. 106; Ayşıl Tükel Yavuz, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 254; Barbara Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1964, s. 12-16.

⁵⁶⁷ Konya-Aksaray arasında Sadedin Köpek tarafından 1235-1237 yılları arasında yaptırılmış olan Zazadın Hanı yer almaktadır. Ayrıca Kayseri-Aksaray güzergâhında 1236 yılında tamamlanmış olan Alayhan bulunmaktadır. Bk. İsmet İlter, *Tarihî Türk Hanları*, Ankara 1964, s. 21, 32-33; Cengiz Bektaş, *Selçuklu Kervansarayları, Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri-A Proposal Recarding the Seljuk Caravanserais Their Protection and Use*, İstanbul 1999, s. 90-93.

⁵⁶⁸ Aksaray- Kayseri kervan yolu üzerinde Ağızkarahan /Hoca Mesut Kervansarayı adı verilen yapı 1219-1240 yılları arasında inşa edilmiştir. Bk. İlter, *aynı eser*, s. 42-43; M. Kemal Özergin, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 20 (1965), s. 152.

⁵⁶⁹ Turan, *Celaledin Karatay*, s. 50.

⁵⁷⁰ Mustafa Denktaş, “Karatay Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (ed. Hakkı Acun), Ankara 2007, s. 362.

⁵⁷¹ Mustafa Aksu, *Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1998, s. 43.

⁵⁷² Aksaray, *aynı eser*, s. 28; Bu konuda ayrıca bk. Franz Taeschner, *aynı eser*, s. 10; Halil Edhem, “Anadolu’da İslâmî Kitabeler”, *TOEM*, No.33 (1331), s.513-523; Kurt Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I, Berlin 1961, s.63-68.

önem taşımaktadır⁵⁷³. Burası çeşitli bölgelerden gelen yolcular ile üst düzey devlet adamlarının ağırlandığı yer idi⁵⁷⁴. Bu nedenle kervansaray hakkında en önemli bilgiler Kalkaşandî ve el-Ömerî'nin eserlerindedir. *Baybars Tarihi* müellifi Muhiddin bin Abdü'z-zahir, Kayseri seferinden (1277) söz ederken uğradıkları adı geçen kervansarayın güzel bir tasvirini yapmıştır. Abdu'z- zahir'in mektubu Kalkaşandî tarafından aynen nakledilmiş ve el-Ömerî tarafından da özetlenmiştir. Ömerî kervansarayı “*Hanın surları ve surlar üzerinde köşelerde kuleleri olup, büyüklüğü ve yüksekliği dolayısıyla döneminin en güzel binalarından biridir*”⁵⁷⁵ şeklinde tarif etmiştir. Kervansarayın içerisinde “*Evânînü's-sayfiyye*” adı verilen yazlık köşkler ve kışlık mekânlar bulunmaktadır. Burada her mevsimde konaklayanların birincil ihtiyaçlarına olanak sağlayan hamam, bimaristan adı verilen hastane gibi mekânlar ile ilaç⁵⁷⁶, yatak ve yemek takımları ve ahırlar bulunmaktadır.

Karatay Kervansarayı, diğer Selçuklu hanları gibi, ticaretin gelişmesine önemli denilebilecek katkıda bulunmuştur. Bunun için kervansarayın inşasından sekiz yıl kadar sonra çevresinde 15 dükkân ile kira getiren evler inşa edilmiştir⁵⁷⁷. Bu kervansaray, XIV. yüzyılda bile tüccarlar ile Avrupalı seyyahların dikkatini çekmiş ve süslü cümlelerle övmüşlerdir⁵⁷⁸. Selçuklu kervansaraylarının iskân için alt yapı oluşturduğuna yukarıda değinilmişti. Karatay Kervansarayı için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Çünkü bu yapının çevresinde inşa edilen dükkânlarla evlerin bugünkü Karadayı köyünün temelini oluşturduğu görülmektedir.

5.2. Kervansaraya Vakfedilen Gayrimenkuller

Türkiye Selçuklu devri yapılarının Osmanlı döneminde olduğu gibi, inşaat defterlerinin bulunduğu ve yapılan bütün harcamaların mutemetler tarafından adı geçen

⁵⁷³ Berkol, *aynı makale*, s. 345- 367.

⁵⁷⁴ İmâduddin İsmail b. Muhammed b. 'Umer Ebu'l-Fidâ, *Kitâbu Takvîmi'l-Buldân*, (yay. M. Reinaud- M.L.B. Mac Guckin de Slane), Paris 1840, s. 385.

⁵⁷⁵ Turan, *Selçuk Kervansarayları*, s. 481.

⁵⁷⁶ Kalkaşandî, *aynı eser*, XIV, s. 173.

⁵⁷⁷ Turan, *Selçuk Kervansarayları*, s. 487-488.

⁵⁷⁸ H. Kiepert, “Über Pegolotti's vorderasiatisches Hinerar”, *Monatsberichte der K. Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Berlin 1881, s. 901-913; J.R.S. Sterret, *Preliminary Report on an Archaeological Journey made through Asia Minor during the Summer of 1884*, Boston Archaeological Institute of America, 1885, s. 42.

defterlere kaydedildiği bilinse de⁵⁷⁹, bu arşiv kayıtları günümüze ulaşmamış olup yalnızca kervansaray vakfiyesi ve zeylinden bu çalışmada faydalanılacaktır⁵⁸⁰.

Celaledin Karatay tarafından 645/1247 tarihli vakfiyede kervansaraya tahsis edilen ilk vakıf Sarahor ve Likendon köyleri ile Kayseri şehrinin dışında bulunan iki çayırdır. 1248 tarihli zeylde ise vakfiyenin şartlarına göre, vakfın artan gelirinden Kayseri civarında 334 müd tohum alan 29 parça arazi ile yeri gösterilmeyen yedi tarla ve Meşhed civarında 19 tarlanın satın alınarak kervansaraya vakfedildiği belirtilmiştir. Ayrıca Sarahor köyünün bitişiğinde yer alan Güney köyünün de kervansaraya vakfedildiği anlaşılmaktadır. Ancak zeylde bu köyün vakıfların gelirinden satın alınmış olduğuna dair bir kayıt bulunmaması bu köyün daha önce Karatay'ın mülkünden olduğuna işaret etmektedir⁵⁸¹. Çünkü birkaç yıl içerisinde artan gelirle böyle bir köyün satın alınmasına da imkân bulunmamaktadır.

Vakfedilen yerlerle ilgili bilgiler, mülk araziler ile bunların kimlerin elinde olduğu, sınırları ve komşu mülkler hakkında ayrıntılı bir tablo sunmakta olup bunların Müslümanlar, gayrimüslimler ve kadınlar da dahil herkesin şahsi mülkünün bulunduğu görülmektedir. Celaledin Karatay'a ait vakfiye, Sultana ya da vakıflara ait mülkler hakkında da bilgi vermektedir. Sahibi tarafından kurulan bir vakfa gelir sağlamak amacıyla vakfedilmiş olmalarına rağmen eski statüleri ve komşu mülklerin statülerine ait ifadeler, Türkiye Selçukluları dönemindeki özel ve vakıf mülkler ile sultana ait mülkler konusunda kesin bir ayırım yapılmasına imkân vermektedir.

5.2.1. Vakıf Köylerin Etnik Durumu

Kervansaray vakfiyesinde vakıf köylerin etnik durumu hakkında geniş bilgiler yer almaktadır ki, bunlar Anadolu'nun tarihî topografyası için oldukça önemlidir. Kervansaraya yapılan ilk vakıf, yapının da içinde bulunduğu ve Türkiye Selçukluları döneminde Kayseri'ye bağlı bulunan “Sarahor” köyüdür⁵⁸². Bizans kaynaklarında Sarahor adına rastlanmadığından,

⁵⁷⁹ Yapının tamamlanmasından sonra kervansarayanın hesap ve masraf defteri Celaledin Karatay'a takdim edilmiştir. Bk. Aksarayî, *aynı eser*, s. 28.

⁵⁸⁰ Kervansaray vakfiyesi, Konya'da 651/1253-1254 tarihinde medrese vakfiyesini tescil eden Konya Kadısı tarafından düzenlenerek tescil edilmiş, ancak çeşitli sebeplerle farklı tarihlerde Kayseri mahkemesine götürülerek tasdik edilmiştir. Turan, *Celaledin Karatay*, s. 84-85.

⁵⁸¹ Turan, *Celaledin Karatay*, s. 67.

⁵⁸² Bu köyün sınırları arasında, kervansaraya vakfedilmiş olan Likendon ve Güney köyleri bulunmaktadır.

köyün adını Selçuklu döneminde aldığı tahmin edilebilir⁵⁸³. Bu köy vâkıfı nedeniyle sonradan “Karatay” adını almıştır⁵⁸⁴.

Kervansaraya vakfedilen diğer bir köy, yine Türkiye Selçukluları döneminde Kayseri’ye bağlı olan *Likendon*’dur⁵⁸⁵. Bizans döneminde şehir statüsünde olup Lapara ya da Lykandos diye anılan bu yerleşim biriminin 890 yılında VI. Leo tarafından bir thema haline getirildiği bilinmektedir⁵⁸⁶. Elbistan ise bu dönemde Lykandos’a bağlı bir kent durumundadır. Lykandos, Bizans İmparatorluğu ile Ermeni Devleti arasında sınır bölgesinde yer almaktadır⁵⁸⁷. 976 yılında da geçit yolu üzerinde bulunduğundan seferlerde askerî üs olarak kullanılmıştır⁵⁸⁸. Bununla birlikte, Lykandos’ta Bizans öncesinde bir Ermeni psikoposluğu, Bizans döneminde ise Arabissos yani Afşin bölgesinde XIII. yüzyıla kadar ayrı bir piskoposluğun yer aldığı kaynaklarda zikredilmektedir ki, bu durum bölgenin aynı zamanda önemli bir dinî merkez olduğuna işaret etmektedir⁵⁸⁹. Bizans döneminde Lykandos ve çevresinde, hem Ortodoks hem de Katolik Kilisesince heretik kabul edilen Gregoryen Ermenilerin ve Nestûrîlerin kalabalık bir nüfus oluşturdıkları görülmektedir⁵⁹⁰. Bu nedenle, Bizans hakimiyeti altında yaşadıkları dönemde kendilerine gösterilmeyen dinî hoşgörüyü, Türkiye Selçukluları zamanında gören bu heretik gruplar kendilerini Türklere yakın görmüşler, bunun için Türklerin Bizans ile mücadelelerinde Selçukluların yanında yer almışlardır⁵⁹¹. Bizans döneminden sonra ise Lykandos adına ilk defa Likendon olarak Celaledin Karatay’a ait olan kervansaray vakfiyesinde rastlanılmıştır⁵⁹².

⁵⁸³ Sarahor, İslam devletlerinde orduya ot hazırlamakla yükümlü olanlara verilen bir isim olduğundan, bu köy halkının Selçuklu orduları için bu vazife ile görevlendirildikleri düşünülebilir. Bk. Turan, *Celaledin Karatay*, s. 63.

⁵⁸⁴ Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 762, 775, 785.

⁵⁸⁵ Likendon köyünün sınırları arasında daha sonra kervansaraya vakfedildiği anlaşılan Kölete köyü yer almaktadır.

⁵⁸⁶ Komnena, *aynı eser*, s. 434. Ayrıca bk. W. M. Ramsay, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 321-322; Friedrich Hild, *Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien 1977, s. 91.

⁵⁸⁷ Ernst Herzfeld, *The Persian Empire: studies in geography and ethnography of the Ancient Near East*, (ed. Gerold Walser), Wiesbaden 1968, s. 114.

⁵⁸⁸ Romanus Diogenes, 1068 ve 1070 yıllarında Suriye seferinden ve Selçuklular ile mücadeleden önce burada konaklamıştır. Bk. Mikhael Attaleiates, *Tarih*, (çev. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 112; Ramsay, *aynı eser*, s. 322; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (çev. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 27; Hild, *aynı eser*, s. 95.

⁵⁸⁹ Hild, *aynı eser*, s. 94-95.

⁵⁹⁰ Gregoryen Mezhebi’ne bağlı olan Ermeniler, İsa’nın Tanrı mı ya da insan mı olduğu konusunda İznik Piskoposlar Kurultayı’nın Ortodoks ve Katolik kiliselerince benimsenmiş olan yorum ve kararları kabul etmemektedirler. Bk. Attaleiates, *aynı eser*, s. 104; Korobeinikov, *aynı makale*, s. 2.

⁵⁹¹ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1998, s. 182-185.

⁵⁹² Turan, *Celaledin Karatay*, s. 64. Nicolas Oikonomidés, Likendon köyünü bu dönemde Sarahor köyü gibi Hristiyanların yoğunlukta olduğu bir bölge olarak tarif etmiştir. Bk. Nicolas Oikonomidés, “L’organisation

Türkiye Selçukluları döneminde, vâkıfın Sarahor ve Likendon köyleri çiftçilerinden mahsullerinin 1/5'inden fazla vergi alınmamasını şart kılmış olması, dönemin iktisadî şartları göz önünde bulundurulduğunda bu köylerin demografik olarak gayrimüslim çoğunluğu devam ettirdiğini göstermektedir⁵⁹³. Nitekim Osmanlı dönemi kayıtlarında XVI. yüzyıla ait bir *Tapu Tahrir Defteri*'nde İlkendin köyünün sadece Hristiyanlardan oluştuğunun gösterilmesi, bu bilgiyi teyit etmektedir⁵⁹⁴. Ancak bu köyün Karatay'a ait vakıflardan olduğuna dair bir kaydın bulunmaması, kısmen veya tamamıyla vakıf halden çıkarak miri araziye dönüştüğünü göstermektedir.

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında “Zerezek/Zerdenek” ile “Elbaşı/İlbaşı”nın Karatay Kervansarayı'nın vakıf köyleri arasında yer almaktadır. Bizans döneminde Kilikya ile Kapadokya arasında yer alan ve Kilikya'nın önemli bir yerleşim birimi olan “Arasaxa” yani “Zerezek/Zerdenek” köyünün⁵⁹⁵, İlkçağlardan itibaren ticari yollar üzerinde bulunduğu bilinmektedir⁵⁹⁶. Bu köyün devamında yaklaşık yedi kilometre kuzeydoğusunda Karatay Sultan Zaviyesi bulunmaktadır. Vakıf köylerden “Elbaşı/İlbaşı” ise Zamantu Kazası'nın merkezi durumundadır ve “yabancı yurdunun başı” anlamında Türkiye Selçukluları devrindeki Yabanlu Pazarı'na işaret eden bir isim olduğu düşünülmektedir⁵⁹⁷.

5.2.2. Zamantu Bölgesi

Karatay Kervansarayı'nın bulunduğu Zamantu bölgesinden ilk olarak Bizans döneminde VI. Leon zamanında söz edilmiştir. Buna göre, Lykandos themasının sınırında bulunan “Tzamandos”, bugünkü adı ile “Pınarbaşı” daha önceki tarihlerde “Aziziye” olarak anılmıştır⁵⁹⁸. Türkiye Selçuklu döneminde ise bu bölge, Yabanlu Pazarı'nın içinde bulunduğu önemli bir ticaret merkezidir.

de la frontière orientale de Byzance aux Xe- XIe siècles et le Taktikon de l'Escorial”, *Actes du XIVe congrès international des études Byzantines, Bucarest (6- 12 Eylül 1971)*, Bucarest 1974, s. 285-302.

⁵⁹³ Türkiye Selçukluları döneminde uygulamada olan haraç ve cizyenin özellikleri tam olarak anlaşılamamış olsa da (bk. Cahen, *aynı eser*, s. 131-132), Turan, Türkiye Selçukluları döneminde gayrimüslimlerden 1/5'ten fazla hububat vergisi alınmadığını ifade etmektedir. Bk. *Celaeddin Karatay*, s. 67.

⁵⁹⁴ *TTD*. No. 998, s.561.

⁵⁹⁵ Hild, *aynı eser*, s. 90.

⁵⁹⁶ Ramsay, *aynı eser*, s. 318, 341; Gönül Cantay, “Kayseri ve Kervan Yolları I”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (16-17 Nisan 1998), Kayseri 1998, s. 102, 104.

⁵⁹⁷ Gökhan Yıldız, “1260-1263 (1844-1847) Yılları Arasında Zamantu Kazasının Müslim ve Gayr-ı Müslim Teb'asının Demografik Yapısı”, (Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde 2002, s. 38.

⁵⁹⁸ Hild, *aynı eser*, s. 91.

Zamantu bölgesindeki köylerin coğrafi konumlarında Zamantu Irmağı'nın belirleyici olduğu görülmektedir⁵⁹⁹. Bu ırmak çevresinde ve onun batıdaki uzantısı olan Taçın Çayı etrafında, içlerinde daha sonraları Karatay Sultan Zaviyesi adını alan Karatay Kervansarayı'nın vakıf köylerinin de yer aldığı Ekrek, Zerezek, Zek, Elbaşı, Taçın gibi köylerin bulunması Zamantu bölgesindeki kır yerleşiminin buradaki ekonomik faaliyetlerin de temel belirleyicisi olduğunu göstermektedir.

Osmanlı döneminde Zamantu Kazası adını alan bu bölgenin sınırları içerisinde yer alan Yabanlu Pazarı'nda ticaretin ne zaman sona erdiğine dair dönemin kaynaklarında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Aksarayî'nin Yabanlu'dan sadece Anadolu'daki Moğol valilerinin yaylakları şeklinde bahsetmesi ve buranın bir pazar olarak vasıflandırılmaması Yabanlu Pazarı'nın faaliyetini Moğol hakimiyeti devrinde, yani XIII. yüzyılın sonlarında veya XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde sona erdirdiğini göstermektedir⁶⁰⁰. Bu pazarın Moğollar'dan sonra Dulkadir Beyleri'nin de yaylakları olduğu anlaşılmaktadır⁶⁰¹. Görüldüğü gibi, Yabanlu Pazarı'nın bu yüzyıllarda tarih sahnesinden silinmiş olması ve bundan sonra uluslar arası ticaret yollarının Akdeniz'den Okyanuslara kayması, bu ticari merkez ve yolların ortadan kalkmasına buna bağlı olarak Anadolu'da bu tarihten itibaren inşa edilen büyük mimari eserlerin sayısının azalmasına neden olmuştur⁶⁰².

Anadolu'da İlhanlı hakimiyetinin çöküşü ile birlikte Maraş'a 1337 yılında Dulkadirli Türkmenleri hakim olmuş ve Zeynettin Karacabey öncülüğünde Dulkadirli Beyliği kurulmuştur⁶⁰³. Nitekim Dulkadiroğulları'ndan Halil Bey'in mezarı Zamantu Kalesi'nin altında, Melik Gazi Türbesi'nin yanında bulunmaktadır⁶⁰⁴. Osmanlı Devleti döneminde “Karatay Sultan Zaviyesi” adını alan Karatay Kervansarayı, Zamantu Kazası sınırları içerisinde yer almaktadır. Türkiye Selçukluları devrinde Yabanlu Pazarı'nın yer aldığı

⁵⁹⁹ Zamantu ırmağı Akdeniz'e dökülen Seyhan ırmağının doğuda bulunan kolu olup, bugünkü Pınarbaşı Kazası ve yine Pazarören nahiye merkezi önünden geçmektedir. Zamantu'nun kaynağı olarak bugün Kayseri'nin kazası olan Sarız gösterilmektedir. Bk. Uygur Kocabaşoğlu, Murat Uluğtekin, *Salnâmelerde Kayseri (Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminin Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri)*, Kayseri 1998, s. 189, 204, 238.

⁶⁰⁰ Aksarayî, *aynı eser*, s. 232.

⁶⁰¹ Arifi Paşa, “Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğlu Hükümeti”, *TOEM*, No. 30-37 (1332), s. 2; Yaylak geleneği, Maraş ve çevresinde yaşayan Dulkadirli Türkmen aşiretlerinin hayat tarzlarının bir gereği olarak görülmektedir. Bk. Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri*, (Kısaltma: *Türkmen Aşiretleri*), Ankara 1997, s. 119.

⁶⁰² Osman Turan, “Sivas Şehri”, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 202-214.

⁶⁰³ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, (haz. Ahmet Uğur), Ankara 1997, s. 254; Hoca Saadettin, *Tacu't-Tevârih*, II, İstanbul 1279, s. 131; Gündüz, *Türkmen Aşiretleri*, s. 47.

⁶⁰⁴ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 15.

Zamantu Yaylası ve Karatay Kervansarayı, kazanın şehir ve yönetim merkezi olan Zamantu Kalesi'nin görüş alanı içerisinde yer almaktadır⁶⁰⁵.

Zamantu, Dulkadirli Beyliği'nin hakimiyetinden sonra 1515 yılında Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girdiğinde Kayseri Sancağı'na bağlı iken⁶⁰⁶, 1526-1527 tarihinde⁶⁰⁷ Maraş Sancağı'na bağlanarak kaza statüsüne kavuşmuştur. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde ise tekrar kadar devam etmiş ve bu tarihten itibaren kaza Kayseri'ye bağlanmıştır⁶⁰⁸. 1845 yılında Sivas Eyaleti'nin Kayseri Sancağı'na bağlanmıştır ki, Karatay Sultan Zaviyesi'nin yer aldığı Karadayı köyü ile bu hayrâtın vakıf akarları olan Zerezek ve Elbaşı köyleri bu kazaya bağlı bulunmaktadır (Tablo XI).⁶⁰⁹

5.2.3. Zirai Gelirler

Selçuklulardan Osmanlı döneminin başlarına kadar kervansaray hakkında herhangi bir arşiv kaydı bulunmamaktadır. Ancak Dulkadir Beyliği'ne ait temessükler, Osmanlı belgelerinde atıflar şeklinde yer almış, bu sayede geçmişe dair bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. XVI. yüzyılda Zamantu Kazası'nın çeşitli bölgelerindeki Karatay Kervansarayı dışında çoğu Dulkadir Beyliği döneminde kurulmuş zaviyeler mevcut idi. Osmanlı Devleti buralara ait vakfedilen gelirlere müdahale etmeyerek durumlarını belgelemeleri halinde hizmetlerine devam etmelerini sağlamıştır.

Karatay Sultan Zaviyesi'ne ait Osmanlı dönemindeki en eski kayıt, 971/1563 tarihli Maraş Sancağı mufassal *Tapu Tahrir Defteri*'dir⁶¹⁰. 1527, 1563, 1579 tarihlerinde Zamantu Kazası sınırları içinde; Hınziri, Gömülgün, Pınarbaşı, Çörmüşek Özü ve Kal'a-i Zamantu nahiyeleri yer almaktadır⁶¹¹. Zamantu kazası içerisinde en fazla gayrimüslim unsur Çörmüşek Nahiyesi'nde bulunmaktadır. Kal'a-i Zamantu, yani Zamantu Kalesi'nin bulunduğu yer bugün Kayseri şehrinin Bünyan ve Zamantu Kalesi yanında bulunan Elbaşı/İlbaşı kasabası⁶¹², Karatay Sultan Zaviyesi'nin de vakıf köylerinden biridir. 1563 tarihli *Tapu Tahrir Defteri*'nde Çörmüşek Nahiyesi'ne bağlı Karatay Sultan köyünde bulunan zaviyeye Karatay, Güney,

⁶⁰⁵ Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, "Melik Gazi Türbesi ve Kalesi", *Belleten*, XVIII/7 (1954), s. 335-336.

⁶⁰⁶ *TTD*. No. 124, s. 40-48.

⁶⁰⁷ *TTD* No. 998, s. 546.

⁶⁰⁸ Mustafa Keskin, *Kayseri Nüfus Müfredat Defteri 1831-1860*, Kayseri 2000, s. 104, 147.

⁶⁰⁹ *ML. TMT*. No. 13874.

⁶¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 101 ve 108 numaralı Maraş'a ait bu *Tapu Tahrir Defteri*, 38 numaralı Kayseri *Tapu Tahrir Defteri* ile aynıdır. Bk. Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, I, s. 5; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VII, s. 172.

⁶¹¹ *TTD* No. 998, s. 546-569.

⁶¹² Kocabaşoğlu, Uluğtekin, *aynı eser*, s. 235, 241, 252.

Köni⁶¹³ ve Seredur⁶¹⁴ köylerinden gelirler kaydedilmiştir. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde Karatay dışındaki diğer köyler arşiv kayıtlarında yer almamış ya da isim değişikliğine uğramıştır.

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet otoritesinin istikrar kazanarak merkezileşmesiyle ilk devirlerde zaviyelere tanınan imtiyazlar sınırlandırılmaya başlanmıştır. Nitekim Fatih döneminde yapılan toprak düzenlemeleri ile bazı zaviyelerin evkafına el konularak iptal edildiklerinden daha önce söz edilmiştir⁶¹⁵. Bu vakıfların bir kısmı sonradan geri verilmişse de zaviyelerin idaresi devletin kontrolü altına girmiştir. Bu durum, XVI. yüzyıldan itibaren daha da artış göstermiştir ki, 1563 yılında Karatay Sultan Zaviyesi'ne gelir getiren Güney ve Serdeur köylerine daha sonraki dönemlerde rastlanılmaması, vakıf köylerin bu uygulamaya dahil edildiğini akla getirmektedir.

Daha sonraki dönemlerde gelirlerinin bir kısmı Karatay Sultan Zaviyesi'ne bırakılmış olan Zerezek/Zerdenek, Kölete ve Likendon/İlkendin köylerinin gelirlerinden ise 1563 yılında vakfa herhangi bir gelir kaydedilmemiştir⁶¹⁶. Turan, bu dönemden sonraki arşiv kayıtlarında bu köye yer verilmemesinin sebebini, buranın vakıf halden çıkarılmış olabileceğine bağlamaktadır⁶¹⁷. Ancak XVI. yüzyılda Likendon/İlkendin köyü sınırları içerisinde “*Dede İlbaşı*” adında bir çiftliğin bulunması ve XIX. yüzyıla gelindiğinde vakfın akarları içerisinde “*İlbaşı*” adında bir köyün yer alması, Likendon köyünün miri toprak statüsüne geçmesinden ziyade, köyde bir isim değişikliğinin söz konusu olduğuna işaret etmektedir.

Zaviyenin sakinleri 1563 yılında Karatay evlâdından olduğu bilinen 44 kişidir. Zaviye sakinlerinden üçünün çift, birinin nim çift ve ikisinin de mücerred⁶¹⁸ olarak kaydedilmeleri, bunların ziraatle uğraştıklarını göstermektedir⁶¹⁹. Bunun karşılığında vermeleri gereken vergiden muaf oldukları ise “...ellerinde *Alâüddeve ve Ali Beg merhumdan resm-i ganem vesair avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müsellemler olmak için temessükleri olub...*” kaydından anlaşılmaktadır⁶²⁰. Muafiyet dinî sebeplerden dolayı da veriliyordu⁶²¹.

⁶¹³ Bu köyün malikâne hissesi Karatay Sultan vakfına, divani gelirleri ise tımara aittir. Köyde Süleymanlı cemaati ziraat etmektedir. *TTD* No. 38, s. 486.

⁶¹⁴ Bu köy 1563 yılında tamamen gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla burada zimmiler ziraat etmektedir. *MAD. d. No. 43*, s. 89; *TTD* No. 38, s. 492.

⁶¹⁵ Gökbilgin, *aynı eser*, s. 183.

⁶¹⁶ *TTD* No. 101-108, s. 479.

⁶¹⁷ *Celaleddin Karatay*, s. 64-65.

⁶¹⁸ Osmanlılarda çift resmi sistemi ve konu ile ilgili terminoloji için bk. Halil İnalcık, “Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu”, *Belleten*, XXIII (1959), s. 575-610.

⁶¹⁹ Solak, *aynı eser*, s. 106-107.

⁶²⁰ Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 763.

Oysa burada dinî sebeplerden değil, “âyende ve revendeye” verilen hizmetlerden dolayı muafiyet söz konusudur⁶²².

Vakıf akarı bakımından, mevcut gelir kaynağı köy olan ya da gelir kaynakları içerisinde köyün de bulunduğu vakıflar zengin gelir kaynaklarına sahip olan kurumlar içerisinde değerlendirilmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, Karatay Sultan Zaviyesi’nin gelirleri arasında 1563 yılında Karatay, Güney, Köni, Serdeur⁶²³ gibi köylerin bulunması ve bu dönemde Zamantu Kazası’ndaki zaviyelerin gelir kaynakları ile kıyaslandığında en çok geliri olan ikinci zaviye olması⁶²⁴, kurumun zengin gelirleri olduğuna işaret etmektedir. Daha sonraki dönemlerde Karatay Sultan Zaviyesi’nin gelirlerini çoğunlukla çeşitli köylerde bulunan mezraalar⁶²⁵ oluşturmuştur (Tablo XI).

Zaviyelerin yönetiminde XVI. ve XVII. yüzyıllarda birtakım idari ve fonksiyonel bozukluklar görülmeye başlanmıştır. Karatay Sultan Zaviyesi’nin de içinde bulunduğu Osmanlı zaviyeleri, önceki düzenlerini kaybederek birtakım yolsuzluklara ya da tarikatlar arası nüfuz mücadelelerine konu olmuşlardır⁶²⁶. Celaleddin Karatay’ın banisi olduğu zaviye ile ilgili arşiv kayıtlarında karşılaşılan ilk problem 1713 yılına aittir. Burada, Karatay evlâdının birtakım vergilerden muaf tutulmuş olmalarına rağmen, kendilerinden akçe talep edilmiştir. Buna göre, Karatay evlâtlarından Himmet, Molla Ali ve Hasan adındaki şahıslar arzuhallerinde, kendilerinin tasarruflarında vakıf arazisi dışında herhangi bir toprak olmamasına rağmen Dur Ali, Mehmet ve Hacı Himmet, Pirli Hacı Halil, Kethüda ve Koca Bey adındaki şahıslar “*siz bizim reayamızdansınız*” diyerek kendilerinden akçe talebinde bulunmuşlardır. Bunların durumları araştırılmış ve Zamantu Nahiyesi’nde bulunan Karatay evlâdının resm-i ganem, avârız-ı dîvaniye ve tekalif-i örfiye gibi vergilerden muaf olduklarına dair Dulkadir Beyi Alâüddevle’den ellerinde temessüklerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, yukarıda adı geçen şahıslar tarafından Karatay evlâdının hiçbir şekilde rencide edilmemeleri ve geçmişteki uygulamanın devam etmesi konusunda Maraş Beylerbeyi ile ilgili kadılara hüküm gönderilmiştir⁶²⁷.

⁶²¹ Ahmet Yaşar Ocak, Suraiya Faroqhi, “Zaviye”, *İA*, XIII, Eskişehir 2001, s. 472.

⁶²² *EV.MH.* 1720. 75; Franz Taeschner, *Ahi Evran Zaviyesi*, s. 95.

⁶²³ Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 762, 775, 785.

⁶²⁴ 1563 yılında Zamantu Kazası’ndaki zaviyeler içerisinde en çok gelire sahip olan Melik Gazi Zaviyesi’nin yıllık geliri 18.895 akçedir. Bk. Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 676-731.

⁶²⁵ Mezralar da büyük ölçüde hububat üretimine tahsis edilmişlerdir. Bk. W. Hütteroth, K. Abulfattah, *Historical Geography of Paletsine Transjordan and Southern Syria in the Late Sixteenth Century*, Erlangen 1977, s. 78.

⁶²⁶ Ocak-Faroqhi, *aynı madde*, s. 471.

⁶²⁷ *İE. EV.* Dosya No. 22, Gömlek No. 2667.

Karatay Sultan Zaviyesi ile ilgili bir diğer problem, vakfın mahsulünün elde edilmesi konusundadır. 1881 yılında Karatay ailesi tarafından tahsil edilen Sarahor köyünün hububat gelirlerine dışarıdan müdahil olan bazı kimseler “*senin alâkan yokdur*” diyerek vakfın mütevellisine müdahalede bulunmuşlardır. Ancak *Defter-i Hakani*’deki kayıtlara bakılarak köyün mahsulünün tasarruf hakkının Karatay evlâdına ait olduğu belirlenmiş⁶²⁸ ve dışarıdan müdahale ortadan kaldırılmıştır.

Karatay Sultan Zaviyesi’nin vakıf mezarlarından elde edilen gelirlerin geciktiği dönemler de olmuştur. Buna göre, 1878 yılında Göğercinlik mezarının mutasarrıfı olan İsmail Çavuş, Sivas Evkaf Muhasebesine başvurarak adı geçen mezranın 1875 ve 1876 yılından hesabı görülmediğinden dolayı gecikmiş, ödenmeyen gelirlerinin olduğunu ifade etmiştir⁶²⁹.

Tablo XI- Vakıf Akarlarının Bulunduğu Köyler ve Toplam Gelirleri

Sancak/Kaza	Akar ve cinsi	971/1563 akçe	R. 1282/ 1866 kuruş	R. 1283/ 1867 “	R. 1288/1872 “	R. 1292/ 1876
Maraş/ Zamantu	Karatay, Güney, Köni, Seredur köyleri	Toplam 11.354				
Aziziye/ Zamantu	Sultan Karatay karyesi köy yeri		8.756	9.350	11.626	17.786
“	İlbaşı karyesi/Karatay mezrası		953	1.050	985	
“	Zerdenek karyesi/Karatay mezrası		1.560	1.900	8.416	5.133
“	Alaylı karyesi/Karatay mezrası		213	313	5.683	
“	Kölete karyesi/Karatay mezrası		312	612	58	237
“	İlbaşı karyesi/ Zelahor mezrası		293	475		3.326
“	Güllüviran karyesi/Göğercinlik mezrası				81	
“	Çölük (?) karyesi/ Meşgar (?) mezrası				52	

Vakıf gelirlerinin elde edildiği köy ve yer adları ile ilgili bilgileri bu tür dönemler arası yapılan çalışmalarda tespit etmek oldukça zordur. Birtakım yerleşimlerin sonraki

⁶²⁸ C. EV. 20294. 400.

⁶²⁹ EV.MH. 1934. 107.

durumlarının bilinmemesi, buraların merkezlerinin değişmesinden dolayı mı ortadan kalktığı yoksa sadece bir isim değişikliğinin mi söz konusu olduğu açık değildir. Bu nedenle genellikle XVI. ve XIX.- XX. yüzyılların bir karşılaştırılması ile yetinilmek durumundadır⁶³⁰. Bununla birlikte XVI. yüzyılda adı geçen köy ve yer adlarının ne kadarının XIX. yüzyıla ulaştığı ve dolayısıyla o dönemle örtüştüğü de bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bu oranın Anadolu'daki bazı bölgelerde ancak üçte bire ulaşabildiği müşahade olunmuştur⁶³¹.

Vakıf akarlarının bulunduğu köylere dair vakfiye metninden ve 1563 yılı kaydından sonra yalnızca XIX. yüzyıl kayıtlarında ulaşılabilmiştir. Bu dönemde Karatay Sultan Zaviyesi'ne bağlı vakıf köyler, Zamantu Kazası içerisinde Aziziye Sancağı'na bağlı bulunmaktadır. Vakfiyede adı geçen ve sınırları belli olan köyler dışındaki müstakil tarla ve arazilerin daha sonraki dönemlerdeki durumunu tespit etmek şüphesiz zordur. Bu nedenle yukarıda verilmiş olan köy ve buralara bağlı mezralara dair bilgiler maalesef arşiv kayıtlarında yer aldığı ölçüyle sınırlıdır. Buna göre 1866 yılı kaydına göre⁶³² biraz daha detaylı bilgiler veren 1872 yılı kaydında, *Karatay Sultan* köyüne Köyyeri mezrası, *İlbaşı* köyüne Köyyeri, Çorak, Günlük (?) ve Zelahor mezraları, *Zerdenek* ya da *Zerezek*⁶³³ köyüne meşgar (?), Köyyeri mezraları ile Karatay toprağı, *Çölük* (?) karyesine Meşgar (?) mezrası, *Kölete* köyüne Sultan Karatay toprağı, *Alaylı* köyüne meşgar (?) ve Göğercinlik mezraları ile *Güllüviran*⁶³⁴ köyüne yine Göğercinlik mezarının bağlı olduğu görülmektedir⁶³⁵. Dolayısıyla 1866 yılı ile 1872 ve 1876 yılları arasında köylerden elde edilen gelir farklılıkları ve bazı köylerden elde edilen gelirin yükselmesi mezarların farklı köylere kayıt edilmesinden kaynaklanmaktadır (Tablo XII). Ayrıca bu dönemde Göğrecinlik mezarının bir kısım gelirlerinin de Kaçgar köyünde bulunan Alâüddevle Bey Zaviyesi'ne tahsis edilmiştir⁶³⁶.

Karatay Sultan Zaviyesi'ne bağlı olan köylerin mezarlarından alınan gelirlerinin bir kısmının divanî malikâne uygulamasına uygun olarak devlete bırakıldığı görülmektedir⁶³⁷. Buna göre 1884 yılında Karatay Sultan köyünün gelirlerinin tamamının Karatay Sultan Zaviyesi vakfına ait olduğu, Kölete ve Sarahor köylerinin gelirlerinin ise yarısının vakfa,

⁶³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bk. Necdet Tunçdilek, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953-54), s. 189-208.

⁶³¹ Öz, *aynı eser*.

⁶³² EV.d 15827, s. 79.

⁶³³ 1563 yılında Çörmüşek Nahiyesi'ne bağlı bir köydür.

⁶³⁴ 1527 yılında Çörmüşek Nahiyesi'ne bağlı bir köydür.

⁶³⁵ EV.MH. 1720. 79.

⁶³⁶ Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 788.

⁶³⁷ EV.MH. 1720. 72.

diğer yarısının da tımara ait olduğu belirtilmiştir⁶³⁸. Bu uygulamanın 1575 yılından beri devam ettiği tespit edilmiştir⁶³⁹.

Tablo XII- Yüzyıllara Göre Celaleddin Karatay Zaviye Vakfı'nın Toplam Gelirleri

Sene	Toplam zirai ve kira geliri (akçe-kuruş) / Yıllar arasındaki oranlar	Sancak/Kaza	Defter Adı
971/1563	9.317 akçe	Maraş/ Zamantu	Maraş TTD, s. 762, 775, 785 ⁶⁴⁰
R. 1263/1847	3.246 kuruş	Kayseri/ Zamantu	EV.d 13124, s.1
R. 1266/1850	2.550 “	Kayseri/ Zamantu	EV. MH. 310. 267
R. 1269/1853	3.810 “	Kayseri/ Zamantu	VGMA. 3095. 37
R. 1270/1854	3.720 “	Kayseri/ Zamantu	VGMA. 3094. 02
R. 1275/1859	6.100 “	Kayseri/ Zamantu	EV.d 15347, s. 30 EV. MH. 838.172
R. 1278/1862	13.420 “	Aziziye/ Zamantu	VGMA. 3100. 26
R. 1279/1863	19.951 “	Aziziye/ Zamantu	EV. MH. 1050. 148 EV.MH. 1070. 105
R. 1280/1864	18.355 “	Aziziye/ Zamantu	EV. MH. 1050. 147 VGMA. 3100. 26 EV.MH. 1070. 105
R. 1281/1866	18.200 “	Aziziye/ Zamantu	EV. MH. 1178. 317
R. 1282/ M. 1866	12.088 “	Aziziye/ Zamantu	EV.d 15827, s. 79
R. 1283/1867	13.700 “	Aziziye/ Zamantu	EV.d 15827, s. 67
R. 1288/1872	26.901 “	Aziziye/ Zamantu	EV.MH. 1720.72
R. 1292/1876	19.863 “	Aziziye/ Zamantu	EV.MH. 1996. 229
1306/1889	15.892 “	Aziziye/ Zamantu	EV.MKT. 2037

Karatay Kervansarayı, Osmanlı döneminde zaviyeye dönüşerek varlığını XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam ettirmiştir. Bu kurumun tarihî süreç içerisindeki mali durumunun arşiv kayıtlarından tespit edilen gelir miktarları ve bu sayısal veriler çerçevesinde yorumlanmasında bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Buna göre müstegallâtın gelirlerinin artması ya da azalması *Muhasebe* ya da *Evkaf Defterleri*’nde görülmesine karşın, bunların

⁶³⁸ EV.MH. 2374. 965.

⁶³⁹ “Karye-i Karatay Sultân el-galle tamâmen vakf-ı zâviye-i Karatay Sultân”, TTD No. 38, s. 479.

⁶⁴⁰ Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 762, 775, 785.

sebepleri hakkında ipucu bulunmamaktadır. Vakfın XVI. yüzyıl ile XIX. yüzyıllar arasında gelirinin yükselmiş olması, akçenin değerinin düşmesi ile açıklanabilir. Karatay Sultan Zaviyesi'nin gelir ve giderleri rayiç akçe değeri hesaba katılmadan nominal değerler üzerinden değerlendirildiğinde kurumun XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik olarak hasılatının arttığını söyleyebilmek mümkündür.

5.2.4. Bina Gelirleri

Karatay Kervansarayı için 1247'de yapılan bina vakıflarından biri, Şarkî Karahisar'daki Behramşah kasabası'nda bulunan bir handır⁶⁴¹. Karatay ayrıca, Kayseri şehrinde bulunan iki evini ve Kayseri şehrinin dış kısmında bir hanını Karatay Kervansarayı'na vakfetmiştir⁶⁴².

Celaledin Karatay 1248 tarihli vakfiye zeylinde ise, Meşhed köyünde bulunan dört ev ve bir fırını, Kayseri'deki sekiz evi ve Sarahor köyünde sayısı kaydedilmemiş olan evler ile bir hamamın yanında on beş dükkânı aynı kervansarayına vakfetmiştir⁶⁴³. Vakfiyede yeri belirtilmemiş olmasına rağmen Turan, dükkânların Karatay Kervansarayı'nın çevresinde olduğu görüşündedir.

Sarahor köyünün dolayısıyla kervansarayın ve ticari akarlarının uluslar arası ticaretin yoğun olarak yapıldığı bir güzergâh üzerinde yer alması, vakfın ciddi bir gelir kaynağının mevcut olduğunu anlamak bakımından önemlidir. Han ve evlerin Osmanlı devrindeki durumları ile ilgili herhangi bir kayda şimdilik rastlanmamıştır.

5.5. Vakıf Gelirlerinin Sarfı

Karatay Kervansarayı'na ait vakfiye ve zeylinde vakfın akarlarından elde edilecek gelirler ile harcama yapılması gereken kalemler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kervansarayın işleyişinde sunulacak hizmetler ve gerekli malzemeler ile kervansarayda istihdam edilen personelin sayısı ve ücretlerine ilişkin veriler oldukça geniştir.

Kervansarayına ait 1247 tarihli vakfiyede gelir ile ilk önce bütün vakıfların imarı ile yıkılan yerlerinin onarılması ve bozulan binaların tamiri şart koşulmuştur. Tamirattan sonra artan gelir ile vakfın zirai gelirlerinin artırılması için gerekli olan ziraat aletleri ve çift sürececek öküzler satın alınacaktır. Mutfakta kullanılacak olan malzemelerin temininden sonra belirtilen

⁶⁴¹ Turan, *Celaledin Karatay*, s. 65-66. Bu hanın yeri, Kayseri-Çorum arasına lokalize edilmiştir ve dönemi için zengin bir kasaba olduğu tahmin edilmektedir. Aksaray'da Karahisar-ı Demirlü olarak bilinen bu yer, Kayseri'ye üç merhale yakın olarak gösterilmiştir. Bk. *Aynı eser*, s. 154.

⁶⁴² Bu mülklerin sınırları vakfiyede detaylı bir şekilde yer almaktadır. Bk. Turan, *Celaledin Karatay*, s. 111-112.

⁶⁴³ *Aynı yer*, s. 63, 111.

şartlara göre burada hizmet eden personelin ücretleri ödenecek artan gelir ile de din, ırk ve cinsiyet gözetilmeksizin kervansarayaya gelen her yolcuya yemek ikram edilerek ayakkabısı olmayanlara ayakkabı temin edilecek ve binekleri için saman ile arpa sarf verilecektir. Ayrıca vakfiyede, kervansarayın ısınma ve aydınlanmasında kullanılmak üzere ihtiyaç nisbetinde zeytinyağı⁶⁴⁴, odun ve mum alınması şartı da yer almaktadır ki bunların miktarları kervansaray yöneticilerinin takdirine bırakılmıştır.

Vakfiyeye göre, kervansarayda konaklama esnasında hastalanan misafirlerin tedavisi ile burada vefat eden yolcuların defin masrafları da vakıf gelirlerinden karşılanacaktır. Ayrıca, akraba ve azatlı kölelerinden kazanmaktan aciz olup kervansarayaya sığınan kadın, erkek, Müslüman ya da gayrimüslim herkese her yıl 120 dirhem para ile 24 müd zahire verilecektir⁶⁴⁵. Burada amaç, ailesinden olan Müslüman veya gayrimüslim ayrımı yapmaksızın dul ve yetimler ile fakirlere düzenli olarak yıllık belli bir gelir tahsis ederek yıkılmaya ve dağılmaya yüz tutmuş olan aileleri koruma altına almak olmalıdır.

Masrafların giderilmesinden sonra artan gelir ile çalışanların ücretlerinin artırılması ve kervansaray için gelir kaynağı olabilecek yeni arazi ve akarların satın alınması şart kılınmıştır⁶⁴⁶.

5.6. Karatay Kervansarayı'nın Bölümleri

Karatay kervansarayı, misafir odaları, mescit, türbe, ahır, mutfak, tabhâne ve anbardan meydana gelen büyük bir yapılar topluluğu idi. Aksarayî kervansarayın inşa ve masraf defterinin olduğunu bildirirse de bu defter günümüze ulaşmamıştır⁶⁴⁷.

Misafir Odaları: Kervansarayaya gelen misafirlerin konakladıkları misafir odaları ile vakfın idaresinden sorumlu olan görevlilerin daireleri kervansarayın ortasındaki meydanı çevrelemektedir⁶⁴⁸.

⁶⁴⁴ Bu dönemde aydınlanmada yaygın olarak zeytinyağının kullanıldığı bilinmektedir ki vakfiyede de zeytinyağı kullanıldığı belirtilmiştir. (Bk. Turan, *Celaledin Karatay*, s. 115; Faroqhi, *Kentler ve Kentliler*, s. 262). Ancak Altun-Aba vakfiyesinde yaz ayları için ayda bir ritl, kış ayları içinse iki ritl bezir yağı alınmasının şart koşulmuş olması bezir yağının da kullanıldığını göstermektedir. Bk. Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 203.

⁶⁴⁵ VGMA. Defter No. 578/3.

⁶⁴⁶ Turan, *Celaledin Karatay*, s. 113-115.

⁶⁴⁷ “*Celâleddin Karatay, Elbistan yolu üzerinde Zamantı vilâyetinde yaptırdığı kervansaray tamamlanınca onu görmek için Kayseri'den hareket etti. Oraya yaklaşıncı pişman olarak geri döndü. Bunu yaparken o büyük binayı görünce gönlüne kibir gireceğini, o kibirle sevap işlerinden geri kalacağını düşündü. Yeryüzünde benzeri bulunmayan o görkemli binayı başından sonuna kadar yaptırmasına rağmen görmedi. Binanın hesap ve masraf defterini kendisine getirdikleri zaman orada yapılan harcamadan geriye çok miktarda para kaldığını görünce emri üzerine bütün evrağı yaktılar. Çünkü bakiye yüzünden mutemetlere, amelelere, ustalara (esâtize) ve ücret sahiplerine (erbâb-ı ucûr) sıkıntı gelmesini ve onların borçlu görülmesini istemedi” bk. Aynı eser, s. 28.*

Hamam: Türkler, imaret türü yapılarda hamama özel bir yer vermişlerdir. Köy ve şehirlerde halkın faydalanacağı şekilde bir külliye ya da manzûmenin parçası olarak inşa etmişlerdir⁶⁴⁹. Karatay Kervansarayı'nın bulunduğu Sarahor köyü içinde bir hamam mevcut idi⁶⁵⁰. Kervansarayda konaklayan fukara, sulehâ, ulema ve gelip gidenlerle o köyde ikamet edenlere burada karşılıksız hizmet sunuluyordu⁶⁵¹. Ayrıca kervansaray içerisinde yer alan hamamın en önemli özelliklerinden biri de günümüzde dahi bulunduğu köyün su ihtiyacını karşılayan su kaynaklarına sahip olmasıdır⁶⁵².

Mescit: Müslümanların toplantı yeri olan mescitler, esas olarak toplu ibadet edilen kutsal bir mekân olmakla beraber, aynı zamanda siyaset dahil her türlü konunun tartışıldığı, yabancı ülkelerden gelen Müslümanların verdiği haberlerin, ulemanın sohbet ve derslerinin dinlendiği toplumsal bir alandır⁶⁵³. Karatay Kervansarayı içerisinde de yolcuların dinî vecibelerini yerine getirebilecekleri bir mescit yer almaktadır.

Türbe: Kervansaray/zaviyelerin en önemli kısımlarından birini oluşturan türbeler, çoğunlukla zaviyeyi kuran vâkıfın ve bazen de onun ailesine mensup olanların mezarını ihtiva etmiştir⁶⁵⁴. Bu durumda, Karatay Sultan Zaviyesi'nin girişinin sol tarafında eyvan içerisinde yer alan türbede Celaleddin Karatay'ın soyundan gelen zaviyedarlardan birinin defnedilmiş olduğu düşünülebilir.

Ahır: Ahır kervansaraylara dışarıdan gelen yolcuların bineklerinin muhafaza edildiği yerdir⁶⁵⁵. Karatay Kervansarayı'nda yolcular olduğu kadar, bunların binitleri de düşünülmüş ve misafirlerin hayvanlarının kalacakları ahırlar da bu yapı içerisinde yerini almıştır. Karatay kervansarayında bu ahırlar yapının arka kısmında yer almaktadır⁶⁵⁶.

⁶⁴⁸ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 53-54.

⁶⁴⁹ Yılmaz Önge, *XII.-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995, s. 210.

⁶⁵⁰ Hayrat hamamlar topluma karşılıksız hizmet sunmak amacıyla, akar hamamlar ise hayrat hamamlara gelir sağlamak üzere inşa edilmişlerdir. (Bahaeddin Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dârü's-Sulehâsı", (Kısaltma: *Darü's-Sulehâ*), *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, s. 287). Karatay Kervansarayı'na bağlı bulunan hamam hayrat türündendir.

⁶⁵¹ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 126-127; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, Ankara 2007, s. 86-87.

⁶⁵² Karadayı köyünün kuzeyinde bulunan Elbaşı köyü yakınlarından çıkan su, su kanallarıyla köye getirilmiştir ve köyün su ihtiyacı bu kanaldan karşılanmaktadır. Bk. Mustafa Denктаş, *Kayseri'deki Tarihî Su Yapıları (Çeşmeler-Hamamlar)*, Kayseri 2000, s. 170-171.

⁶⁵³ Pedersen, Hillenbrand, Burtonpage, *aynı makale*, s. 644-703; Halaçoğlu, *aynı eser*, s. 155.

⁶⁵⁴ İbrahim Gökçen, *XVI. ve XVII. asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırıları*, İstanbul 1946, s. 7; Baha Tanman, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları-Tekkeler", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ankara 2005; İlhan Akçay, "Abdal Musa Tekkesi", *VII. Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara 1972, s. 362, 370

⁶⁵⁵ Busbecq, *aynı eser*, s. 135.

⁶⁵⁶ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 53-54.

Mutfak: Misafirlere yemeklerin hazırlanarak sunulduğu mutfak, Selçuklu kervansaraylarının en önemli birimlerinden birini oluşturmaktadır. Burada, Müslüman ya da gayrimüslim, hür ya da köle bütün yolcuların ücretsiz olarak yemek yemeleri sağlanmıştır⁶⁵⁷.

Tabhâne: Karatay Kervansarayı'nın aynı zamanda, Osmanlı külliyelerinde bulunduğu bilinen tabhâne olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Vakfiyede, din, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin Celaleddin Karatay'ın ailesinden olan her fakir, dul ve yetimin burada konaklayabileceğinin belirtilmesi⁶⁵⁸, kervansarayın tabhâne özelliğinde olduğuna işaret etmektedir.

Anbar: Karatay Kervansarayı'nda mutfakta kullanılacak olan malzemenin saklandığı yer ile buğday ve arpa gibi tahıl cinsi yiyeceklerin konulduğu bir anbarın varlığı, vakfiyedeki görevliler arasında bir memurun mevcudiyetinden anlaşılmaktadır.

5.6.1. Kervansarayın Ek Birimleri

Karatay Kervansarayı'nda ana binanın dışında ya da yakınında olup buraya bağlı işletilen yapılara da vardı. Bu nedenle vakfa ait olduğu vakfiyede belirtilen dükkân, fırın ve değirmene bu grupta yer verilecektir.

Dükkân: Selçuklulardan sonra yapılan külliyelerin çevresine vakfa gelir sağlamak için dükkânlar inşa edilmiştir. Bundaki bir diğer amaç, bölge halkını bu merkeze çekerek burayı her türlü ihtiyacın karşılandığı bir yer haline getirmektir⁶⁵⁹. Türkiye Selçukluları devrinde de benzer bir uygulama söz konusudur. Celaleddin Karatay, kervansarayın bulunduğu Sarahor köyünde on beş dükkânı buraya vakfetmiştir⁶⁶⁰. Vakfiyede yeri belirtilmemiş olmasına rağmen Turan, dükkânların Karatay Kervansarayı'nın çevresinde olduğu görüşündedir. Osmanlı döneminde inşa edilen külliyelerde bu dükkânların yapının bitişiğinde yer alması⁶⁶¹, bunu doğrulamaktadır.

Fırın: Vakıf imaretlerde fırın, insanının temel gıdası durumundaki ekmeğin yapıldığı yer olduğundan, mutfaktan sonra en fazla değer verilen mekândır. Celaleddin Karatay,

⁶⁵⁷ Gayrimüslimlerle Müslümanların sosyal kaynaşmalarını sağlayan ve gayrimüslimlerin Türk-İslam kültürünün etkisi altında bırakan böyle bir sosyal yapıda bu tür yapıların sadece Türklere ve Müslümanlara hizmet verilmesi zaten düşünülemez. Bk. Speros Vryonis, "Byzantine and Turkish Societies and their Sources of Manpower", *War, Technology and Society in the Middle East*, London 1975, s. 147.

⁶⁵⁸ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 115.

⁶⁵⁹ Ergin, *aynı makale*, s. 39.

⁶⁶⁰ *Aynı yer*, s. 63, 111.

⁶⁶¹ Dükkânlar toluluğu "arasta" adını alıyordu bk. Yusuf Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s. 69-72.

kervansarayagelenlerin ekmek ihtiyacını karşılamak amacıyla vakfiye zeylinde Kayseri'nin Meşhed köyünde yaptırdığı bir fırını buraya vakfetmiştir⁶⁶².

Değirmen: Kervansaraylarda mutfakın ihtiyacı olan un ve bulgurun öğütülmesi için değirmenlere de yer verilmiştir. Vakfiyelerde bulunmamakla birlikte, Osmanlı döneminde 1563 yılında vakfın köylerinden Seredur'da hububat öğüten bir taşlı küçük bir değirmenin bulunduğu belgelerde kaydedilmiştir⁶⁶³. Değirmenlerin mevcudiyeti vakıf gelirlerinden elde edilen mahsulün burada öğütüldüğüne işaret etmektedir.

5.6.2. Kervansarayda Yolculara Sunulan Hizmetler

Yolcuların konaklayarak geceledikleri Karatay Kervansarayı'nda misafirlerin her türlü ihtiyaçlarını temin için burada birçok hizmet verilmiştir. Bunlar aşağıda yan başlıklar altında incelenecektir.

Yemek: Kervansarayda, gelen yolculara ücretsiz yemeklerin pişirildiği bir mutfak mevcuttu. Buranın yaklaşık yolcu kapasitesi ve pişirilen yemeğin miktarı hakkında kesin bilgiler vermek mümkün değilse de mutfak için satın alınması şart koşulan araç ve gereçlerden hareketle birtakım fikirlere sahip olmak mümkündür⁶⁶⁴. Vakfiyede aşhâneye 50 büyük kâse, 20 bakır tabak, 100 büyük odun çanak, 50 odun tabak ve yine bakırdan 10 büyük, beş orta, beş küçük tencere, iki büyük leğen iki büyük kazan, iki büyük havan ve gerekli diğer mutfak takımlarının alınması şart kılınmıştır.

Kervansaray vakfiyesine göre her yolcuya eşit şekilde bir okka⁶⁶⁵ et ve bir çanak da yemek verilecektir⁶⁶⁶. Anadolu için bu dönemde etten kastedilen muhtemelen kuzu ya da koyun etidir. Koyun ve keçinin Anadolu coğrafyasında üreme ve veriminin fazla olması, bunlardan elde edilen süt ve süt ürünleri ile koyun ve keçinin yününden başlık yapımında⁶⁶⁷

⁶⁶² Turan, *Celeddin Karatay*, s. 63, 111.

⁶⁶³ TTD No. 101-108, s. 492.

⁶⁶⁴ Buna bakılırsa mutfak, yaklaşık 50-100 kişiye aynı anda yemek verilecek kapasitede idi. Bk. Turan, *Celeddin Karatay*, s. 113; Bu malzeme o dönemde mutfak gereçlerinin çeşitliliği ile mutfak kültürünün zenginliğine işaret etmektedir. Clavijo, önüne serilen bir sofradaki görmüş olduğu malzemeleri detayıyla anlatmaktadır. Bk. *Anadolu, Orta Asya ve Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefir Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri 1404-1406*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1993, s. 78.

⁶⁶⁵ Bu ölçü biriminden Amasya ve Sivas bölgesine ait vakfiyelerde de rastlanılmasına rağmen Turan, Karatay vakfiyesinde geçen ukiyye'yi okka olarak okuduğundan ve okka ortalama 400 dirheme tekabül eden bir ağırlık ölçüsü iken, ukiyye 50 dirheme karşılık geldiğinden belgedeki rakamlar oldukça fazla çıkmış ve Turan, "okkanın zamanımızdaki 1/4'ü olması gerekir" değerlendirmesini yaparak tahmini bir tespitte bulunmaya çalışmıştır. Bk. *Celeddin Karatay*, s. 56-57; Okka hakkında ayrıca bk. Walther Hinz, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", (çev. Acar Sevim), İstanbul 1990, s. 30; Kucur, *aymı tez*, s. 123,

⁶⁶⁶ Turan, *Celeddin Karatay*, s. 57.

⁶⁶⁷ Simon de Saint Quentin, *aymı eser*, s. 50.

faýdalanılması Selçuklu ve Osmanlı döneminde fazlaca tüketilmesine neden olmuştur⁶⁶⁸. Sığır etinden ise Osmanlı döneminde XVI. ve XVII. yüzyıllarda pastırma yapımında kullanıldığından söz edilmiş, tavuk eti ise pahalı olduğundan daha sınırlı tüketilmiştir⁶⁶⁹. Köylerde etin yalnızca düğün ve eğlence gibi önemli zamanlarda tüketildiği göz önüne alındığında⁶⁷⁰ kervansarayda etin misafirlere hergün ikram ediliyor olması bu dönemde mutfağa önemli bir bütçe ayrıldığını göstermektedir. Dönemin diğer kaynaklarından hareketle⁶⁷¹, yemeğin yanında misafirlere buğday ekmeği ikram edildiği de söylenebilir. Günlük beslenmede buğdayın, ekmeğin⁶⁷² yapımı dışında Anadolu'nun köy, kasaba ve şehirlerinde kuşluk vakti içilen çorbaya ilâve edilmesi de geçerli bir adettir⁶⁷³.

Kervansarayda cuma akşamları bal helvası yapılarak bütün yolculara dağıtılacaktır⁶⁷⁴. Dönemin diğer zaviye, imaret, medrese ve benzeri müesseselerinde bal helvası ikramının adet olduğu bilinmektedir⁶⁷⁵. Bu uygulama, helvanın Selçuklu şehirlerinin sosyal ve törensel hayatlarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir⁶⁷⁶. Tekke, zaviye, medrese ve imaretlerde yapılan “*helva sohbetleri*”ne ilk olarak Mevlevî Tarikatı'nın kurucusu Mevlânâ Celaleddin'in eserlerinde rastlanmaktadır⁶⁷⁷. Kira Hatun, Türkistan ve Buhara'dan Konya'ya Mevlânâ'yı ziyarete gelen misafirlere helva ikram etmiştir⁶⁷⁸. Vakfiye ve arşiv kayıtlarında da görüldüğü gibi, cuma akşamlarına rastlayan bu sohbetler dinî ve sosyal bir ritüel halini almıştır. Selçuklu döneminde yaygın olan bu gelenek Erken Osmanlı döneminde özellikle

⁶⁶⁸ Göçebe Oğuzların Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra beslenmede koyun ve keçi atın yerini almış, at sadece savaş aracı haline gelmiştir. Bk. Williams Valkenburg, *Economic and Social Geography*, New York 1933, s. 408.

⁶⁶⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (Kısaltma: *Gündelik Yaşam*), İstanbul 1998, s. 227.

⁶⁷⁰ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, (Kısaltma: *Osmanlılarda Narh Müessesesi*), İstanbul 1983, s. 91, 93.

⁶⁷¹ Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Sivas'ta medresesi yanında bulunan Darüzziyafesi'nde gelen misafirlere günde üç öğün bir tabak yemek, bir okka et ve bir okka ekmeğin ikram edilmiştir. Bk. Bayram-Karabacak, *aynı makale*, s. 31-69.

⁶⁷² Selçuklu mutfağının temel besin maddelerinden olan ekmeğin hem fırınlarda hem de evlerde pişirildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bk. Kemal Eraslan, “Baba İlyas-i Horâsanî'ye Ait Halvetle İlgili Manzum Bir Risale”, *Türkiyat Mecmuası*, S. 20 (1997), s. 149. Ekmeğin türü olarak ise, somun, lavaş ve pide tüketilmiştir. Bk. Mevlânâ Celaleddin, *Dîvân-ı Kebîr*, (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), III-IV, İstanbul 1958, s. 219; Bayram-Karabacak, *aynı makale*, s. 56.

⁶⁷³ Faroqhi, *Kentler ve Kentliler*, s. 261.

⁶⁷⁴ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 57.

⁶⁷⁵ Ahi Pehlivan Zaviyesi'nde ve Sivas'ta Rahatoğlu Zaviyesi'nde de misafirlere her cuma gecesi bal helvası ikram edilmiştir. Bk. Yediyıldız, *Darü's-Suleha*, s. 288; Kayaoğlu, *Rahatoğlu ve Vakfiyesi*, s. 10.

⁶⁷⁶ Klasik Osmanlı döneminde bu adetin devam ettiği görülmektedir. Evliya Çelebi'nin Konya'da helvanın aşıklar tarafından çokça ve zevkle tüketildiğinden söz etmesi bunu göstermektedir. *Aynı eser*, s. 32.

⁶⁷⁷ Faroqhi, *Gündelik Yaşam*, s. 232.

⁶⁷⁸ Eflâkî, *aynı eser*, s. 352.

Fütüvvet Teşkilâtı içerisindeki kabul törenlerinde uygulanmış ve yaygın hale gelmiştir⁶⁷⁹. Kervansarayda gelenek haline geldiği anlaşılan bal helvası ikramının vâkıfının Fütüvvet düşüncesine olan yakınlığı ile de ilgili olduğu düşünülebilir⁶⁸⁰. Bu bilgiler dışında vakfiyede maalesef kervansarayda tüketilen yemek çeşitleri ve besin maddeleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Ayakkabı Tamiri: Vakfiyede, kervansarayda yolcuların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik şartlardan biri de, misafirlerin ayakkabılarının tamiri ve ayakkabısı olmayanlara yeni ayakkabı verilmesi hususundadır. Bu düşünce ile, uzak mesafelerden gelen yolcuların yalnızca birincil ihtiyaçlarının değil, kara yolunda oluşabilecek problemlere karşı fiziki ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Kervansaraya gelen yolcuların ayakkabılarının tamiri veya imali için deri, sahtiyan⁶⁸¹ da bulunuyordu. Bu durumda, kervansaray için temin edilecek olan derinin, yakın mesafede yer alan ve önemli ticari merkezlerden biri olan Kayseri’de Ahilerin denetiminde bulunan debbağhaneden elde edildiği düşünülebilir⁶⁸².

Binilere Yönelik Hizmetler: Yolcuların hayvanlarının nallanması için vakıf gelirinden nal ve çivi alınması şart kılınmıştır. Kurum içerisinde yolcuların binekleri için daimi bir baytar bulunduruluyordu.

Sağlık: Kervansarayda sunulan tüm bu hizmetlerin yanında, sağlık hizmetlerinin de verildiği, yolcuların hastalıklarına müdahale edilerek hekim, tıbbi araç-gereç ve ilaçların vakıf tarafından temin edildiği görülmektedir. Kervansarayda normalde ücretsiz olarak üç gün kalınmakta idi. Ancak hastalar bunun dışında tutuluyordu. Tedavileri müddetince bu durumda olanlara tedavilerinin devam ettirilmesi için konaklama izni verildiği vakfiyede kaydedilmiştir.

⁶⁷⁹ Ayla Algar, “Food in the Life of Tekke”, *The Dervish Lodge, Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, (ed. Raymond Lifehez), Berkeley 1992, s. 296-306.

⁶⁸⁰ Helva yapımında kullanılan balın XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde tatlandırıcı ve tatlılarda pekmez ile birlikte yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu dönemde şeker kamışının Mısır ve Kıbrıs’tan az miktarda getirilmesinden dolayı, şeker gıda maddeleri arasında lüks olarak kabul edilmiş, bunun yerine tatlılarda bal ve pekmez tercih edilmiştir. Ronald Jennings, *Chhristians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York 1993. Bu dönemde kullanılan şeker çeşitleri hakkında ayrıca bk. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi*, s. 98.

⁶⁸¹ Daha çok pahalı ayakkabı yapımında kullanılan bir deri türüdür. Bk. Mübahat Kütükoğlu, “1009/ 1600 Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiatları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9 (1978), s. 32, 33.

⁶⁸² Dericiler Osmanlı döneminde de varlıklarını Ahi Teşkilatı’na bağlı olarak devam ettirmişlerdir. Bayram, *Ahi Evran*, s. 152; Franz Taeschner, “Kırşehir’de Ahi Evran Zaviyesinin Müttevellisine ait bir Berat”, (Kısaltma: Ahi Evran Zaviyesi), *VD*, S. 3, s. 95.

Tedavinin mümkün olmadığı ve hastanın ölümü durumunda, defin masrafları yine vakıf tarafından karşılanmakta idi⁶⁸³.

Vakfiyede yolcuların tedavisi ile ilgilenen maaşlı bir doktorun ve hasta bakıcılarının kervansaray görevlileri arasında yer almaması ilgi çekicidir. Bu durum bir hekime ne kadar sıklıkta ihtiyaç duyulduğu ya da belki de sürekli bir hekim bulundurmanın zor olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Türkiye Selçukluları döneminde Darüşşifaların belirli merkezlerde yer almasından ve hasta nakil işleminin zorluğundan kaynaklanan nedenlerle, gezici sağlık ekipleri halka hizmet vermiş, hekimler şehir ve kasabaları dolaşarak belki de talep üzerine hastaları tedavi etmişlerdir. Hekimler bu dönemde görevlendirme ile de çeşitli bölgelere gönderilmişlerdir. Nitekim Sultan tarafından görevlendirilen Sadeddin Mesud adlı hekimin Sinop, Samsun, Amasya ve Niksar gibi şehirlerde seyahat ederek hastaları tedavi ettiği bilinmektedir. Bu durum kervansarayda sağlık hizmetlerinin geçici görevlilerle verildiği düşüncesini kuvvetlendirmektedir⁶⁸⁴. Dolayısıyla bu kervansarayın daimi bir sağlık ünitesinin mevcudiyetini göstermektedir. Nitekim el-Ömerî'nin bir hastane ve eczanenin varlığından söz etmesi de buna işaret eder⁶⁸⁵. Hiç değilse kervansarayda hastaların tedavilerinin sürdürüleceği bir oda ve ilaç yapımında kullanılacak ayrı bir bölümden söz edilebilir.

5.7. Karatay Sultan Zaviyesi

Konumlanma bakımından kervansaraylar ile zaviyeler birtakım farklılıklar göstermektedirler. Kervansaraylar şehirden uzak mekânlarda, zaviyeler ise genellikle şehirlere yakın yerlerde daha çok tali yollar üzerinde kuruluyordu⁶⁸⁶. Bu açıdan bakıldığında Karatay Kervansarayı Türkiye Selçukluları döneminde önemli bir ticari güzergâhın merkezinde iken, ticaret yollarının yön değiştirmesiyle önemini yitirmiş, Osmanlı döneminde çok az sayıda yolcuları barındıran bir zaviye halini almıştır.

Anadolu'da Osmanlı öncesi döneme ait olup, günümüze intikal etmiş olan çok az zaviye bulunmaktadır⁶⁸⁷. Bunların en eski tarihli olanlarından biri, mimari öneme de sahip

⁶⁸³ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 115.

⁶⁸⁴ Bk. Süheyl Ünver, *Osmanlı Türklerinde Hekimlik ve Eczacılık*, İstanbul 1952, s. 3; Mikâil Bayram, "Anadolu Selçuklu Dönemi Tababeti ile ilgili Bazı Notlar", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (1998), s. 149-151.

⁶⁸⁵ Taeschner, *aynı eser*, s. 11.

⁶⁸⁶ Ethel Sara Wolper, *Cities and Saints: Sufism and the Transformation of Urban Space in Medieval Anatolia*, The Pennsylvania State University Press 2003, s. 59; A. Işık Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları: Tekkeler, Zaviyeler*, İstanbul 1977, s. 58-97.

⁶⁸⁷ I. Alâaddin Keykubad'ın hanımı Hond Hatun tarafından 1240 yılında yaptırılan Şeyh Turesan Zaviyesi de bunlardan biridir. Bk. Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi", *Bellekten*, XLIV (1980), s. 271-278.

olmasına rağmen, belki de yapısal değişikliğinden dolayı pek de tanınmayan Karatay Sultan Zaviyesi'dir. Vâkıfın, kervansarayın işlevi ve vakfiye hükümlerinin hiçbir şekilde değiştirilip iptal edilemeyeceğini net bir şekilde belirtmiş olması⁶⁸⁸, bu kervansarayın günün şartlarına göre zaviye olarak devam ettirildiğini göstermektedir. Zira hukuk ilmi, vakıf kurucularının meşru ve makul olan şartlarına uymayı gerekli görmüştür. Bununla ilgili geçerli olan hukuk kuralı ise “*vâkıfın şartı şâri'in nassı gibidir*” şeklindedir⁶⁸⁹. Ancak istisnai ve zaruri hallerde mahkeme kararı ile vakfedenin şartlarına aykırı davranılması ve vakfın lehine olan tasarrufun yapılması caiz görülmüştür⁶⁹⁰. Hayat şartlarının değişmesi ile amacı kısmen ortadan kalkmış ve vakıftan yararlananların bulunmadığı, gelirleri sarfedilecek hayrat müesseseleri mevcut olmayan vakıflara “*evkaf-ı munderise*” adı verilmiştir⁶⁹¹. Karatay Kervansarayı'nda da böyle bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir.

Türkiye Selçukluları döneminden sonra özellikle Dulkadir Beyliği'nin son dönemlerinden itibaren kervansaray ve ribatların eski iktisadi ve askerî özelliklerini kaybederek, içlerinde derviş ve tarikat erbabının barındığı dinî ve sosyal görünümü ağırlık kazanan yapılar haline geldikleri bilinmektedir⁶⁹². Aynı durum Karatay Kervansarayı için de geçerlidir. Nitekim Osmanlı dönemi arşiv belgelerine Karatay Sultan Zaviyesi olarak geçen yapı, aslında kervansaray olarak inşa edilmiş olan eserin devamı niteliğindedir.

Karatay Kervansarayı, işlevini kaybetmiş, bu yüzden zaviye haline getirilmiş olmasına rağmen tamamen ıssız bir köy yolu üzerinde kaldığı düşünülmemelidir. Tüm problemlere karşın Beylikler döneminde zaviyenin bulunduğu köy, o bölgenin bir kültür merkezi konumunda idi. Nitekim Karatay köyünde Alâüddevle Bey (1481-1515) tarafından yaptırılmış bir de medrese bulunmakta idi⁶⁹³. Bugün aynı adla anılan köyde bu medrese ile ilgili herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır.

5.7.1. Karatay Zaviyesi'nin Cami Olarak Kullanılması

Karatay Kervansarayı'nda bir mescidin bulunduğu üzerinde daha önce durulmuştur. XVIII. yüzyılda Karatay Sultan Zaviyesi'nin aynı zamanda cami olarak kullanılması mescidin camiye dönüştürüldüğüne işaret etmektedir. Mescitlerin zaviye ile iç içe olması Dulkadir Eyaleti'nde gelenekselleşmiş bir uygulama idi. Nitekim Maraş'ta Seyyid Mazlum Zaviyesi,

⁶⁸⁸ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 143.

⁶⁸⁹ Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 209.

⁶⁹⁰ Ömer Hilmi, *aynı eser*, mesele 166.

⁶⁹¹ Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 219.

⁶⁹² Mehmed İpşirli, “Buk'a”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 386-387.

⁶⁹³ Solak, *aynı eser*, s. 96.

Alâüddeve Bey Camii'nin bir ünitesi durumunda idi⁶⁹⁴. Burada benzer bir durumun Karatay Sultan Zaviyesi için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Belgelerde XVIII. yüzyılda buraya yalnız hatip tayin edildiğinin tespit edilmiş olması ve kayıtlarda zaviye yerine “*cami-i şerîf vakfî*”⁶⁹⁵ ibaresinin yer alması bu kurumun geçici olarak camiye dönüştüğünü ve gelen-giden yolculara hizmet veremediğini akla getirmektedir. Rastlanılan en erken belgeye göre vakıf, R. 1266/1850 tarihinden itibaren tekrar “*Karatay Sultan Zaviyesi*” olarak kaydedilmiştir. Vakfın statüsü, bu tarihten itibaren kuruma yapılan zaviyedar, mezradar gibi görevli atamaları ile de netleşmektedir.

Karatay Sultan Zaviyesi'ne 1890 yılında sadece bir hafızın atanmış olması, zaviyenin işlevini muhtemelen kaybettiğine işaret etmektedir. Hafız atamasıyla ise zaviyenin kapısının açılıp buradaki türbede Kur'an tilâvetinin gerçekleştirilmesi amaçlanmış olabilir.

5.7.2. Karatay Sultan Zaviyesi'ne Alâüddeve Bey Vakfı'ndan Tahsisat

Daha ileriki sayfalarda genişçe değinileceği üzere Karatay köyündeki Alâüddeve Bey Medresesi vakfından 1842 yılında zaviyeye “*âyende ve revendeye it'âm-ı taâm eylemek şartıyla*” mahsul tahsis edilmiştir. Mahsulün değeri 949 kuruşun, masraflardan sonra kalan 655 kuruşu Karatay evlâdına verilmiştir⁶⁹⁶.

5.8. Karatay Kervansarayı/Karatay sultan Zaviyesi'nin Giderleri

Karatay Kervansarayı vakfiyesinde personel ücretleri dışındaki ödemelere yer verilmemiş, ancak vâkıf, gerekli olan her malzemenin israf edilmeden sarf edilmesini şart koşturmuştur. Buradan, kervansarayda sunulacak hizmetler için vakıf gelirlerinden gerektiği ölçüde sarf edildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde de Karatay Sultan Zaviyesi'nin gelirleri ve masrafları genellikle *İcmal Defterler*'de yer almaktadır. Bu bilgiler özet niteliğinde olduğundan sadece personel giderleri ve “*âyende ve revendeye it'âm-ı taam olunmak*”⁶⁹⁷ yani misafirlere yemek yedirmekten ibaret olup zaviyenin tamir giderleri ile ilgili herhangi bir bilgiye şimdilik rastlanmamıştır.

Genel olarak bakıldığında zaviyelere mahsus tarımsal ürünlerin çoğunun maksatlarına uygun olarak, kurum içerisinde tüketilmiş olduğu varsayılmaktadır. Zaviyelerin yönetiminden sorumlu olan zaviyedar ailelerin hatta aile yakınlarının zaviyelerde yaşadığı ve geçimlerini

⁶⁹⁴ Pakize Yıldız, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri*, Konya 2012, s. 95.

⁶⁹⁵ EV.MH. 1316. 275.

⁶⁹⁶ EV.ZMT. 185.103.

⁶⁹⁷ EV.MKT. 2037; EV. ZMT. 185. 103.

buradan temin ettikleri bilinmektedir. Ayrıca, zaviye görevlilerine aynî ödemelerin yapıldığı da vakfiyelerden anlaşılmaktadır⁶⁹⁸. Bunun yanında, aynî olarak yapılan hayır işleri ile ayın ve misafir giderleri de bu harcamalara eklenmelidir⁶⁹⁹. Dolayısıyla zaviyelerin elde ettiği hasılatın büyük bir kısmını zaviyedar aile ve görevlileri ile misafirlerin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak üzere sarf ettikleri görülmektedir. Elde edilen nakdi vergi gelirlerinin ise, ödenen personel ücretleri dışında, satın alınan et, lamba yağı, mum, odun gibi ürünlere harcandığı, nakit gelirlerin yetersiz olduğu durumlarda ise, elde edilen mahsüllerin dönem dönem pazarlarda satışa sunulduğu tahmin edilebilir⁷⁰⁰. Karatay Sulyan Zaviyesi için de bu uygulamaların geçerli olduğu söylenebilir.

Vakfiyede, kervansarayda çalıştırılacak olanlarla ücretleri hakkında bilgiler mevcuttur. Burada, arşiv kayıtlarının verdiği bilgiler doğrultusunda Türkiye Selçukluları ile Osmanlı döneminde vakıfta istihdam edilen personel ve bunların sayıları ile diğer masraflar karşılaştırılarak kurumun giderleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

5.8.1. Personel ve Ücretleri

Vakıf kurucusu, vakıfta çalışanların vasıfları ile sayılarını, yapacakları işleri ve bunlara ödenecek ücretleri bizzat kendisi belirlemiştir. Buna göre, kervansarayın inşa edildiği dönemde kervansaraydaki idareci ve hizmet kadrosunda toplam 12 görevli hizmet vermektedir. Bunların ücretleri vakfiyeye göre mütevellîye ayrılan hisseden geri kalan 5/6 vakfın diğer personeline verilecektir.

5.8.1.1 Vakıf Yöneticileri

Karatay Kervansarayı'nın yöneticileri “mütevelli”, “müşrif” ve “nazır”dan oluşmaktadır. Bunlar yan başlıklar altında ayrı ayrı incelenecektir.

Mütevelli: İlk mütevelli Celaledin Karatay'dır. Kendisinden sonra kardeşleri ve onların çocuklarına tevliyet ciheti tahsis edilmiştir.

Kervansaray ve buranın vakıflarına ait her türlü malzeme ve tehzizatın temininden sonra vakıf gelirinin 1/6'sı mütevelliye ayrılmıştır. Bu nedenle, kervansaraya ait gelirler tarihî süreç içerisinde değişiklik göstererek nakdi karşılığı sabit kalamayacağından mütevellînin aylık ücretini para ile tespit etmek mümkün olmamaktadır.

⁶⁹⁸ Turan, Celaledin Karatay, s. 55; Suraiya Faroqi, “Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya the Zaviye of Sadreddin-i Konevî”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, S. 17 (1974), s. 150.

⁶⁹⁹ Huricihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s. 103.

⁷⁰⁰ İslamoğlu İnan, *aynı eser*, s. 103.

Müşrif: Vakfiyede geçen bir diğer görevlidir. Vakıfların teftiş işine bakmakla yükümlüdür. Ücreti aynî ve nakdi olarak ödenecektir.

Nazır: Vakıfların nezaret ve işine bakmakla birlikte, gelir ve giderlerin kaydedilmesi de onun görevi dahilindedir⁷⁰¹. Nazırın ücreti de hem aynî hem de nakdi olarak ödenmiştir.

Kervansaray ve vakıflarına ait memurların ücretlerinin artırılması, vakıf gelirinden yeni arazi ve akar satın alınarak tekrar kervansaraya vakfedilmeleri gibi bütün işler de bu heyetin görev alanına girmektedir⁷⁰². El-Ömerî ve Kalkaşandî kervansarayda görev yapan bazı hizmetlilerin bu heyetin inisiyatifi dahilinde atandığını yazmaktadırlar⁷⁰³.

Kâtip: Vakfiyede kaydedilmediği halde vakfın gelir ve masrafları ile ilgilenmek üzere kâtipler de atanmıştır. Kâtiplerin, müteveli, müşrif ve nazır tarafından görevlendirildiği ve yaptıkları işe göre ücretlendirildikleri söylenebilir.

5.8.1.2. Diğer Görevliler

Karatay Kervansarayı'nda vakıf yöneticileri dışında, mescit, mutfak ve anbar ile kurum içerisindeki çeşitli alanlarda hizmet etmek üzere bazı görevliler istihdam edilmiştir. Celaleddin Karatay bu görevlere getirilecek olan kişilerin “*iyi insan olmaları şartıyla*” kendi azatlı kölelerinden tercih edilmelerini istemiştir⁷⁰⁴.

İmam ve Müezzin: Vâkıf, kervansaray içerisinde bulunan mescitte yolculara namaz kıldırması için bir imam ve aynı mescitte beş vakit namazda ezan okuyacak salih bir müezzin görevlendirmiştir.

Muzif: Yolcuları karşılayarak bunlara konaklama süresince rehberlik eder.

Hancı: Misafirlerin hayvanları ile ilgilenmekle ve ahır hizmetleri ile görevlidir. Vakfiyenin zeylinde hancının ücretine 50 dirhem daha ilâve edilmiştir.

Havayic: Vakfiyede adı geçmekte olup anbar memurudur. Kervansarayda gerekli olan erzak ve malzemeyi temin eder.

Aşçı: Kervansaray mutfağında yemek pişirmekle görevlidir. Bu işte mahir olması şartı konulmuştur.

Baytar: Hayvanların sağlık problemleri ile ilgilenirdi. Hayvanların bakımından işini iyi bilen baytar sorumludur.

⁷⁰¹ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 113.

⁷⁰² *Aynı yer*, s. 55-56.

⁷⁰³ Taeschner, *aynı eser*, s. 10.

⁷⁰⁴ Turan, *Celaleddin Karatay*, s. 114.

Atlı: Kervansarayın ve buraya ait vakıfların çeşitli işlerinin görülmesi ile buraya gelecek olan hayvanlara yeteri derecede arpa ve saman verilmesi konusunda her türlü erzağın temini ve ulaşım gibi çeşitli ihtiyaçlar için burada atlı bir görevlinin daimi olarak bulunacağı vakfiyede kaydedilmiştir.

Ayakkabıcı: Vakfiyeye göre kervansaraya gelen her yolcunun ayakkabısını tamir eden kişi idi.

Vakfiyede ya da dönemin kaynaklarında belirtilmiş olan kervansaray görevlilerine, bu kurumun içinde çalışma odaları denilebilecek bölümler ayrılmış olsa da, bu memurların kervansaray içinde barındıklarını gösteren herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kervansarayın Türkiye Selçukluları döneminde, yerleşim yeri olan köy içerisinde inşa edilmiş olması, kurum içerisindeki çeşitli hizmetler için köy halkından faydalanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim Osmanlı dönemi külliyelerindeki uygulama da böyle idi. Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin hizmetlerini buraya zorunlu olarak yerleştirilenler yapıyorlardı.⁷⁰⁵

5.8.2. Personel Ücretleri

Aşağıda vakfiyedeki bilgilere göre, Türkiye Selçukluları döneminde kervansaraydaki görevlilere verilen yıllık aynî ve nakdi maaşlar gösterilmiştir. İlk dönemlerde Selçuklu Türkiye'sinde aynî mübadelenin yaygın olduğu düşünülmektedir. Para darlığı ve istikrarsızlığın sonucu olan iktisadi ve sosyal zafiyetler, toplumda muhtemelen aynî mübadeleyi yaygınlaştırmıştır. Ancak XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da nakdi mübadele yaygın hale gelmiştir. Ülkede iç ve dış ticaretin artarak yayılması ile birlikte para dönüşümü de hızlanmıştır⁷⁰⁶. Bu durumun yansımaları, vakıf görevlilerine verilen ücretlerden daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

⁷⁰⁵ Küçükdağ, *aynı eser*, s. 6-16.

⁷⁰⁶ Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İctimaî ve İktisadî Hayat*, İstanbul 1997, s. 190-192.

Tablo XIII- Celaledin Karatay Kervansarayı’ndan Maaş Alan Personel ve Aldıkları Ücretler

Görevli	Nakdi/ Yıllık/ sultanî dirhem	Aynî /Yıllık/ müd buğday
Müşrif	500	50
Nâzır	360	24
İmam	200	24
Müezzin	150 ⁷⁰⁷	24
Muzîf	200	24
Havayîc	200	24
Hancı	150+50	24
Aşçı	200 ⁷⁰⁸	24
Baytar	100	24
Atlı	100	24
Ayakkabıcı	100	24

Kervansarayda çalışan görevlilerin ücretlerini dönemin şartlarına göre tespit edebilmek hem buradaki çalışanların hayat seviyelerini hem de devletin iktisadi durumunu öğrenmek bakımından oldukça önemlidir. Ancak bu dönemde para ve ölçü birimlerinin bölge ya da şehirlere göre farklılık göstermesi⁷⁰⁹ durumun anlaşılmasını güçleştirmektedir. Nakdi ücretlerden de anlaşılacağı üzere Türkiye Selçukluları döneminde günlük hayatta dinara tercihen “*dirhem*”⁷¹⁰ ve “*fels*”⁷¹¹ adı verilen para birimleri yaygın olarak kullanılmıştır⁷¹².

⁷⁰⁷ 1272 tarihli Kırşehir Emîri Cacaoğlu Nure’l-Din’in vakfiyesinde müezzinin ücreti yıllık 240 dirhemdir. Bk. Temir, *aynı eser*, s. 126.

⁷⁰⁸ 1272 tarihli Kırşehir Emîri Cacaoğlu Nure’l-Din’in vakfiyesinde kapıcı, hademe ve aşçıya yıllık 120 dirhem ücret tahsis edilmiştir (Bk. Temir, *aynı eser*, s. 126). Rahatoğlu Zaviyesi’nde ise aşçıya ümeranın takdir edeceği miktarda yılda ücret verilmesi şart koşulmuştur. Bk. Kayaoğlu, *Rahatoğlu ve Vakfiyesi*, s. 5.

⁷⁰⁹ “*Konya ritli*” ifadesi ölçü ve tartıların şehirlere göre değişkenlik gösterdiğine işaret etmektedir. Bk. Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi*, s. 202, 229.

⁷¹⁰ Hinrichs, kesin tarih vermemekle birlikte I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) döneminden itibaren altın sikkelerin dinar, gümüş sikkelerin dirhem adı altında darbedilmeye başlandığını belirtmektedir (Bk. *Münzen der Seldschuken Anatoliens*, Bremen 1992, s. 10; aynı yazar, “Erzurum Selçuklularının Sikkeleri”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S.6 (1976), s. 163-178). Daha sonraki dönemlerde dinar ve dirhem birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. Bk. Turan, *Şemseddin Altun-Aba*

Turan, kervansaray görevlilerinin maaşları hakkında bazı tahminlerde bulunmaktadır. Buna göre bu dönemde orta bir ailenin yıllık bütçesi yaklaşık 400-600 dirhem arasındadır ki , bu da kervansaray görevlilerinin iyi bir hayat standardına sahip oldukları şeklinde yorumlanmıştır⁷¹³. Aynî ödemelerde kullanılmış olan “müdd”⁷¹⁴ birimi ise kaynaklarda zahire ölçüsü olarak verilmiş olup yaklaşık 100-120 kg’a tekabül etmektedir⁷¹⁵. Bu durumda yılda 24 müd aynî ödeme yapılan her bir görevliye 2400 kg yani 80 kile buğday verilmiştir⁷¹⁶. Nakit olarak verilen para ile çeşitli ihtiyaçların karşılanmasından sonra, dönemin şartlarına göre ailenin bir yıllık mutfak ihtiyaçlarına yeterli gelebilecek olan bu miktarın vâkıf tarafından hesap edilerek belirlendiği anlaşılmaktadır. Bu durumda, 200 dirheme tekabül eden 24 müd buğday ile birlikte 200 dirhem ücret alan bir görevlinin yıllık ücreti ortalama 400 dirhem olarak hesaplanmıştır. Netice itibariyle, Anadolu’da Selçuklu dönemi fiyatlarının yaklaşık karşılaştırılmasıyla elde edilen sonuç, bu dönemde görülen bolluk ve zenginliktir⁷¹⁷. Fiyatlar da buna uygun bir seyir takip etmiş ve devletin zenginliği, devlet görevlilerine dolayısıyla bunlar tarafından kurulan vakıfların personeline de yansımıştır.

Karatay Sultan Zaviyesi görevlilerine ait Osmanlı döneminde ilk kayıtlar XVII. yüzyıla dayanmaktadır. Ancak tarihî süreç içerisinde kervansarayın zaviyeye dönüşerek işlevini sürdürdüğü ve buraya çeşitli müteveli/zaviyedar atamalarının yapıldığı, kurumun varlığını XIX. yüzyılda dahi devam ettirmesinden anlaşılmaktadır. XVII. ve XVIII. yüzyıla ait

Vakfiyesi, s. 203-204; J. Raymond Herbert, “The Metrology of the Coinage of the Seljuqs of Rum”, *Res Orientales*, S. 2 (1990), s. 155.

⁷¹¹ Bilindiği kadarıyla Türkiye Selçuklu Devleti’nin ilk sikkesi bakırdan darbedilen felstir. Bk. Coşkun Alptekin, “Türkiye Selçukluları’nın Kestirdikleri İlk Paralardan Örnekler”, *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 91; Ziya M. Buniyatov, “12. ve 13. Yüzyıllarda Azerbaycan’la Küçük Asya Arasında Karşılıklı İlişkilerin Öğrenilmesinde Kafkasya’da Bulunan Anadolu Selçukluları Sikkelerinin Bir Kaynak Olarak Önemi”, *X. Türk Tarih Kongresi*, III, Ankara 1991, s. 1002-1005.

⁷¹² Buniyatov, *aynı makale*, s. 1008-1009.

⁷¹³ Turan, *Celeddin Karatay*, s. 59- 62.

⁷¹⁴ Türkiye Selçukluları’nda müd, hububat ziraatinin yapıldığı alanların ölçülmesi için de kullanılmıştır. Burada tarlaların yüzeyini ölçmeye değil, atılan tohum miktarınca tarlaların müd cinsinden büyüklüklerini tespit etmektedir (Bk. Walther Hinz, “İslâm’da Ölçü Sistemleri”, çev. Acar Sevim, İstanbul 1990, s. 58). Celeddin Karatay’a ait vakfiyede mülklerin büyüklükleri, bu araziye serpilene tohum miktarına göre belirlenerek 3, 10, 15, 100 müdlük topraklardan bahsedilmiştir. Bu mülkler genellikle 10-15 müd arasında yoğunlaşmıştır. Bk. Turan, *Celeddin Karatay*, s. 102-103, 122-123.

⁷¹⁵ Aksaray’ı, Baybars’ın Anadolu seferi esnasında yollar kesilmiş olduğu için tahıl fiyatlarının yükseldiğini ve bir müd (100-120 kg) tahılın 40.000 dirheme bulunamaz olduğunu ifade etmiştir. Bk. *Aynı eser*, s. 88; İbn Bibi, *aynı eser*, I, s. 137.

⁷¹⁶ Kilenin aldığı değerler hakkında bk. Hinz, *aynı eser*, s. 51.

⁷¹⁷ Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu’da servet birikimi ve fiyatların genel durumu hakkında bk. Mustafa Balaban, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Fiyatlar ve Ücretlerin Karşılıklı Mukayesesi”, *VD*, S. 27 (1998), s. 35-40.

arşiv belgelerinde zaviyeye yapılan görevli atamaları (Tablo XIV) dışında diğer gider kalemleri ve miktarları hakkında şimdilik herhangi bir bilgi bulunmamıştır

Tablo XIV- Çeşitli Tarihlerde Karatay Sultan Zaviyesi Görevlileri

Görevli Adı/Maaşı (günlük)	Vakıf Mütevellisi	Senesi	Defter No.
Tekkenişin ⁷¹⁸ Hacı Mehmed/ 1 akçe	-----	1108/ 1696	<i>HD.</i> 1140, s. 406
Hatip Ahmet/ yarım akçe	-----	1120/ 1708	<i>HD.</i> 1128, s. 92
Hatip Seyid Ali/ belirtilmemiş	-----	1131/1718	<i>HD.</i> 1118, s. 230
Hatip Hacı Süleyman Halife b. Ömer/ yarım akçe	-----	1158/1745	<i>EV.MH.</i> 1316. 275
Hatip Mustafa Efendi/ yarım akçe	-----	1813	<i>EV.d.</i> 22170.10
Hatip Hacı Süleyman b. Ömer Halife/ yarım akçe	-----	1252/1836	<i>EV.THR.</i> 56. 114
	Şeyh Osman, Mehmed, Hüseyin b. Battal	R. 1266/1850	<i>EV. MH.</i> 310. 267
	Şeyh Osman, Mehmed, Hüseyin b. Battal	1269/ 1853	<i>VGMA.</i> 3095. 37 <i>VGMA.</i> 3095. 13
	Şeyh Osman, Mehmed, Hüseyin b. Battal	1279/1863	<i>EV.MH.</i> 1070. 105
İmam ve Hatip Hüseyin b. Mustafa/ 4 akçe	-----	1840	<i>EV. BKB.</i> 79.36
	Osman Ağa	R. 1288/1872	<i>EV.MH.</i> 1720.75
Mezradar Mehmed b. Ömer ve Mustafa/ belirtilmemiş	-----	R. 1298/1882	<i>EV.MH.</i> 2374.959
Hafız / belirtilmemiş	İbrahim Efendi	R. 1306/1890	<i>EV.MKT.</i> 2037

Zaviyedar/Müteveli: Osmanlı dönemi zaviyelerinin en sürekli unsurunu zaviyedar ailesi teşkil etmiştir. Genellikle zaviyeyi kuran kişinin soyundan geldiklerini öne süren

⁷¹⁸ XVII. yüzyıla ait belgelerde zaviyedarlık görevi tekkenişinlikle karşılık bulmuştur. Bk. Savaş, *aynı eser*, s. 78.

zaviyedar aileleri, soy kütüklerine dayanarak zaviye kurucusu ile olan ilişkilerini belgelendirmeye çalışmışlardır⁷¹⁹. Nitekim 1734 tarihli bir arşiv kaydında Karatay Sultan Zaviyesi'nin tevliyetinin Karasungur evlâdına dolayısıyla da Celaledin Karatay'a uzandığı ve Nazır oğlu Veli'nin bu aileden olduğunu mahkemede ispatlamaya çalıştığı görülmektedir⁷²⁰.

Osmanlı Dönemi zaviyelerinde zaviyedarlık ve mütevellilik vazifesi genellikle aynı kişi tarafından yürütülmüştür⁷²¹. Dolayısıyla zaviyelere tahsis edilmiş olan vakıfların idaresi, *zaviyedar* adı verilen şeyhlerin elindedir. Ancak bazı büyük zaviyelerde mali işlerle ilgilenen ayrı bir mütevellie de rastlanmaktadır⁷²². 1850 yılından itibaren Karatay Sultan Zaviyesi'nde, yaklaşık 21 yıl üç zaviyedar zaviyedarlık ile birlikte mütevellilik görevini yürütmüşlerdir. 1871 yılında Battal oğlu Mehmed ve Hüseyin adındaki şahısların vefatıyla bu iki görevin yalnızca Osman Ağa uhdesinde kaldığı görülmektedir⁷²³. 1890 yılında İbrahim Efendi'ye zaviyedar ve mütevellilik tevcih edilmiş, bundan sonra kayıtlarda Karatay Sultan Zaviyesi'nde personel atamalarına dair herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

Özellikle XVII. yüzyıldan sonra zaviyedar ile mütevellileri arasındaki anlaşmazlıklar neticesinde merkezî hükümetin zaviyedarları sık sık değiştirdiği görülmüştür. Bu durum, zaviyelerin harap olmasına yol açmıştır. Ancak Karatay Sultan Zaviyesi'nde zaviyedarlık görevi, Karatay evlâdına tevliyet ile birlikte şart koşulmuş⁷²⁴, bu tür bir sorun yaşanmamıştır. Osmanlı döneminde Karatay Sultan Zaviyesi'nde de zaviyedarlığa meşrut olan tevliyet görevini Karatay ailesinden olanların devam ettirdiği, ancak bazen dışarıdan müdahalelerin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, vakıf yönetimine talip olma konusunda, vakfiye şartlarına aykırı olarak aileden olmamasına rağmen bazı şahıslar hak iddia etmişlerdir. 1858 yılında Turhala Kethüda adındaki bir şahıs “*adem-i zuhûruna mebnî*” evlâdım iddiasıyla senetsiz bir şekilde, vakfın mütevelliliğini müşterek olarak yürüten Seyyid Şeyh Osman, Seyyid Şeyh Hüseyin ve Şeyh Mehmed'e rağmen vakfın mütevelliliğini zapt etmiştir⁷²⁵. Vakfın

⁷¹⁹ Oral, *Turgut Oğulları*, s. 47.

⁷²⁰ Bu durumda, Celaledin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş ve onun soyundan gelenler, Celaledin Karatay'ın Konya'da bulunan Karatay Medresesi vakfının mütevelliliğini devam ettirirken, Seyfeddin Karasungur ve ailesi Karatay Kervansarayı'nın mütevelliliğini üstlenmişlerdir. Bk. Turan, *Celaledin Karatay*, s. 119.

⁷²¹ Savaş, *aynı eser*, s. 85.

⁷²² Ocak-Faroqhi, *aynı madde*, s. 472.

⁷²³ EV.MH. 1720.75.

⁷²⁴ EV.MH. 1070. 105; VGMA. 3094. 02; 3100. 26; 3094. 02; 3100. 26.

⁷²⁵ EV. MKT. 18.44.

mütevellileri ise Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne arz göndererek durumun açığa kavuşturulmasını talep etmişlerdir.

1866-1867 yıllarına ait belgelerde zaviyede görevli üç zaviyedar/mütevelliden başka herhangi bir personele ait bilgi verilmemesi dikkat çekicidir. Çünkü daha sonraki tarihlerde vakıfta görevli bir mezradarın bulunması⁷²⁶, bu dönemde de böyle bir hizmetlinin bulunma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Aynı şekilde cami-i şerif'te görevli hatip ya da imam hakkında da bilgi bulunmamaktadır. Halbuki 1890 yılında zaviyeye Kur'an tilâveti için bir hafız atanmıştır.

Mezradar: Vakfın köy ve mezralardaki mahsulün toplanmasından sorumlu hizmetlidir. Tablo XIV'te görüldüğü üzere vakıfta 1882 yılında iki mezradar görev yapmakta idi.

İmam ve Hatip: İmam, cemaate namaz kıldırın cami görevlisidir. Cuma ve bayram namazlarını kıldırın ve hutbe okuyan cami görevlisine ise hatip denmektedir. 1708 ile 1836 yılları arasında camiye dönüştüğü anlaşılan Karatay Sultan Zaviyesi'ne sadece imam ve hatip ataması yapılmıştır. Arşiv kayıtlarında çeşitli zamanlarda imamlık görevinin aileden olanlara tevcih edildiğinin belirtilmiş olması, imamın Karatay ailesinden gelenlerin yapmış olabileceğini akla getirmektedir.

Hafız: Tarihi eski olmamakla birlikte, 1890 yılında zaviyede Kur'an tilâveti için bir hafızın görevlendirildiği görülmektedir.

Vakıf personel sayılarının ve ücretlerinin vakfiyede belirtildiği şekliyle kalması usuldendir. Ancak Karatay Kervansarayı'nın tarihî süreç içerisinde yapısal olarak değişikliğe uğramış olması vakfiyedeki bu şartları ortadan kaldırmış, bu durumda zaviye olarak varlığını devam ettiren vakıftaki personel sayısı ile hizmet şekilleri de değişmiştir. Vakfiyede belirtildiği şekliyle Türkiye Selçukluları döneminde yönetim, konaklama, mutfak, ahır hizmetleri ile dinî hizmetler, anbar görevliliği ve misafir karşılama gibi çeşitli alanlarda istihdam edilmiş olan personel profili, Osmanlı döneminde yalnız vakıf yönetimi, dinî hizmetler ve mutfak görevlileriyle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla Selçuklu döneminde en az 12 kişiden oluşan vakıf personeli, Osmanlı kayıtlarındaki yetersizlikten dolayı net rakamlar verilemese de en az 6 kişiden oluşmaktadır. Bu yüzden XIX. yüzyıla ait kayıtlarda personel sayısı eksiktir (Tablo XV).

⁷²⁶ EV.MH. 2374.959.

Tablo XV- Karatay Sultan Zaviyesi'nin XIX. Yüzyılda Toplam Personel Sayıları

	R. 1258/ 1842	R. 1282-1283 1866-1867	R. 1306/ 1890
Zaviye Vakfı'nın Toplam Personeli	5 (?) ⁷²⁷	?	?
Mütevelli ve Zaviyedarlar	3	3	1
Diğer Görevliler	2 ⁷²⁸	Belirtilmemiş	1

Karatay Sultan Zaviyesi'nin XIX. yüzyılın ortalarında kendi içerisinde gelir ve gider dengesini sağlayamadığı görülmektedir. Nitekim 1847-1854 yılları arasında vakfın kendi akarlarından elde edilen gelirler sonraki devirlere kıyasla oldukça düşüktür. Bu nedenle, 1842 tarihinde, Karatay köyünde bulunan Alâüddevle Bey Medresesi vakfından “*âyende ve revendeye it'âm-ı taâm eylemek şartıyla*” zaviyeye mahsul cinsinden gelir tahsis edilmiştir. Hınta, şair ve çavdar cinsi mahsulün karşılığı 949 kuruş olup, masrafların çıkarılmasından sonra kalan 655 kuruş Karatay evlâdına bırakılmıştır. Zaviye içerisindeki camide istihdam edilecek olan imam ve diğer hizmetlilerin adı geçen köyden tedarik edileceği ve kalan miktarın ise Karatay evlâdından olan bu personel ile gelen ve giden misafirlerin ağırlanmasına harcanacağı belirtilmiştir⁷²⁹. Şüphesiz artan bu gelirin vakfın masraflarını karşılamaya yeterli olacağı düşünülemez. Çünkü 1866 yılında sadece vakıfta istihdam edilen üç zaviyedar ve mütevellinin maaşları toplamı 1500 kuruştur. Gelen ve giden yolculara harcanan miktar ise 7.588 kuruş olarak hesaplanmıştır⁷³⁰. Verilen rakamlar masraflara tam olarak denk düştüğünden elde edilen gelirin tamamının zaviye masraflarına harcandığı ortadadır. Aynı durum 1867 yılı için de geçerlidir. Bu yılda zaviye vakfının toplam geliri 13.700 kuruş olup, tamamı personel ve yolcu masrafları için harcanmıştır⁷³¹.

⁷²⁷ Vakıfta, zaviyedarlık görevi mütevelliliğe meşrut olup, üç kişilik yönetim kadrosu dışında arşiv belgesinde yalnız hatip ve imamdan söz edilmiş diğer hizmetlilerin adları verilmemiştir. Çeşitli tarihlerde vakfın akarların toplanmasında mezradarlar görevlendirilmiştir. Dolayısıyla zaviyenin toplam personel sayısının daha fazla olabileceği düşünülebilir.

⁷²⁸ Bu görevliler imam ve hatipten oluşmaktadır. Hitabet görevinin yıllık maaş karşılığı 50 kuruş olup, imamın ve diğer hizmetlilerin köy tarafından karşılanageldiğinin belirtilmiş olması, bu hizmetlerin Karatay ailesi tarafından yürütüldüğünü ve masraflardan sonra artan miktardan karşılandığını göstermektedir.

⁷²⁹ EV.ZMT. 185.103.

⁷³⁰ EV.d. 15827. 79.

⁷³¹ EV. d. 15827. 67.

Tablo XVI- Zaviye Vakfı'nın Farklı Yüzyıllara Ait Gelir ve Giderleri

Sene	Varidat Kuruş	Mesarifat	Artan
1263/1847 ⁷³²	-----	-----	+ 3.246 ⁷³³
R. 1270/1854	3.720	1.340	+ 2.380
R. 1275/1859	6.100	1.520	+ 4.580
R. 1282/1866	12.087	12.087	-----
R. 1283/1867	13.700	13.700	-----

Türkiye Selçukluları döneminde kervansaray olarak inşa edilen ve Osmanlı döneminde zaviye statüsünü kazanan Karatay Kervansarayı, XVIII. yüzyıldan itibaren yaklaşık yüz yıl cami olarak hizmet vermiş, ancak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren tekrar zaviye olarak işlevini devam ettirmiştir. 1847 ile 1854 yılları arasında zaviyenin gelirlerinde gözlenen azalma, vakfın Alâüddevle Bey Medresesi'nden maddi yardım almasına neden olmuştur. 1890 yılından sonra ise Karatay Sultan Zaviyesi'nin durumu şimdilik herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

5.9. Hizmetkârân-ı Zaviye/Karatay Ailesi

Karatay ailesinden olanlar, yalnızca Karatay Sultan Zaviyesi'nde görev yapmıyor, o bölgede bulunan diğer zaviye ile mezralarda da görevler alıyorlardı. Bu durum belgelere “*neslen b'ade'n-nesl mutasarrıf olduğumuz*”⁷³⁴ ya da “*evlâdiyet ve meşrutiyet üzere*”⁷³⁵ ibarelerinden anlaşılmaktadır. Aile bu hizmetleri karşılığında birtakım vergilerden muaf tutulmuştur⁷³⁶. Karaman Kanunnâmesi'nde, “*Şol kimesne ki defter-i cedîd'de sipahizâde veya zaviyedâr ve muaf kayd olunmuşlardır, anlardan resm-i çift, bennak, caba ve avâriz alınmaz*”⁷³⁷ denilmektedir. Dolayısıyla vergi muafiyetinden faydalanmak isteyen bazı köylülerin zaviyeler etrafında toplandıkları anlaşılmaktadır⁷³⁸.

⁷³² Bu icmal defterde gelir ve giderlere yer verilmemiş, yalnız vakıf harcamalarından sonra artan miktar kaydedilmiştir.

⁷³³ Artan bu gelirin vakıf misafirleri ile personel giderleri için harcandığı düşünülebilir.

⁷³⁴ EV.MKT. 1399. 139.

⁷³⁵ EV.MKT. 2037.97; 2909. 64.

⁷³⁶ İE. EV. No. 22, Gömlek No. 2667. Osmanlı döneminde Anadolu ve Rumeli'de çok sayıda derviş, zaviyedar, ilim ehli, imam ve duacı hizmetlerinden dolayı çeşitli vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bk. *Kolonizatör Türk Dervişleri*, s. 279- 365.

⁷³⁷ M. Akif Erdoğan, “Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri”, OTAM, IV, Ankara 1993.

⁷³⁸ Suraiya Faroqhi, “The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century”, *Archivum Ottomanicum*, VIII, Wiesbaden 1983, s. 229.

Karatay evlâdından olanların kendi zaviyeleri dışında, Çörmüşek Nahiyesi'ne bağlı Mancıklar Köyü'nde bulunan Alâüddevle Bey Zaviyesi'nin ve yine Alâüddevle Bey vakfı Çörmüşek Nahiyesi'ne bağlı Terakoz Mezrası hizmetkârları oldukları görülmektedir⁷³⁹.

Karatay evlâdının XVIII. yüzyılda zaviye ile eş zamanlı olarak aynı kaza içerisinde yer alan Kozcuğaz köyünde bulunan camide ve 1887 yılında Maraş Kazası'na bağlı Göğercinlik Nahiyesi'ndeki Alâüddevle Bey vakfına ait zaviyede hizmet ettikleri de anlaşılmaktadır⁷⁴⁰. Buna göre 1708 yılında, Karatay Sultan Zaviyesi içerisindeki camide yarım akçe karşılığında cuma günleri hutbe okumakla görevli, hatip Hüseyin, aynı zamanda Kozcuğaz köyündeki camide yarım akçe karşılığında imam olarak görev yapmıştır ki bu tür örnekleri dönemlere göre artırmak mümkündür⁷⁴¹.

Zaviyedarlık görevinin tevcihi konusunda zaman zaman bazı aksaklıkların yaşandığı ve bunun üzerine Karatay evlâdından olanların haklarını aradıkları görülmektedir. 1887 yılında, Göğercinlik Nahiyesi'nde bulunan zaviyenin zaviyedarlık ciheti babasından sonra kendisine verilmesi gerekirken durumunu belgelemiş olmasına rağmen yeni beratın düzenlenmesi gecikmiş ve Zaviyedar Şeyh İsmail'in mağduriyeti söz konusu olmuştur. Ancak aynı yıl kendisinin adı geçen göreve atanması ve biriken ücretinin verilmesi ile sorun ortadan kalkmıştır⁷⁴².

Karatay evlâdının bu hizmetlere karşılık örfi vergilerden muaf olduklarına dair kayıtlar bulunmaktadır: “...mezkr kimesneler evlâd-ı Karatay olub, resm-i ganemden ve yaprak resminden ve salgundan vesair avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyyeden muaf oligelüb ümerâ-i mâziye-i Dulkâdiriyyeden temessükleri olub ve Alâüddevle ve Ali Beg merhûmdan mukarrernâmeleri olub devletlü padişah hazretlerinin eyyâmından ber karar-ı sabık kayd olunmak için hükm-i hümayûnları olmağın ber karar-ı sâbık kayd olundular deyu mukayyed bulunmağın alâ mekân kayd olundu...”⁷⁴³. Bununla birlikte, Karatay ailesinin hizmetleri karşılığı elde ettikleri gelirlere zaman zaman dışarıdan müdahalelerin oluyordu⁷⁴⁴. Ancak

⁷³⁹ EV.MKT. 2037.

⁷⁴⁰ EV.MKT. 1399. 139.

⁷⁴¹ H.D. No. 1128, s. 92; No. 1129, s. 186.

⁷⁴² İ.DH. Dosya No. 1053, Gömlek No. 82691.

⁷⁴³ Yinanç-Elibüyük, *aymı eser*, II, s. 764. Osmanlı döneminde Dulkadir Beyliği topraklarında, Karatay evlâdı dışında başka ailelerin de yaygın olarak zaviye hizmetinde bulundukları anlaşılmaktadır. Buna göre 1530'da Maraş Sancağı Göksun Nahiyesi'ne tabi Kanlukavak köyünde Şeyh Çelebi Halife'ye bağlı dervişler, adı geçen köydeki zaviyede gelen ve giden yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmette bulunmuşlardır. TTD No. 998, s. 527.

⁷⁴⁴ 1873 yılında Zamantu Kazası'na bağlı Çörmüşek Nahiyesi Terakoz mezrasında bulunan Alâüddevle Bey vakfında Karatay Sultan evlâdı mezradarlık görevini üstlenmiş olmalarına rağmen, Köker? Mezrası

buna resmi makamlarca fırsat verilmemiş ve daha önceden tevcih edilmiş olan görevler uzun süre aile tarafından devam ettirilmiştir⁷⁴⁵. Ayrıca, Karatay evlâdının ve yakınlarının nüfus yoğunluğu olarak Selçuklu döneminden itibaren bu bölgede bulundukları ve dinî hizmetlerle de yakından ilgili oldukları, Osmanlı dönemi öncesi kayıtlarından da bu şekilde teyit edilerek anlaşılabılır. Bu durum, zaviyedar bir aile olan Karatay ailesinin kendi çevrelerinde etkili olduklarını göstermektedir.

Karatay Sultan Zaviyesi'nin nüfus olarak Hristiyanların yoğunlukta olduğu bir bölgede bulunmasına rağmen, Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında herhangi bir tarikatla ilişkisine rastlanmamıştır. Bu nedenle zaviyenin İslamlaştırma gibi dinî bir misyondan ziyade, yolcuların işlerini kolaylaştırmak gibi sosyal bir fonksiyonun olduğu tahmin edilebilir.

mütevellisi Osman duruma müdahil olmuştur. Ancak gönderilen ilâm ile mezranın öşr-ü mahsulü ile Karatay Sultan evlâdına meşrut olduğu bildirilerek müdahaleye izin verilmemiştir. *EV. MKT.* 773. 83.

⁷⁴⁵ 1890 yılında Karatay Sultan evlâdından Mustafa ve Mehmed'in, Terakoz mezrasının mezradarlık görevini halen devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. *EV.MKT.* 2037.

ALTINCI BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY VAKIFLARI III

DARÜSSÜLEHA ve MUHTEMEL DİĞER VAKIF ESERLER

Anadolu topraklarında zaviyelerin inşası, Anadolu'nun iskânı, Türkleşmesi ve Müslümanlaşması ile paralellik göstermektedir. Bu ülkede zaviyeler ilk devirlerde bir iskân unsuru olmuşlar, şehrin fiziki yapısının oluşumu ve İslamiyet'in yayılmasında da sosyo-kültürel ve dinî bir müessese olarak önemli rol oynamışlardır⁷⁴⁶. Anadolu'da Selçuklu döneminden itibaren medreselerin nüfuz edemediği köy ve göçebe çevrelerinin kültür hayatlarında zaviyelerin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Medreselerin belirli bir aydın kesime hitap ederek halk tabakalarına istenilen ölçüde giremeyişi ve şehirdekilerin aksine köylerde bulunan halkın ulema çevreleriyle yakın temaslarının azlığı sosyal ve eğitim hayatında önemli bir boşluk oluşturmuştur. Bu boşluk, halkın kültür seviyesine daha uygun olan zaviyeler ve bunların heyecan veren mistik eğitimleri ile doldurulmuştur⁷⁴⁷. Ancak fakihlere tercih edilen ve şeyhlerin sohbet ve nasihatlarıyla devam eden bu eğitim anlayışı, Hristiyanlık öncesi ve sonrasına kadar inen birtakım yerel ve dinî inançların İslami bir şekle sokulmasıyla birtakım hurafelerin oluşmasına da neden olmuştur⁷⁴⁸.

Zaviyeler Osmanlı Devleti genelinde “zaviye”, “tekye”, “buk'a”, “darü'r-raha” ve “darü's-süleha” gibi farklı isimlerle anılmalarına rağmen icra ettikleri fonksiyonlar bakımından aralarında pek fark yoktur⁷⁴⁹. Zaviyelerin vakfiyelerinde belirtilen işlevlerinin başında “âyende ve revendeye” yani gelen ve gidenlere hizmet etmek gelir. Ayrıca vakfiyelerde belirtilmemiş olsa da diğer fonksiyonları yanında bütün tekke ve zaviyelerin her gelen ve gidenle bilgi ve kültür alışverişi yapma fonksiyonunu icra ettikleri de söylenebilir⁷⁵⁰. Anadolu Selçuklu sultanları, vezirleri, devlet adamları ve zenginlerinin yaptırdıkları zengin vakıflı zaviyeler ile şehirlerin imarına, fiziki, sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Anadolu'da en çok zaviye inşasının, Moğol istilâsı döneminde 1277-1300 yılları arasında yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu dönemde hem kendilerine hem de kendi soyundan

⁷⁴⁶ Ocak, *Zaviyeler*, s. 254.

⁷⁴⁷ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maârif Tarihi*, I, İstanbul 1939, s. 198.

⁷⁴⁸ F.W. Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, (çev. R. Hulusi), İstanbul 1928, s. 141.

⁷⁴⁹ Demirel, *Sivas Şehri*, s. 57.

⁷⁵⁰ Yediyıldız, *Kültür Hayatı*, s. 23.

gelenlere daimi bir gelir kaynağı temin amacıyla olan emirler mülklerini vakıflaştırarak cami ya da medrese inşasına göre daha az masraflı olan zaviye yapımını tercih etmişlerdir. Ayrıca bu dönemde şeyhlere tahsis edilen maaş da müderrislerden daha düşüktür⁷⁵¹. Diğer taraftan Köprülü, maddi nedenleri göz ardı etmemekle birlikte, emir ya da beylerin zaviye inşa etmesinin spesifik nedenleri üzerinde de durmaktadır. Buna göre, I. Alâeddin Keykubad'dan sonra tamamıyla bozulan siyasi merkeziyet ile veraset kavgaları, Moğol istilâsı, Rumlar ve Ermeniler ile mücadeleler Anadolu'nun refah ve güvenliğini tamamen ortadan kaldırmıştır. Sosyal düzenin yokluğu ve sürekli karışıklıklardan ezilmiş olan halk bu durumda kendilerine bu dünyada nasip olmayan saadeti ahirette temin amacıyla tekke ve şeyhlere koşmaktan başka bir çare bulamamıştır. Mahalli geçici hakimiyetlerin sağlanması için uğraş veren beyler de, halkın bu temayülüne uyarak şeyhlerin maddi ve manevi nüfuzundan istifade için Anadolu'nun hemen her yerinde tekke ve zaviyeler yaptırarak bunlara zengin vakıflar tahsis etmişlerdir⁷⁵². Zaviyelerin hedef kitlesinin diğer dinî yapılara göre çok daha çeşitli oluşu, buraların bir “sosyal entegrasyon” merkezi olduğunun da kanıtı niteliğindedir⁷⁵³.

Celeleddin Karatay'ın medrese ve kervansaray dışında, bir de Antalya Kalesi içinde adı vakfiyede “*Darüssüleha*” olarak geçen tarikat yapısı bulunmaktadır. O belki de bu zaviye ile dönemin sosyokültürel hayatına önemli bir katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Burada öncelikle Darüssüleha incelenecektir.

6.1. Celeleddin Karatay Darüssülehası

İnşa Tarihi: Celeleddin Karatay'ın vakıf eserlerinden olan Darüssüleha, Karatay Medresesi vakfiyesindeki bilgilere bakılırsa, vakfiyenin tanzim ve tescil edildiği 651/1253 tarihinden önce inşa edilmiş olmalıdır. Nitekim kapısının üstündeki kitabede 648/1250-1251 tarihi bunu göstermektedir. Yine kitabedeki bilgilere göre II. İzzeddin Keykavus'un ikinci saltanat döneminde rastlamaktadır⁷⁵⁴.

Banisi: Darüssüleha'nın kitabesinde banisinin kaydedilmemiş olmasına rağmen vakfiyede bu yapıya işaret edilmektedir. Ayrıca bazı XII. yüzyıl eserlerinde de

⁷⁵¹ Wolper, *aynı eser*, s. 26-27.

⁷⁵² M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 2003, s. 203-204.

⁷⁵³ Wolper, *aynı eser*, s. 76; Marshall G.S. Hodgson, *The Venture of Islam, Conscience and History in a World Civilization*, II, The Expansion of Islam in the Middle Periods, The University of Chicago Press, 1977, s. 213; Leyla Yılmaz, *Antalya 16. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Ankara 2002, s. 56; Sözen, *Anadolu Medreseleri II*, s. 137; Latif Armağan, “XVI. yüzyılda Antalya'da Dini-Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi, XXIII/36 (2004), s. 16.

⁷⁵⁴ Turan bu kitabeyi (Süleyman Fikri, *Antalya Tarihi*, s. 54)'ten almış ve makalesinde bunu kullanmıştır. *Celeleddin Karatay*, s. 187.

Darüssüleha'nın Celaleddin Karatay'a ait olduğuna dair kayıtlar da bulunmaktadır⁷⁵⁵. Şu anda "Karatay" ya da "Karadayı Camii" olarak da bilinen "Darüssüleha" halen ayaktaadır.

Vakfiyesi: Yapının müstakil bir vakfiyesi bulunmamaktadır. Celaleddin Karatay'a ait medrese vakfiyesinde yapının Antalya yolu üzerinde cami bulunan kalenin dışında inşa edildiğine ve buraya medrese vakfindan tahsisat ayrıldığına bakılırsa, Karatay Medresesi vakfiyesi Darüssüleha'nın da vakfiyesi olmaktadır. Bu vakfiyede söz konusu medrese "Eğer yıkılır ve vakıfları gelirinden yapılması mümkün olmazsa imar ve masraflardan sonra artan bütün gelirin vâkıfın Antalya yolu üzerinde cami bulunan kalenin dışında yaptığı darüssüleha'ya şartlarına göre sarfedileceği" belirtilmektedir⁷⁵⁶. Bu durum yukarıdaki görüşü doğrular mahiyettedir.

Yeri: Vakfiye metninde binanın kesin olarak "Antalya yolu üzerinde" ve "cami bulunan kalenin dışında" bulunduğu işaret edilmesi bugünkü yeri ile çelişki teşkil etmektedir. Vakfiyede "cami bulunan kale" ibaresinde geçen cami ile, kentin o vakitler Ulu Camisi olan "Yivli Cami"nin kastedilmiş olduğu açıktır. Bu caminin bulunduğu sahanın surlarla çevrili, dolayısıyla başlıbaşına bir kale fonksiyonu da gördüğü belli olduğuna göre, bu durumda Darüssüleha'nın yerini de bu surla çevrili saha dışında aramak gerekir.

Darüssüleha için en uygun yerin, Keykâvus ve Keykubad tarafından yaptırılan ve kenti üç parçaya ayıran iki surun arasındaki yerleşim sahası olduğu düşünülebilir. Ne var ki vakfiyede, binanın Antalya yolu üzerinde bulunduğunun belirtilmesi, söz konusu yolun, kentin içinde değil, surların dışında aranmasını gerekli kılmaktadır. Vakfiye metninde geçen, Antalya yolunun, Konya merkez alınarak yazılmış olduğu muhakkaktır. Bunun, kendi hinterlandı ile birleştiren kuzeydeki bir yol olduğu ileri sürülebilir. Surların dışında günümüze kadar ulaşabilmiş bazı Selçuklu binalarının varlığı da hatırlanacak olursa, bu binanın da surların dışında ve kente yakın bir yerde bulunuyor olması gerekir. Kaldı ki, kitabesinde olduğu gibi, vakfiyede de Darüssüleha olarak tanıtılması binanın bir tür zaviye veya hankah fonksiyonu gördüğünü düşündürdüğü gibi, vakfiye metninde, binanın yeri için Antalya yolu üzerinde ve cami bulunan kalenin dışında bulunduğunun belirtilmesi de böyle bir fonksiyon gördüğü anlamına gelebilir. Şaşırtıcı olan, bu binanın, şimdi, cami bulunan kale içinde yer alıyor olmasıdır. Portalin durumu, portal ile gerisindeki eyvanın birleşme tarzı, malzeme ve işçilik, avlu yan kanatlarının portal ile olan uyumsuzluğu ve gerideki üç gözlü eyvanlı

⁷⁵⁵ Adnan Sadık Erzi, *Selçukîler Devrine ait İnşa Eserleri, I-a: Hasan b. Abdi'l- Mumin el-Hoyî, Gunyetu'l-kâtip ve munyetu't-talib rusûm-u'r-resail ve nucûmu'l-fezail*, Ankara 1958, s. 60; Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 82-83.

⁷⁵⁶ Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 143.

bölümlerde dikkati çeken bazı hususlara dayanarak sanat tarihçiler, Darüssüleha'nın bilinmeyen bir tarihte ve sebepten dolayı yıkıldığını ve portalin şimdiki yerine taşındığını düşünmektedirler⁷⁵⁷. Ancak Tanzimat'tan sonra Osmanlı şehirlerinin birçoğunda çağdaşlaşma adına kale duvarlarının ya bir kısmının ya da tamamının ortadan kaldırıldığı bilinmektedir. Nitekim çift surla çevrili Konya Konya Kalesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında tamamen ortadan kaldırılmıştır⁷⁵⁸.

Darüssüleha'nın bulunduğu mekân muhtemelen sonradan yapılan ek bir surun içine alınmış, cami ile Darüssüleha arasındaki eski sur ise yıkılmıştır. Bu nedenle her iki eser, sur içinde kalmış olabilir. Yapı şu an, Kaleiçi Selçuk mahallesi Tabak Ahmet Sokak'ta yer almakta ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

Fonksiyonunda Değişiklik Yapılması: Celaleddin Karatay'ın Zaviyesi hakkında Türkiye Selçukluları ve Osmanlı devrine ait arşiv kayıtlarında bilgi neredeyse yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla, yönetimi ve mütevelliliği, buraya vakfedilen akarlar, bunların miktarları ve nitelikleri konusunda önemli bir eksiklik oluşmaktadır. Yine aynı sebepten Darüssüleha vakfının personeli ve işleyişi hakkında da herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak zaviyelerin amacının Türkiye Selçukluları döneminde gelen ve giden yolculara hizmet etmek olduğu bilinmektedir. Bu zaviye de diğer Selçuklu zaviyeleri gibi olmalıdır ve burada misafirlere yemek çıktığı söylenebilir. Bu hizmetlerin yerine getirilebilmesi içinse vakıfta müteveli, zaviyedar, şeyh, imam ve aşçı gibi ücret karşılığı görev yapan personelin bulunduğu düşünülebilir. Ancak Darüssüleha'nın zaviye özelliğini Selçuklular'dan sonra kaybettiği anlaşılmaktadır. Çünkü arşiv kayıtlarından bu zaviyenin Osmanlı döneminde mescide dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Vakfa dair Osmanlı devrine ait ilk kayıt, II. Selim (1524-1574) dönemine rastlamaktadır. Burada vakfın gelir ve giderlerine ait hiçbir bilgi bulunmasa da “*Karatay Mescidi Mahallesi*”nin nüfus bilgilerine yer verilmiştir⁷⁵⁹. Buradan hareketle, vâkıfı Celaleddin Karatay olan Darüssüleha'nın belki de yeni bir mahallenin oluşumuna sebep olduğu ve buraya zaviyenin kurucusunun adının verildiği tahmin edilebilir. 1530-1531 yılı *Tapu Tahrir Defterleri*'nde yine mescit olarak kaydedilmiş olan Karatay Darüssülehası'nın, belirtilen tarihteki vakıf geliri 570 akçe⁷⁶⁰, 1567 ve 1607 yılları gelirleri ise 660 akçedir⁷⁶¹.

⁷⁵⁷ Yılmaz, *aynı eser*, s. 64-65.

⁷⁵⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 99-121 ; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971.

⁷⁵⁹ Karatay Mescidi Mahallesi bu dönemde 8 hane ve 13 neferden oluşmaktadır . *TKGM.*, No. 107.

⁷⁶⁰ 166 numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri* 937/1530, Ankara 1995, s.588.

⁷⁶¹ *TTD* No. 166, s. 588.

Bu kayıtlar dışında ise arşiv belgelerinde zaviyenin işleyişine işaret eden akarları ve personel giderleri ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

6.2. Anadolu Şehirlerinde Celaleddin Karatay Adı ve Vakıfları

Daha önceki bölümlerin değişik yerlerinde Celaleddin Karatay’a ait vakıf eserler ile bunların vakıfları incelenmiştir. Onun, medrese ve kervansaray dışında vakıf eserlerinin de bulunduğu Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunun için bunlar, ayrıca bir başlık altında toplanmıştır.

Türkiye Selçukluları dönemine ait herhangi bir vakfiye bulunmasa da, Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarından, bilinen vakıfları dışında Amasya ve Malatya şehirlerinde Celaleddin Karatay adının geçtiği bazı mescit ve zaviye vakıfları tespit edilmiştir. Buradan hareketle bazı tarihî kaynakların verdiği bilgilerle de teyit edilerek Amasya ve Malatya’daki vakıfların banisinin Celaleddin Karatay olduğuna hükmedilebilir.

6.2.1. Amasya Şehri’nde Celaleddin Karatay Mescit ve Zaviyesi

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde “*darü’l-izz*” olarak bilinen Amasya’nın Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Kılıçarslan (1156-1192) tarafından Konya Sultanlığı’na dahil edildiği kabul edilmektedir⁷⁶². Ancak bazı kayıtlara göre Amasya 1143 tarihlerinde Selçuklu yönetimine geçmiş ve askerî bir merkez olarak subaşı tarafından idare edilmiştir⁷⁶³. Sultan Mesud (1116-1156) burayı saltanat merkezi haline getirerek Yeşilırmak’ın harap olan taraflarında “*Simre*” adında yeni bir şehir kurmuş ve han, imaret gibi birçok hayır eserleri yaptırmıştır. İç kaleyi de onararak medrese, hamam ve 1318’de depremde hasar gören Kurşunlu ile Ahî Sadeddin mahallelerinin bir kısmını içine alan ırmak kenarında bir saray yaptırarak vefatına kadar (1160) burada ikamet etmiştir. Simre 1301 yılına kadar Amasya Emirliği’nin merkezi olmuştur⁷⁶⁴. Bu nedenle Amasya bu dönemde Türkiye Selçuklu Sultan ve devlet adamlarının ilgi gösterdiği bir şehir olmuştur. Bunun için Celaleddin Karatay da burada bir zaviye ve mescit inşa ettirmiştir.

⁷⁶² Şahin-Emecen, *aynı makale*, s. 1, M.H. Yinanç, “Amasya”, *İA*, Eskişehir 2001, s. 394. Dernschwam, Selçuklu dönemi öncesinde, şehrin kayalıklarının içine oyulmuş kral mezarlarının sonradan kilise haline getirilerek, Bizans keşişleri tarafından burada ayinler yapıldığını ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bk. Dernschwam, *aynı eser*, s. 294-295.

⁷⁶³ Osman Turan, “Selçuklu Devrine Aid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika”, *VD*, S.10 (2006), s. 127.

⁷⁶⁴ Hüsameddin Efendi, *aynı eser*, s. 411-414.

Amasya’da Müslüman mahalleleri arasında yer alan Karatay Mahallesi, İç Kale’de, Şehr-i Enderun Cami Mahallesi’nin doğusunda yer almaktadır⁷⁶⁵. Selçuklu dönemi kaynaklarında konu ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen H. Hüsameddin tarafından kaleme alınan *Amasya Tarihi*’ne göre mahalle adını, Selçuklu ümerasından “*kale dizdarı ve Amasya muhafızı*” olan Celaledin Karatay’dan almaktadır⁷⁶⁶. Ayrıca Amasya’da “*Pervane Bey ibn Osman Vakfı*”na ait 699/1300 tarihli vakfiyede Amasya dışında, “*Karatay Meydanı*” olarak anılan bir bölgenin bulunduğu da tespit edilmiştir⁷⁶⁷. Müstakil bir vakfiyeye şimdilik ulaşılamamış ve bilinen vakfiyelerinde de Amasya’da vakfedilmiş herhangi bir hayratı ya da akarı bulunmamasına karşın bu bilgiler Celaledin Karatay’ın Amasya’da vakıf eserlerinin olduğunu teyit etmektedir.

Nitekim Osmanlı dönemine ait bazı arşiv kayıtlarında Amasya’da kendi adını taşıyan mahallede “*Karatay mescid ve zâviye vakfı*” ifadelerine rastlanılmış, Göresin adlı köyün gelirlerinin buraya vakfedildiği tespit edilmiştir⁷⁶⁸. XV. ve XVI. yüzyıla ait kayıtlarda mescit ve zaviye vakfı ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanamamış, bununla birlikte 1793’te mescide, günlüğü yarım akçe vazife ile imam atandığı görülmüştür⁷⁶⁹. Ayrıca 1909 yılına kadar bu vakfa müteveli ve zaviyedarlık atamalarının yapılması⁷⁷⁰, vakfın XX. yüzyıla kadar faaliyetlerini devam ettirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Celaledin Karatay Mescit ve Zaviyesi hakkında 1786-1787 tarihli ve 62 numaralı *Amasya Şer’iye Sicil Defteri* ile 1768 tarihli ve 53 numaralı *Şer’iye Sicil Defteri*⁷⁷¹ ve 1785-1787 tarihlerini içeren 63 numaralı defter⁷⁷² de taranmış, ancak buralarda herhangi bir vakıf kaydına yer verilmeyerek yalnızca “*Karatay Mahallesi*”⁷⁷³ kaydına rastlanılmıştır.

6.2.2. Malatya Şehri’nde Celaledin Karatay’a Ait Vakıf Eserler

VII. ve XI. yüzyıllar arasında Bizans ve İslam Devletleri arasında zaman zaman el değiştiren Malatya, stratejik olarak Türk dönemlerinde de önemini korumuş ve özellikle

⁷⁶⁵ XVI. yüzyıla ait 1520 tarihli *Tapu Tahrir Defteri*’nde herhangi bir vakıftan değil, Karatay Mahallesi’nden söz edilmektedir. *TTD* No. 387, s. 353.

⁷⁶⁶ Hüsameddin Efendi, *aynı eser*, I, s. 90; Ahmet Şimşirgil, “XVI. Yüzyılda Amasya Şehri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI (1996), s. 82.

⁷⁶⁷ “*Amasya dışında, Karatay Meydanı diye meşhur bir yerde, sınırlarını belirtmeye gerek olmayan ve başka yerlerle karıştırılmayacak derecede bilinen ziraata uygun bir kıta arazi*” (VGMA, Defter No. 579, s. 31). Bu vakfiye Amasya’da bulunan Pervâne Bey ibn Osman’ın cami vakfına ait olup, 699/1300 tarihlidir.

⁷⁶⁸ VGMA 2578. 56.

⁷⁶⁹ EV.MKT. CHT 264.4.

⁷⁷⁰ VGMA 2578. 56.

⁷⁷¹ AŞS, No. 53, s. 63, 65, 121.

⁷⁷² AŞS., No. 63, s. 8.

⁷⁷³ AŞS., No. 62, s. 27.

Selçuklu döneminde altın çağını yaşamıştır⁷⁷⁴. Malatya'nın Selçuklu idaresine kadar şehir gelişimi hakkında fikir yürütecek yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak burası Selçuklu hakimiyeti ile birlikte XIII. yüzyılın başlarından itibaren Bizans temelleri üzerine kurulmuş bir Türk şehri haline gelmiştir.

Anadolu'dan Mezopotamya, İran, ve Suriye'ye açılan ticaret yollarının buradan geçişi Selçuklu döneminde şehrin bu kültür çevreleriyle etkileşimini artırmıştır. Bu dönemde Endülüslü ve İranlı birçok bilim ve fikir adamının Malatya'ya yerleşerek burada faaliyet gösterdiği ve şehrin bu özelliğinden dolayı şehzadelerin eğitim merkezi haline dönüştüğü bilinmektedir⁷⁷⁵.

Selçuklu Sultanlarının ve ileri gelen devlet adamlarının özellikle XIII. yüzyılın ilk yarısında şehrin imar faaliyetlerine özel önem verdikleri bugüne ulaşan ve ulaşamayan eserlerden anlaşılmaktadır. Bugün mevcut olan yapı ve kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, kentteki Selçuklu dönemi yerleşiminin daha çok sur içinde kaldığı anlaşılmaktadır⁷⁷⁶.

Malatya'da Türkiye Selçukluları devrinde vakfedilmiş olan birçok eserin varlığı Osmanlı döneminde de devam ettirilmiş, yapılan tahrirlerle vakıflar denetlenerek, yöneticiler tarafından durumları tasdik edilmiştir.

Türkiye Selçuklu devrinden kalan ve Malatya'da sur dışında bulunan yapılardan biri de Celâleddin Karatay tarafından yaptırılmış olan “*Heft-Lüle Zaviyesi*”dir⁷⁷⁷. Göyünç tarafından sur içerisinde bulunan “*Küçük Mescit*” ile “*Cami-i Kebir*” Mahallesi'nde yer alan dokuz odalı bimarhanenin de “*Atabey*” tarafından yaptırılmış olduğu ifade edilmektedir⁷⁷⁸. Bu da 1249 tarihlerinde üç Selçuklu sultanına birden yani II. İzzeddin Keykavus, III. İzzeddin Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykubad'a atabey tayin edilen Celaleddin Karatay olmalıdır.

⁷⁷⁴ Abû'l-Farac, *aynı eser*, I, s. 29, 35.

⁷⁷⁵ I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğlu I. İzzeddin Keykâvus Malatya'da eğitim görmüşlerdir. Bk. Mikâil Bayram, “Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Fikrî Faaliyetler”, *I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993, s. 120.

⁷⁷⁶ Şehrin en önemli ve bilinen en eski yapısı, XIII. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olan Ulu Camii'dir. Caminin kitabesinden 1247 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır (Bk. Albert Gabriel, *Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale*, I-II, Paris 1940, s. 263-268). Şahabiyye-i Kübra Medresesi (F. Grenard, “Notes sur les Monuments du Moyen Age de Malatia, Divrighi, Sivas, Darenday, Amasia et Tokat”, *Journal Asiatique*, X/17 (1901), s. 551) Melik Sunullah Camisi ve Zeynel Bey Mescidi sur içi yapılarındandır. Anadolu Selçuklu döneminden devralınmış olan birçok eserden biri de Altun-Aba Hamamı'dır. Bunun, I. Alâeddin Keykubad devri ümerasından Şemseddin Altun-Aba'ya ait olduğu bilinmektedir. Göknuur Gögebakan, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, *Otam*, S. 10 (1990), s. 62.

⁷⁷⁷ “*Zâviye-i Heft Lüle ki Karatay binâ eylemişdir der zâhir-i Malatya*”, *TTD* No. 156, s. 29.

⁷⁷⁸ Nejat Göyünç, “Kanuni Devrinde Malatya Şehri”, *VII. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül 1970 Ankara) Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, Ankara 1973, s. 658-659.

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarından Heft Lüle Zaviyesi'nin 1530 yılında fal olduğu ve bir mütevellinin zaviyenin yöneticiliğini yürüttüğü anlaşılmaktadır. Zaviyenin bu tarihlerde yıllık geliri 569 akçedir⁷⁷⁹. 1693 tarihli bir *Evkaf Defteri*'nde ise bu zaviye “*Heft Lala Hüseyin*” ismiyle geçmektedir.⁷⁸⁰ Aynı şekilde Celaleddin Karatay'ın vâkıfı olduğu belirtilen Küçük Mescidin de 1530 yılında varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bu tarihte mescitte bir müteveli görev yapmaktadır ve mescidin yıllık geliri 716 akçedir⁷⁸¹.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Celaleddin Karatay'ın Amasya ve Malatya şehirleri ile ilgisi ve burada hayır eserleri vücuda getirdiği söylenebilir. Aşağıdaki belgelerde değişik nedenlerle geçen “*Karatay*” adındaki yerlerin ise Celaleddin Karatay ile ilgisinin olup olmadığı tespit edilememiştir. Ancak İbn Bibi'nin, Celaleddin Karatay'ın, hayrat olarak mescit, medrese, hânkah ve kervansaray yaptırmadığı hiçbir memleket ve yolun bulunmadığını ifade etmesi⁷⁸², Celaleddin Karatay'ın Anadolu'nun birçok yerinde vakıf eserlerinin olabileceğini akla getirmektedir. Bu nedenle Karatay adı geçen yerler yan başlıklar altında aşağıda verilecektir.

İskilip: İskilip'te kadı olan “*Şükrullah Çelebi Vakfı*”na ait 946/1539 tarihli vakfiyede “...*Karatay nâm karyede mutasarrıf olduğum malikâne hisse ki...*” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır⁷⁸³.

Şam: Şam-Salihiye'de “*Mübarek Şah oğlu Ebu İshak Esurdi*”ye ait 817/1290 tarihli vakfiyede ise “...*bu iki dükkânın kible taraftan hududu yol ile –kapusu bu taraftadır- şark taraftan Karatay vakfı ile şimal taraftan cevze camii...*” şeklinde vakıf akarlarının sınırları arasında Karatay vakfı ibaresi yer almaktadır⁷⁸⁴.

Antep: Ayıntab'da Şehreküstü Mahallesi halkından “*el-Hac Abdullah bin Burak bin Abdullah*”ın 1334/1915 tarihli vakfiyesinde vakfedilen köylerin sınırları arasında “.... *nâm karye tüerabında Karatay köprüsü kurbunde vaki...*” şeklinde bir tarif yer almaktadır⁷⁸⁵.

⁷⁷⁹ TTD No. 156, s. 29.

⁷⁸⁰ Gögebakan, *aynı makale*, s. 153.

⁷⁸¹ TTD No. 156, s. 16.

⁷⁸² İbn Bibi, *aynı eser*, II, s. 125.

⁷⁸³ VGMA, Defter No. 581/2, s. 491.

⁷⁸⁴ VGMA, Defter No. 585, s. 172.

⁷⁸⁵ VGMA, Defter No. 615, s. 89.

SONUÇ

Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde yerli unsurlara ilave olarak Orta Asya, Horasan, Kafkasya ile Irak ve Suriye coğrafyasından birçok dinî ve toplumsal grubun da buraya göç etmesine öncülük etmişlerdir. Bu nedenle, Selçuklu dönemi Anadolu'sunda toplumsal manzaranın alt kategorilerine inildiğinde farklı milliyetler, diller, inanışlar ve geleneklerden oluşmuş oldukça renkli bir toplum yapısı ile karşılaşmaktadır. Bu toplumsal farklılık ve değişik dinî ve etnik gruplar arasındaki ilişkiler diğer bölgelerden farklı olarak bu coğrafyada kendine özgü yapıların, inanışların, düşüncelerin ve kurumların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken, Selçukluların yerli Hristiyan unsurlardan elde ederek idari ve askerî mekanizmada istihdam ettiği “*gulâm*” adı verilen ve daha sonra da Selçuklu idaresinde en dikkat çekici devlet adamlarının ve kültür hamilerinin çıktığı sistemdir.

Liyakat ve sadakat sahibi bir gulâmın bu dönemde devlet hizmetindeki yükselişine en iyi örneklerden biri Anadolu kökenli, fakat Türk ve Müslüman orijinli olmadığı bilinen Celaleddin Karatay'dır. O, Alâeddin Keykubad ve halefleri döneminde sırasıyla “*Emîr-i devât*”, “*Emir-i taşt*”, “*Hazinedâr-ı hâss*”, “*Naib-i saltanat*” ve “*Atabeylik*” gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Celaleddin Karatay'ın etkili devlet politikaları içinde yer almaya başlaması onun esas “*naib-i saltanat*” vazifesinde bulunduğu döneme rastlamaktadır. Moğolların idari olarak Anadolu'ya hakim olduğu bu devirde Celaleddin Karatay bir meşveret meclisi kurarak II. İzzeddin Keykâvus'un tahta geçmesine öncülük etmiştir. Ortak saltanat döneminde ise devletin dört temel direğinden biri olarak saltanatın kime geçeceğine karar vermede, vezirlerin ve diğer görevlilerin atanmalarında önemli rol oynamıştır.

Anadolu'ya 1243'deki Köseadağ Savaşı'na kadar tarihinin en müreffeh dönemlerinden birini yaşatan Türkiye Selçuklu Devleti, bu tarihten sonra siyasi ve askerî bakımdan Moğol tahakkümüne karşı koyamamıştır. Ancak Anadolu'ya hakim kıldığı Türk nüfusu, kültürü ve devlet geleneği ile bölgedeki Türk-İslam hakimiyetinin devamını sağlamıştır. Bu devirde çeşitli ülkelerden Anadolu'ya gelen Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Fahrüddin-i Irakî ve Evhadüddin-i Kirmânî gibi ilim ve tasavvuf erbabı, Moğolların bu coğrafyada oluşturdukları maddi ve manevi yıkımı edebiyat, tasavvuf ve ilimle telafi etmeye çalışmışlardır. Celaleddin Karatay'ın düşünce hayatına o devirde Konya'da oldukça etkili olan Ahilik, Sühreverdilik, Evhadilik ve Mevlevilik etki etmiştir. Bu tarikatlarla yakından ilgilenmesine rağmen Celaleddin Karatay, bunlardan herhangi birinin müfrit savunucusu değildir. Türkiye

Selçukluları döneminde önemli kabul edilen birçok mevkide bulunan bir devlet adamı olarak onlara eşit mesafede durmuştur.

Çeşitli kavim ve dindeki insanların buluşma noktası olan başta başkent Konya olmak üzere Kayseri, Sivas ve Antalya gibi birçok Selçuklu şehrinde XIII. yüzyıldan itibaren Sultanlar ve varlıklı devlet adamları tarafından halkın ve yeni iktisadi-sosyal düzenin ihtiyaç duyduğu eserler inşa etmiş, bunlar için zengin vakıflar tahsis etmişlerdir. Bu hayır müesseselerini birtakım gelir getirici ticari yapılarla besleyen vakıf geleneği, Türkiye Selçukluları döneminden sonra da bu kurumların devamını sağlamıştır. Böylece, Osmanlı devrinden önce Anadolu'da başlatılan sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik faaliyetler ile inşa edilen ilmî ve sosyal müesseseler Osmanlı Devleti döneminde de işlevlerini devam ettirmiştir. Müslümanlığı kabul etmiş gayrimüslimlerin XIII. yüzyıl Selçuklu Devleti'nin kültürel hayatına faal bir biçimde katıldıklarına dair en önemli deliller, onların mimarlık sanatının öncüleri olarak ortaya çıkışlarıdır. Bunlardan Celaleddin Karatay ve ailesi kurdukları kervansaray, medrese ve zaviyelerle toplumun sosyal, kültürel ve mimari yapısına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çok zengin gelirleri olan bu kurumlar, Celaleddin Karatay ve ailesinin Müslüman geleneklerine samimi bir şekilde yöneldiğini göstermektedir. Bundan sonra, Celaleddin Karatay'ın kardeşlerinin siyasi kariyerleri ve vakıfları hakkında yapılacak olan monografik çalışmalar, bu ailenin Türk-İslam kültür ve medeniyetine katkılarını daha net bir şekilde ortaya koyacaktır.

Celaleddin Karatay, banisi olduğu medrese ve kervansaray/zaviye vakıflarının idare görevini kendi ailesinden olanlara tevcih etmiştir. Ayrıca vakıfların mütevelliliği dışında, kurmuş olduğu müesseselerdeki diğer bazı görevler de Karatay'ın ailesi ve azatlı köleleri tarafından üstlenilmiştir. Böylece “*yarı-ailevi*” bir vakıf kuran Celaleddin Karatay, hem mülkiyetine sahip olduğu bazı mallarını vakfederek ailesine kalıcı bir gelir kaynağı sağlamış hem de kendisi ve ailesinin diğer üyeleriyle halka büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Celaleddin Karatay tarafından Türkiye Selçukluları Devleti'nin başkenti olan Konya'da inşa edilmiş olan “*Karatay Medresesi*” devrinin önde gelen ihtisas medreseleri arasında yer almıştır. Medrese bir Orta Çağ kurumu olarak vâkıfı tarafından kendisine tahsis edilmiş olan gelirleri ile Osmanlı döneminde sıradan bir medrese olarak işlevini devam ettirmiştir.

Türkiye Selçukluları devri ile Osmanlı döneminin ilim ve kültür hayatına önemli katkıları olan Karatay Medresesi'nde hadis, tefsir, usul ve furû, münazara gibi dinî ilimler okutulmuştur. Ayrıca burası, Mevlâna Celâleddin Rûmî, Şems-i Tebrizî ve Sadreddin Konevî

gibi devrin birçok alim ve şeyhi tarafından ziyaret edilmiş, burada büyük ilim adamları ve mutasavvıflar tarafından fıkıh-tasavvuf tartışmaları gerçekleştirilmiştir. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde devletin içinde bulunduğu durumla paralel olarak eğitim sisteminin bozulması ve medreselere alternatif olarak modern eğitim kurumlarının hayata geçirilmesi bir eğitim kurumu olan Karatay Medresesi'nin de ihmaline neden olmuştur.

Medrese vakfına ait arazi işletmelerinin tamamı Konya kazasına bağlı olan Hatunsaray ve Said ili nahiyelerinde yer almaktadır. Bu araziler yıllık belirli bir miktar karşılığında icareteyn usulü ile işletilmiştir. Vakfın zirai gelirlerinin XV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar sürekli olarak değişkenlik gösterdiği görülmektedir. XV. yüzyılın ikinci yarısına ait *Muhasebe Defterleri*'ne göre, bu dönemden sonra vakfın arazilerinden elde edilen yıllık gelir, enflasyon nedeniyle artış göstermiştir. XVIII. yüzyılda ise medrese vakfının gelirlerinin azalmaya başladığı tespit edilmiştir. Nominal değerler üzerinden yapılan bu incelemelerde vakfın tarımsal gelirlerinin azalma nedeni hakkında fikir veren arşiv belgeleri bulunmaktadır. Belgelere göre bu dönemde vakıf arazilerinin tasarrufu konusunda vakfiye şartlarına aykırı olarak birtakım uygulamalar gelişmiş ve bazı gelirlerin tahsilatı yapılamayarak vakıf gelirleri azalma göstermiştir. Ayrıca, yine vakıf şartlarına aykırı olarak yeniden görev ihdası bu dönemde vakfın masraflarını artırarak vakıf bütçesinin açık vermesine ve işleyişinin aksamasına neden olmuştur.

Celaleddin Karatay'ın vakıflarından “*Karatay Kervansarayı*” Türkiye Selçukluları döneminde devrinin yolcu ve tacirlerine yol güvenliği ve konaklama imkânı sağlaması bakımından önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı döneminde ticaret yollarının yön değiştirmesiyle önemini yitirmiş, bu kervansaray çok az sayıda yolcuları barındıran bir zaviye halini almıştır. XVIII. yüzyılda Karatay Sultan Zaviyesi cami olarak da kullanılmış, Türkiye Selçukluları döneminde var olan mescit camiye dönüştürülmüştür. Bu cami 1850 yılından itibaren tekrar Karatay Sultan Zaviyesi olarak anılmıştır. 1890 yılından itibaren eski görevlilerin isimlerine yer verilmemiş, buraya sadece bir hafız atanmıştır. Zaviyenin eski işlevi sona ermiş, hafız atamasıyla sadece kapısı açılıp kapanan ve buradaki türbede Kur'an tilâveti edilen bir türbe olmuştur.

Karatay Kervansarayı/Zaviyesi ve buraya vakfedilen köyler Kayseri'ye bağlı Zamantu bölgesinde yer almaktadır. Karatay Sultan Zaviyesi'ne ait Osmanlı dönemindeki 1563 tarihli en eski kayda dayanılarak Zamantu bölgesi zaviyelerinin gelir kaynakları kıyaslandığında, Karatay Sultan Zaviyesi'nin en çok geliri olan ikinci zaviye durumundadır. Bu dönemde idari olarak ve vakıf gelirlerinin toplanması konusunda herhangi bir sorun yaşanmamıştır. XVIII.

yüzyıldan itibaren bu konularda bazı problemler ortaya çıkmıştır. Karatay evlâdından olmayan bazı şahıslar mütevellilik iddiasında bulunmuşlar, vakıf arazilerden elde edilecek olan gelirler gecikmiş ve Karatay ailesi örfî vergilerden muaf tutulmuş olmasına rağmen kendilerinden akçe talep edilmiştir. Karatay Sultan Zaviyesi vakfı bu nedenlerle bütçesinde gelir ve gider dengesini sağlayamamış, 1842 yılında Karatay köyünde bulunan Alâüddevle Bey Medresesi vakfından buraya gelir tahsis edilmiştir.

Osmanlı döneminde, Karatay evlâdı sadece Karatay Sultan Zaviyesi'yle ilgilenmemiş, farklı zamanlarda Zamantu bölgesinde yer alan bazı zaviyelerde zaviyedarlık ve mezradarlık görevleri de almışlardır. Bu hizmetlerine karşılık olarak Karatay ailesi birtakım vergilerden muaf tutulmuştur.

Karatay Sultan Zaviyesi nüfus olarak Hristiyanların yoğunlukta olduğu bir bölgede bulunmasına rağmen, herhangi bir tarikatla ilişkisi yoktur. Bu nedenle zaviyenin İslamlaştırma gibi dinî bir misyondan ziyade, yolcuların işlerini kolaylaştırmak gibi sosyal bir fonksiyonun olduğu görülmektedir.

Celaledin Karatay vakıflarından “*Karatay Darüssüleha*”sı bugün Antalya’da Kale İç’nde yer almaktadır. Celaledin Karatay’ın kervansaray ve medrese vakıflarına nazaran zaviyesi hakkındaki Türkiye Selçukluları ile Osmanlı devirlerindeki ait arşiv kayıtlarında neredeyse yok denecek kadar azdır. Osmanlı idaresinde camiye dönüştürülen Darüssüleha’nın çevresinde XVI. yüzyıldan itibaren “*Karatay Mescidi Mahallesi*” oluşmuştur.

Celaledin Karatay’ın Konya, Kayseri ve Antalya şehrindeki bilinen medrese ve zaviyeleri dışında başka vakıf eserleri de bulunmaktadır. Türkiye Selçukluları dönemine ait herhangi bir kayıt bulunmasa da, Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarından, Amasya ve Malatya şehirlerinde Celaledin Karatay adının geçtiği bazı mescit ve zaviye vakıfları tespit edilmiştir. Buradan hareketle bazı tarihî kaynakların verdiği bilgilerle de teyit edilerek Amasya’daki “*Karatay mescit ve zaviye*”si ile Malatya’daki “*Heft-Lüle Zaviyesi*”, “*Küçük Mescit*” ve “*Bimarhane*”nin banisinin Celaledin Karatay olduğu ortaya çıkmaktadır.

Celaledin Karatay vakıflarının tarihî süreç içerisinde Selçuklu ve Osmanlı şehirlerine ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda bazı katkıları söz konusudur. Gelirinin önemli bir kısmı zirai kaynaklardan oluşan Celaledin Karatay vakıfları, köyden şehre sürekli bir artıkdğer aktarımına yol açmışlardır. Bu sayede önce Türkiye Selçuklu ve daha sonra Osmanlı köyleri ile şehirleri arasında önemli ticari bağlar kurulmuştur. Köylüler üretimlerinin

bir bölümünü pazara getirerek burada satmış ve tüketim ihtiyaçlarını da buradan karşılayarak şehir ekonomisine hareketlilik kazandırmışlardır.

Celaledin Karatay'ın Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde banisi olduğu kervansaray ve zaviyeler, bulundukları bölgelerde yeni yerleşim birimlerinin oluşmasına imkân sağlamıştır. Karatay Sultan Zaviyesi yeni mahallelerin kurulmasına alt yapı oluşturmuştur. Karatay Sultan Zaviyesi bugün vâkıfının adıyla anılan Kayseri'deki “*Karadayı*” yani “*Karatay*” köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Antalya'daki Darüssüleha da, yeni bir mahallenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Burası, XVI. yüzyılın ilk yarısında Celaledin Karatay'ın adını, bulunduğu mahalleye vererek “*Karatay Mescidi Mahallesi*” olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı şekilde, Amasya'da da “*Karatay*” adında bir mahalle bulunmaktadır.

Karatay Medresesi çeşitli tarihlerde gördüğü onarımlardan sonra 1955 yılında Çini Eserler Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Kayseri'deki Karatay Kervansarayı ve Antalya'daki Karatay Darüssüleha'sı ise bugün terk edilmiş harabe bir haldedir. Karatay Darüssüleha'sının çeşitli zamanlarda depo olarak kullanıldığı göz önüne alınırsa, Türkiye Selçukluları devrinden miras olan bu nadide vakıf eserlere gereken tarihî önemin verilmediği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle adı geçen vakıf eserlerin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce vakit geçirilmeden restore edilerek Anadolu'nun kültür hayatına tekrar kazandırılması ve halkın hizmetine sunulması gerekir.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Kaynakları

1. Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

1.1. Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tahrir Defterleri (TTD.)

104	107	713
-----	-----	-----

1.1.2. Evkaf Tahrir Defterleri (TTD. Evkaf)

156	323	564.15	565.24	584.40
713	1085.17			

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

2.1. Tapu Tahrir Defterleri (TTD.)

38	101	108	124	138
166	387	415	455	998

2.2. Temettuat Defterleri (ML. TMT.)

13874

2.3. Cizye Tahsil Defterleri (BOA. ML. VRD. CMH)

86

2.4. Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD. d)

43

2.5. Evkaf-ı Humâyun Nezareti Defterleri (EV. d- EV.MH.- EV.MKT.- EV. ZMT.- EV. THR.- EV.BKB.- EV. SRG.- EV. MKT. CHT.)

EV.d. 12896	13124	14035	15347	15827
18780	22170	22542	22558	26429
EV.MH.310.267	382.120	498.127	838.172	897.565
1050. 147	1050. 148	1070. 105	1178. 317	1316. 275
1508. 337	1720. 72	1720.75	1720. 79	1934. 107
1996. 229	2374. 959	2374. 965		
EV.MKT.18.44.	773.83.	1399. 134	1399. 139	1427. 37

2037	2037.97	2909. 64	3254.125	646.138
EV. MKT.CHT.	264.4	697.126		
EV.ZMT.185.103	200.255			
EV. THR.56. 114	85.86			
EV.SRG.269.150				
EV. BKB. 79.36				

2.6. Mühimme Defterleri (M.D.)

C. 75

2.7. Bâb-ı Âli Evrak Odası Defterleri (BEO.)

2818/211322

2.8. Ali Emiri Sultan Mahmud Han Kataloğu (AE. SMHD.)

AE.SMHD.I, 4197/ 65.

2.9. İrade-i Dahiliye Kataloğu (İ. DH.)

İ.DH. 1053/ 82691

2.10. İbnü'l Emin Evkaf Kataloğu (İE. EV.)

İE. EV. 22/ 2667.

2.11. Cevdet Evkaf Kataloğu (C. EV.)

C. EV. 20294. 400 430/2176

2.12. Cevdet Maarif Kataloğu (C. MF.)

C. MF. 27/1333

3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Araştırmaları Arşivi

3.1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.)

552/357	578/3	579	581/2	585
591	608/1	608/115	615	1993/ 124
2138	2176	2177	2178	2578.56

3094. 02				
3100. 26	3134.15	3138. 12	3146. 67	3148.09
3149.19	3153. 08	3155.103	3158.53	3163.59
3163.105	3170.32	3177. 31	3195.22	3215.164
3216.50	3236.51	3237.101	3252.40	3269. 135
3284.08	3291.16	3324.16	4119.335	4122.443
4156.190	4168.118	4179.125	4193.90	4235.15
4243. 138				

3.2. Hurûfât Defterleri (HD.)

1091	1107	1109	1118	1128
1129	1140			

4. Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi

4.1. Konya Şer'îye Sicilleri (KŞS)

2	12	13	17	19
21	22	25	27	30
34	37	40	44	48
49	50	56	58	59
64	97	115	117	

5. Ankara Millî Kütüphane Arşivi

5.1. Amasya Şer'îye Sicilleri (A.Ş.S.)

53	62	63
----	----	----

6. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi

6.1. Konya Vilâyeti Salnâmeleri (KVS.)

KVS. H. 1330- 1331

B- Yayınlanmış Kaynaklar

Abdî-Zâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, (haz. Mesut Aydın- Güler Aydın), 1330/1332, II, Amasya 2008.

Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subh el A'ş'a fî Sînâat el- İnşâ*, (yay. Muhammed 'Abd el- Rasûl İbrahim, III-IV-V-XIV, Mısır 1913-1914.

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), Remzi Kitabevi, İst. 1986.

-----, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

Ahmet Rüşdi Konevî, *Mağrifetü'l- Evzân "Maksûd Şerhi"*, İstanbul 1320.

Aksarayî, *Müsameretü'l- Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Anna Komnena, *Alexiad*, (çev. Bilge Umar), İstanbul 1996.

Bedüzzeman Firuzanfer, *Mevlânâ Celaleddin*, (çev. F. Nafiz Uzluk), M.E.B. Yay., İstanbul 1990.

Cenabî Mustafa Efendi, *el-'Aylemü'z-Zahir fî Ahvali'l Evâil ve'l- Evâhir*, (haz. Muharrem Kesik), *Cenabî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zahir fî Ahvali'l Evâil ve'l- Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkildi Metin Neşri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

CLAVİYO Ruy Gonzales, *Anadolu, Orta Asya ve Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefir Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri 1404- 1406*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1993.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, (çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004.

Ebû Abdullah el-Zavzânî (ö. 1093/1094), *Kitâb al-Masâdir*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, No. 7447.

Ebu'l-Fazl Kemaleddin Abdürrezzak b. Ahmed b. Muhammed Şeybani İbnü'l-Fuvati, *Kitabü'l-havadis, el-Havadisü'l-camia ve't-tecaribü'n-nafia fî'l-mieti's-sabia*, Kum 2005.

Ebû Hafs Ömer b. Muhammed Sühreverdî, *Avârifü'l- Maârif- Tasavvufun Esasları*, (çev. H. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz), Erkam Yay., İstanbul 1989.

Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. Muzaffer b. Ömer İbnü'l Verdî, *Tarîhu İbnü'l- Verdî*, II, Beyrut 1996.

ESTERABADI, *Bezm u Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

Evhadüddin Hamid el-Kirmânî, *Evhadüddin Hamid el- Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, (haz. Mikâil Bayram), Konya 2008.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi- Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap*, (haz. S.A. Kahraman, Y. Dağlı), İstanbul 1999.

Elvan ÇELEBÎ, *Menâkıbü'l- Kudsiyye fî Menâsıbı'l- Ünsiyye : Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülâlesinin Menkâbevî Tarihi*, (haz. İ. Erünsal, A. Yaşar Ocak), T.T.K. Yay., Ankara 1995.

Fahreddin Irakî, *Lemaât- Parıltılar*, (çev. S.Yetkin), İstanbul 1993.

Gregory Abû'l- Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l- Farac Tarihi*, I-II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.

Hamdullah Müstevfî-i Kazvinî, *Nuzhat al- Qulûb*, (çev. G. Le Strange, E. J. W. Gibb), Memorial Series XXIII, London 1919.

Hasan ENVERÎ, *Istılâhât-ı Dîvânî Devre-i Gaznevî ve Selçukî*, Tahran 1335.
Hoca Saadettin, *Tacu't- Tevârîh*, II, İstanbul 1279.

İbn Bîbî (el- Hüseyin bin Muhammed bin Ali el- Caferî er- Ruggedî), *el- Evâmirü'l- 'Alâ'îye fî'l- Umûri'l- 'Alâ'îye*, I-II, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

İbnü'l- Esir, *el- Kâmil fî't- Tarih (İslâm Tarihi)*, XI, (haz. A. Ağırakça, A. Özaydın), İstanbul 1987.

İbnü'l Ezrak (Ahmed bin Yusuf bin Ali bin Ezrak el Fârikî), *Tarihu'l Farikî*, (Yay. Bedevî Abdullâtif Avad, Kahire 1379 (1959).

-----, *Târihu Meyyâfarıkîn ve Âmid*, (*Meyyâfarıkîn ve Âmid Tarihi Artuklular Kısmı*), (çev. Ahmet Savran), Erzurum 1992.

İbn Haldun, *Mukaddime*, I, (çev. Zakir Kadirî Ugan), M.E.B. Yay., İstanbul 1990.

İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, (haz. Ahmet Uğur), Ankara 1997.

İbn Şeddâd, *Sîretü'l- Meliki'z- Zâhir*, (*Baybars Tarihi el- Melikü'z- Zâhir Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*), (çev. Şerafüddin Yaltkaya), T.T.K. Yay., Ankara 2000.

İmâduddin İsmail b. Muhammed b. 'Umer Ebu'l- Fidâ, *Kitâbu Takvîmi'l- Buldân*, (yay. M. Reinaud- M.L.B. Mac Guckin de Slane), Paris 1840.

Kameru'l-Huda, *Şihabeddin Ömer Sühreverdî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, (çev. Tahir Uluç), İstanbul 2004.

Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-âhakk*, (haz. Orhan Şaik Gökyay), Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul 1980.

İskender b. Keykâvus, *Kâbusnâme*, Fasıl 23, (haz. Gulâm Hüseyin-i Yusufî), Tahran 1362.

Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, II, (çev. Ahmed Ateş), TTK Yay., Ankara 1999.

Müntecibüddin Bedî el-Cüveynî, *Atabetü'l- Ketebe*, (yay. A. İkbâl), Tahran 1329.

Nasûhü's Silâhî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (haz. H.G. Yurdaydın), Ankara 1976.

Lâmîî ÇELEBÎ, *Terceme-i Nefhatü'l-Üns*, İstanbul 1270.

Mevlânâ Celaleddin, *Mektuplar*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp ve Aka Yay., Ankara y.y.

Mevlânâ Celaleddin, *Dîvân-ı Kebîr*, (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), III, İstanbul 1958; IV, İstanbul 1959.

Mikhael Attaleiates, *Tarih*, (çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

Necmüddin-i Dâye, *Mirsadü'l- İbad*, (yay. M. Emin Riyahî), Tahran 1366.

Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset- Nâme*, (haz. Mehmet Altay Köymen), T.T.K. Yay., Ankara 1999.

Ömer Hilmi KARİNABADÎZADE, *Ahkâmü'l-Evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1977.

Reşîdü'd-din FAZLULLÂH, *Câmiü't- Tevârîh*, II, Cüz 5 (Selçuklular Kısmı), (çev. Ahmet Ateş), T.T.K. Yay., Ankara 1999.

Simon de SAINT QUENTIN, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, Daktav Yay., Antalya 2006.

Şikârî, *Karamannâme- Zamanın Kahramanı Karamanîlerin Tarihi*, (haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu), Karaman Belediyesi Yay., İstanbul 2005.

Mehmet ZİYÂ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, (haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli), Selçuklu Belediyesi Kültür Yay., Konya 2010.

Takıyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitabu'l-Mevâiz ve'l-İtibar bi Zikri'l-Hıtatı ve'l-Âsâr*, II, Kahire, t.y.

Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yay., Ankara 2000.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009.

Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud Kazvinî (681/1282), *Âsâru'l- Bilâd ve Ahbâru'l- İbâd*, Beyrut, t.y.

C- Araştırmalar

ACUN Fatma, "A Portrait of the Ottoman Cities", *The Muslim World*, XCII/3-4 (2002), s. 255-286.

-----, *Karahisar-ı şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1589)*, Ankara 2006.

AKÇAKOCA F., *Küçük Denizli Tarihi. Yunanlılardan Osmanlılara M. 1434'e Kadar*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1945.

AKÇAY İlhan, "Abdal Musa Tekkesi", *VII. Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara 1972, s. 360- 373.

AKDAĞ Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyanları*, Cem Yay., İstanbul 1995.

-----, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, I, Ankara 1999.

AKGÜNDÜZ Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Basımevi, Ankara 1988.

-----, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, VII, İstanbul 1994.

ARMAĞAN Latif, "XVI. yüzyılda Antalya'da Dini-Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII/36 (2004), s. 16.

AKOK Mahmut, "Konya'da Karatay Medrese'nin Rölöve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVIII/2 (1969), s. 5-28.

AKSU Mustafa, *Kayseri Vakıfları*, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yay., Kayseri 1998.

ALGAR Ayla, "Food in the Life of Tekke", *The Dervish Lodge, Architecture, Art and Sufism in Otoman Turkey*, (ed. Raymond Lifehez), Berkeley 1992, s. 296-306.

ALPTEKİN Coşkun, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yay., İstanbul 1989, s. 209-383.

-----, "Atabeg", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 38-40.

-----, “Türkiye Selçukluları’nın Kestirdikleri İlk Paralardan Örnekler”, *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 91-97.

ARABACI Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya Ticaret Odası Yay., Konya 1998.

ASLANAPA Oktay, “Ortaçağın en Eski Yatılı İlim ve Kültür Müesseseleri”, *Türk Kültürü*, S. 12 (1963), s. 34-43.

-----, *Türk Sanatı II Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973.

ATÇEKEN Zeki, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, T.T.K. Yay., Ankara 1998.

-----, “Celaledin Karatay ve Büyük Karatay Medresesi Medresenin Konya Şer’iyye Sicillerindeki Kayıtlara Göre Osmanlı Dönemindeki Durumu”, *S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4 (1990), 67-80.

ATEŞ Ahmet, “Hicrî VII.-VIII. Asırlarda Anadolu’da Farsça Eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, S. 2 (1945), s. 94-135.

AYALON David, “Studies on the Structure of the Mamluk Army- III”, *Bulletin of the School of the Oriental and African Studies*, XVI/1 (1954), s. 57-90.

AZAMAT Nihat, “Melâmet”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 24-25.

BACHARA Jere L., “Administrative Complexes, Palaces and Citadels: Changes in the Loci of Medieval Muslim Rule”, *The Otoman City and Its Parts*, (ed. Irene A. Bierman, Rifa’at A. Abou- El Haj, Donald Preziosi), New York 1991, s. 111-128.

BAKIRER Ömür, “Vakfiyelerde Binaların tamiratı İle İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması”, *VD*, S. 10 (2006), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., s. 113-127.

BAL Mehmet Suat, “II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)”, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

BALABAN Mustafa, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Fiyatlar ve Ücretlerin Karşılıklı Mukayesesi”, *VD*, S. 27 (1998), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., s. 35- 40.

BALIK İbrahim, “Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, III/2 (2001), s. 29-39.

-----, “Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi”, *Selçuklular Döneminde Sivas- Sempozyum Bildirileri (29 Eylül- 1Ekim 2005)*, Sivas 2006, s. 261-269.

BALTA Evagelia, *Les vakıfs de Serrés et de sa Région (15e et 15e s.)-un premiere inventaire*, Athènes 1995.

BARKAN Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I-İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *VD*, S.2 (1942), s. 279-387.

-----, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı, Tarihî Bakımdan: Osmanlı İmparatorluğu’nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2 (1962-1963), s. 239-296.

-----, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Belleten*, XXXIV (1970), s. 557-607.

-----, “Timar”, *İA*, XII/1, M.E.B. Yay., Eskişehir 2001, s. 286-333.

-----, “Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri”, *II. Türk Tarih Kongresi İstanbul 20-25 Eylül 1937*, TTK Yay., s. 1002-1013.

BARKAN Ömer Lütfi, Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, No.61, İstanbul 1970.

BARTHOLD V.V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927.

BAŞMAN Mehmet Akman, “Vakıflar”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, XIX. Vakıf Haftası Özel Sayısı, Yıl:5, II (2002), s. 32.

BAYAT Ali Haydar, “Anadolu Selçuklu Sağlık Müesseselerinden Sivas Darüşşifası ve Vakfiyesi”, *I. Uluslar arası Türk- İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, II (1981), 23-35.

BAYKARA Tuncer, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

-----, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, 2. Baskı, Konya 1998.

-----, “Osmanlı Devleti Şehirli bir Devlet midir?”, *Osmanlı: Toplum*, V, Ankara 1999.

-----, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Kısaltma: *Türkiye Selçukluları*), İstanbul 2004.

BAYRAM Mikâil, “Baba İshak Hareketinin Gerçek Sebebi ve Ahi Evran ile İlgisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, XVIII/2, (1979), s. 69-78.

-----, *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991.

-----, “Selçuklular Zamanında Malatya’da İlmî ve Fikrî Faaliyetler”, *I-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993, s. 119-124.

-----, “Selçuklu Veziri Kadı İzzeddin Tarafından Düzenlenen Bir Vakıf-nâme”, *Ata Dergisi*, S.7 (1997), s. 47-53.

----- “Anadolu Selçuklu Dönemi Tababeti ile ilgili Bazı Notlar”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (1998), s. 149-156.

BAYRAM Sadi, Hamdi Karabacak, “Sahib Ata Fahrüddin Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, *VD*, S. 13 (1981), s. 31-69.

Sadi Bayram “Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin er-Rufâî’nin H.655/M.1257 Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile H. 996/M. 1588 Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-nâmesi”, *VD*, S. 23 (1994), s. 31-74.

BEKTAŞ Cengiz, *Selçuklu Kervansarayları, Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri- A Proposal Recarding the Seljuk Caravanserais Their Protection and Use*, Yapı Endüstri Merkezi Yay., İstanbul 1999.

BERKİ Ali Himmet, “Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz ve İhmaller”, *VD*, S.8 (1996), s. 335-340.

-----, “Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi”, *VD*, S.7 (2006) , Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, s. 13-17.

BERKOL Feramuz, “Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugünün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları”, *VD*, S. 10 (2006), s. 345-367.

BROQUIÈRE de la Bertrandon, *Denizaşırı Seyahat*, (ed. Ch. Schefer, çev. İlhan Arda), Eren Yay., İstanbul 2000.

BUNİYATOV Ziya M., “12. ve 13. Yüzyıllarda Azerbaycan’la Küçük Asya Arasında Karşılıklı İlişkilerin Öğrenilmesinde Kafkasya’da Bulunan Anadolu Selçukluları Sikkelerinin Bir Kaynak Olarak Önemi”, *X. Türk Tarih Kongresi*, III, Ankara 1991, s. 1001-1012.

BUSBECQ Ogier Ghiselin de, *Türk Mektupları*, (çev. Hüseyin Cahit Yalçın), Remzi Kitabevi, İstanbul 1939.

CAFEROĞLU Ahmet, “Türk Teamül Hukukuna Göre İctimaî Muavenet Müessesesi”, *VD*, II, İstanbul 1974, s. 185-196.

CAHEN Claude, “La Campagne de Manzikert d’après les Sources Musulmanes”, *Byzantion*, IX (1934), s. 613-642.

-----, “İlk Ahîler Hakkında”, *Belleten*, L/197 (1986), (çev. Mürsel Öztürk), s. 591-601.

-----, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000.

CANTAY Gönül, “Kayseri ve Kervan Yolları I”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (16-17 Nisan 1998), Kayseri 1998, s.101- 113.

-----, “Kayseri ve Kervan Yolları II”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (6-7 Nisan 2000), Kayseri 2000, s.73- 85.

CERASİ M., *Osmanlı Kenti, Osmanlı Uygarlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001.

CEZAR Mustafa, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klâsik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985.

CİN Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, S.Ü. Yay., Konya 1992.

-----, “Osmanlı Devletinde Vakıf Hukuku”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslar arası Vakıf Sempozyumu 15-17 Aralık 2003*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2004, s.49-73.

COŞKUN Fahri, *888 (1483) Tarihli Karaman Eyâleti Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

CRANE Howard, “Notes on Saldjuq Architectural Patronage in Thirteenth-Century Anatolia”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 26/1 (1992), s. 1-57.

ÇAYIRDAĞ Mehmet, “Kayseri’nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi”, *Belleten*, XLIV (1980), s. 271-278.

ÇUBUKÇU Asri, “Devâtdâr”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 221-222.

DARKOT Besim, “Konya”, *İA*, IV, M.E.B. Yay., İstanbul 1953, s. 841-853.

DEMİRCİ Mustafa, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul 2003.

DEMİREL Ömer, *II. Mahmut Döneminde Sivas’ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri*, Ankara 1989.

-----, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, T.T.K. Yay., Ankara 2000.

DENKTAŞ Mustafa, *Kayseri’deki Tarihî Su Yapıları (Çeşmeler- Hamamlar)*, Kayseri 2000.

-----, “Karatay Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (ed. Hakkı Acun), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2007, s. 360-380.

DERNSCHWAM Hans, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

D’OHSSON M. , *Histoire des Mongols*, IV, Amsterdam 1834.

DOĞAN A. Işık, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları: Tekkeler, Zaviyeler*, İstanbul 1977.

- DURAN Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Tamir)*, Ankara 2001.
- DURUKAN Aynur, “Er-Tokuş Külliyesi”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 313-314.
- , “Konya’da Selçuklu Mimarisi”, *Gez Dünyayı Gör Konya’yı*, (haz. Ahsen Erdoğan), İstanbul 2001.
- EDHEM Halil, “Anadolu’da İslâmî Kitabeler”, *TOEM*, No.33 (1331), s.513-523
- EMİNOĞLU M. Emin, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, y.y., t.y.
- ERASLAN Kemal, “Baba İlyas-i Horâsanî’ye Ait Halvetle İlgili Manzum Bir Risale”, *Türkiyat Mecmuası*, S. 20 (1997), s. 131-194.
- ERAVŞAR Osman, “Gezginlerin Gözüyle Konya”, *Gez Dünyayı Gör Konya’yı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001, s. 240-290.
- ERDEMİR Yaşar, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay., Konya 2009.
- ERDMANN Kurt, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I, Berlin 1961.
- ERDOĞAN Hamdizade Abdulkadir, "Al'aeddin Cami-i Şerifi ve Karatay Medresesi", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, S. 33 (1915), s. 532-534.
- , “İplikçi Medrsesi ve Camii”, *Babalık*, S. 9 (1922).
- ERDOĞRU M. Akif, “Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri”, *OTAM*, IV, Ankara 1993, s. 467- 516.
- , “Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkaf-i Livâ-i Teke”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1995, s. 91-185.
- , “XVI.-XVII. Yüzyıllarda Kayseri Zimmileri”, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (11- 12 Nisan 1996), Kayseri 2000, s. 71-79.
- , “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar I”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1, İzmir 2003, s. 119-160.
- , “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar II, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/2, İzmir 2003, s. 99-140.
- , “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar III, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, İzmir 2004, s. 119-154.
- , “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar IV, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, İzmir 2004, s. 141-176.

ERGENÇ Özer, *1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1973.

ERGİN Osman Nuri, “Türkiye’de Şehirciliğin Tarihî İnkişafı”, *İ.Ü. İktisat ve İctimaiyyat Enstitüsü Neşriyatı*, No.3, İstanbul 1936, s. 167-171.

-----, *Türkiye Maârif Tarihi*, I, İstanbul 1939.

ERTEM Adnan, “İstanbul Vakıfları”, *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, (haz. Şevket Kamil Akar), Klâsik yay., İstanbul 2004, s. 327-333.

ERTEN Süleyman Fikri, *Antalya Livâsı Tarihi*, İstanbul 1940.

ERZİ Adnan Sadık, *Selçukîler Devrine ait İnşa Eserleri, I-a: Hasan b. Abdi’l- Mumin el-Hoyî, Gunyetu’-l kâtip ve munyetu’t- talib rusûm-u’r- resail ve nucûmu’l- fezail*, T.T.K. Basımevi, Ank. 1958.

ETHEM Halil, *Şehbal*, S. 59.

FAROQHI Suraiya, “Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya the Zaviye of Sadreddin-i Konevî”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, S. 17 (1974), s. 144-172.

-----, “The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century”, *Archivum Ottomanicum*, VIII (1983), s. 215-250.

-----, “Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Wordly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595- 1652)”, *Turcica Revue D’Etudes Turques*, XX (1988), s. 43-69.

-----, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998.

-----, “Tarımsal Değişimin Bir Göstergesi Olarak Doğal Afet: Edirne Bölgesinde Sel (H. 1100/M. 1688-1689)”, *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, (ed. Elizabeth A. Zachariadou /Gül Ç. Güven- Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 273- 286.

-----, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2004.

FLEMMİNG Barbara, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spaetmittelalter*, DMG, Wiesbaden 1964.

FOTIADIS Konstantinos, *Die Islamisierung Kleinasiens und die Kryptochristen des Pontos*, Griechenland 1985.

GABRIEL Albert, *Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale*, I-II, Paris 1940.

GLÜCK Henri, *Die Kunst der Seldschuken in Kleinasien und Armenien*, Leipzig 1923.

GORDLEVSKI Vladimir, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), Onur Yay., Ankara 1988.

GÖĞEBAKAN Göknur, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, *Otam*, S. 10 (1990), s. 59-87.

GÖKBİLGİN Tayyib, *XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952.

GÖKÇE Turan, “934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilâyeti Medreseleri ve Müderrisleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI (1996), s. 163-175.

GÖKÇEN İbrahim, *XVI. ve XVII. asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul 1946.

GÖKSU Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, T.T.K. Yay., Ankara 2010.

GÖLPINARLI Abdülbaki, *Mevlânâ Celaleddin (Hayatı, Felsefî Eserleri)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2010.

GÖNEY Süha, *Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları I*, İstanbul 1987.

-----, *Şehir Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1995.

GÖYÜNÇ Nejat, “Kanuni Devrinde Malatya Şehri”, *VII. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül 1970 Ankara) Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, Ankara 1973, s. 654-659.

-----, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991.

GRENARD F., “Notes sur les Monuments du Moyen Age de Malatia, Divrighi, Sivas, Darenday, Amasia et Tokat”, *Journal Asiatique*, X/17 (1901), s. 549-558.

GRISWOLD William J., *The Great Anatolian Rebellion 1000-1020 (1591-1611)*, Klaus Schwarz, Berlin 1983.

GÜNDÜZ Tufan, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri*, Bilge Yay., Ankara 1997.

GÜRAN Tevfik, *Ekonomik ve Mali Yünleriyle Vakıflar*, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.

GÜRBÜZ Adnan, *Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Ankara 1993.

- , “Elvan Çelebi Zaviyesi’nin Vakıfları”, *VD*, S. 23 (1994), s. 25-30.
- HACIGÖKMEN Mehmet Ali, “Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27 (2010), s. 471-488.
- HALAÇOĞLU Yusuf, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, T.T.K. Yay, Ankara 1995.
- HARVEY Alan, *Economic Expansion in the Byzantine Empire 900-1200*, Cambridge 1989.
- HASLUCK F.W., "Christianity and Islam Under The Sultans Of Konia", *The Annual of The British School at Athens*, No. XIX (1912-13), London, s. 191-197.
- , *Sultanlar Zamanında Anadolu’da Hristiyanlık ve İslam*, (çev. Timuçin Binder), İstanbul 2012.
- , *Bektaşîlik Tedkikleri*, (çev. R. Hulusi), İstanbul 1928.
- HATEMİ Hüseyin, “Osmanlılarda Toprak Düzeni ve Vakıf Kurumu”, *Osmanlı*, V (1996).
- HAZIM Naim, “Karatay Medresesinde”, *Sebilü’r- Reşad*, XX/496 (1922).
- HERBERT Raymond, “The Metrology of the Coinage of the Seljuqs of Rum”, *Res Orientales*, S. 2 (1990), s. 143-161.
- HERZFELD Ernst, *The Persian Empire: studies in geography and ethnography of the Ancient Near East*, (ed. Gerold Walser), Wiesbaden 1968.
- HEYD W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), T.T.K. Yay., Ankara 2000.
- HILD Friedrich, *Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien 1977.
- HINRICHS Johann Christoph, “Erzurum Selçuklularının Sikkeleri”, S. 6, *Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S.6 (1976), s. 163-178.
- , *Münzen der Seldschuken Anatoliens*, Bremen 1992.
- HINZ Walther, “İslâm’da Ölçü Sistemleri”, (çev. Acar Sevim), İstanbul 1990.
- HIZLI Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klâsik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Bursa 1997.
- HODGSON Marshall G.S., *The Venture of Islam, Conscience and History in a World Civilization*, II, The Expansion of Islam in the Middle Periods, The University of Chicago Press, 1977.

HUART Clement “Epigraphie arabe d’Asie mineure”, *Revue Semitique d’epigraphie et d’histoire Ancienne*, S. 3 (1894), s. 127.

-----, *Mevlevîler Beldesi Konya*, (çev. Nezih Uzel), İstanbul 1978.

HÜTTEROTH W.- K. Abulfattah, *Historical Geography of Paletsine Transjordan and Southern Syria in the Late Sixteenth Century*, Erlangen 1977.

İHSANOĞLU Ekmeleddin, “Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu”, *Belleten*, LXVI/247 (2002), s. 849-903.

İLTER İsmet, *Tarihî Türk Hanları*, Karayolları Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1964.

İNALCIK Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu”, *Belleten*, XXIII (1959), s. 575-610.

-----, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I 1300-1600*, (çev. Halil Berktaş), İstanbul 2000.

-----, “Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, (der. Halil İnalçık, Şevket Pamuk), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara 2000, s. 1-14.

----- *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003.

-----, “Bursa Şer’iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed’in Fermanları”, *Belleten*, XI/44 (1947), T.T.K. Yay., s.693-708.

İPŞİRLİ Mehmet, “Buk’a”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 386-387.

İPŞİRLİ Mehmet-Tahsin Yazıcı, “Ferrâş”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 408-409.

İSLAMOĞLU İNAN Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991.

İSLAMOĞLU Huricihan-Suraiya FAROQHI, “Crop Patterns and Agricultural Production Trends in Sixteenth Century Anatolia”, *Review*, II/3 (1979), s. 401-436.

ISSAWI Charles, “The Christian- Muslim Frontier in the Meditrranean: A History of Two Peninsulas”, *Political Science Quarterly*, S. 76 (1961), No. 4, s. 544-554.

JENNINGS Ronald C., *Christians and Muslims in Ottomsn Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York 1993.

-----, “Pious Foundations in the Society and Economy of Otoman Trabzon, 1565-1640. A Study Based on the Juridical Registers ‘Şer’î Mahkeme Sicilleri’ of Trabzon”, *Studies on Otoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Woman, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, İstanbul 1999, s. 613-665.

KAEGI Walter Emil, "The Contribution of Archery to the Türkish Conquest in Anatolia", *Speculum*, S. 39 (1964), No. 1, s. 96- 108.

KAFESOĞLU İbrahim, "Nizâmü'l- Mülk", *İA*, M.E.B. Yay., IX, İstanbul 1964, s. 329- 335.

KAHRAMAN Seyit Ali, *Evkaf-ı Hümayûn Nezareti*, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.

-----, *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2009.

KAHYA Esin, "Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bir Bakış", *Osmanlı*, VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 25-34.

-----, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Bilim", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 401- 412.

KARA Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yay., İstanbul 2004.

KAYAOĞLU İsmet, "Turumtay Vakfiyesi", *VD*, S. 12 (1978), s. 91-112.

-----, "Divriği Ulu Camii'nin H. 641/ M. 1243 Tarihli Orijinal Vakfiyesi ve Vakfiyenin Değerlendirilmesi", *Divriği Ulu Camii ve Darü'ş-şifasının 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1978, s. 10-11.

-----, "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", *VD*, S. 13 (1981), s. 1-29.

-----, "Halife en-Nasır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu", *A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXV, Ankara 1981, s. 221-228.

-----, "Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış", *2. Vakıf Haftası*, 3-9 Aralık 1984, Ankara 1985, s. 22-25.

-----, "Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi", *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Ankara 1993, s. 1041-1047.

KAYMAZ Nejat, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü (I)", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2 (1964) Ayrı Basım.

-----, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, DTCF Yay., Ankara 1970.

KESİK, Muharrem, *Cenabî Mustafa Efendi'nin el- 'Aylemü'z-Zahir fî Ahvali'l Evâil ve'l- Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkildi Metin Neşri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

KESKİN Mustafa, *Kayseri Nüfus Müfredat Defteri 1831-1860*, Kayseri 2000.

KIENITZ Friedrich Karl, “Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin, Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Yeri”, *Belleten*, L/196 (1996), s. 279-289.

KILIÇ Rüya, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yay., İstanbul 2005.

KIEPERT H., “Über Pegolotti’s vorderasiatisches Hinerar”, *Monatsberichte der K. Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Berlin 1881, s. 901-913.

KOCA Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997.

KOCABAŞOĞLU Uygur, Murat Uluğtekin, *Salnâmelerde Kayseri (Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminin Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri)*, Kayseri Ticaret Odası Yay., Kayseri 1998.

KOÇ Yunus, “Osmanlı’da Kent İskânı ve Demografisi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/6 (2005), s. 161- 210.

-----, “Selçuklu ve Beylikler Dönem Türkiye’inde Mülk ve Vakıf Topraklar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 353-360.

-----, “Anadolu Selçukluları Döneminde Türkiye’de Yerleşme ve Nüfus”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 241- 248.

KONYALI İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Alanya Tarihi*, İstanbul 1946.

-----, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi*, İstanbul 1967.

KOROBENIKOV Dimitri A., "Orthodox Communities in Eastern Anatolia in the Thirteenth to Fifteenth Centuries, Part: 2 The time of troubles", *Al Masâq*, S. 17 (2005), No.1, s. 1- 29.

KORUCUOĞLU Nevin, *Veled Çelebi İZBUDAK*, Ankara 1994.

KÖÇ Ahmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ümerâ Vakıfları ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları ve Ankara Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2009.

KÖPRÜLÜ Bülent, “Tarihte Vakıflar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VIII/3-4 (1951), s. 479- 518.

KÖPRÜLÜ Fuad, “Abdal”, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1935, s. 23-56.

-----, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, XXVII (1943), s. 423

-----, “Vakıf Müessesinin hukuki mahiyeti ve tarihî tekâmülü”, *VD*, S. 1 (1938), Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, s. 1-35.

- , "Ribat", *VD*, S.2 (1942), s. 267-270.
- , *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- KÖSEOĞLU Neşet, *Tarihte Bursa Mahalleleri, XV. ve XVI. Yüzyıllarda*, Bursa 1946.
- KÖYMEN M. Altay, "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, DTCE Araştırma Enstitüsü, II/2-3 (1964), s. 303-380.
- , "Alp Arslan zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV/97 (1975), s. 75-124.
- , "Selçuklu Devri Kaynakları Olarak Vakfiyeler", *Studi pre ottomani e ottomani: Atti del Convegno di Napoli (24-26 Settembre 1974)*, Instituto Universitario Orientale, Napoli 1976, s. 153-163.
- , "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası, *Belleten*, L/198 (1987), s. 619.
- KUBAN Doğan, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi: Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gözlemler", *VD*, S. 7 (1968), s. 53-73.
- KUCUR Sadi S., *Sivas Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-Vakfiyelere Göre*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1993.
- KUNTER Halim Baki, "Karatay Kervansarayı", *Ülkü*, II/14 (1948), s. 17-19.
- , "Türk Âbidelerinin idare, muhafaza, bakım ve onarımı mevzuunda tatbik edilmiş olan esaslar", *I. Türk sanatları Kongresi- Ankara 1959 (Tebliğler)*, Ankara 1962, s. 263-265.
- KURAN Aptullah, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969.
- A. Nimet KURAT, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait Yarlık ve Bitkiler*, İstanbul 1940.
- KURT Yılmaz, "Ramazanoğulları'nın Vakıfları", *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Ankara 1993, s. 1013-1034.
- KÜÇÜKDAĞ Yusuf, *Lâle Devrinde Konya*, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989.
- , "Konya'nın Kültür Varlıklarına Sahip Çıkmak", *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo- Ekonomik Yapısı Makaleler I*, Konya 2004, s. 1-12.
- , "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler-I*, Konya 2004, s. 105-134.

- , *Konya Alaeddin Darüşşifası*, Konya 2008.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, “1009/ 1600 Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiatları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.9 (1978), s. 1- 85.
- , *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- LABORDE Leon de, *Voyage de l’Asie Mineure*, Paris 1838.
- LEV Yaacov, *State and Society in Fâtîmîd Egypt*, Brill 1991.
- LEVEND Ağâh Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972.
- LILIE Ralph Johannes, "Twelfth-Century Byzantine and Turkish States", *Byzantinische Forschungen*, XVI, (yay. Adolf M. Hakkert, Walter E. Kaegi), Amsterdam 1991, s. 35-51.
- LÖYTVED J.H., *Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten*, Berlin 1907.
- MACİT Muhsin, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Türkçe ve Gelişimi”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 481-487.
- MERÇİL Erdoğan, “Selçuklularda Taştdâr Müessesesi”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 55-59.
- , “Gulâm”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s.178-184.
- , *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, Ankara 2000.
- , *Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011.
- MOLTKE Helmuth von, *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, (çev. H. Örs), İstanbul 1995.
- MUALLİM Cevdet, “Sivas Darü’ş-şifası Vakfiyesi Tercümesi”, *VD*, S.1 (1938), s. 35-39.
- MÜLAYİM Selçuk “Konya Karatay Medresesi’nin Ana Kubbe Geometrik Bezemesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 11 (1982), s. 111-121.
- MÜLLER Karl, “Yakındoğu Kervansarayları”, (çev. Ali Osman Öztürk), *Yeni İpek Yolu Dergisi*, Konya IV (Özel Sayı), Aralık 2001, s. 123-144.
- OCAK Ahmet Yaşar , “Zaviyeler, Dinî, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme”, *VD*, S. 12 (1978), s. 247-269.

-----, “Emirci Sultan ve Zaviyesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), s. 183-185.

-----, “İbn Kemal’in Yaşadığı XV. ve XVI. Asırlar Türkiye’sinde İlim ve Fikir Hayatı”, *Din Öğretimi Dergisi*, S. 32 (1992), s. 66.

-----, “XIII-XIV. Yüzyıllar Anadolu Şehirlerinde Dini-Sosyal Hayat: Selçuklulardan Osmanlılar’a Genel Bir Bakış ve Problematik Bir Yaklaşım Denemesi”, *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne*, (ed. Ferzan B. Yıldırım), Wald Yay., İstanbul 2000.

-----, “Mevlânâ Dönemi Anadolu’sunda Tasavvuf Akımları ve Mevlânâ”, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 2002, s. 88-97.

-----, “Türkiye Selçukluları ve İslâm”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 443-459.

-----, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Tasavvufi Düşünce”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 429- 439.

-----, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yay., İstanbul 2009.

-----, “Türkiye Selçukluları ve İslâm”, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslâmın Macerası*, İstanbul 2010, s. 123-159.

-----, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara 2010.

OĞUZOĞLU Yusuf, “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Bir Araştırma”, (A.Ü. DTCF Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1980

OIKONOMIDÉS Nicolas, “L’organisation de la frontière orientale de Byzance aux Xe- XIe siècles et le Taktikon de l’Escorial”, *Actes du XIVe congrès international des études Byzantines*, Bucarest (6- 12 Eylül 1971), Bucarest 1974, s. 285- 302.

ORAL M. Zeki, “Selçuklu Devri Vesikaları Ahi Ahmed Nahcivanî Vakfiyesi”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, III/4 (1954), s. 57-65.

-----, “Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri”, *VD*, S. 3 (1956), s. 31-65.

-----, “Aksaray’ın Tarihi Önemi ve Vakfiyeleri”, *VD*, S. 5 (1962), s. 223-241.

ORBAY, Kayhan, “Fiyat Devrimi ve Geç XVI. ve XVII. Yüzyıl İçinde Anadolu’da Fiyat Değişimleri”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi*, İstanbul 2007.

- OHSSON de , M. *Histoire des Mongols*, IV, 2. Baskı, Amsterdam 1834.
- ÖNDER Mehmet, *Seyahatnâmelerde Konya*, Konya 1948.
- , *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952.
- , *Mevlânâ'nın Konya'daki Evi ve Medresesi*, Konya 1956.
- , *Konya Müzesi Çini Eserler Seksiyonu*, İstanbul 1961.
- , *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara 1971.
- , "Konya'da Bir Selçuklu Şaheseri Karatay Medresesi", *Kaynaklar*, I, İstanbul 1983, s.32-35.
- ÖNGE YILMAZ, XII.- XIII. *Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995.
- ÖNGÖREN Reşat, "Sühreverdiyye", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 42-45.
- ÖNKAL Ahmet, Nebi Bozkurt, "Cami", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 46-56.
- ÖNOL Hayri, "Konya'da Kazi İzzeddin Camii Vakfiyesi", *Konya*, No. 7, Mart 1937, s. 447- 449.
- ÖZ Mehmet, XV.- XVI. *Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK Yay., Ankara 1999.
- ÖZBEK Süleyman, "Ortaçağlarda Anadolu Ticaret Yollarının Kavşağında Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sivas- Sempozyum Bildirileri (29 Eylül-1Ekim 2005)*, Sivas 2006, s. 406- 414.
- ÖZCAN Nuri, "Atabey", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 38- 40.
- ÖZDEMİR Hacı Ahmet, "Celâleddin Karatay", *Karatay, Tarih-Kültür-Sanat*, (ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), Konya 2012, s. 959-970.
- ÖZERGİN M. Kemal, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi tarih Dergisi*, S. 20 (1965), s. 141-170.
- ÖZGÜÇ Tahsin-Mahmut AKOK, "Melik Gazi Türbesi ve Kalesi", *Belleten*, XVIII/71 (1954), s. 331-336.
- ÖZKAYA Yücel, XVIII. *Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007.
- ÖZTOPRAK Süleyman, "Memlûk Sistemi", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- ÖZTÜRK Nazif, *Menşe'i ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1983.

-----, “Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları”, *VD*, S. 23 (1994), s. 45-68.

-----, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 433-446.

PAMUK Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2005.

PAY Salih, “Klâsik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 491- 509.

PEDERSEN J., R. Hillenbrand, J. Burtonpage, “Masdjid”, *EI*, VI, 2. Baskı, s. 644-703.

POLAT Said, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İctimaî ve İktisadî Hayat*, İstanbul 1997.

RAMSAY W. M., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.

REFİK Ahmet, “Hazine-i Evrâk Tadmikâtı: Fatih Zamanında Teke-Eli”, *TTEM*, II/79 (1924), İstanbul 1340, s. 65-76.

RUBEN Walter, “Budist Vakıfları Hakkında”, *VD*, S. 2 (1974), s. 173- 181.

RUNCIMAN Stephan, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, (çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1992.

SAK İzzet-Cemal ÇETİN, *45 Numaralı Konya Şer’iye Sicili M. 1714-1715 Transkripsiyon ve Dizin*, Konya 2008.

SAK İzzet, “Hatunsaray Nâhiyesi ve Köylerinden Konya Mahkemesine İntikâl Eden Olaylar (1690- 1720 yılları Arası)”, *Uluslar arası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (2-4 Ekim 2011)*, Konya 2012, s. 281- 305.

SARI Nil, “Osmanlılar’da Tıp Eğitimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih, Medeniyet, Kültür)*, VI, Ağaç Yay., İstanbul 1993, s. 52- 68.

SARIKAYA Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu olarak Sufiler ve Âlimler", *Turkish Studies*, S. 2/1 (2007), s. 162-195.

-----, *Ebû Said El-Hadimî-Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Alimi*, İstanbul 2008.

SARRE Friedrich, *Küçükasya Seyahati-1895 Yazı Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar-*, (çev. D. Çolakoğlu), İstanbul 1998.

-----, *Konya Selçuklu Abideleri*, (çev. Şehabettin Uzluğ, Ali Osman Öztürk).

SAVAŞ Saim, *Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi: Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul 1992.

SAYILI Aydın, “Ortaçağ İslâm Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese)”, *A.Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Dergisi*, S. 1 (1963), s. 5-69.

SELÇUK Furuzan, “Vakıflar- Başlangıçtan 18. Yüzyılına Kadar”, *VD*, S. 6 (1965), Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul 1965, s. 21-29.

SHATZMİLLER Maya, “Islamic Institutions and Property Rights; The Case of the ‘Public Good’ Waqf”, *JESHO*, S. 44 (2001), s. 52- 56.

SOLAK İbrahim, *XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasını’nın Sosyal ve İktisadî Yapısı*, Tablet Yay., Konya 2007.

SOYMAN Faik, İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944.

STERRET J.R.S., *Preliminary Report on an Archaeological Journey made through Asia Minor during the Summer of 1884*, Boston Archaeological Institute of America, 1885.

SÖZEN, Metin *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri- Açık Medreseler*, I, İstanbul 1970.

-----, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, II, İTÜ Matb., İstanbul 1972.

SÜMER Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 1-147.

-----, “Keykubad I”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 358-359.

-----, “Keykâvus II”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 355-357.

-----, *Yabanlu Pazarı-Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1985.

ŞAHİN, İlhan- Feridun EMECEN, “Amasya”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 1-4.

ŞİMŞİRGİL Ahmet, “XVI. Yüzyılda Amasya Şehri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI, İzmir 1996.

TAESCHNER Franz, “İslâm Ortaçağında Futuvva”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (1953-1954), İstanbul 1953, s. 3- 32

-----, “Kırşehir’de Ahi Evran Zaviyesinin Mütevellisine ait bir Berat”, *VD*, S. 3 (1956), s. 93- 96.

TALAS M. Asad, *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, (çev. Sadık Cihan), Samsun 2000.

TANERİ Aydın, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9 (1967), s. 75- 186.

-----, "Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri", AÜ. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, IV/6 (1968), s.156.

-----, "Celaledin Karatay", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 251-252.

-----, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Menakibü'l-Arifîn'in Değerlendirilmesi*, Bilge Yay., Konya 1977.

TANMAN Baha, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları-Tekkeler", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, TTK Yay., Ankara 2005.

TEKİNDAG Şehabettin, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973.

-----, "Teke-Eli ve Teke Oğulları", *İA*, XII/I, M.E.B. Yay., İstanbul 1979, s. 124-133.

TEMİR Ahmet, *Cacaoğlu Nure'l-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1959.

TEXIER Charles, *Küçük Asya*, III, (çev. Ali Suad), İstanbul 1340.

TOGAN Zeki Veli, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931), s. 21-27.

-----, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.

TUNCER Orhan Cezmi, *Anadolu Kervan Yolları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.*, Ankara 2007.

TUNÇDİLEK Necdet, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV, İstanbul 1953-54, s. 189- 208.

TURAN Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, 42 (1947), s. 187-200.

-----, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri II, Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *Belleten*, C. XI, 43 (1947), s. 415-429.

-----, "Celaledin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45 (1948), s. 17-160.

-----, “Selçuk Türkiye’si Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustât ul-adâle fî Kavâ'id is-saltana”, *Fuad Köprülü Armağanı*, DTCF Yay., İstanbul 1953, s. 531- 542.

-----, “II. İzzeddin Keykavus’a ait bir Temliknâme”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan’a Armağan*, Maarif Basımevi 1955, s. 157- 176.

-----, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.

-----, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 34-40.

-----, “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku Miri Topraklar ve Hususî Mülkiyet Şekilleri”, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 125-159.

-----, “Sivas Şehri”, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980.

-----, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar-Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988.

-----, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, II, Boğaziçi Yay., İstanbul 1998.

-----, “Moğol Dönemi, Dağılış ve Beyliklerin Ortaya Çıkışı”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 117-122.

-----, “Selçuklu Devrine Aid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika”, *VD*, S. 10 (2006), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., s. 127- 129.

-----, “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, C. I, Edt. Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 329- 340.

-----, “Selçuk Kervansarayları”, *Belleken*, X/39 (1946), s. 471-497.

TURAN Şerafettin, *Türkiye- İtalya İlişkileri*, Metis Yay., İstanbul 1990.

-----, *Selçuklu Büyüklerinden Celâlüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940.

UNAN Fahri, “XIV. Yüzyıl Yazarının Kaleminden Çağının İlim ve Âlim Anlayışı”, *Koomduk İlimder Jurnalı/ Sosyal Bilimler Dergisi (Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek)*, S. 3 (2002), s. 359- 381.

-----, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, TTK Yay., Ankara 2003.

-----, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 389- 400.

UYAR Veli Sabri, “Konya Bilginleri”, *Konya Mecmuası*, S. 118-140 (1948-1950), (Dizi yazı).

UYUMAZ Emine, *I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003.

UZLUK Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.

UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1965.

-----, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969.

-----, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970.

-----, “XIV. ve XV. Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi”, *Belleten*, XI/5-6 (1938), s. 99-106.

-----, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984.

ÜLKEN Hilmi Ziya, “Konya’da Anadolu Selçukîleri Devrinde İlim ve Felsefe”, *Konya*, S. 8 (1937), s. 490- 497.

ÜNAL Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989.

ÜNVER Süheyl, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair”, *VD*, S. 1 (1938), s. 17-23.

-----, *Osmanlı Türklerinde Hekimlik ve Eczacılık*, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul 1952.

VALKENBURG Williams, *Economic and Social Geography*, New York, 1933.

VOGT, Jean, “Osmanlı topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik: Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler”, *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, (ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Gül Ç. Güven- S. Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 13- 58.

VRYONIS Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor an the Process of Islamization from the Eleventh Trough the Fifteenth Century*, University of California Press, London 1971.

-----, “The Decline of Byzantine Civilization in Asia Minor, Eleventh-Fifteenth Century”, *Dumbarton Oaks Papers*, S. 29 (1975), s. 351- 356.

-----, “Byzantine and Turkish Societies and their Sources of Manpower”, *War, Technology and Society in the Middle East*, London 1975, s. 125-152.

-----, “Selçuklu Gulâmı ve Osmanlı Devşirmesi”, *Söğütten İstanbul'a: Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (der. Oktay Özel, Mehmet Öz), Ankara 2000.

WERNER Ernst, “Wandel im Osten: Das Sultanat Konya im 13. Jahrhundert”, *Byzantinische Forschungen*, IV, (yay. Adolf M. Hakkert u. Peter Wirth), Amsterdam 1972, s. 220-230.

WITTEK Paul, “Von der Byzantinischen zur Türkischen Toponymie”, *Byzantion*, 10 (1935), s.11-64.

-----, “Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, 1970, s. 193-240.

WOLPER Ethel Sara, “The Politics of Patronage: Political Change and the Construction of Dervish Lodges in Sivas”, *Muqarnas*, S. 12 (1995), s. 39-47.

-----, *Cities and Saints: Sufism and the Transformation of Urban Space in Medieval Anatolia*, The Pennsylvania State University Press, 2003.

YALÇIN Osman, *Konya*, İstanbul 1957.

YAVUZ Ayşıl Tükel, “Alara Han’ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi”, *Belleten*, XXXIII/132 (1969), s. 430.

-----, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1992, s. 253-278.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları”, *2. Vakıf Haftası*, (3-9 Aralık 1984), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1985, s. 16-19.

-----, “Niksarlı Ahi Pehlivan’ın Dârü’s-Sulehâsı”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, s. 281-291.

-----, “Vakıf”, *İA*, XIII, M.E.B. Yay., İstanbul 1986, s. 153-172.

-----, “Vakfiyeler Çerçevesinde Türkiye’nin Kültür Hayatı”, *IV. Vakıf Haftası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1987, s. 19-24.

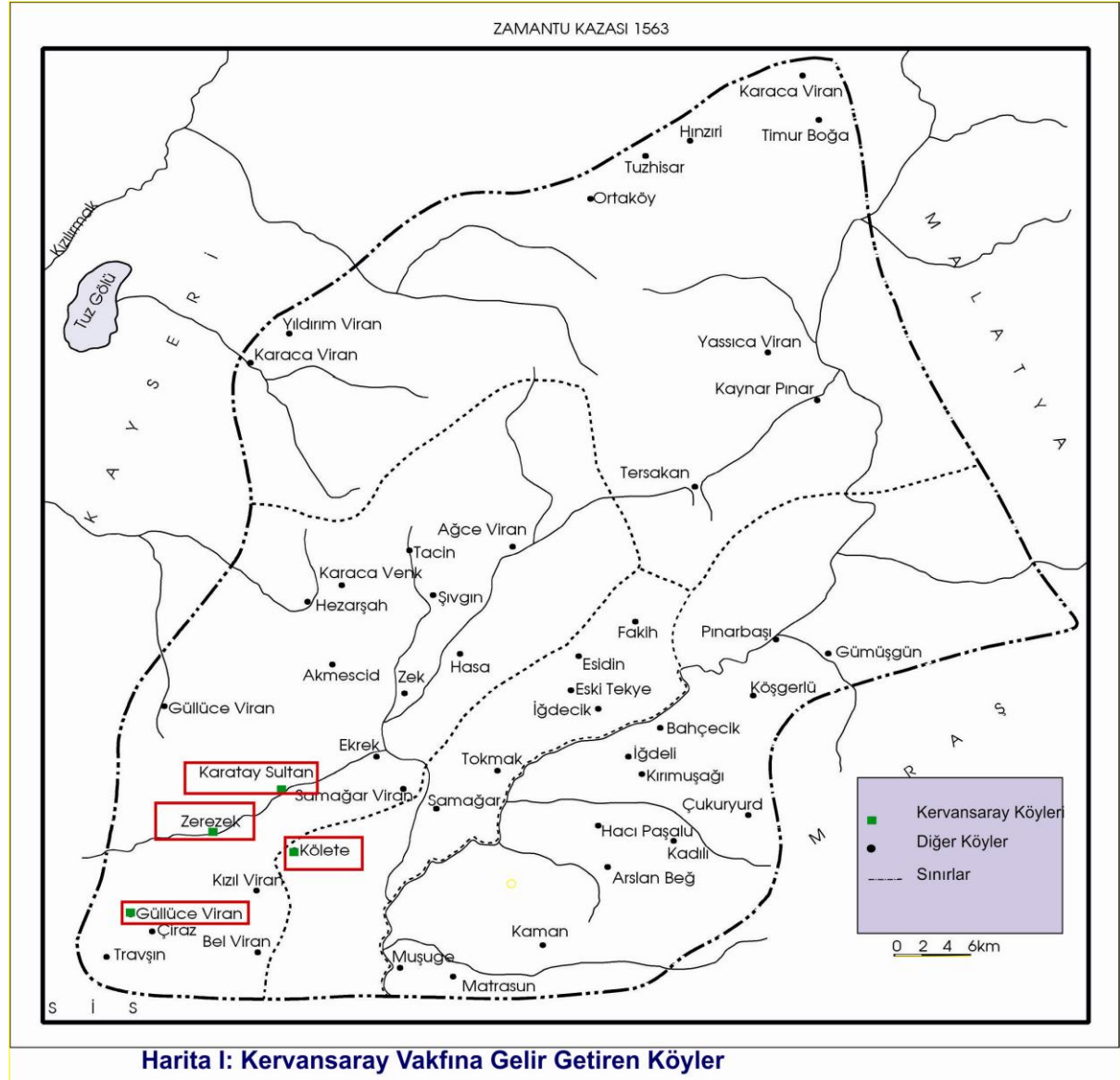
-----, “Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mahiyeti”, *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV, s. 1625-1633.

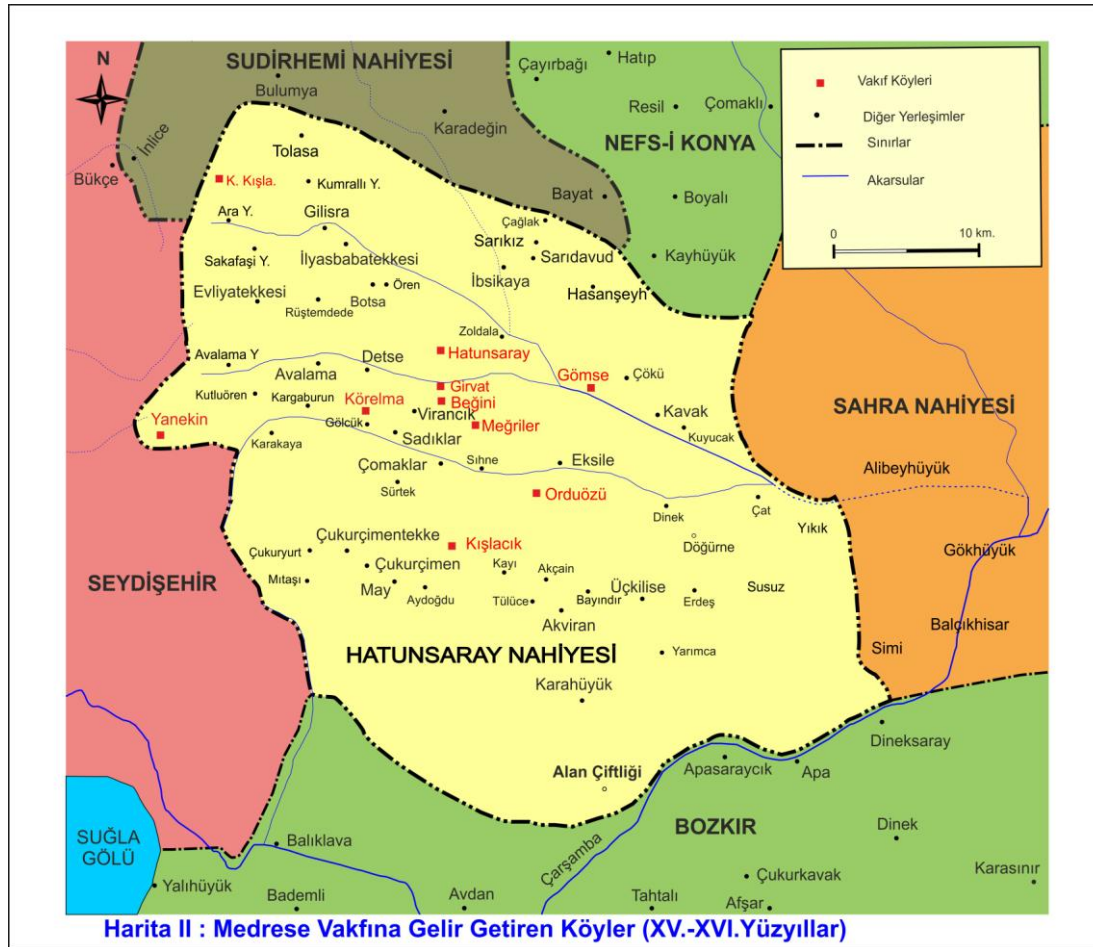
- , “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *VD*, S. 17, Ankara 1983, s. 55- 60.
- , *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003.
- YETKİN Suud Kemal, *İslâm Mimarisi*, Ankara Üni. Basımevi, Ankara 1965.
- YILMAZ Leyla, *Antalya 16. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Ankara 2002.
- YİNANÇ Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, İstanbul 1944.
- “Amasya”, *İA*, I, M.E.B., Eskişehir 2001, s. 392-396.
- YİNANÇ, Refet, “Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları”, *VD*, S. 15 (1982), s.5-22.
- , *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.
- , “Sivas Abideleri ve Vakıfları I”, *VD*, S. 22 (1991), s. 15-44.
- , “Sivas Abideleri ve Vakıfları II”, *VD* S. 23 (1994), s. 5-18.
- YİNANÇ Refet, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I-II, Ankara 1988.
- YILDIZ Gökhan, *1260-1263 (1844-1847) Yılları Arasında Zamantu Kazasının Müslim ve Gayr-ı Müslim Teb’asının Demografik Yapısı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi 2002.
- YILMAZ Hasan Kâmil, “Şehâbeddin Sühreverdî”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 40- 42.
- YÖRÜK Doğan, “Karaman Eyaletinde Tımara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476-1483)”, *H.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6 (2007), s. 61- 74.
- , *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası*, Konya 2009.
- YÜKSEL Hasan, “Vakıf-Müsadere İlişkisi (Şam Valisi Vezir Süleyman Paşa Olayı)”, *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s. 399- 424.
- , *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas 1998.
- , “Toplumunda Sâdât-ı Kirâm”, *Uluslar arası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri (İzmir 8-10 Nisan 1999)*, İzmir 2000, s. 341- 361.
- , “Anadolu Selçukluları’nda Vakıflar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 309- 325.

ZACHARIADOU Elizabeth, "Records of the Turkish Anatolian States, c. 1250-1330", *Pragmatic Literacy East and West, 1200-1300*, (ed. Richard Britnell), s.199- 206.

-----, "The Oğuz Tribes: The Silence of the Byzantine Sources", *Studies in Pre-Ottoman Turkey and the Ottomans*, Ashgate 2007, s. 1- 10.

EKLER

Harita III : Medrese Vakfına Gelir Getiren Köyler (XIX. Yüzyıl)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı- Soyadı: Zehra ODABAŞI

Doğum Yeri ve Tarihi: Almanya/ 25.11.1980

Eğitim Durumu

Lisans: Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 2003.

Yüksek Lisans: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı 2006.

Bildiği Yabancı Diller: Almanca, İngilizce; Orta düzeyde Farsça ve Grekçe.

Bilimsel Faaliyetler

Zehra Odabaşı, “Anadolu Selçuklu Döneminde Bir Kültür Şehri: Kırşehir”, *I. Uluslar arası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir 2008.

Zehra Odabaşı, “Türkiye Selçukluları ve Osmanlı klâsik Döneminde Bir Eğitim Kurumunun Finansmanı ve İşleyişi: Celâleddin Karatay Medresesi Örneği, *II. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti, Selçuklularda Bilim ve Düşünce Sempozyumu*, 19-22 Ekim 2011.

Zehra Odabaşı, “Franz Taeschner ve Ahilik Üzerine Çalışmaları”, *II. Ahi Evrân-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu-Bildiriler*, Kırşehir 2006, s. 127-149.

Zehra Odabaşı, *Bir Ahi Dostu: Franz Taeschner Hayatı ve Eserleri*, A.E.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2008.

Zehra Odabaşı, “Franz Taeschner’in “Das Anatolische Achitum Des 13./ 14. Jahrhunderts Und Seine Beziehung Zu Mevlâna Celâleddin Rumi” Adlı Bildirisinin Çevirisi”, *Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Mayıs 2007, s. 169-175.

“Geç ve Selçuklu Dönemi Sonrasına Ait Bir Kültür Merkezi, Kırşehir”, Çev. Zehra Odabaşı, *Selçuklu’dan Osmanlı’ya Prof. Dr. Mikâil Bayram’a Armağan*, Kömen Yay., Konya 2009, s. 307- 325.

Çalıştığı Kurumlar

2005- , Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi

İletişim

E-posta: ze.odabasi17@gmail.com

Gsm: 0533 610 26 69